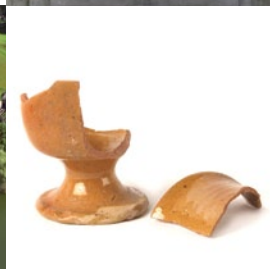
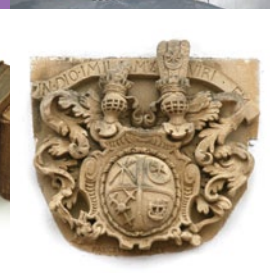

Bekjemp kulturkriminalitet

Retningslinjer og anbefalinger

Prosjektet „Lovlig og ulovlig handel med kunst- og kulturgjenstander. Et utdannings- og erfaringsutvekslingsprogram for forebygging av kunst- og kulturkriminalitet”

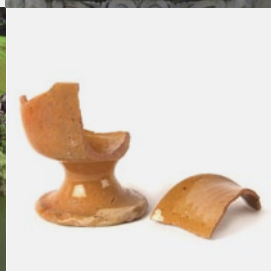
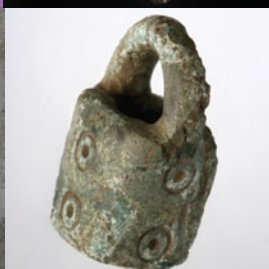
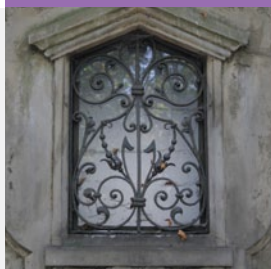
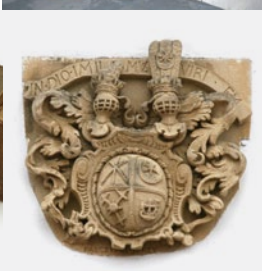
Lovlig og ulovlig handel av kulturgjenstander

Arena for forskning, formidling og erfaringsutveksling om kulturminnekriminalitet

Warszawa 2011

Bekjemp kulturkriminalitet

Retningslinjer og anbefalinger

Prosjektet „Lovlig og ulovlig handel med kunst- og kulturgjenstander. Et utdannings- og erfaringsutvekslingsprogram for forebygging av kunst- og kulturkriminalitet”

Lovlig og ulovlig handel av kulturgjenstander

Arena for forskning, formidling og erfaringsutveksling om kulturminnekriminalitet

Warszawa 2011

Partnere

Supported by a grant from Iceland, Liechtenstein and Norway
through the EEA Financial Mechanism and the Norwegian Financial Mechanism

Ministry of
Culture
and National
Heritage of
the Republic
of Poland.

Forlag:

ul. Szwoleżerów 9, 00-464 Warszawa
22 628 48 41, e-mail: info@nid.pl

Prosjektets koordinator:
Aleksandra Chabiera

Teknisk koordinator:
Michał Aniszewski

Vitenskapelig redaksjon:
Liv Ramskjær, Anne Nyhamar, Aleksandra Chabiera, Michał Aniszewski

Korrektur:
Totaltekst DA

Grafisk produksjon:
Direktpoint - Tomasz Światała, Wojciech Rojek

Trykk og innbinding:
Wydawnictwo Polskiego Związku Niewidomych Sp. z o.o

Opplag:
2000 eksemplarer.

Illustrasjoner:
Polens nasjonale kulturminne- institutt arkiv, sxc.hu, shutterstock
© Copyright by Polens nasjonale kulturminne- institutt, Warszawa 2011

ISBN 978-83-931656-6-7

Innholdsfortegnelse

Innledning	6
Forord	
Sidsel Bleken – Lovlig og ulovlig handel med kulturarv	11
Marianne Lehtimäki – Plyndring og ulovlig handel med kulturgjenstander – problemene kan ikke løses av én stat eller sektor alene	13
Aleksandra Chabiera – Lovlig og ulovlig handel med kulturgjenstander. Arena for forskning, formidling og erfaringsutveksling om kulturminnekriminalitet	15
Dariusz Bogacz – Polens nasjonale kulturminne- institutt	17
Liv Ramskjær – Norsk kulturråd	19
Anne Nyhamar – Riksantikvaren	21
Robert Domżał – Maritimt museum i Gdansk (CMM)	23
Utfordringer, anbefalinger, god praksis	
Liv Ramskjær – Norsk lovgivning på kulturminnefeltet	27
Prof. dr hab. Wojciech Kowalski – Nye regler om utførsel av kulturminner med henvisning til polsk lovgivning	31
Liv Ramskjær – UNESCO-konvensjonen av 1970 om tiltak for å forby og hindre ulovlig import og eksport av kulturgjenstander og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturgjenstander. Historikk, tilknyttede konvensjoner og norsk ratifisering og praksis	35
Olgierd Jakubowski – Trusler mot kulturarv i forbindelse med ulovlig utførsel og åpne grenser i Schengen-området	39
Jan Romsaas – Søknader om utførsel av kulturhistoriske gjenstander – praksis ved Norsk Folkemuseum	43
Håkon Ingvaldsen – Arkeologiske gjenstander og ulovlig handel: Et norsk museumsperspektiv	47
Rafał Koliński – Krig, krise og ulovlig handel: lærepenge fra irak	53
Leif Pareli – Museer, kulturminner og ulovlig handel i tider med krig og konflikt	57
Marianne Gjertsen – Kunst- og antikvitetshandlere, etikk og handel med kulturgjenstander	61
Sidsel Helliesen – Tyverier fra Nasjonalgalleriets utstillingssaler i 1982, 1993 og 1994	65
Iwona Pomian – Et par ord om vern av kulturminner under vann i den polske sonen av Østersjøen	69
Wojciech Krupiński – Ulovlig utførsel av kulturminner sett fra den polske grensevaktens perspektiv	75
Marcin Goch, Mirosław Karpowicz – Utvalgte aspekter ved leting etter stjålne kulturminner sett fra polsk politisk synspunkt	79
Anna Skaldawska – Det polske tollvesenets bruk av databaser i kampen mot kulturkriminalitet	83
Elżbieta Rogowska, Karina Chabowska – Kultur- og nasjonalarvdepartementets katalog over kulturminner tapt under andre verdenskrig	87
Bjørnulf Andersen – Kulturminnekriminalitet i Europa – Tollvesenets rolle og oppgaver	89
Bartosz Skaldawski – Samarbeid mellom ulike organisasjoner som bekjemper kulturminnekriminalitet og institusjoner som spesialiserer seg på vern av historiske minnesmerker	91
Piotr Ogródzki – Prosjekt om vern av historiske kirker mot kriminalitet og brann	99
Paulina Florjanowicz – Polens nasjonale kulturminne- institutt implementerer pedagogiske strategier for å motarbeide kulturarvkriminalitet	103
Marcin Sabaciński – Regler for samarbeid mellom Polens nasjonale kulturminne- institutt og auksjonsnettstedet Allegro om bekjempelse av ulovlig omsetning av arkeologiske kulturminner	107
Brian Kristian Wennberg – Bekjempelse av kulturminnekriminalitet i norsk politi – utdanningstilbud og kompetanseheving	111
Josephine M. Rasmussen, prof. Christopher Prescott – Implementering og unnskapsutveksling: Noen refleksjoner og erfaringer	117
Rolf Forsdahl – Hvordan kan reiselivsindustrien bidra til å verne kulturarv?	121
Tone Simensen Karlgård, Marieanne Davy Ball – Typiske suvenirer, originaler eller kopier, og hvordan ser vi forskjell?	127
Marcin Sabaciński – Forbrytelser mot vår arkeologiske kulturarv sett i et samfunnsperspektiv	131
Małgorzata Hudyma – Bevisstgjøring om betydningen av vern av nasjonal kulturarv	135
Axel Mykleby – Kommunikasjon med offentlige etater og publikum	139
Aleksandra Chabiera – Opplæring og utdanning noen eksempler på praksis rundt i verden	143
Riikka Alvik i Maija Matikka – Vraket av Vrouw Maria – utfordringer og gode løsninger for beskyttelse av kulturminner under vann	149
Konklusjon	153

Innledning

Ideen om et felles polsk-norsk samarbeidsprosjekt om lovlig og ulovlig handel med kunst- og kulturgjenstander ble først diskutert i 2008 under et møte i Monitoring Group, Østersjøsamrådet. Denne type kulturminnekriminalitet var på dette tidspunkt blitt et viktig tema for alle landene som deltar i det baltiske nettverket. Ved hjelp av Kulturutvekslingsfondet, nasjonale kulturminnemyndigheter i Polen og Norge – Polens nasjonale kulturminne- institutt, (Narodowy Instytut Dziedzictwa, tidligere Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków) og Norsk kulturråd (tidligere ABM-utvikling) sammen med Riksantikvaren og med støtte fra sjøfartsmuseet i Gdansk (Centralne Muzeum Morskie) – ble det besluttet å utdype dette temaet ytterligere. Intensjonen var å utarbeide en analyse av situasjonen samt utarbeide mulige anbefalinger som kunne distribueres i hele Østersjøregionen.

Prosjektets hovedmål har vært å skape et forum for erfaringsutveksling mellom ansatte i kulturmyndigheter og andre relevante etater i Polen og Norge som arbeider med å bekjempe ulovlig handel med kunst- og kulturgjenstander. Deltagerne i prosjektet representerer ansatte i ulike kulturmyndigheter, museumsansatte, arkeologer, medlemmer i frivillige organisasjoner, journalister og representanter for reiselivsnæringen, tollvesen, politi, grensekontroll og forsvaret. I tre konstruktive workshops, to i Oslo og en i Gdansk, samt ved den avsluttende konferansen i Warszawa, ble kunnskaper og erfaringer delt. Spørsmålet om hvordan vi kan møte de utfordringene vi står overfor samt hvordan vi kan implementere gjeldende lover og internasjonale konvensjoner sto sentralt i erfaringsutvekslingen.

Selv om vi møter til dels svært ulike utfordringer på nasjonalt nivå, vet vi at dette er en type kriminalitet som krysser grenser og bare kan bekjempes ved hjelp av internasjonalt samarbeid - utveksling av kunnskap og erfaringer. Prosjektets brede og inkluderende tilnærming har bidratt til økt samarbeid mellom de involverte institusjonene, og den har også avdekket områder hvor man vil kunne oppnå fordeler ved endring eller forbedring av dagens praksis.

I denne publikasjonen presenteres resultatene av det arbeidet vi har gjort. Vi har drøftet ulovlig handel med kunst- og kulturgjenstander fra ulike vinkler og sett på eksempler fra Polen og Norge. Vi håper publikasjonen vil kunne være et nyttig verktøy når de mange utfordringene som har blitt diskutert skal løses i fremtiden.

Vi i prosjektgruppen vil gjerne få takke alle som har bidratt til dette arbeidet med sin kunnskap og erfaring. Likeledes ønsker vi å takke Kulturutvekslingsfondet og myndighetene i Norge og Polen som gjorde det mulig å realisere dette prosjektet.

Paulina Florjanowicz

Narodowy Instytut Dziedzictwa

Anne Aasheim

Norsk kulturråd

Jørn Holme

Riksantikvaren

Jerzy Litwin

Centralne Muzeum Morskie

Lovlig og ulovlig handel med kulturarv

Sidsel Bleken

Juridisk rådgiver ved Norges ambassade, ansvarlig for programmene:
EØS finansieringsordning, Den norske finansieringsordningen, Kulturutvekslingsfondet

Formålet med EØS-midlene er å redusere sosiale og økonomiske ulikheter innen Europa. Målet er også å styrke de bilaterale forbindelsene mellom Polen og Norge.

Vern av kulturarv har vært og vil fortsette å være en prioritering for EØS-midlene. Det er positivt at det ikke bare bevilges penger til å revitalisere monumenter, men også til å øke kunnskapen og bevisstheten om behovet for å forhindre ulovlig handel med kulturgjenstander.

Kulturutvekslingsfondet har vært et viktig verktøy for å øke kulturelt samarbeid og etablere langsiktige forbindelser mellom kulturinstitusjoner i Polen og Norge. Det er gledelig at mer enn 70 prosjekter har blitt støttet. En lang rekke begivenheter har funnet sted både i Norge og i Polen, blant annet konserter, teaterforestillinger, kunstutstillinger og workshops for kunstnere og eksperter innen ulike områder av kunst- og kulturarv.

Vi finner nasjonale kulturelle særpreg i tradisjoner, idealer, skikker, verdier, musikk, kunst, design, forestillinger, arkitektoniske former, håndverk og fortellinger. Kulturgjenstander utgjør gjennom dette en viktig del av vår nasjonale identitet.

Folk reiser mer og mer og til stadig fjernere og mer eksotiske reisemål. Vi tar med oss kulturelle inntrykk hjem igjen og ofte også kulturgjenstander. Mange reisende tenker ikke på at ved å ta med seg slike kulturgjenstander fratas opprinnelseslandet historiske verdier som er viktige for dets identitet. Ofte dreier det seg mer om uvitenhet og skjødesløshet enn bevisste kriminelle handlinger.

Kulturskatter utgjør store verdier. Derfor er det dessverre også et ulovlig internasjonalt marked for slike gjenstander. Land i krig og land med ineffektive rettssystemer eller lite kontroll er de

“
Kulturutvekslingsfondet har vært et viktig verktøy for å øke kulturelt samarbeid og etablere langsiktige forbindelser mellom kulturinstitusjoner i Polen og Norge”

som er mest utsatt for denne typen handel. Kulturverdier som omsettes på det illegale markedet, er vanskelige å spore og bringe tilbake.

Internasjonalt samarbeid er nødvendig for å takle disse utfordringene, enten det gjelder reisende som handler i uvitenhet, eller kriminelle. UNESCO-konvensjonen er viktig i denne sammenheng. Det er gledelig at Polen og

Norge kan lære av hverandre ved å dele kunnskap og erfaringer om dette. Det vil gi økt bevissthet og forbedrede tiltak i begge land.

Prosjektet om lovlig og ulovlig handel med kulturarv har vært en inspirasjonskilde, og jeg håper det også kan danne et grunnlag for fremtidig samarbeid mellom Polen og Norge når det gjelder beskyttelse av vår kulturarv.

Plyndring og ulovlig handel med kulturgjenstander – problemene kan ikke løses av én stat eller sektor alene

Marianne Lehtimäki

Koordinator Styringsgruppen for kulturarv i Østersjøregionen

A bevare kulturarven vår er en internasjonal utfordring som ikke kan løses av én stat eller sektor alene. Ulovlig handel med kulturgjenstander er et illustrerende bilde på dette. Plyndring av arkeologiske funnsteder og ulovlig, internasjonal handel med kulturgjenstander er alvorlige problemer som angår alle land. For å motarbeide og forebygge slik handel kreves det et samarbeid på tvers av grenser og sektorer, samtidig som både offentlige ansatte, entreprenører og befolkningen ellers må involveres.

Styringsgruppen for kulturarv i Østersjøregionen tilbyr en veletablert infrastruktur for å håndtere problemer som ofte oppstår i forbindelse med bevaring av kulturarv på regionalt nivå. Styringsgruppen består av eksperter på nasjonal arv fra kulturetater og departementer, utpekt av kulturdepartementet i de enkelte landene. Dette interdepartementale nettverket ble initiert av kulturministrene i Østersjøregionen i 1996 som et av forsøkene på å knytte regionen sammen igjen etter at Sovjetunionen kollapset. Norge og Island er viktige deltakere i dette regionale samarbeidet samt i utformingen av det politiske rammeverket til Baltisk forsamling.

De deltakende nasjonale etatene implementerer lovgivning knyttet til kulturminneforvaltning og har ansvar for å utforme retningslinjer. De har en nasjonal oversikt over kulturarv, ressurser, aktører og trusler, og de utvikler strategier for å håndtere nye utfordringer. De samarbeider både med sentrale nasjonale aktører og befolkningen ellers. Disse nasjonale kulturarvsetatene sørger for implementering av internasjonale konvensjoner og anbefalinger, slik som

Valetta-konvensjonen som ble underskrevet i 1992 (European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage).

Innenfor dette regionale samarbeidet benyttes det nasjonal ekspertise for å bygge broer og identifisere temaer som vil kunne tjene på en felles tilnærming. Allerede i den første rapporten fra kulturministrene i 1999 pekte styringsgruppen på ulovlig eksport og trusler mot kulturarven som en av utfordringene i regionen (slutt-rapport, 1999, 9). Økt internetthandel og et globalt (ulovlig) kunstmarked, Schengen-avtalen og rimeligere metalldetektorer har

aktualisert behovet for felles tiltak ytterligere. Temaet ble diskutert på regionale seminarer som ble arrangert av styringsgruppen sammen med Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein og Landesamt für Bodendenkmalpflege Mecklenburg-Vorpommern i 2005 (4. rapport, 2005, 29) og i 2007 i Stockholm som del av det svenske CBSS-presidentskapsprogrammet (5. rapport, 2008, 18). På det sistnevnte seminaret ble den nordiske fellesstudien om kulturarvskriminalitet som ble rapportert i publikasjonen Cultural Heritage Crime – the Nordic Dimension (Korsell et al.,

For å kunne forholde seg best mulig til både offentlige og private rettigheter og forpliktelser, er det viktig å etablere et tettere samarbeid mellom alle involverte parter”

Her gjør medlemmene seg kjent med den arkeologiske utgravningen ved Skalhult på Island. Foto: Maire Mattinen 2008

2006), diskutert. Det nåværende samarbeidet er en videreføring og utvidelse av dette arbeidet.

Plyndring og ulovlig handel omfatter også kulturarv under vann. Den regionale samarbeidsgruppen for kulturarv under vann ble initiert av styringsgruppen i 2001, og sammen har disse gruppene etablert retningslinjer for riktig håndtering av kulturarv under vann i Østersjøregionen (COPUCH). Disse retningslinjene har som mål å unngå fysiske inngrep i kulturarv under vann som ikke skjer i forbindelse med, og under kontroll av, profesjonelt forsknings-

arbeid. Internettadressen til COPUCH er <http://mg.kpd.lt/LT/7/Underwater-Heritage.htm>.

Kulturarven er viktig for både offentlige og private aktører, og aktiviteten på området øker. Samtidig er regelverket ofte uklart. For å kunne forholde seg best mulig til både offentlige og private rettigheter og forpliktelser, er det viktig å etablere et tettere samarbeid mellom alle involverte parter. Dette er et område hvor vi på mange måter har startet en læringsprosess, og hvor ekspertisen i kulturarvsektoren spiller en avgjørende rolle. Det

er helt avgjørende at man finner en samarbeidsmåte som fungerer, for eksempel mellom politi, tollvesen og grensevakt. Offentlig sektor må kunne kommunisere med befolkningen, turistindustrien, samlere og handlere på en overbevisende måte. Denne konferansen hjelper oss å komme nærmere dette målet.

Styringsgruppen er glad for å kunne slå fast at det langsiktige, regionale samarbeidet om kulturarv bidrar til prosjekter av høy kvalitet og skreddersydde tilnæringer som dette. Vi må rette en stor takk til EØS og Norge, som siden 2004 har lagt til rette både for å sikre profesjonell restaurering av faste kulturminner og kunnskapsutveksling og etablering av gode retningslinjer og metoder i Østersjøregionen. Våre regionale nettverk vil studere resultatet av dette prosjektet nøye og arbeide for å spre informasjon om konklusjonene og anbefalingene som fremkommer.

Forebygging av plyndring og ulovlig handel med kulturminner er en oppgave som krever samarbeid på tvers av grenser og sektorer. Styringsgruppen for kulturarv i Østersjøregionen har fulgt regionalt kulturarvsamarbeid mellom nasjonale etater og myndigheter siden 1997. Nettverket deler informasjon, studerer retningslinjer og metoder og utformer en felles tilnærming. Nettverket har også initiert og gjennomført felles seminarer om kulturarvkriminalitet.

KILDER

Rapport 5. Eriksson, Anna-Gretha. 2008. Heritage Crime. I: Cultural Heritage Cooperation in the Baltic Sea Stated, Report 5. Helena Edgren (ed.). Også tilgjengelig på: <http://mg.kpd.lt/LT/11/Reports-and-publications.htm> (lagt ut 30. juni 2011)

Sluttrapport. 1999. Safeguarding and developing the common cultural heritage in the Baltic Sea Region, sluttrapport, godkjent i Gdansk, 27.–29. mai 1999. Østersjøregionens arbeidsgruppe om kulturarv og samarbeid, informasjonsmateriale.

Korsell, Lars et al. 2006. Cultural Heritage Crime – the Nordic Dimension, REPORT 2006:2, Brottsförebyggande rådet, Informasjon og publikasjon. Også tilgjengelig på http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module_instance=4&name=Cultural+slutred.pdf&url=/dynamaster/file_archive/060215/1b85cf58670f62920437f5d35e386a0b/Cultural%2520slutred.pdf (lagt ut 30. juni 2011)

Rapport 4. 2005. Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States, agreed upon by the Monitoring Group. Friedrich Lüth (ed.). Landesamt für Denkmalpflege Mecklenburg-Vorpommern. Også tilgjengelig på: http://mg.kpd.lt/users/www/uploaded/2005_MG%20report%204%20M_C.pdf (lagt ut 30. juni 2011)

Lovlig og ulovlig handel med kulturgjenstander. Arena for forskning, formidling og erfaringsutveksling om kulturminnekriminalitet

Aleksandra Chabiera

Prosjektkoordinator, Polens nasjonale kulturminne- institutt

Et sentralt formål med prosjektet er erfaringsutveksling om forebygging av ulovlig utførsel, innførsel og handel med kulturgjenstander. Denne erfaringsutvekslingen skal foregå mellom ansatte innen ulike kulturmyndigheter, museer, toll, politi, grensevakter og andre relevante spesialister på kulturminnevern. Gjennom utveksling av erfaring kan man etablere eksempler på "beste praksis" som kan bidra til inspirasjon for, eller bli tatt i bruk av, aktuelle polske og norske institusjoner. Ved å dele på erfaringer, gode rutiner og egnede samarbeidsmåter kan man finne gode løsninger på de utfordringene man har i forhold til ulovlig handel med kulturgjenstander. Etableringen av en slik arena for deling av kunnskap, utgjør et sentralt utgangspunkt for kompetanseheving ved at man bygger gode nettverk mellom fagfolk og baserer seg på "beste praksis" i løsning av sentrale utfordringer. Et annet sentralt mål for prosjektet er økt etisk bevissthet rundt håndtering av kulturminner. Dette gjelder både blant ansatte innen ulike kulturmyndigheter, museer, toll, politi, grensevakter og andre som arbeider med kulturminnerelaterte spørsmål og i samfunnet forøvrig. Økt kunnskap og etisk bevissthet bidrar til et bedre og mer effektivt vern av kulturminner.

I prosjektperioden er det gjennomført tre temabaserte workshops, et dagsseminar og en forskningskonferanse. I tillegg er det etablert en egen nettside som skal gi informasjon både til prosjektdeltagerne og andre interesserte. Vi har også laget denne publikasjonen som oppsummerer kunnskap og erfaringer.

Workshopene ble arrangert over to dager med deltagelse fra relevante organisasjoner og institusjoner. Det ble holdt korte innledninger og orienteringer, men det ble også lagt stor vekt på at de ulike temaene skulle få bred behandling gjennom rundbordsdiskusjoner. Den første workshopen, som fant sted i Oslo, tok for seg "Kunst, antikviteter og kulturhistorisk materiale". Den fokuserte på ulovlig eksport og import av kulturgjenstander, lovgivning, samarbeid mellom relevante myndigheter, etikk og etisk bevissthet blant kunst- og antikvitetshandlere, ansatte i kulturmyndigheter og kulturinstitusjoner, politi, toll samt andre relevante institusjoner.

I den andre workshopen, som fant sted i Gdansk, var temaet "Arkeologi og kulturminner under vann". Der ble lovgivning, etikk og plyndring av kulturminner under vann, ulovlig utgravning av arkeologiske felt, og samarbeid mellom politi og tollvesen diskutert.

Den tredje workshopen, som ble arrangert i Oslo, tok for seg temaet: "Kommunikasjon og informasjon for å øke bevissthet". Den belyste spørsmålet om hvordan man kan etablere god kommunikasjon om ulovlig utførsel, innførsel og ulovlig handel med kunst- og kulturgjenstander overfor det generelle publikum og berørte bransjer. Før workshopen ble det, i forbindelse med Reiselivsmessen på Lillestrøm, åpnet en informasjonsutstilling som belyste temaet ulovlig utførsel og innførsel av kulturgjenstander. Det ble også vist eksempler på typiske gjenstander som mange ønsker å kjøpe med seg hjem fra reiser til utlandet. I tillegg ble det arrangert et åpent seminar "Stop Heritage Crime". Sentrale utfordringer knyttet til ulovlig handel med kulturminner generelt og i krig og krise ble diskutert. I tillegg ble det fokusert på tollens og politiets rolle i dette arbeidet, og mulighetene for utvidet samarbeid med antikvitetshandlerne og reiselivsbransjen.

Etableringen av en slik plattform for kunnskapsbytte utgjør en nøkkel til kompetanseheving, ved at man baserer seg på gode erfaringer og gode rutiner"

På utstillingen kunne man se eksempler på lovlige gjenstander i form av kopier fra ulike museumsbutikker, gjøre seg kjent med lovgivning og få råd om hvordan man kan unngå lovbrudd. Flere av deltakerne på seminaret har gjennom flere år deltatt i samarbeid med Norsk kulturråd om opplysningsarbeid og direkte kontakt med publikum og reiselivsnæringen for å formidle kunnskap om de utfordringene man har i forhold til ulovlig handel med kulturgjenstander. For polske spesialister var dette en god anledning til å lære hvordan man kan fremme en økt bevissthet rundt verdien av kulturminner.

En todagers konferanse i Warszawa samlet rundt 100 personer knyttet til arbeidet med kulturminner. Formålet med konferansen var å presentere resultater fra workshopene, belyse sentrale emner, beste praksis, kampanjer for å øke offentlig bevissthet, presentere lovgivning, sammenligne erfaringer fra Polen og Norge samt erfaringer med implementering av internasjonale avtaler og konvensjoner.

Prosjektet presenteres gjennom nettsiden www.stop-heritage-crime.org som skal fungere som en aktiv plattform for samarbeid mellom ansatte innen kulturminnevern og andre relevante institusjoner. Plattformen er

også ment å skulle fungere som en informasjonskilde for det generelle publikum.

Det er i tillegg trykket opp brosjyrer som informerer om prosjektet og dets mål. Hensikten med disse er å øke samfunnets bevissthet rundt ulovlig handel med kulturgjenstander og ødeleggelse av kulturminner.

Denne publikasjonen er et synlig (og varig) resultat av dette toårige samarbeidet. Den samler resultater fra de gjennomførte workshopene og konferansen. Vi håper at den vil være til hjelp i det daglige arbeidet til institusjoner og organisasjoner som arbeider med kulturminnevern og kampen mot ulovlig handel av kulturgjenstander.

Polens nasjonale kulturminne- institutt

Dariusz Bogacz

Pressetalsmann, Polens nasjonale kulturminne- institutt

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID) (Polens nasjonale kulturminne- institutt) er en moderne kulturinstitusjon som er en del av Departementet for kultur- og nasjonal arv. Instituttet danner grunnlag for balansert bevaring av kulturarv, samler og sprer kunnskap om kulturminner, setter standarder for deres beskyttelse og restaurering samt fremmer bevisstheten rundt bevaring av den polske kulturarven for fremtidige generasjoner.

Polens nasjonale kulturminne- institutt utvikler restaureringsprinsipper, systemer for beskyttelse av minnesmerker og dokumentasjon samt nye metodologiske standarder innen forskning, dokumentasjon og vedlikehold. NID registrerer alle arkeologiske funnsteder og er ansvarlig for oversikt over nasjonale kulturminner.

En svært viktig oppgave er overvåking, analyse og vurdering av trusler mot kulturarv og utvikling av metoder for å motarbeide slike. Instituttet er ansvarlig for statusgjennomgang og undersøkelse av de mest truede kulturminnene og arkeologiske stedene. Som et ledd i å utføre denne oppgaven har instituttet et program som skal forebygge og bekjempe forbrytelser mot arkeologisk kulturarv. Programmet omfatter samarbeid med politi, tollvesen, grensevakt, museer, bevaringstjenester og internettauksjonarius på portalen Allegro. Instituttet driver også overvåking av antikvitetsmarkedet og gir kunnskapsbasert støtte i saker knyttet til vern av arkeologiske kulturminner.

Internasjonalt samarbeid

Internasjonalt samarbeid spiller en viktig rolle i forebygging av forbrytelser mot kulturarven. NID samarbeider aktivt med internasjonale organisasjoner som driver med dette. Polens nasjonale kulturminne- institutt er også engasjert i de østersjøiske landenes virksomhet for beskyttelse av kulturarv. I tillegg samarbeider instituttet med den europeiske ekspertgruppen som tar seg av EUs rolle på dette området. NIDs representanter er involvert i virksomheten til European Heritage Legal Forum og samarbeider også med ledere ved nasjonale institusjoner i andre land (European Heritage Heads Forum) som har ansvar for beskyttelse av kulturarv i sine respektive

land. Polens nasjonale kulturminne- institutt representerer også Polen i European Archaeologiae Consilium (EAC).

I tillegg realiserer NID en del av programmet til Departementet for kultur- og nasjonal arv som følge av den polske ratifisering av UNESCOs konvensjon om verdens kultur- og naturarv av 1972. NID setter standarder for vern, bevaring og presentasjon av verdensarvsteder. Instituttet overvåker og vurderer status for verdensarvsteder, koordinerer utvikling av forvaltningsplaner for enkelte steder og gjennomføring av oppgaver. Instituttet koordinerer også utarbeidelse av periodiske rapporter om statlig politikk i sammenheng med UNESCOs konvensjon.

For NID spiller pedagogisk virksomhet en svært viktig rolle. Den ikke bare inspirerer og stimulerer fantasien, men øker også interessen for vern av kulturarven"

Utdanning

Polens nasjonale kulturminne- institutt er klar over at kulturarven ikke kan tas for gitt, men krever spesiell beskyttelse for at fremtidige generasjoner skal kunne ha glede av den. Derfor implementerer NID nye programmer, offentlige og formidlingskampanjer samt frivillige aktiviteter for beskyttelse av kulturarv. For NID spiller pedagogisk virksomhet en svært viktig rolle. Den ikke bare inspirerer

og stimulerer fantasien, men øker også interessen for vern av kulturarven. Økt offentlig bevissthet rundt vår kultur samt kunnskap om hvor man kan finne kildene til de viktigste verdiene i kulturarven, vil gjøre det enklere å beskytte materiell og immateriell kulturarv i tråd med en bærekraftig utvikling.

På www.nid.pl finner du mer informasjon om Polens nasjonale kulturminne- institutt

Norsk kulturråd

Liv Ramskjær

Norsk kulturråd

Norsk kulturråd er den viktigste norske myndighet for statlige støtteordninger på kulturområdet. Kulturrådet fungerer også som et rådgivende organ overfor sentrale myndigheter og offentlig sektor i kulturspørsmål. Kulturrådet, som ble etablert i 1965 for å forvalte Norsk kulturfond, er fullfinansiert av Kulturdepartementet. I dag har Norsk kulturråd en rekke administrative oppgaver og funksjoner på kulturområdet. I tillegg håndterer de artistenes Fond for lyd og bilde, Statens kunstnerstipend samt en rekke andre støtteordninger. Fra og med 2011 har Norsk kulturråd fått utviklings- og forvaltningsoppgaver for offentlige museer og arkiver, inklusiv alle oppgaver som tidligere ble håndtert av ABM-utvikling (arkiv, bibliotek og museum). Norsk kulturråds administrasjon har rundt 100 ansatte.

I 2011 delte Norsk kulturråd ut i alt 150 millioner euro til ulike aktører i den norske kultursektoren. Pengene finansierte en rekke ulike prosjekter og aktiviteter innen scenekunst, visuell kunst, musikk, litteratur, arkiver, museer og annet.

Norsk kulturråd spiller en nøkkelrolle når det gjelder koordinering og tilrettelegging for utvikling av norske museer og arkiver. Kulturrådet har som mål å oppmuntre til initiativer for å styrke ledelse, forskning og nyskapning innenfor de ulike institusjonene. Norsk kulturråd fokuserer også på digital kompetanse og utvikling på disse områdene, inklusiv egne standarder for digitale innsamlings-/lagringssystemer og digital presentasjon.

Norsk kulturråd har ansvar for distribusjon av offentlige midler som finansierer samarbeids- og utviklingsprosjekter innen arkiv- og museumssektoren. I 2010 ble rundt fire millioner euro fordelt på over 100 prosjekter. Norsk kulturråd har også ansvar for å fordele offentlige midler til et stort antall ikke-statlige institusjoner på området. Norsk kulturråd fremmer initiativer på tvers av fagområder samt nyskapende prosjekter innen arkiv og museum.

NORSK KULTURRÅD
Arts Council Norway

Norsk kulturråd har administrative funksjoner for sin sektor på nasjonalt nivå, blant annet innsamling av statistikk for arkiver og museer, oppfølging av retningslinjer for utførelse og innførelse av kulturgjenstander

samt implementering av UNESCOs konvensjon om vern av immateriell kulturarv. Norsk kulturråd administrerer også en støtteordning for utvikling av bevarings- og formidlingsmetoder for privatarkiver.

“
Norsk kulturråd spiller en viktig rolle i EØS på kulturområdet for perioden 2009-2014”

Kulturfondet

Norsk kulturråd – som består av 10 medlemmer som utpekes av regjeringen – har ansvar for å administrere prosjektmidlene fra Norsk kulturfond (64 millioner euro i 2011), mens Kulturrådets administrasjon i tillegg forvalter utviklingsmidler til institusjoner i kultursektoren (28 millioner euro i 2011). Den endelige bevilgningen av penger fra fondet gjøres av rådet i henhold til gjeldende regler. Fondet skal stimulere krea-

tive litterære og kunstneriske aktiviteter, bevare kulturarv samt legge til rette for kultur for flest mulig mennesker. I tillegg skal midler fra fondet støtte nyskapende kunst, oppmuntre til nye former for kunstneriske uttrykk og stimulere nye presentasjonsmetoder. Kulturfondet dekker åtte ulike områder: Litteratur, musikk, scenekunst, visuell kunst, kulturarv, kunst for barn og unge, kunstarenaer og andre aktiviteter. Nærmere 3 000 kunstprosjekter mottok støtte i 2010.

Internasjonalt kultursamarbeid

Norsk kulturråd spiller en viktig rolle i EØS på kulturområdet for perioden 2009-2014. Det norske kulturkontaktpunktet for EUs kulturprogram er lokalisert til Norsk kulturråd. Norsk kulturråd er også involvert i en rekke andre profesjonelle nettverk og prosjekter på europeisk og internasjonalt nivå.

For ytterligere informasjon, se vår nettside: www.norskkulturrad.no

Riksantikvaren

Anne Nyhamar

Riksantikvaren

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og er faglig rådgiver for Miljøverndepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken.

Riksantikvaren har også ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført og har et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

Riksantikvaren har ansvar for å sikre at et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer fra alle tidsepoker bevares for nåværende og fremtidige generasjoner. De utvalgte monumentene og miljøene skal gi en oversikt over historisk utvikling og levemåte samt vise ulike former for kunst og håndverk fra de ulike periodene. Riksantikvaren skal også sikre at det tas hensyn til kulturminner i alle planleggingsprosesser.

I Norge omfatter miljøpolitikken både natur- og kulturressurser. Riksantikvaren ligger derfor under Miljøverndepartementets ansvarsområde. Riksantikvaren samarbeider med andre etater i miljøsektoren der dette er hensiktsmessig.

Gjennom opplærings- og informasjonsvirksomhet har Riksantikvaren ansvar for å øke bevisstheten i befolkningen når det gjelder kulturminner. De er også ankeinstans for avgjørelser som tas av kulturvernmyndigheter på lokalt og regionalt nivå.

Internasjonale prosjekter

Riksantikvaren samarbeider med land i Europa, Asia og Afrika i tillegg til internasjonale organisasjoner. Samarbeidet omfatter faglig rådgiving, institusjonelt samarbeid, konvensjonsoppfølging og nettverksbygging.

Kulturminner er ofte et resultat av kontakt mellom ulike land og påvirkning på tvers av landegrensene. De er derfor del av en felles arv. Sikring av kulturarven er i dag et globalt anliggende som krever internasjonalt samarbeid.

Norge engasjerer seg sterkt i internasjonalt arbeid for å bevare kulturarven. Konvensjoner forplikter Norge til å sikre egne kulturminner på en forsvarlig måte, og til å hjelpe andre land slik at de kan gjøre det samme.

Riksantikvaren bidrar til å oppfylle Regjeringens mål om internasjonalt miljø-samarbeid ved å støtte vern og bevaring

av kulturminner. Som en del av norsk utviklingsamarbeid bidrar vi til å styrke søsterorganisasjoner i sør. Kontakten med europeiske land foregår både bilateralt og gjennom organisasjoner som Europarådet, Østersjørådet og Nordisk Ministerråd.

Riksantikvaren har samarbeidet med Utenriksdepartementet og norske ambassader om vern av europeisk kulturarv

Riksantikvaren bidrar til å oppfylle Regjeringens mål om internasjonalt miljø-samarbeid ved å støtte vern og bevaring av kulturminner"

under EØS-midlene 2004-2009. Dette har styrket den gjensidige kontakten med de nyeste EU-landene.

Gjensidig kunnskapsutvikling og respekt er grunnprinsipper for det internasjonale samarbeidet. Det er viktig for Riksanti-

kvaren å se hvordan andre forvalter og formidler sin kulturarv, og hvordan kulturminner er en viktig ressurs for bærekraftig utvikling lokalt og globalt.

For ytterligere informasjon, se vår nettside: www.riksantikvaren.no

Maritimt museum i Gdansk (CMM)

Robert Domżał

Avdelingsleder for skipsbyggingshistorie ved Polsk sjøfartsmuseum

THE POLISH
MARITIME
MUSEUM
IN GDAŃSK

Maritimt museum i Gdansk (CMM) er et enestående kultursted. Museet driver ikke bare med innsamling av gjenstander av arkeologisk opphav og formidler kunnskap om polsk maritim historie, det beskytter også aktivt den maritime kulturarven. I mange år har museet igangsatt unike prosjekter knyttet til konservering av tre- og metallgjenstander som stammer fra funnsteder under vann.

Museet er en blomstrende institusjon, det bekreftes ikke minst av dets spesialiserte avdelinger som finnes utenfor Gdansk: Wisła museum i Tczew, Fiskerimuseet i Hel og Wisłalagunen museum i Kały Rybackie. Som det sømmer seg for et av de største maritime museene i Europa, har CMM en samling av historiske fartøyer som er omgjort til selvstendige museer. Soldek var det første polske, sjøgående tørrlasteskipet for malm og kull, og det ble bygget i 1948 ved verftet i Gdansk. Dette skipet ble overtatt av CMM etter at det ble tatt ut av tjeneste, og det ble åpnet for besøkende etter renovasjon i 1985.

Et annet berømt fartøy som er blitt omgjort til museum, heter Dar Pomorza (Pommerns gave), også kaldt Biała Fregata (Den hvite fregatt). Det har vært knyttet til Gdynia siden 1930. Skipet ble bygd i 1909 ved verftet Blohm & Voss i Hamburg som skoleskip for den tyske handelsflåten. Etter at Tyskland tapte første verdenskrig, ble skipet overtatt av franskmenn, og i 1929 ble det kjøpt av Pomorski Komitet Floty

Narodowej (den nasjonale flåtekomiteen i Pommern). Fartøyet kostet 7000 britiske pund, og pengene kom fra private donasjoner. Skipet skulle erstatte den utslitte skolebarken Lwów. Fregatten fikk da navnet Dar Pomorza til minne om det pommeriske folks sjenerøsitet. Etter at det ble tatt ut av tjeneste, ble skipet gitt til CMM. Et av de viktigste prosjektene CMM har drevet med uavbrutt siden 1970-årene, er undervannsarkeologiske undersøkelser. Kjernen av museets unike samlinger består av arkeologiske gjenstander funnet ved dykking ved skipsvrak som ligger på Østersjøens bunn. Samtidig utarbeider museets styre spesifikasjoner for Fylkeskonservatorens avgjørelser angående arkeologiske arbeider på og utforskning av skipsvrak på sjøområdet som hører til Pomorskie Fylke. Marinarkeologer fra CMM etterser og verifiserer undersjøiske funnsteder og beskytter også de stedene som er mest utsatt for fare.

Forskning og publikasjoner spiller en viktig rolle i museets drift. CMM er flere ganger blitt belønnet av Kulturdepartementet med prisen Sybilla for Årets museumsarrangement.

Et omfattende undervisningstilbud i regi av CMM skal utvides ytterligere i 2011, takket være museets nye avdeling, Ośrodek Kultury Morskiej (Senter for maritim kultur). Det ble bygget direkte ved siden av Żuraw Gdański (Heisekran i Gdansk) under prosjektet PL 0243, "Ombygging og

utvidelse av CMMs infrastruktur, knyttet til bygging av Senter for maritim kultur". Dette prosjektet ble gjennomført i samarbeid med Stavanger Sjøfartsmuseum og finansiert av EØS-midler. I tillegg til utstillingene vil Senter for maritim kultur også tilby interaktive verksteder for barn og ungdom. Målet med dette skal være å spre kunnskap om det maritime i en bredere forstand.

Maritimt museum i Gdansk er en moderne kulturinstitusjon, og dens utvikling er i stor grad knyttet til samarbeidet med utenlandske museer og kulturhistoriske sentre.

Kjernen av museets unike samlinger består av arkeologiske gjenstander funnet ved dykking ved skipsvrak som ligger på Østersjøens bunn"

Utfordringer, anbefalinger, god praksis

Norsk lovgivning på kulturminnefeltet

Liv Ramskjær

Norsk kulturråd

Kulturminneloven

Norsk kulturarv er beskyttet av lov av 9. juni 1978 nr. 50, kulturminneloven. Hensikten med loven er å beskytte kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon både som en del av den norske kulturarven, og som et element i en helhetlig miljø- og ressursbehandling.

Kulturminneloven har som mål at også kommende generasjoner skal kunne ha nytte og glede av Norges kulturarv¹. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressursene som vitenskapelig kildemateriale, og som et varig grunnlag for nåværende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet. Det skal også tas hensyn til lovens intensjon i situasjoner hvor andre lover kan påvirke kulturarven. Begrepet "kulturminner" defineres i loven som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, inklusive lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro og tradisjon til. Med "kulturmiljøer" menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng.

De seks kapitlene i kulturminneloven består av 29 paragrafer med følgende hovedområder: Formål og virkemåte, Automatisk fredede kulturminner, Løse kulturminner, Skipsfunn og fartøyvern, Fredning ved enkeltvedtak og Særskilte bestemmelser.

Utførselsforbud

Miljøverndepartementet har ansvar for kulturminneloven bortsett fra kapittel VI, paragraf 23 "Utførselsforbud" med tilhørende 23a-f som ligger under Kulturdepartementet². Hensikten med lovens regler om utførsel og innførsel av kulturgjenstander (i paragraf 23 og tilhørende 23a-f i kulturminneloven) er å beskytte løse og faste kulturminner som utgjør en viktig del av Norges kulturarv og historie. Målet er både å hindre ulovlig utførsel og innførsel av kulturgjenstander, og å sikre tilbakelevering av ulovlig utførte kulturgjenstander.

I tillegg må det sikres at det foretas søk etter slike kulturgjenstander, samt at juridiske prosedyrer følges i forhold til eiendomsrett og til rett til kompensasjon. Kulturdepartementets forskrifter i forbindelse med forbud mot utførsel og innførsel av kulturgjenstander skal sikre kulturgjenstander mot ulovlig utførsel og innførsel. De sikrer også at det utstedes gyldig dokumentasjon og informasjon for de kulturgjenstandene som kan utføres lovlig.

Arkeologiske kulturminner, faste kulturminner og alle stående byggverk som skriver seg fra tiden før 1649, beskyttes automatisk av kulturminneloven. Dette er godt kjent blant de fleste nordmenn, men det er fortsatt mindre kjent at man trenger utførselstillatelse for en lang rekke malerier, skulpturer, grafiske arbeider og annen bildekunst, håndverk samt prototyper for designprodukter fra før 1950. Eksempel på gitte retningslinjer for andre gjenstander som trenger utførselstillatelse i henhold til gjeldende forskrifter for utførsel og innførsel av kulturgjenstander, er³:

- » Samiske kulturgjenstander fra før 1970. For bøker, hefter og kart trykket på samisk er grensen 1930. Det kreves utførselstillatelse for alt samisk arkivmateriale uavhengig av alder.
- » Motorvogner, luftfartøy og skinnegående materiell eller deler av slikt fra før 1950, samt båter eller deler av slike som er over 50 år gamle.
- » Bygninger eller bygningsdeler, etnografisk materiale, arkivsaker, manuskripter, segl og signeter, møbler og andre husholdningsartikler, drakter, våpen og lignende som har kunst-, kultur- eller personalhistorisk interesse fra før 1900.
- » Norske mynter fra før 1537 samt mynter, sedler, medaljer og ordener av nyere dato dersom disse er av nasjonal betydning. Forskriftene inneholder en oversikt over slike.

Det er viktig å være klar over at disse retningslinjene kan bli overstyrt dersom den spesifikke kulturgjenstanden er knyttet til fremstående eller sentrale personer, virksomheter eller hendelser som har

Omslaget til det norske informasjonsheftet

Som en konsekvens av dette krever innførsel av en kulturgjenstand til Norge gyldig utførselstillatelse fra utførselslandet dersom opprinnelseslandet krever dette. Ellers vil dette bli ansett som ulovlig utførsel"

betydning for norsk kunst, kultur og historie, uansett alder. Dersom noen ønsker å utføre slike gjenstander, kan søknaden bli avslått selv om gjenstanden er yngre enn de generelle reglene i forskriftene.

Norsk kulturminnelovgivning tar utgangspunkt i UNESCOs 1970-konvensjon og UNIDROIT-konvensjonen. Ideene fra konvensjonene er imidlertid videreutviklet i den nasjonale lovgivningen, og flere av tidsgrensene for ulike gjenstandstyper er betraktelig strengere enn det som foreslås i artikkelen I i 1970-konvensjonen.

Delt ansvar for å utstede utførselstillatelse

Kulturdepartementet har utpekt tolv institusjoner til å behandle søknader og til å fatte vedtak om utførselstillatelser for kunst- og kulturgjenstander. Ni av disse institusjonene er museer med ansvar for å utstede utførselslisenser for ulike grupper av kulturgjenstander:

- » Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, er vedtaksinstitusjon for arkeologisk og etnografisk materiale, kulturgjenstander fra før reformasjonen (1537), mynter og sedler.
- » Norsk folkemuseum på Bygdøy har ansvar for folkekunst, bondeantikviteter, håndverksprodukter, drakter og annet materiell knyttet til arbeidsliv og levemåte etter reformasjonen (1537).
- » Nasjonalt museum for kunst, arkitektur og design har ansvar for malerier, tegninger, skulpturer, originale grafiske blad og annen bildekunst, kunsthåndverk, design, møbler og annet innbo.
- » Forsvarsmuseet har ansvar for militære kulturgjenstander, våpen og luftfartøy.
- » Norsk Maritimt Museum er vedtaksinstitusjon for maritimt materiale.
- » Norsk Teknisk Museum har ansvar for transportmidler og annet teknisk materiale.

- » Preus Museum har ansvar for fotografi, fotografiapparater og annet fotografisk utstyr.
- » Ringve, en avdeling i Museene i Sør-Trøndelag, har ansvar for musikkinstrumenter og annet musikkhistorisk materiale.
- » RiddoDuattarMuseat har ansvar for samisk kunst og andre samiske kulturgjenstander.

I enkelte tilfeller kan det være en viss overlapping og usikkerhet i forhold til hvilken institusjon som skal utstede utførselstillatelse for enkelte kulturgjenstander. De ulike vedtaksinstitusjonene samarbeider når det er tvil om hvor ansvaret ligger, og de kan også konsultere andre institusjoner med spesialkompetanse på et område ved behov eller videresende søknadene til riktig institusjon. Dette er nedfelt i forskriften.

I tillegg til museene har følgende institusjoner ansvar for å utstede utførselslisenser for disse typer kulturminner:

- » Nasjonalbiblioteket utsteder utførselstillatelser for bøker, hefter/plakater, kart, manuskripter, lyd- og filmarkiver.
- » Riksarkivet har ansvar for arkivmateriale, segl og signeter.
- » Riksantikvaren, som er den norske motparten av Polens nasjonale kulturminneinstitutt, har ansvar for båter.

Søknaden, inklusiv påkrevd antall bilder av den aktuelle gjenstanden, må sendes på forhånd til den relevante institusjon som, dersom søknaden innvilges, vil utstede en utførselstillatelse. Tillatelsen skal følge gjenstanden når den krysser grensen.

Innførsel av kulturgjenstander

Norges ratifisering av UNESCOs 1970-konvensjon om tiltak for å forby og hindre ulovlig import og eksport av *kulturgjenstander* og ulovlig overføring av eieomsrett til kulturgjenstander (1970-kon-

vensjonen), krevde en rekke endringer i norske lover og forskrifter. Blant disse var *Kulturminneloven* og *Forskrift om tilbakelevering av stjålen og ulovlig fjernede kulturgjenstander*. Som en konsekvens av dette, krever innførsel av en kulturgjenstand til Norge gyldig tillatelse fra utførselslandet dersom opprinnelseslandet krever dette. Ellers vil dette bli ansett som en ulovlig utførsel. Gjenstander som ikke følges av lovlige sertifikater, eller som ikke returneres innenfor tidsfristen som er gitt i en midlertidig utførselslisens, anses som ulovlig innført. Personer som innfører kulturgjenstander, er forpliktet til å sørge for at kulturgjenstandene har gyldig utførselstillatelse når forskriftene i opprinnelseslandet krever det. Utførselslisenser skal fremvises i fortolingsprosessen.

Statistikk over søknader om utførselstillatelser fra perioden 2004 til 2010 viser en kraftig økning av søknader, med 2006 som et toppår fulgt av tre års nedgang frem til en ny økning i 2010. Den første toppen skyldes trolig at tollvesenet i Norge utførte en punktkontroll rettet mot kulturgjenstander i 2004. Nedgangen, som var mest synlig i 2008 og 2009, kan trolig knyttes til den internasjonale finanskrisen. Offentlige holdningskampanjer kan være en av årsakene til økningen i 2010 i tillegg til at finanskrisen slapp taket.

Det er svært få utførselssøknader som avslås. En nylig oppdatert oversikt viser totalt 15 avslåtte søknader i løpet av de seks siste årene. Det lave antallet på avslag understreker det faktum at vedtaksinstitusjonene ønsker at det skal skje en viss utveksling av kulturgjenstander og kunnskap om norsk kulturarv med andre land. Mange vedtaksinstitusjoner ser på utførselstillatelsene som en fruktbar måte å formidle norsk kultur på.

Blant populære eksportartikler er litografier av Edvard Munch, møbler, ulike

produkter fra velkjente gullsmeder samt et bredt utvalg av bondeaktiviteter, musikk-instrumenter, kjøretøy og våpen. Det finnes også en rekke eksempler på avslag på utførselstillatelse som har forårsaket offentlig diskusjon. Det var for eksempel tilfellet i artikkelen "Skap må fjernes – Munch kan fjernes", som satte innvilgelse av utførselstillatelse for maleriet Fruktbarhet av Edvard Munch opp mot avslaget av et hengeskap laget av Olav Hansson i 1834⁴.

Straff

Den som forsettlig eller uaktsomt overtrer utførselsforbudet, kan bli straffet med bot eller fengsel inntil ett år. Under særlig skjerpene omstendigheter kan straffen bli inntil to års fengsel. Den som medvirker til ulovlig eksport, eller forsøk på ulovlig eksport, straffes på samme måte (jf. kulturminneloven § 27 og tolloven kapittel 16).

Klage - Norsk kulturråd

I tillegg til de tolv vedtaksinstisusjonene har Norsk kulturråd administrative oppgaver tilknyttet 1970-konvensjonen og paragraf 23 i kulturminneloven. Norsk kulturråd er ankeinstans for de fleste tilfeller som involverer forbud mot utførsel av kulturgjenstander. Unntakene er tilfeller som avgjøres av Riksantikvaren hvor Miljøverndepartementet er ankeinstans, og tilfeller som omhandler samiske kulturgjenstander hvor Sámediggi (Sametinget) er ankeinstans for

tillatelse avslått av RidduDuattarMuseat. I tillegg er det en viktig oppgave for Norsk kulturråd å informere bredt om de lover og forskrifter som gjelder. Dette innebærer blant annet å gi råd til publikum, vedtaksinstisusjoner, toll- og politivesen.

Kontroll

Toll- og avgiftsdirektoratet er ansvarlig for å sikre at kulturgjenstander ikke utføres fra eller innføres til Norge i strid med *Forskrift om forbud mot utførsel av kulturminner*⁵. Det norske tollvesenet har ansvar for å kontrollere at det ikke foregår ut- og innførsel av kulturgjenstander i strid med Forskrift om utførsel og innførsel av kulturgjenstander. Som tidligere nevnt er forskriften om innførsel av kulturgjenstander relativt ny, og det er derfor begrenset erfaring med denne. Kontroll av innførsel er utfordrende på flere måter, både med hensyn til kompetanse når det gjelder andre lands kulturminnelover, men også når det gjelder kunnskap om det brede spekteret av kulturgjenstander fra forskjellige land.

Erfaringer og utfordringer

På grunn av mangel på oppdaterte registerkoder, har norske politimyndigheter foreløpig ikke etablert pålitelig statistikk over omfanget av ulovlig ut- og innførsel av kulturgjenstander. Norsk kulturråd, politi- og tollmyndigheter antar av det foregår

en viss mengde ulovlig eksport og import, en god del av dette som følge av mangel på kunnskap om både norske og utenlandske lover og forskrifter når det gjelder utførsel og innførsel av kulturgjenstander.

Tollvesenet i Norge stoppet fem transporter av kulturgjenstander i 2010. De ulike vedtaksinstisusjonene og Norsk kulturråd samarbeidet med tollvesenet i disse sakene. Norsk kulturråd har den siste tiden bistått ansatte i tollvesenet i forbindelse med tollbeslag av kulturgjenstander, blant annet med å få finne frem til nasjonale lover og forskrifter i UNESCOs database over nasjonal kulturlovgivning. Ved å hjelpe norsk tollvesen i dette arbeidet, samt rette forespørsler til myndighetene ved behov, vil Norsk kulturråd kunne øke vår erfaring med hvordan konvensjonene fungerer i praksis, og hvordan samarbeidet med andre land som støtter konvensjonen fungerer.

Erfaringene så langt viser at det ofte er tidskrevende og vanskelig både å finne mer detaljert informasjon om lover og forskrifter, og få hjelp av ambassadene til kulturgjenstandenes opprinnelsesland. Erfaringen til Norsk kulturråd, det norske tollvesenet og politiet viser at det fortsatt finnes mange utfordringer som må løses før UNESCOs database blir et fullt operativt verktøy, hvor man kan dele informasjon om nasjonale lover og forskrifter. Språkbarrierer kan for eksempel gjøre det vanskelig å søke etter

Søknader om utførelseslisens 2004-2010	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Nationalmuseet for kunst, arkitektur og design	292	455	707	694	527	428	413
Norsk Folkemuseum	30	107	84	55	15	38	129
Norsk Teknisk Museum		6	6	7	39	12	6
Nasjonallbiblioteket				100	76	27	7
Forsvarsmuseet	13	24	20	17	17	17	20
Ringve, Musea i Sør-Trøndelag	8	3	4	1	2	2	1
Riksantikvaren	4	2	7	4	3	3	5
Norsk Maritimt Museum		1	2	1	1		2
Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo		16	4	2		7	3
Preus museum			1	3			
RidduDuattarMuseat							
Riksarkivet							1
Totalt antall søknader	347	614	835	884	680	534	587
Avslag på utførselssøknader		1	1	3	4	2	4

Kilde: Norsk kulturråd

informasjon i UNESCOs database eller i databaser og lister over nasjonalskatter/prioriterte kulturgjenstander. Enkelte lover og databaser er bare tilgjengelige på originalspråket.

I tollvesenet er det behov for økt kompetanse innen ulike emner som kunsthistorie, arkeologi, etnografi og andre relevante museumsemner samt internasjonal lov om kulturarv. De norske vedtaksinstitusjonene som utsteder utførselstillatelser, gir Norsk kulturråd, toll og politi verdifull støtte ved behov. Dessverre finnes ikke alltid den nødvendige kompetansen i Norge. Det kan være en utfordring å komme i kontakt med ambassader og kulturdepartementer for å skaffe informasjon om lover og forskrifter som gjelder for beslaglagte kulturgjenstander. Med utgangspunkt i de erfaringene som tollvesen, politi og Norsk kulturråd har gjort så langt, vil man fortsatt

møte utfordringer på dette feltet i årene som kommer. For å møte disse utfordringene, har Justisdepartementet og politiet etablert en nasjonal ekspertgruppe som skal forebygge ulovlig handel og beskytte kulturminner. Denne gruppen ledes av Økokrim med representanter fra Kulturdepartementet, Norsk kulturråd, tollvesenet, Riksantikvaren og Kirkelig arbeidsgiver- og interesserorganisasjon.

Offentlig bevissthet

Det er fortsatt behov for økt offentlig bevissthet rundt problemene med illegal utførsel og innførsel av kunst og andre kulturgjenstander. Norsk kulturråd har som oppgave å informere om de lover og forskrifter som gjelder, samt å gi råd til publikum, administrative institusjoner, toll- og politivesen. Hefter, informasjon på internett, brosjyrer og informasjonskampanjer

er verktøy som brukes i dette arbeidet.

De fire siste årene har Norsk kulturråd i samarbeid med ICOM Norge, Blue Shield Norge, Den norske UNESCO-kommisjonen, Riksantikvaren, det norske tollvesenet og politiet deltatt på den norske reiselivsmessen for å informere om lover og forskrifter. Erfaringen viser at mange mennesker ikke kjenner til det regelverket som finnes, og en del ønsker faktisk heller ikke å vite. Både innad i reiselivsbransjen, blant reisende og befolkningen ellers, bedrifter og ulike institusjoner og organisasjoner som arbeider i utlandet, er det fortsatt behov for mer informasjon om dette emnet. Musikere representerer en annen viktig målgruppe som har behov for økt bevissthet, fordi de reiser mye med verdifulle instrumenter og ofte kjøper instrumenter på det internasjonale markedet. (ILL: Forsiden på vår brosjyre fra reiselivsmessen)

FOTNOTER

1. "Lov av 9. juni 1978 nr. 50, kulturminneloven", kapittel 1, §§ 1 og 2. www.regjeringen.no/en/doc/Laws/Acts/Cultural-Heritage-Act.html?id=173106
2. For en oppdatert norsk versjon av forskriftene, se: <http://www.lovdatabasen.no/for/sf/ku/xu-20070101-0001.html>. Det finnes ingen oppdatert engelsk oversettelse
3. Se <http://www.lovdatabasen.no/for/sf/ku/ku-20070101-0001.html> for en full oversikt over norske mynter, medaljer, sedler, osv. yngre enn 1537 og som trenger utførselstillatelse.
4. "Skap må vernes – Munch kan fjernes", Dagens Næringsliv, 10. april 2010, s. 115.
5. Lov av 21. desember 2007, nr. 119, om toll og vareførsel (tolloven) §§1-5.

Nye regler om utførsel av kulturminner med henvisning til polsk lovgivning

prof. dr. hab. Wojciech Kowalski

Det schlesiske universitet

Innledende merknader

I hele etterkrigstiden var det praktisk talt et generelt forbud mot å utføre kulturgjenstander, med unntak av utførsel av objekter fremstilt etter krigen¹. Det var selvfølgelig også tillatt å utføre kulturgjenstander i forbindelse med utstillinger i utlandet.

Etter at den gjeldende loven om vern og bevaring av kulturminner² ble endret i fjor³, ble denne regelen på en måte snudd på hodet. Nå gjelder det en generell frihet til å utføre kulturgjenstander, men enkelte kategorier av objekter omfattes av kontroll på grunn av deres betydning og rettslige status. Disse kategoriene er nevnt i loven, og kontrollen utøves gjennom ulike typer utførselstillatelser for individuelle kategorier av gjenstander. Loven nevner også en gruppe kulturminner som ikke kan føres ut permanent.

Som man kan se i dette korte sammendraget av de nye reglene, var formålet med lovendringen å liberalisere utførselsbegrensninger på dette feltet: nå omfatter begrensningene bare særlig verdifulle kulturminner⁴.

For å systematisere de ovennevnte kategoriene og tillatelsene som gjelder for dem, må man først og fremst skille mellom permanent utførsel og midlertidig utførsel.

Ved permanent utførsel går objektet fullstendig tapt for den nasjonale kulturarven i landet. Derfor er kontroll med denne typen utførsel strengest. Den omfatter tre kategorier kulturgjenstander:

- » kulturminner som ikke omfattes av utførselskontroll
- » kulturminner som det kreves utførselstillatelse for
- » kulturminner som det er forbudt å utføre

Situasjonen er helt annerledes for midlertidig utførsel av kulturgjenstander. Den blir som regel støttet av staten som en form for statlig deltakelse i internasjonal

kulturutveksling. Derfor innbefatter utførselskontroll bare behov for tillatelser som forlanges av den spesielle institusjonen. Med hjemmel i denne loven skilles det mellom:

- » engangs utførselstillatelse
- » individuell flergangs utførselstillatelse
- » generell flergangs utførselstillatelse

I. Permanent utførsel

Kulturminner som ikke omfattes av utførselskontroll

Med hjemmel i lovens § 59⁵ kan følgende kulturminner utføres uten begrensninger, dvs. at de kan utføres uten tillatelse:

- » kulturminner innført fra en stat utenfor Den europeiske union, som faller inn under prosedyren for midlertidig, tollfri

innførsel eller prosedyren for midlertidig, tollfri innførsel av råvarer for innenlandsk bearbeiding, i henhold til tolloven (§ 59 første ledd andre punkt);

- » kulturminner innført fra en stat utenfor Den europeiske union, som faller inn under prosedyren for tollfri innførsel av varer som gis markedsføringstillatelse, dersom utførselen skjer innen 5 år fra tillatelsens utstedelsesdato (§ 59 første ledd tredje punkt);
- » kulturminner innført fra en stat som er medlem av Den europeiske union, for en periode på inntil 3 år, dersom de utføres til en stat som er medlem av Den europeiske union (§ 59 første ledd fjerde punkt);
- » kulturminner innført av en diplomatisk representant, inkludert gjenstander

innført for innredning av diplomatiske og konsulære fagstasjoner (§ 59 første ledd femte punkt);

- » åndsverk dersom opphavspersonen er i live (§ 59 første ledd sjetten punkt);
- » kulturminner som transporteres gjennom Polens territorium fra en stat som er medlem av Den europeiske union til en stat utenfor EU, som hører inn under kategoriene A. 1–A. 15 nevnt i vedlegg til rådsforordning (EØF) nr. 116.2009 av 18. desember 2008 om utførsel av kulturgjenstander (Dz.Urz. WE L 39 av 10. februar 2009), dersom deres verdi er mindre enn de verditer-skler som er oppført under bokstav B i vedlegget (§ 59 første ledd syttende punkt);
- » kulturminner som har innførselsbevis utstedt av tollvesenet eller grensevakt, med hjemmel i § 59 tredje ledd fjerde punktum (§ 59 første ledd åttende punkt).

Dessuten, med hjemmel i den nevnte § 59 første ledd første punkt, gjelder utførsel uten tillatelse for kulturminner som ikke hører inn under de femten kategoriene angitt i tidligere paragraf, dvs. § 51 første ledd. Utførsel av disse kategoriene av kulturminner krever tillatelser, derfor er de nærmere beskrevet nedenfor i kapittelet om denne tillatelsen.

Det må også legges merke til at kulturminner som utføres uten tillatelse, kontrolleres ved grensepassering for å sjekke om de individuelle gjenstandene virkelig kan utføres på denne måten. Dersom objektets egenskaper tyder på at det kreves utførselstillatelse for det, kan tollvesenet eller grensevakt be utføreren om bevis på at objektet kan utføres uten tillatelse (§ 59

andre ledd). Som bevis kan følgende dokumenter brukes:

1. vurdering av kulturminnets opphavstid utført av en kulturinstitusjon som spesialiserer seg på bevaring av kulturminner, departementets ekspert på kultur og vern av nasjonal kulturarv, en forretningsenhet som spesialiserer seg på kjøp og salg av kulturgjenstander i Polen eller et statlig forvaltningsorgan;
2. verdsetting av kulturminnet utført av en kulturinstitusjon som spesialiserer seg på bevaring av kulturminner, departementets ekspert på kultur og vern av nasjonal arv eller en forretningsenhet som spesialiserer seg på kjøp og salg av kulturgjenstander i Polen;
3. faktura som inneholder data for identifikasjon av kulturminnet, utstedt av en forretningsenhet som spesialiserer seg på kjøp og salg av kulturminner i Polen;
4. bevis på innførsel av kulturgjenstanden til Republikken Polens territorium som inneholder bilde, utstedt av tollvesenet ved grensepassering eller – dersom det mangler – av grensevakt. Beviset utstedes bare dersom objektet hører inn under en av kategoriene nevnt i § 51 første ledd, som vurderes på grunnlag av vedlagte dokumenter som sikrer entydig identifikasjon av objektet samt oppgir alder og verdi på det;
5. bevis på forsikring av kulturgjenstanden under frakt til Polen fra utlandet;
6. tillatelse til utførsel av kulturminnet fra en stat som er medlem av Den europeiske union (§ 59 tredje ledd).

For å standardisere disse dokumentene,

har Kultur- og nasjonalrvmministeren fastsatt skjemaer for dem i et spesielt dekrét⁶.

Før man avslutter drøftelsen av denne prosedyren, må man også tilføye at i tilfeller der den som utfører kulturminnet ikke presenterer ett av de forlangte dokumentene, eller det er begrunnet mistanke om at dokumentet ikke er troverdig, kan gjenstanden beslaglegges av grensevakt eller tollvesenet for den perioden som er nødvendig for å fastslå om utførselen kan skje uten tillatelse (§ 59 fjerde ledd).

Kulturminner som det kreves utførselstillatelse for

Tillatelse til permanent utførsel kreves for kulturminner som hører inn under en av følgende kategorier:

1. arkeologiske gjenstander som er mer enn 100 år gamle, som er en del av en arkeologisk samling eller stammer fra utgravninger eller tilfeldige oppdagelser;
2. gjenstander som er integrerte deler av arkeologiske gjenstander, interiørdekorasjoner, minnesmerker, statuer og kunstverk og som er mer enn 100 år gamle;
3. malerier som ikke inngår i kategoriene 4 og 5, uansett teknikk og underlag, som er mer enn 50 år gamle og har en verdi på over PLN 40 000;
4. akvareller, gouacher og pasteller uansett underlag som er mer enn 50 år gamle og har en verdi på over PLN 16 000;
5. mosaikker som ikke inngår kategoriene 1 og 2, samt tegninger uansett teknikk og underlag som er mer enn 50 år gamle og har en verdi på over PLN 12 000;
6. originale trykk og deres trykkplater samt originalplakater som er mer enn 50 år gamle og har en verdi på over PLN 16 000;
7. originale skulpturer og statuer samt kopier av disse som er fremstilt på samme måte som originalen, som ikke inngår kategori 1, som er mer enn 50 år gamle og har en verdi på over PLN 20 000;
8. fotografier, filmer og deres negativer, enkeltvis eller i samlinger, som er mer enn 50 år gamle og har en verdi på over PLN 6000;
9. manuskripter, enkeltvis eller i samlin-

- ger, som er mer enn 50 år gamle og har en verdi på over PLN 4000;
10. bøker, enkeltvis eller i samlinger, som er mer enn 100 år gamle og har en verdi på over PLN 6000;
 11. trykte geografiske kart og partiturer, enkeltvis eller i samlinger, som er mer enn 150 år gamle og har en verdi på over PLN 6000;
 12. samlinger og eksemplarer fra zoologiske, botaniske, mineralogiske eller anatomiske samlinger, som har en verdi på over PLN 16 000;
 13. samlinger som har historisk, paleontologisk, etnografisk eller numismatisk interesse, som har en verdi på over PLN 16 000;
 14. transportmidler som er mer enn 50 år gamle som har en verdi på over PLN 32 000;
 15. andre antikviteter som ikke inngår kategorier 1–14, som er mer enn 50 år gamle og har en verdi på over PLN 16 000 (§ 51 første ledd).

De ovennevnte tillatelsene utstedes av Kultur- og nasjonalravsministeren⁷, som kan nekte å utstede tillatelse dersom kulturminnet har en særlig stor verdi for kulturarven. Søknad om tillatelse forelegges en regionkonservator, og i tilfelle tillatelsen innvilges, skal den benyttes innen 12 måneder fra innvilgningsdato (§ 52 første ledd).

Kulturminner som det er forbudt å utføre

Med hjemmel i lovens § 51 fjerde ledd finnes det et absolutt forbud mot permanent utførsel av kulturminner som:

1. er ført opp i kulturminneregisteret;
2. tilhører offentlige samlinger som eies av staten, lokale myndigheter eller andre organisasjoner som tilhører offentlig sektor;
3. befinner seg i museer⁸ eller offentlige biblioteker⁹.

II. Utførsel av kulturminner for begrenset tid

Som det har blitt forklart ovenfor, er midlertidig utførsel av kulturminner støttet av staten som en form for statlig deltakelse i internasjonal kulturutveksling. Denne typen utførsel medfører ikke tap for den polske kulturarven, med mindre det skulle

skje en ulykke, og derfor omfattes den bare av rutinemessig kontroll i form av midlertidig utførselstillatelse, avhengig av type utførsel, som normalt utstedes uten problemer. Midlertidig utførselstillatelse utstedes for praktisk talt alle de ovennevnte kategoriene av kulturgjenstander, både de som det kreves tillatelse for, og de som det er absolutt forbudt å utføre permanent. Tillatelse innvilges under forutsetning av at kulturminnet er i en god stand og at en privatperson eller en organisasjon som har objektet i sin besittelse, gir en garanti for at det ikke skal ødelegges eller skades, samt at det skal tilbakeføres innen tillatelsens utløp (§ 51 andre ledd). Dette gjelder som nevnt for engangstillatelser, individuelle flergangstillatelser og generelle flergangstillatelser til utførsel av kulturminner.

Engangstillatelse til midlertidig utførsel

Engangstillatelse til midlertidig utførsel av et kulturminne utstedes respektivt av en regional konservator eller Nasjonalbibliotekets direktør på grunnlag av søknad fra en privatperson eller en organisasjon som har objektet i sin besittelse, og som har til hensikt å føre det ut av landet til engangsbruks- eller utstillingsformål eller for å utføre konserveringsarbeider. Tillatelsen er gyldig i tre år fra utstedelsesdato.

Flergangs individuell utførselstillatelse

Også individuell flergangstillatelse til midlertidig utførsel av et kulturminne utstedes respektivt av en regional konservator eller Nasjonalbibliotekets direktør dersom en privatperson eller en organisasjon som har objektet i sin besittelse, har til hensikt å føre

det ut av landet til bruks- eller utstillingsformål mer enn én gang. Heller ikke denne tillatelsen er gyldig lenger enn tre år (§ 54).

Flergangs generell utførselstillatelse

Samme betingelser gjelder for generell flergangstillatelse som innvilges av en regional konservator eller Nasjonalbibliotekets direktør til museer eller andre kulturinstitusjoner som har til hensikt å føre sine samlinger, i helhet eller delvis, ut av landet til utstillingsformål mer enn én gang. Tillatelsen er gyldig i fem år (§ 55 første ledd).

Alle typer midlertidige tillatelser kan tilbakekalles av respektivt en regional konservator eller Nasjonalbibliotekets direktør dersom kulturgjenstandens bevaringsstand forverres eller det kommer frem nye fakta og omstendigheter som tyder på at søkeren ikke garanterer forsikring mot ødeleggelse av eller skade på gjenstanden eller dens tilbakeføring innen tillatelsens utløp. Tollvesenet skal opplyses om tilbakekalling av tillatelsen (§ 56).

Det er også viktig å huske på å opplyse den etaten som har utstedt tillatelsen, om tilbakeføring av kulturgjenstanden innen 14 dager etter tilbakekalling samt å gjøre den tilgjengelig for inspeksjon dersom dette kreves (§ 57).

Før jeg avslutter å beskrive de nye reglene om kontroll med utførsel av kulturgjenstander, bør det også nevnes at EUs regelverk har blitt implementert i den polske lovgivningen, og at dette gir hjemmel til å kreve tilbakelevering av slike objekter dersom de ovennevnte reglene brytes. Det gjelder først og fremst direktivet om tilbakelevering av kulturgjenstander som er fjernet ulovlig fra en medlemsstats ter-

Nå gjelder det en generell frihet til å utføre kulturgjenstander, men enkelte kategorier av objekter omfattes av kontroll på grunn av deres betydning og rettslig status"

ritorium¹⁰, som etter visse endringer har blitt implementert i lov om vern og bevaring av kulturminner i form av et selvstendig kapittel 6: "Restytucja zabytków wywiezionych niezgodnie z prawem z

terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej" [Tilbakelevering av kulturminner som er fjernet ulovlig fra en medlemsstats territorium]. Det må imidlertid understrekes at Polen ikke har

ratifisert Unidroit-konvensjon om stjålne og ulovlig utførte kulturminner av 1995¹¹ som tillater restitusjon av kulturminner utført ulovlig utenfor Den europeiske unions territorium.

FOTNOTER

1. Jfr. f.eks. lov om vern av kulturminner og om museer av 15. februar 1962, DU 1962, nr. 10, poz. 48. Forklaringer og kommentarer: Łazarowicz S., Sieroszewski W. 1970. Przepisy prawne dotyczące ochrony dóbr kultury oraz muzeów. Serie B. Bind 28. Warszawa. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków.
2. Lov om vern og bevaring av kulturminner av 23. juli 2003, DU 2003, nr. 162, poz. 1568.
3. Lov om endring av lov om vern og bevaring av kulturminner av 18. mars 2010, DU 2010, nr. 75, poz. 474.
4. Jfr. f.eks. artikkel fra 7. april 2009: Będzie można łatwiej wywozić zabytki za granicę. Gazeta Prawna.
5. Alle henvisninger til forskrifter angår den endrede loven om vern og bevaring av kulturminner.
6. Dekret om utførsel av kulturminner til utlandet av 18. april 2011, DU 2001, nr. 89, poz. 510.
7. Dersom det gjelder bibliotekmateriale, utstedes tillatelse av Nasjonalbibliotekets direktør (§ 58).
8. Jfr. lov om museer av 21. november 1996, DU 1997, nr. 5, poz. 24.
9. Jfr. lov om biblioteker av 27. april 1997, DU 1997, nr. 85, poz. 539.
10. Council Directive 93/7/EEC of 15 March 1993 on the Return of Cultural Objects Unlawfully Removed from the Territory of a Member State. Official Journal of the European Communities No L 74/74. Jfr. en omfattende omtale av direktivet: J. De Ceuster. Les règles communautaires en matière de restitution de biens culturels ayant quitté illicitement le territoire d'un Etat membre Analyse de la directive 93/7/CEE du 15 mars 1993. I: Revue du Marché Unique Européen 1993, Vol. 2, s. 34 og følgende sider. For polske verk, jfr. f.eks. Niedźwiedź M. 2000. Obrót dobrami kultury w Unii Europejskiej. I: ZN UJ. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej, bind 73. Kraków. Jfr. også verket omfattende bredere bakgrunn for kontroll med utførsel av kulturminner: Kowalski, W. 2004. Nabywanie własności dzieła sztuki od nieuprawnionego, s. 199 et seq. Zakamycze.
11. Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Property. Tekst og kommentar, L.V.Prott. 1997. Commentary on the UNIDROIT Convention. Leicester, Institute of Art and Law. Polsk oversettelse av konvensjonen: Kowalski, W. 1996. Konwencja UNIDROIT o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Studia i Materiały, nr. 102. Warszawa. Omtale av Konvensjonens kjerne, Nabywanie..., s. 207 et seq.

UNESCO-konvensjonen av 1970 om tiltak for å forby og hindre ulovlig import og eksport av kulturgjenstander og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturgjenstander. Historikk, tilknyttede konvensjoner og norsk ratifisering og praksis

Liv Ramskjær

Norsk kulturråd

Historien bak konvensjonen av 1970

I mars 2011 feiret UNESCO førtiårsdagen for konvensjonen av 14. november 1970 om tiltak for å forby og hindre ulovlig import og eksport av kulturgjenstander og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturgjenstander (heretter kalt 1970-konvensjonen). Under feiringen satte man fokus både på konvensjonens historie og dens funksjon. Etter at FNs generalforsamling vedtok resolusjonen som sikret tidligere kolonifolks rett til selvbestemmelse i 1960, ivret de nye, uavhengige statene for å få tilbake viktige gjenstander fra sin nasjonale kulturarv. Mye av denne kulturarven befant seg imidlertid i museene til de tidligere kolonimaktene. De nye selvstendige statene var også bekymret for at nye kulturminner skulle gå tapt som følge av plyndring i en sårbar tid hvor de nye statene hadde begrensede ressurser til disposisjon for å sikre dem. Selv om begge disse problemstillingene ble hyppig diskutert i UNESCO, var viljen til å levere disse kulturgjenstandene tilbake liten både i kunstmarkedet og blant de statene som hadde tilegnet seg kulturgjenstander fra disse landene, og som nå befant seg i museer og private samlinger. Viljen til å bidra til å stoppe fremtidige tap var

imidlertid større, og dette var også viktig for mange av de nye statene. Slike diskusjoner pågår fortsatt i dag. En gjenganger fra diskusjonene er striden mellom England og Hellas om marmorskulpturene i Parthenon-templet, som oftest omtales som Elgin Marbles. Denne var også blant sakene som ble nevnt på den 17. sesjonen til den mellomstatlige komiteen for fremme av retur av kulturminner til opprinnelsesland eller restitusjon i tilfelle ulovlig tilegning, ved UNESCOs hovedkvarter 30. juni til 1. juli 2011¹.

I april 1964 utnevnte UNESCO en ekspertkomité som skulle utarbeide anbefalinger for en konvensjon om ulovlig handel, og i november vedtok generalkonferansen komiteens anbefaling om forbud mot og forebygging av ulovlig import, eksport og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturgjenstander. Denne anbefalingen omfattet tiltak som skulle gjøre land bedre i stand til å beskytte sine løse kulturminner. Fire år senere vedtok UNESCOs generalkonferanse en resolusjon som utpekte komiteen som skulle lage utkastet til en konvensjon.

Etter at medlemslandene hadde fått kommentere utkastet, ble det mottatt og sendt til en spesialkomité av offentlige eksperter. De møttes våren 1970 for å utarbeide et endelig utkast som skulle legges frem for generalkonferansen senere samme år. Det kan ikke underslås at mange av de landene som hadde store offentlige og private kunstsamlinger eller viktige kunstmarkeder hvor store deler av den kommersielle kunstomsetningen fant sted, var lite entusiastiske med tanke på en slik internasjonal avtale. De hadde liten vilje til å utøve kontroll av kulturgjenstander som kom fra andre land innenfor egne (juridiske) grenser².

I sin oppsummering av konvensjonens styrker og svakheter i forbindelse med førtiårsjubileet understreket Lyndel V. Prott betydningen av den offentlige opinionen i denne saken. "Det ble tydelig dokumentert at de skiftende holdningene i debatten i media og i akademiske arbeider hadde en viktig funksjon. Dette ble også illustrert av den praksisen som museer og lignende institusjoner valgte å følge. For mange ble datoen for konvensjonen, 1970, en avgjørende dato for vurdering av kulturgjenstandenes proveniens"³.

Et tredje, viktig mål har vært arbeidet med den nasjonale lovgivningen i de enkelte landene, slik at den i praksis tilpasses

konvensjonen. I amerikansk lovgivning er Convention on Cultural Property Implementation Act 1983 godt kjent. Detaljert lovtilpassing er også foretatt i flere andre land med stor kunstomsetning, som Japan, Nederland, Sveits og Storbritannia. Relevante lovtekster og forskrifter er samlet i UNESCOs database for nasjonal lovgivning. På nåværende tidspunkt omfatter databasen 2300 nasjonale kulturminnerelaterte lover fra 180 land⁴.

Konvensjonen har bidratt til økt oppmerksomhet rundt temaet ulovlig handel med kulturgjenstander, og den har hatt innflytelse på andre kulturminnerelaterte konvensjoner. Eksempler på dette er UNESCO-konvensjonen om beskyttelse av kulturminner under vann fra 2001 og UNIDROIT-konvensjonen og det europeiske direktivet fra 1993 om flytting av kulturminner. Dens betydning har også blitt styrket med UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven fra oktober 2003. Denne sikrer beskyttelse av verdifulle gjenstander som brukes i tradisjonelle ritualer, musikk, seremonier og lignende. Innføringen av disse juridiske virkemidlene med den påfølgende implementeringen har vist kultureksperter og dem som handler med kulturgjenstander, at det er nødvendig å regulere dette området, for å unngå skade og ødeleggelse av kulturarv. Dette følges opp i de internasjonale, etiske retningslinjene for antikvitetshandlere som ble vedtatt i 1999. Den internasjonale organisasjonen for museer og museumsansatte, ICOM, utviklet i 1978 sine etiske regler med utgangspunkt i 1970-konvensjonen og reviderte dem i 2006. Disse har hatt betydning for arbeidet med etikk i de nasjonale organisasjonene for museer, antropologer og arkeologer.

Den norske ratifiseringen

Da Norge ratifiserte UNESCO-konvensjonen av 1970 om tiltak for å forby og hindre ulovlig import og eksport av kulturgjenstander og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturgjenstander, og den trådte i kraft fra 16. februar 2007, representerte det slutten på flere års diskusjon og arbeid med endring av flere ulike lover som ble berørt av 1970-konvensjonen. På mange måter kan den norske prosessen illustrere de tidligere nevnte utfordringene som mange land erfarte, når det gjelder å tilpasse kon-

vensjonen til nasjonal lovgivning. Diskusjonen om en norsk ratifisering startet tidlig, og hovedprinsippene i 1970-konvensjonen var generelt anerkjent av Stortinget. I mange år ble Norges posisjon i det ulovlige internasjonale markedet for salg av kunst- og kulturgjenstander ansett som begrenset. Fordelen ved en ratifisering ble lenge ansett som begrenset sammenlignet med det arbeidet som skulle til for å etablere vidtrekkende, administrative prosedyrer og nødvendig endring av lover og forskrifter⁵.

Da utenriksministeren i juni 2004 (St. prp. nr. 70 (2003–2004) – 4. juni 2004)

anbefalte ratifisering av konvensjonen, hadde dette bildet endret seg. Flere endringer i lover og forskrifter var allerede gjennomført. UNIDROIT-konvensjonen av 1995 ble ratifisert i 2001, med ikrafttredelse fra 2002, og "forskrift om tilbakelevering av stjålne og ulovlig utførte kulturgjenstander" ble fremlagt av kulturministeren den 4. oktober 2001 og trådte i kraft fra mars 2002, som følge av ratifiseringen. I tillegg påvirket ulike direktiver fra EU-kommisjonen denne utviklingen⁶. Som en konsekvens av ikrafttredelsen av UNIDROIT-konvensjonen ble det foretatt nødvendige endringer i kulturminneloven (av 9. juni 1978 nr. 50 § 23) om retur av kulturminner, i hevdsloven av 9. desember 1966 og i godtroerloven av 2. juni 1978 som omfatter kjøp av gjenstander i god tro.

Hvem har ratifisert konvensjonen av 1970 og UNIDROIT?

I 2011 var det fortsatt bare 120 land som hadde anerkjent konvensjonen av 1970, mens verdensarvkonvensjonen av 1972 var anerkjent av 187 stater og konvensjonen om vern av immateriell kulturarv av 2003 allerede var godkjent av 134 stater. Dette understreker de utfordringene konvensjonen står overfor, selv om det har funnet sted viktige holdningsendringer.

Blant de landene som først ratifiserte avtalen, var Bulgaria og Ecuador i 1971, Kambodsja, Kamerun, Den sentralafrikanske republikk, Kuwait, Mexico, Niger og Nigeria i 1972 og Argentina, Brasil, Den dominikanske republikk, Irak, Panama og Libysk Arabisk Jamahiriya i 1973. Polen var også blant de første da de ratifiserte avtalen i 1974 sammen med Algerie, Den demokratiske republikken Kongo og Jordan. Ita-

lia ratifiserte avtalen i 1978, Hellas i 1981, Frankrike i 1997 og Tyskland i 2007. Blant de skandinaviske landene var Finland først ut med ratifisering i 1999 etterfulgt av Danmark og Sverige i 2003, samt Island i 2004. Dette gjør Norge til et av de siste landene, selv om flere land har kommet til senere, for eksempel Belgia i 2009 og Ekvatorial Guinea i 2010. Det totale antall stater som har anerkjent konvensjonen, har nådd 120, men ikke alle disse har ratifisert avtalen. Land som USA, Canada, Storbritannia og Nord-Irland, Afghanistan, Nederland, Irak og Egypt er blant de landene som bare har akseptert konvensjonen.

UNIDROIT-konvensjonen om stjålne eller ulovlig eksporterte kulturgjenstander

På den andre siden var Norge, sammenlignet med de andre skandinaviske land og Polen, en pioner da UNIDROIT-konvensjonen av 1995 ble ratifisert i 2001. Danmarks ferske ratifisering fra februar 2011 vil tre i kraft i august. Sverige ratifiserer konvensjonen i slutten av juni 2011, og den vil tre i kraft i desember. Andre land vil forhåpentligvis følge opp senere. Med 32 forpliktende stater er det et stort potensial for ytterligere ratifisering. Blant dem som fortsatt ikke har ratifisert avtalen, er USA, Canada, Storbritannia og Nord-Irland, Egypt, Irak og Island.

Det er viktig at flest mulig ratifiserer UNIDROIT-konvensjonen av 1995, slik at 1970-konvensjonen styrkes på områder hvor det har vært uklare formuleringer eller utfordringer i forhold til endelig utforming av konvensjonsteksten. Problemet med tidsbegrensninger i forhold til krav om tilbakelevering av gjenstander er et eksempel på dette. Det ble i sin tid arbeidet å prøve å bli enige om en slik begrensning i konvensjonene, men det viste seg ikke å

være mulig på det daværende tidspunkt. Det andre store problemet er knyttet til kjøp "i god tro" og en obligatorisk kompensasjon, slik som nevnt i artikkel 7(b) (i) i konvensjonen – et punkt som har fått mye kritikk for å være utilstrekkelig⁷. Den nevnte svakheten ved at mange stater har brukt lang tid på å forberede sin deltakelse, er også en utfordring. Flere land, slik eksempelet med Norge viste, må utrede komplekse problemstillinger i forhold til behov for endringer i eget lovverk.

Nye utfordringer ved ulovlig handel med kulturgjenstander

Økt mobilitet og globalisering gjør ulovlig handel med kulturgjenstander til et økt problem. Ikke minst gjelder dette land i krig og krise, slik vi har sett eksempler på i Midtøsten våren 2011. I 2004 uttalte den norske utenriksministeren at uerstattelige kulturgjenstander da forsvant oftere fra opprinnelseslandet for å selges på det ulovlige internasjonale markedet enn det som var tilfellet da konvensjonen av 1970 ble etablert. Økt internasjonal etterspørsel etter kulturgjenstander truer først og fremst land i den tredje verden som mister en stadig større del av kulturarven sin. Interpol slo for noen år siden fast at det ulovlige internasjonale markedet for kulturgjenstander var like stort som narkotikamarkedet. Mange ulovlig utgravde gjenstander fra arkeologiske utgravingsfelt selges for betydelige beløp og illustrerer at det er potensial for en svært god avkastning ved salg av kulturgjenstander.

Vi kan se en økt bevissthet i det internasjonale samfunnet omkring de etiske sidene ved spørsmålene knyttet til ulovlig eksport av viktige kulturgjenstander og hvordan sårbare land lider store tap. Økt og forbedret internasjonalt samarbeid innen kulturveien er derfor et viktig mål. Fordi svært

få land har en effektiv eksportkontroll, er tollvesenets importkontroll sentral i kampen mot kulturminnekriminalitet. Beslag av viktige kulturgjenstander som har blitt ulovlig eksportert, representerer en mulighet for retur av kulturgjenstander på avveie. Det finnes flere eksempler internasjonalt på frivillig retur av gjenstander som har blitt beslaglagt av tollvesenet, og noen av disse er returnert uten at det har vært en formell prosess knyttet til konvensjonene. Ofte har disse retursakene foregått på langt smidigere måter enn mange kjente eksempler på krav om retur som har kommet via formelle og juridiske kanaler.

En av sakene som lenge har blitt diskutert i UNESCO-sammenheng, er Boğazköy-sfinksen som ble utgravd ved Boğazköy i Tyrkia, og som i dag befinner seg på et museum i Berlin. Saken ble første gang presentert for komiteen i 1987 og resulterte i en ny anbefaling (anbefaling nr. 2) som inviterte begge parter til raskt å starte bilaterale forhandlinger for å finne en løsning på problemet som kunne aksepteres av begge parter. Etter nylig gjennomførte møter nærmer denne saken seg omsider en avslutning. En felles erklæring som sikrer at Boğazköy-sfinksen skal returneres til Tyrkia før 28. november 2011, er undertegnet, og i slutten av mai møttes man for å starte arbeidet med de tekniske aspektene ved en flytting av sfinksen⁸.

Så langt har det vært svært få saker som involverer retur av ulovlig eksporterte kulturminner fra Norge. Det finnes derfor begrenset erfaring på dette feltet i Norge. Bestemmelsene om forbud av innførsel av kulturgjenstander, uten påkrevd gyldig eksporttillatelse fra utførselslandet, var ny i Norge i 2007 etter ratifiseringen av 1970-konvensjonen med påfølgende endringer i kulturminneloven. Forskriftene ble sist endret i 2009, men norsk lov har også tidligere sikret retur av kulturgjenstander som er importert ulovlig.

Økt internasjonal etterspørsel etter kulturgjenstander truer først og fremst land i den tredje verden som mister en stadig større del av kulturarven sin"

UNESCOs konvensjon av 1970 om ulovlig handel har bidratt til å forme de fleste nasjonale lover på området. Hvert land avgjør hvilke gjenstander som er uerstattelige for sin egen spesielle, nasjonale kulturarv, og mange setter opp offisielle lister eller databaser over gjenstander som klassifiseres som viktige kulturminner. Til tross for at hovedmønsteret fra 1970-konvensjonen følges, kan reglene for hvilke kulturgjenstander som underlegges restriksjoner og hvilke aldersgrenser som gjelder variere sterkt fra land til land. Flere land har opplevd vanskeligheter i saker som omfatter retur fordi det ikke finnes nasjonale for-

tegnelser over kultureiendom. Særlig ser det ut til at arkeologiske utgravningssteder er sårbare i forhold til denne problematikken. Norge har så langt valgt ikke å utvikle detaljerte lister over hva som anses som kulturgjenstander av nasjonal verdi ut over lister over de gjenstandene som befinner seg på museene.

I mars 2011 sendte Norge den første periodiske rapporten om erfaringer med UNESCOs 1970-konvensjon⁹. Rapporten slo fast at det fortsatt gjenstår mye arbeid. Det er ikke opprettet norske spesialenheter for å forebygge eller bekjempe handel eller sikre internasjonalt samarbeid for

å beskytte kulturarv. Justisministeren har imidlertid etablert en nasjonal ekspertgruppe som skal ha som oppgave å forebygge ulovlig handel og beskytte kulturminner. Økokrim er den sentrale enheten for etterforskning og påtale av økonomisk og miljørettet kriminalitet, og det er også de som har størst kunnskap innenfor politiet og påtalemyndigheten om kampen mot kulturminnekriminalitet. Ekspertgruppen formaliserer et tidligere uformelt nettverk som består av Økokrim, Kulturdepartementet, tollvesenet, Riksantikvaren, Norsk kulturråd og Kirkelig arbeidsgiver- og inter-essentorganisasjon.

FOTNOTER

1. Se <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/movable-heritage-and-museums/return-of-cultural-property/17th-session-of-the-committee/#c215908>
2. Prott, L.V. 2011. Strengths and Weaknesses of the 1970 Convention: An Evaluation 40 years after its adoption. Background paper. <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001918/191880e.pdf>
3. Prott, L.V. 2011. Strengths and Weaknesses of the 1970 Convention: An Evaluation 40 years after its adoption. Background paper. <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001918/191880e.pdf>
4. UNESCOs database over nasjonale kulturminnelover på http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=33928&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.
5. St.prp. nr. 70 (2003–2004) Om samtykke til ratifikasjon av konvensjon av 14. november 1970 om tiltak for å forby og hindre ulovleg import og eksport av kulturgjenstander og ulovleg overføring av eidsrettsrett til kulturgjenstander.
6. Dette er: EU-kommisjonens direktiv 93/7/EØF og rådsdirektivet 96/100/EF.
7. Prott, L.V. 2011. Strengths and Weaknesses of the 1970 Convention: An Evaluation 40 years after its adoption. Background paper, s.4. <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001918/191880e.pdf>.
8. For ytterligere informasjon, se <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/movable-heritage-and-museums/return-of-cultural-property/committees-successful-restitutions/bilateral-agreement-on-the-bogazkoy-sphinx/#c219669>
9. Kulturdepartementet. 2011. Application of the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, First periodical report Norway. March 2011. Oslo.

Trusler mot kulturarv i forbindelse med ulovlig utførsel og åpne grenser i Schengen-området

Olgierd Jakubowski

Nasjonalt institutt for museumsforvaltning og vern av samlinger,
doktorgradsstudent ved Institutt for jus ved Polsk vitenskapelig akademi (PAN)

Innledning

En av formene for effektiv hindring av kulturminnekriminalitet er kontroll av utførsel av materielle kulturgjenstander ved grensene. Takket være en ordning med tillatelser og andre dokumenter som muliggjør utførsel av en kulturgjenstand fra landet, kan myndighetene ikke bare vurdere om utførselen av et objekt kan utgjøre tap for kulturarv, men også sjekke om gjenstanden stammer fra straffbare forhold. Det å bli med i Schengen-samarbeidet har hatt en rekke fordeler for Polen, men samtidig medfører dette også en rekke trusler. En av dem er større fare for ulovlig utførsel av kulturgjenstander over landets grenser. "Åpne grenser" har også ført til større mulighet for uønsket aktivitet på kunstmarkedet i de landene som har underskrevet traktaten. Før Polen ble med i Schengen-området, var vern av kulturarv mot ulovlig utførsel i stor grad basert på grensekontroll. I dag er personer som krysser indre EU-grenser i Schengen-området, ikke pålagt grensekontroll eller utsettes kun for begrenset grensekontroll, og denne typen vern har derfor bortfalt. Ekspertene påpeker at større dynamikk i globaliserings- og integrasjonsprosesser krever en ny tilnærming til trusler knyttet til internasjonal vareomsetning¹. For å kunne sikre effektivt vern av kulturgjenstander mot ulovlig utførsel bør vi se nøye på mekanismer og lovmessige verktøy for å begrense denne typen kriminalitet og for å vurdere om de kan tilpasses den nye situasjonen i Europa.

Smugling av kulturgjenstander som en trussel mot landets kulturarv

Ulovlig utførsel av kulturgjenstander er et internasjonalt problem. Høye priser på kunstverk på verdens markeder samt kontinuerlig verdøkning fører til vedvarende etterspørsel etter slike gjenstander, som ikke alltid stammer fra lovlige kilder. Ekspertene påpeker at kunstmarkedet i den kriminelle verden blir ansett som en forholdsvis stabil og langsiktig form for sikring av ulovlige inntektskilder². I faglitteratur blir det understreket at det er tre faktorer som fører til økt smugling av slike gjenstander:

Prisene på malerier og andre kunstverk øker som et resultat av begrenset tilgang til slike gjenstander på antikkmarkeder over hele verden.

Kunstverk blir stadig oftere betraktet som en god kapitalinvestering, de tjener også som et middel for å hvitvaske penger.

Mildere lovgivning og større trafikk mel-

lom landene gjør at tollhindringer ikke gir effektiv beskyttelse mot ulovlig omsetning av kulturgjenstander³.

Tatt i betraktning de økonomiske og geopolitiske forhold i Europa kan man si at alle de ovennevnte faktorene foreligger samtidig, og fører til en økning av de uønskede tendensene. Som et resultat av ulovlig omsetning av kulturgjenstander mister staten kontroll med kulturarven sin og blir fratrukket muligheten til å fremvise viktige kulturobjekter. I internasjonalt lowerk prøver man å hindre dette ved hjelp av avtaler som UNESCOs konvensjon av 1970 om tiltak for å forby og hindre ulovlig import og eksport av kulturgjenstander samt ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturgjenstander. Men selv når overenskomsten blir ratifisert, er det ikke alltid mulig å anvende alle bestemmelser i praksis.

Når man analyserer innflytelsen som smugling av kulturminner har på bevaring av kulturarv, må man se dette problemet i et bredere perspektiv. Bortsett fra selve

Når det gjelder kunstverk som stammer fra kriminelle forhold, foreligger det fare for utnyttelse av regelen om fri flyt av varer mellom landene og i konsekvens innføring av vedkommende kulturobjekter på det internasjonale kunstmarkedet. Regelverket knyttet til utstedelse av utførselsdokumenter varierer fra land til land"

den ulovlige frakten av gjenstanden over grensen kan handlingen også være knyttet til andre straffbare forhold. Allerede når kriminelle planlegger tyverier, vurderer de ofte mulighetene for senere utførsel til utlandet⁴. Dette avhenger av en rekke faktorer, som hvor vanskelig det er for offentlige organer å finne den etterlyste gjenstanden i utlandet, om tyveriet er gjort på bestilling og hvor lett det er å innføre den stjalne kulturgjenstanden på markedet i andre land med annet lovverk. På samme måte, når det gjelder vern av arkeologiske kulturminner, har smugling av kulturgjenstander negativ innflytelse på mulighetene til å fastsette gjenstandens proveniens, noe som ofte har stor betydning ved strafferettslig forfølgelse⁵. Når man vurderer smuglingens effekt på kulturminner, må man ikke glemme ulovlig utførsel av arkitektoniske objekter, som bidrar til at mange fastekulturminner blir ødelagt og skadet med tanke på utførsel og salg av hele eller deler av dem i utlandet. De siste årene har man også kunnet legge merke til utførsel av forfalskninger med tanke på å innføre dem på markedene i andre EU-land. Etter at de er blitt utført til utlandet, kommer gjenstandene veldig ofte tilbake til Polen med tilgjort historie. Det polske tollvesenet foretar stadig flere inndragelser av forfalskede gjenstander⁶.

Indirekte fører derfor smugling av kulturgjenstander til et økt antall forfalskninger på kunstmarkedet og støtter legaliseringsmekanismer av disse. I rettslitteraturen påpeker man at straffelovgivningen for ulovlig omsetning av utenlandske kulturgjenstander kan oppfattes som motforanstaltninger som også støtter vern av egne kulturgjenstander⁷. Dette kan stemme når man tar i betraktning den økte trusselen om kultur-

minnekriminalitet som smugling og ulovlig handel utgjør.

Rettsinstrumenter i EU-landenes lovgivning som begrenser ulovlig utførsel av kulturminner

Når et land blir medlem av EU, forplikter det seg til å tilpasse sitt rettssystem til lovverket i EU. Traktaten underskrevet 25. mars 1957 i Roma, som, etter at traktat om europeisk union trådte i kraft 1. november 1993, fikk navnet traktaten om opprettelse av Det europeiske fellesskap, inneholder et regelverk om vern av kulturarv som åpner for å innføre forbud mot og restriksjoner på frakt, utførsel eller transitt, begrunnet i hensyn til beskyttelse av nasjonalskatter med kunstnerisk, historisk eller arkeologisk verdi⁸. Med bakgrunn i dette regelverket kan medlemsstatene, til tross for regelen om fri flyt av varer, ta i bruk restriksjoner vedrørende frakt av kulturgjenstander også ved å utstede dokumenter knyttet til utførsel av slike. Disse reglene er svært viktige i dag når de fleste EU-medlemmer også er med i Schengenområdet, og personer som passerer indre EU-grenser kun utsettes for begrenset eller ingen grensekontroll. Et maleri kjøpt i Belgia, kan etter et par dager bli forsøkt solgt i Tsjekkia, og et kunstverk utført fra Polen, kan fort havne på det greske antikkmarkedet. Når det gjelder kunstverk som stammer fra kriminelle forhold, foreligger det fare for utnyttelse av regelen om fri flyt av varer mellom landene og i konsekvens innføring av vedkommende kulturobjekter på det internasjonale kunstmarkedet. Regelverket knyttet til utstedelse av utførselsdokumenter varierer fra land til land. I lan-

dene med mest liberale regelverk på dette feltet (for eksempel Belgia og Tyskland) er det bare gjenstander oppført på lister over fredede kulturminner og de mest verdifulle kunstverkene som er underlagt utførselskontroll. Ved utførsel av gjenstander som ikke står på disse listene, trengs det ikke utførselstillatelse med mindre de kommer over de grensene som er fastsatt i bilagene til EU-vedtaket. I andre land (Tsjekkia, Spania, Frankrike, Storbritannia, Italia) er utførselskontroll avhengig av visse kriterier for gjenstandens pris og alder⁹. Forskjellig tilnærming til utførselskontroll for kulturgjenstander i forskjellige medlemsstater og begrensning av grensekontroll i Schengen kan i praksis føre til ulovlig transitt av gjenstander fra land med et strengt lovverk for vern av kulturarv til land med et mer liberalt lovverk på feltet. Utførsel av kulturgjenstander ut av EUs tollgrenser er underlagt Rådets forordning (EF) nr. 116/2009 av 18. desember 2008 om utførsel av kulturgjenstander¹⁰. Forordningen regulerer ytre aspekt ved flyt av kulturgjenstander, det vil si tilfeller der en kulturgjenstand skal utføres ut av EU, og anvendelsen av forordningen krever egnet forberedelse av tollvesenet ved EUs ytre grenser. Målet med forordningen er å sikre vern ved ytre EU-grenser av kulturgjenstander som, i henhold til det nasjonale lovverket i medlemsstatene, kan utgjøre nasjonalskatter. Forordningens effektivitet er i stor grad avhengig av effektiviteten av kontrollen ved EUs ytre grenser. Derfor var det nødvendig å opprette en felles "kulturgjenstandskategori", slik at man ikke skulle belaste tollmyndigheter med krav om å forholde seg til ulike nasjonale regelverk. Dermed er utførselstillatelse til land

utenfor EU påkrevd for kulturgjenstander oppført i Bilag til forordningen. I bilaget er det nevnt 14 kategorier av kulturgjenstander, og for noen av dem er det fastsatt vilkår om at gjenstanden skal ha en bestemt verdi i euro (for eksempel i kategoriene transportmidler og skulpturer – EUR 50 000). Utførselstillatelse utstedt av et bemyndiget organ i et av landene, er gyldig i hele EU. Et fast element i europeisk kontroll med flyt av kulturgjenstander, som skal gjøre opp for svekking av kontroll på indre grenser, er bestemmelser som regulerer restitusjon av kulturgjenstander, og som baserer seg på Rådets direktiv 93/7 av 15. mars 1993 om tilbakelevering av kulturgjenstander som er utført på ulovlig vis¹¹. Dessverre er beskyttelsen ikke tilstrekkelig fordi kulturgoder nevnt i Bilag til direktivet som er underlagt tilbakeleveringsprosedyren, må ha en høy pris etter polske forhold (for eksempel i kategoriene transportmidler og skulpturer – EUR 50 000, malerier – EUR 150 000)¹². I litteraturen påpeker man at det ovennevnte direktivet er gyldig også for land som Polen, som ikke har ratifisert UNIDROIT-konvensjonen som gjør det mulig å tilbakelevere ulovlig utførte kulturgjenstander¹³.

EU-regelverk som begrenser fri flyt av kulturgjenstander, skal i utgangspunktet beskytte mot tap av de mest verdifulle skattene fra europeisk kultur. Høye terskler på verdi og alder av kontrollerte gjenstander fastsatt i ovennevnte dokumenter, begrenser imidlertid den praktiske betydningen av vedtakene og oppveier ikke manglende kontroll ved Schengen-området indre grenser¹⁴. Når man leter etter systemløsninger som kan effektivisere vern av kulturarv i EU, bør man vurdere muligheter for innføring av felles lovverk for databaser over stjålne kulturgoder, noe som vil gjøre dem mer tilgjengelige for EU-innbyggere samt føre til at avdekking av stjålne gjenstander som befinner seg i databasene, får lovmessige konsekvenser. EU-direktivet som krever innføring i nasjonale rettsystemer, offentlige registre som begrenser muligheter for hevd av kulturgjenstander anskaffet på ulovlig vis, og respekt for andre lands offentlige registre kunne bli et effektivt verktøy for å begrense omsetning og ulovlig utførsel av stjålne kulturgjenstandere.

Regelverket i Schengen-området som trussel mot ulovlig utførsel av kulturarv – polske erfaringer

I det polske lovverket er utførsel av kulturgjenstander i stor grad knyttet til påbud om å inneha tillatelse til utførsel av kulturgjenstander¹⁵. Mangel på et slikt dokument kan resultere i straffeansvar for ulovlig utførsel på opp til 5 år samt tap av gjenstanden¹⁶. Før Polen ble med i Schengen-området, baserte kontrollsystemet for beskyttelse mot ulovlig utførsel av løse kulturminner seg hovedsakelig på grensekontroll. Etter at Polen ble med i Schengen-området, har man kunnet observere en dramatisk nedgang i antall utstedte tillatelser til varig eksport av kulturgjenstander til utlandet. I 2006 utstedtes 310 slike tillatelser for totalt 437 gjenstander. I 2007 ble det utstedt 88 tillatelser for totalt 218 gjenstander. I 2008 ble det gitt 32 tillatelser for totalt 50 gjenstander og arkeologiske samlinger (2297 gjenstander). I 2009 ble det gitt 20 tillatelser for totalt 31 gjenstander og en arkeologisk samling (4088 gjenstander). I 2010 ble det gitt 5 tillatelser for totalt 21 gjenstander. Er det slik at et lavere antall søknader om tillatelse skyldes at innbyggerne i Schengen ikke eksporterer kulturgjenstander? Denne tendensen tyder på at den ordningen som skal verne mobile kulturminner mot utførsel, som hittil har vært gjeldende, ikke fungerer slik den skal. Dette skyldes at personer som passerer en indre EU-grense, ikke utsettes for grensekontroll. Etter at Polen ble medlem i Schengen-området, er grensene (den polsk–tyske, polsk–tsjek-

kiske, polsk–slovakiske og polsk–litauiske) fortsatt der, både i fysisk og lovmessig forstand. Fremdeles krysser man dem, bare med den forskjell at det i dag skjer uten kontroll¹⁷. Med henhold til forandringene som har funnet sted, påpeker praktikere at metodene for kontroll av flyt av kulturgjenstander som har blitt brukt inntil nå, ikke er effektive¹⁸. Faktiske problemer med ordningen som baserte seg på utstedelse av utførselssertifikater, har bidratt til endringer i lovverket som i utgangspunkt går ut på å begrense krav om tillatelse for kulturgjenstander som oppfyller visse kriterier for alder og verdi. Den 5. juni 2010 trådte en endring i lov om vern og bevaring av kulturgjenstander i kraft, som skal tilpasse polsk lovgivning om utførsel av kulturminner til de nye forholdene med åpne grenser i Schengen-området. Det er først om noen år at man vil kunne vurdere fullt ut om det nye lovverket i tilstrekkelig grad kan beskytte vårt lands kulturarv mot ulovlig utførsel.

Avslutning

For å beskytte kulturarv i EU-land mot uønskede forhold som ulovlig utførsel av materielle elementer må man ta hensyn til Schengen-områdets særegenhet når man iverksetter faktiske og rettmessige tiltak. Det kan hende at selv strenge straffer ikke vil avskrekke kriminelle som bryter bestemmelser om utførsel av kulturgjenstander, med mindre man får reelle muligheter til å håndheve gjeldende lov. På samme måte, og uavhengig av forskrifter som muliggjør eventuell tilbakelevering av ulovlig utførte kulturgjenstander, bør man regne med at

hvis en kulturgjenstand først blir ført ut av landet, vil staten ha begrenset mulighet til å gjenfinne den. Manglende opplysninger om stedet der gjenstanden befinner seg, gjør det ofte umulig å iverksette rettslige

prosedyrer som kan føre til tilbakelevering. Land som er med i Schengen-avtalen, bør tilpasse sitt system for vern av kulturarv til områdets særegenhet. Når man tar i betraktning at det lovverket som baserer seg

på kontroll av utførte kulturgjenstander ved grensene, kan ha begrenset effektivitet i dag, bør man utarbeide nye metoder for vern av kulturarv i den nye situasjonen i Europa.

FOTNOTER

1. T. Michalak. Zwalczanie Współczesnych Zagrożeń Międzynarodowej Wymianie Towarowej Wybrane Metody. I: A.Kuś, P. Witkowski, Lublin (red.). 2006. Otwarcie Granic Rynku. A Perspektywa Być i Mieć Człowieka oraz Narodu, s. 57.
2. W. Plywaczewski. Nielegalne transakcje na rynku dzieł sztuki. Etiologia i fenomenologia zjawiska oraz możliwość przeciwdziałania. I: W. Szafrński, K. Zalesińska (red.). 2009. Prawna ochrona dziedzictwa kulturowego, s. 230. Poznań.
3. B.Holyst. 2000. Kryminalistyka, utgave 9, s. 260–261. Warszawa.
4. Jf. W. Podstawka. Międzynarodowe powiązania zlodziei dzieł sztuki sakralnej na przykładzie spawy krzeszowskiej. I: Z. Jakubowski, S. Ziemiński (red.). 1990. Ochrona dzieł sztuki w Polsce, s.256. Warszawa.
5. Jf. M.Trzciński. Nielegalny obrót zabytkami archeologicznymi. I: W. Kowalski, K. Zalesińska (red.). 2011. Rynek sztuki aspekty prawne, s.206. Warszawa.
6. A.Skaldawska. Rola służby Celnej w walce z falsyfikatami. I: Cenne, Bezcenne / Utracone, s. 36. 2009. Warszawa.
7. Jf. W. Paczusi. 2006. Czy obowiązujące przepisy są sprawnym narzędziem ścigania przestępstw nielegalnego wywozu i przywozu zabytków. I: J. Kaczmarka (red.). 2006. Prawnokarna ochrona dziedzictwa kultury, s. 137. Kraków.
8. I tillegg til nasjonalskatter nevnes det i art. 30 (36) i Romatrakteten også forbud fastsatt med hensyn til offentlighetens moralske kriterier, offentlig orden og sikkerhet, vern av liv og helse til mennesker, dyr, eller planter samt vern av industriell og kommersiell eiendomsrett.
9. Jf. Moving Art – A Guide to the Export and Import of Cultural Goods Between Russia and the European Union, Delegation of the European Commission to Russia. 2006. Moskva. Også: D.Trzeczakowska.Regulacje prawne wywozu dóbr kultury w prawie niemieckim. I: Prawo Europejskie w Praktyce, nr. 7/8 2010, s. 106–109. Også: R.Nowakowski, P. Sabatier. Przemysł dzieł sztuki we Francji z punktu widzenia służb celnych. I: M. Karpowicz, P. Ogrodzki (red.). 2005. Międzynarodowa Współpraca służb Policyjnych Granicznych i Celnych w Zwalczaniu Przestępczości Przeciwko Zabytkom, s.338–342. Szcztyno.
10. Rådets forordning (EF) nr. 116/2009 av 18. desember 2008 om utførsel av kulturgjenstander, EU Tidende.L 39, 10.02.2009.
11. Rådets direktiv 93/7/EWG av 15. mars 1993 om tilbakelevering av kulturgjenstander som har blitt fjernet fra en medlemsstat på ulovlig vis, OJ L 74, 27.3.1993.
12. Direktivet regulerer forskjellige offentlige samlinger og samlingene til kirkelige institusjoner som ikke må oppfylle krav med henhold til verdi nevnt i Bilag til direktivet.
13. P. Stec. Zwrot dóbr kultury wyprawdzonych niezgodnie z prawem z terytorium UE. I: Prawo Europejskie w Praktyce, nr. 7/8 2010, s. 101.
14. Når man analyserer rapporter om anvendelse av Rådets direktiv 93/7/EWG om tilbakelevering av kulturgjenstander som har blitt fjernet fra en medlemsstat på ulovlig vis av 30.7.2009 (KOM 2009 408 endelig versjon), kan man legge merke til et lite antall saker som ble reist med grunnlag i dette direktivet. Selv om man i rapporten påpeker en mulighet for at det lave antallet saker også kunne være resultat av effektive tiltak som blir foretatt som ledd i administrativt samarbeid, er slike argumenter ikke overbevisende.
15. Lov om vern og bevaring av kulturgjenstander av 23. juli 2003, art. 3 pkt. 1 definerer et kulturminne som fast eiendom eller løse gjenstander, elementer eller grupper av disse som er menneskeskapt eller er knyttet til menneskevirksomhet, og som utgjør vitnesbyrd om en epoke i fortiden eller om en hendelse, når bevaring av dem ligger i allmenn interesse på grunn av objektets historiske, artistiske eller vitenskapelige verdi. Loven skiller mellom faste og løse kulturminner og går dypere inn i hvilke gjenstander som blir gjenstand for vern, ved å nevne spesielle kategorier av kulturminner i art. 6.
16. I art. 109 i lov om vern og bevaring av kulturgoder av 23. juli fastsetter lovgiveren tydelig at det bare er utførsel uten tillatelse som medfører straffeansvar: "Den som utfører et kulturminne til utlandet uten tillatelse, eller som etter å ha utført et kulturminne til utlandet ikke innfører den tilbake før utløpet av tillatelsens gyldighetsperiode, straffes med fengsel fra 3 måneder inntil 5 år."
17. J.Cieślewicz. Podstawy prawne kontroli granicznej po przystąpieniu polski do układu z Schengen. I: Problemy Ochrony Granic, nr. 40, s. 109. 2008. Kętrzyn.
18. Jf. W. Krupiński: Rozszerzenie Układu z Schengen, Cenne. I: Bezcenne / Utracone, nr. 4, s. 7. 2007. Warszawa. Også: M. Lange. Praktyczne Aspekty Zwalczania Przestępczości Skierowanej Przeciwko Zabytkom. I: Przegląd Policyjny, nr. 3 (87), s. 44. 2007. Szcztyno.

Søknader om utførsel av kulturhistoriske gjenstander – praksis ved Norsk Folkemuseum

Jan Romsaas

Norsk Folkemuseum

Norsk Folkemuseum er en av flere vedtaksinstitusjoner som behandler søknader om utførsel av kulturminner fra Norge. Vi har i hovedsak ansvaret for søknader som omfatter folkekunst, bondeantikviteter, husflidprodukter, drakter, bygninger og andre kulturgjenstander knyttet til arbeidsliv og levemåte etter reformasjonen (1537).

Ikke sjelden vil søker være i tvil om hvilken vedtaksinstitusjon som er den rette å gå til, ettersom fagområdene kan overlappes hverandre. For enkelte gjenstander som kommer inn under Norsk Folkemuseums ansvarsområde, kan den rette vedtaksinstitusjonen like gjerne være Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, og i andre tilfeller kanskje Norsk Teknisk Museum, Forsvarsmuseet eller Norsk Maritimt Museum. I slike tilfeller vil søknaden normalt sendes over til behandling hos den rette vedtaksinstitusjonen, men dersom omstendighetene krever det, eller om det kan føre til en smidigere behandling av søknaden, er gjerne kontakten mellom vedtaksinstitusjonene så nær at behandlingen kan foretas på Norsk Folkemuseum i samarbeid med den rette vedtaksinstitusjonen. Et typisk eksempel på det siste er når en søknad omfatter flere gjenstander, og noen av disse faller inn under andre vedtaksinstitusjoner. Norsk Folkemuseum har også store samlinger samiske kulturminner. For slike er det imidlertid RidduDuattarMuseat (De Samiske Samlinger) som er vedtaksinstitusjon, og i tilfeller der vi får søknader om utførsel av samiske gjenstander til behandling, videresender vi søknaden dit.

Det har i de senere årene vært ført diskusjoner om kriteriene som skal legges til grunn for å avgjøre om en gjenstand er søknadspliktig eller ikke ved utførsel fra

Typiske eksempler på gjenstander som Norsk Folkemuseum mottar utførselssøknader for. Søknadene vurderes i første omgang på grunnlag av fotografier søker selv sender inn. Kvaliteten kan variere svært mye. Digitale bilder kan være av for dårlig oppløsning eller for uskarpe til at detaljene kommer frem. I slike tilfeller vil søker bli bedt om å sende inn nye bilder av bedre kvalitet. Fotografiet her er et grensetilfelle. Det er godt nok til at Norsk Folkemuseum kan vurdere søknaden, men de skal også være detaljerte nok til at tollerne kan avgjøre at fotografiet gjengir den gjenstanden det faktisk er gitt utførselstillatelse for. (Foto: fra søknad)

Vedtaksinstitusjonens vurdering av søknaden:

Med henvisning til lov av 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner § 23 og forskrift av 1. januar 2007 nr. 1 blir:

søknaden (stempel og sign)..........innvilget

søknaden stempel og sign)..........avslått

Jan Romsaas Norsk Folkemuseum
Postboks 720 Skøyen
0214 Oslo Oslo 8/7-2010
Underskrift av tjenestemann Vedtaksinstitusjonens navn Sted Dato

Foto: (skal stemples og signeres av vedtaksinstitusjonen ved vedtak)

J.R. 8/7-10
Norsk Folkemuseum
Postboks 720 Skøyen
0214 Oslo

Kiste malt av Annanias Tveit fra Os i Hordaland. Denne kisten ble innvilget utførselstillatelse på betingelse av at den først ble fraktet til Norsk Folkemuseum i Oslo for undersøkelser og fotodokumentasjon (Foto: Anne-Lise Reinsfelt/NF.32876).

Norge. Tidligere het det at gjenstander eldre enn hundre år var søknadspliktige. Ved endringer av forskriften i 2009 ble det fastslått at det generelle kriteriet skal være at gjenstander eldre enn år 1900 er søknadspliktige, og det skal ikke knyttes noen pengeverdi til vurderingen. Norges Kunst- og Antikvitethandlers Forening (NKAF) var blant de som ønsket en annen praksis knyttet til spørsmålet om pengeverdi. NKAF mente at innføring av verdigrænser ville gjøre det lettere å etterkomme regelverket og forsikre både søkerne og vedtaksinstansjonene for unødig mye rutinearbeid. Norsk Folkemuseum stilte seg imidlertid avvisende til bruk av pengeverdi som avgjørende faktor for krav om utførselssøknad for kulturminner. Begrunnelsen var at pengeverdi bare avgjøres når kulturminnet omsettes i markedet. Markedet svinger til dels kraftig, og feil og mangler ved en gjenstand vil normalt gi større utslag på en markedsbestemt verdi enn på en kulturhistorisk verdi. Norsk Folkemuseum syntes det var viktig å understreke at et kulturminnes betydning ikke først og fremst måles i pengeverdi.

Alder er heller ikke et ideelt kriterium for å avgjøre om utførsel av et kulturminne burde være søknadspliktig eller ikke, men vi ser at det må gis retningslinjer som det går an å forholde seg til. Frem til nå har vi hatt en grense på hundre år. Den vil i årene som kommer, kreve uforholdsmessig mange søknader, så Norsk Folkemuseum støttet forslaget om å fryse grensen til år 1900. Det er også foreslått å lage lister over søknadspliktige gjenstandskategorier. Norsk Folkemuseum mener imidlertid at en enkel, mer generelt formulert forskrift gir mindre rom for tvil om hva det skal søkes om utførselstillatelse for, og ikke minst mindre fare for at noen ved søknadsunntatelse påberoper seg å være i god tro fordi et kulturminne ikke er spesielt nevnt i forskriften.

Norsk Folkemuseum mener at et stramt regelverk og rigid praksis er en fordel for alle parter og har samtidig stor forståelse for den bekymringen NKAF uttrykker angående problemer forbundet med å bestemme hvilke gjenstander som er søknadspliktige, og arbeidsmengden

med selve søknaden. For at verken søker eller behandlingsinstansjon skal føle et urimelig arbeidspress, har Norsk Folkemuseum foreslått en forenklet søknads- og behandlingsprosess. Norsk Kulturråd ser nå på mulighetene for en Internett-basert løsning, og Norsk Folkemuseum vil oppfordre til at søknadsprosessen utformes slik at det ved tvil om søknadsplikt blir enklere å søke enn å undersøke om kulturminnet er søknadspålagt.

Ved Norsk Folkemuseum kommer de fleste søknadene nå inn per e-post. Innkommende søknader og foto, enten de kommer som brevpost eller e-post, signeres, stemples og skannes til en PDF-fil før de sendes tilbake som vedlegg til e-post eller, om søker ønsker det, i ordinær brevpost. Hvis vår saksbehandler er til stede, vil søkeren kunne ha sin sak avgjort innen en time. Viktigere enn behandlingstiden er imidlertid den arbeidsmengden som påfaller profesjonelle aktører i markedet. Private søkere kan tåle en omstendelig og tidkrevende søknadsprosess, men for dem som har omsetning av antikviteter eller

andre søknadsppliktige gjenstander som sitt daglige virke, bør alle parter bestrebe seg på å gjøre søknadsprosessen så enkel og smidig som mulig. Det er vel kjent at det å drive småskalanæringsvirksomhet i Norge innebærer en betydelig mengde papirarbeid, og Norsk Folkemuseum ønsker ikke å bidra til å øke denne byrden unødige.

De fleste gjenstander som Norsk Folkemuseum mottar søknad om utførselstillatelse for, er av en type som er godt dekket i enten Norsk Folkemuseums eller andre kulturhistoriske museers samlinger, og som derfor uten videre kan sendes ut av landet. Ikke sjelden kommer det inn søknader for gjenstander som ikke er søknadsppliktige, fordi de er fra etter år 1900. Alder er ikke alltid så enkelt å avgjøre for søker. Praksis er da å innvilge søknaden heller enn å sende den i retur ubehandlet. Tanken bak en slik praksis er at når søker er i tvil om gjenstandens alder, vil også tollmyndighetene kunne være det. Med en innvilget søknad unngås eventuelle problemer i toll.

De siste fem årene, siden 2007, har Norsk Folkemuseum mottatt og behandlet i alt 208 søknader som omfatter 710 gjenstander. Av disse er bare fem gjenstander holdt tilbake, en i 2007 og fire i 2008. Den ene var et hengeskjap dekorert med rose-maling av Ola Hansson, der kunstneren ble vurdert å være av et slikt format at hans arbeider bør forbli i landet fordi de er såpass sentrale i norsk folkekunst. De fire andre avslagene tilhørte én og samme søknad fra en norsk kunstner som ønsket å benytte omkring femti gjenstander fra norsk bondekultur i et kunstverk, en installasjon, som skulle stilles ut i USA. Fire av gjenstandene, to stoler og to krutthorn, ble holdt tilbake fordi det var fare for at gjenstandene skulle bli skadet ved bruk i installasjonen. Dersom

De fleste gjenstander som Norsk Folkemuseum mottar søknad om utførselstillatelse for er av en type som er godt dekket i Norsk Folkemuseums eller i andre kulturhistoriske museers samlinger og som derfor uten videre kan sendes ut av landet"

gjenstandene hadde vært tenkt utført for å innlemmes i en samling eller på annet vis bli tatt vel vare på, ville vurderingen kanskje vært en annen.

Bare ved én senere anledning, i 2009, har en gjenstand blitt vurdert holdt tilbake på grunn av sin plass i folkekunsten. Dette dreide seg om en rose malt kiste dekorert av rose maleren Annanias Tveit. Norsk Folkemuseum har arbeider av denne kunstneren i sine samlinger, men tok også kontakt med Bergen museum for å få en vurdering av kisten. I tillegg henvendte vi oss også til antikvitetshandlere for å undersøke hvor mye av denne spesielle rose maleren som fantes i markedet på den tiden. Etter en samlet vurdering ble det besluttet å gi utførselstillatelse på den betingelsen at kisten først ble brakt inn til Norsk Folkemuseum for undersøkelser og grundig fotodokumentasjon. En slik praksis kan tenkes anvendt også ved senere anledninger, heller enn å avslå søknader om utførsel.

Norsk Folkemuseum fører en relativt liberal praksis ved vurdering av søknadene for utførsel av kulturminner. Det skal svært tungtveiende grunner til for å begrense eiers frihet til å sende kulturminner ut av landet. I de tilfeller der avsender i Norge og mottaker i utlandet er i familie, kan det vanskelig tenkes tungtveiende grunner nok. Når antikvitetshandlere selger til utenlandske kjøpere, vurderes søknadene med noe strengere øyne, men det sitter fremdeles langt inne å gripe inn i handelen med kulturminner. Norsk Folkemuseum mener allikevel det er viktig å følge opp ordningen med søknadspplikt, ikke bare for å bidra til å beskytte kulturgjenstander mot ulovlig eksport og import, men kanskje særlig for å sikre dokumentasjon om de kulturgjenstandene som føres ut av landet. Mange av gjenstandene som Norsk Folkemuseum mottar søknad om utførselstillatelse for, er fine eksempler på norsk folkekunst som, om de ikke skulle sendes ut av landet, ellers aldri ville kommet frem i lyset.

Søknader om utførsel av våpen ligger under Forsvarsmuseets ansvarsområde. På grunn av den store variasjonen i våpentyper, både til militært og til sivil bruk, sendes noen søknader til Norsk Folkemuseum. Det sivile perkusjonsgeværet over er et slikt eksempel. I dette tilfellet var søkeren et annet kulturhistorisk museum som søkte om midlertidig utførselstillatelse for utstilling i Sverige. Dersom søker hadde ønsket permanent utførsel, ville søknaden blitt oversendt Forsvarsmuseet (Illustrasjonsfoto: Anne-Lise Reinsfelt/NF.1933-0065)

Arkeologiske gjenstander og ulovlig handel: Et norsk museumspektiv¹

Håkon Ingvaldsen

Arkeologisk seksjon – Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo (KHM) er nasjonal fagmyndighet for arkeologiske og etnografiske kulturminner. For arkeologisk materiale gjelder det objekter fra førreformatorisk tid (dvs. før 1537). I kraft av dette behandler KHM eksportsøknader for slike gjenstander i Norge, deltar i prosesser om forskriftsendringer i lov om kulturminner og bidrar som sakkyndig i forhold til politi- og tollmyndigheter. Videre er KHM forvaltningsmyndighet for ti østlandsfylker, og forestår som sådan utgravninger samt mottar alle arkeologiske funn fra dette området. De senere års utvikling har av ulike årsaker medført større oppmerksomhet omkring arkeologiske objekter som krysser landegrenser, og omkring omsetningen av slike, både på det åpne samlermarkedet og det grå og svarte markedet. Denne artikkelen vil derfor hoved-

sakelig rette fokus mot arkeologiske objekter som krysser landegrenser.

De siste års saksmengde viser at problematikken omkring ulovlige arkeologiske kulturminner grovt sett kan inndeles i fire typer:

1. Kulturminner som enten ødelegges i, eller bringes ut av, sitt opprinnelsesland grunnet krigshandlinger og væpnede konflikter;
2. objekter som bringes ulovlig ut av opprinnelseslandet for salg og/eller hvitvasking i et transitland;
3. objekter som omsettes på samlermarkedet, og som flyttes mellom land uten at eksport/importreguleringer følges, og
4. gjenstander som mer eller mindre i vanvare bringes ut av opprinnelseslandet eller transitland av turister og reisende som suvenirer eller pyntegjenstander.

På internasjonalt nivå knyttes museets utfordringer hovedsakelig til flytting av ulovlige kulturminner over landegrenser (Rasmussen 2007), til problemet med hvitvasking av kulturminner i transitland og til problemet med å få stater til å ratifisere internasjonale avtaler som kan bidra til å få kontroll over kulturminner som er ulovlig brakt ut av opprinnelseslandet. På nasjonalt nivå er museets oppgave i hovedsak å forvalte bestemmelsene i lov om kulturminner med hensyn til arkeologiske undersøkelser, funnbehandling og eksporttillatelser (kulturminneloven; KHM Forvaltning).

Globalisering, økende internasjonal samhandling og moderne kommunikasjonslinjer har åpnet for økende bevegelse av ulovlige kulturminner og arkeologiske objekter. Internasjonale krigsoperasjoner, stadig mer sammen-

satte væpnede konflikter, nødhjelpsarbeid på tvers av landegrensar, flyktningestrømmer og fri flyt av borgere i Schengenområdet bidrar til økende muligheter for å forflytte gjenstander på tvers av nasjonale grenser (jf. Museum 2003 for generell omtale av hovedtemaene). En del av gjenstandsflyten skyldes såkalt hvitvasking av objekter. Dette kan skje ved at uregistrerte arkeologiske gjenstander blir ulovlig brakt ut av opprinnelseslandet for deretter å importeres, igjen ulovlig, til et annet land. Her blir det etter en tid søkt om eksporttillatelse og/eller en uttalelse fra museer eller andre kulturminnemyndigheter om gjenstandenes ekthet, alder og opprinnelse. Hvis man oppnår dette, eksporteres objektene igjen, denne gang til et tredje land der de nå kan selges helt "legalt". De nordiske landene har opplevd en noe økende aktivitet av denne art de senere årene, og objektene sendes gjerne videre til land med en stor og aktiv masse av antikvitethandlere, auk-sjonshus og samlere.

Det er videre et problem at ikke alle stater har ratifisert de sentrale konvensjoner og internasjonale avtaler som gir et rammeverk for å håndtere problemene med forflytning av ulovlige kulturminner (se Rasmussen 2007, 24 for tabellarisk oversikt over de mest relevante avtaler og konvensjoner). Norge har selv vært sent ute med dette arbeidet, og ratifiserte UNESCO 1970-konvensjonen først i 2007 (Rasmussen 2009; UNESCO Norge). Men internasjonale konvensjoner er én ting, nasjonale lovverk noe annet. Det kan være svært vanskelig å orientere seg om ulike nasjoners lover og regler vedrørende kulturminner og arkeologiske objekter. UNESCO har

gjort et betydelig arbeid på dette området gjennom opprettelsen av en sentral database over ulike nasjoners lovverk (UNESCO National Laws). Det er likevel et problem at mange av lovtekstene det henvises til, er for generelle og ikke omfatter tillegg og forskrifter som ofte regulerer handel og eksportproblematikken i detalj.

På nasjonalt nivå har utfordringen når det gjelder arkeologisk materiale (inkludert mynter) vært å få etablert et lovverk som fungerer hensiktsmessig i praksis. For eksempel var det inntil nylig lovpålagt å søke om eksporttillatelse for alle mynter eldre enn 100 år, med én søknad for hvert enkelt objekt, i fem eksemplarer med foto. I praksis var dette umulig å håndheve, siden norske mynthandlere alene sender tusenvis av slike objekter ut av landet hver uke. Etter en gjennomgang av forskriftene til kulturminneloven ble det gjort endringer som har resultert i et håndterbart regelverk som både private, museer og antikvitets-/mynthandlere kan etterleve uten problemer (kulturminnelovens § 23).

Men et klart lovverk er ikke alltid tilstrekkelig som rettesnor i en praktisk hverdag når bereiste (ulovlige) arkeologiske objekter skal vurderes. De senere års saker ved KHM har vist at mange objekter ofte faller i en gråsoner det er vanskelig å fatte bestemte vedtak ut fra. Objekter i gråsonen tilhører gjerne enten samlinger som har vært i Norge i lang tid, samlinger med ukjent nasjonalt opphav, samlinger fra land som ikke har ratifisert internasjonale konvensjoner og avtaler, eller samlinger som er blitt tatt med til Norge av embetsmenn eller næringslivspersoner etter mange års

tjeneste i utlandet. I tillegg har vi opplevd usikkerhet rundt samlinger som er kjøpt av mer og mindre profilerte kunstsamlere i Norge, der den mest omtalte de senere år er den såkalte Schøyensamlingen (Schøyen Coll. Resources).

Problemet med langreiste ulovlige arkeologiske gjenstander i Norge er forholdsvis beskjeden. Ved KHM innkommer omtrent én slik sak månedlig. Blant de seks–syv sakene fra inneværende år kan vi se nærmere på tre som hver på sin måte belyser noen av de aktuelle problemstillingene vi må ta høyde for å løse hvis vi skal forbedre nasjonal forvaltning av ulovlige kulturminner. Den første saken gjelder ti–tolv ulike arkeologiske objekter med opphav i Midtøsten. KHM ble kontaktet av eieren med spørsmål om museet kunne vurdere og gi en ekthetserklæring for objektene. Vedkommende ville ikke oppgi funnsted eller opprinnelsesland, men vi har senere fått grunn til å tro at de kan stamme fra Irak. Han oppga heller ikke om objektene faktisk befant seg i Norge eller ei, men viste innledningsvis kun til fotografier av ulike gjenstander, både vaser, en kileskrifttavle, mynter, en liten skulptur og et relieff (Fig. 1; Fig. 2). KHM avviste personen med henvisning til internasjonalt regelverk og ba om å få se eksporttillatelse fra opprinnelsesland før det kunne bli ytterligere samtaler. Etter noen uker troppet en person opp og klarte (via en bløff) å få museumspersonalet i tale. Denne gang hadde han med seg gjenstander som han insisterte på å fremvise. Dette ble avvist, og det ble gjentatt at han måtte vise eksporttillatelse før vi i det hele tatt kunne se på objektene. Etter mye om og men forlot vedkommende museet, og har siden ikke gitt lyd fra seg. Men KHM sitter fortsatt på fotodokumentasjon av (deler av) samlingen. Omstendighetene rundt saken har medført at den er oversendt norske politimyndigheter for videre etterforskning. Det kan synes underlig at en person som åpenbart besitter ulovlige kulturminner, insisterer på å fremvise dem ved et offentlig museum. Den eneste plausible forklaringen, må være at eieren ønsket en eller annen form for bekreftelse på at objektene hadde vært besiktiget ved museet – en bekreftelse vedkommende igjen kunne benytte vi-

dere som et autorisasjonsbevis for objektene ekthet og "legalitet". Saken er fremdeles under etterforskning, så vi kan ikke konkludere sikkert i et skyldspørsmål ennå. Men tilsynelatende er dette et eksempel på forsøk på hvitvasking av arkeologiske objekter før de skal ut på salg igjen i et annet land.

I neste eksempel ble KHM kontaktet av en person som oppga å ha tatt med to arkeologiske gjenstander ulovlig til Norge. Det dreide seg om to svært beskjedne keramikkvaser som han hadde fått i gave av sin daværende svigersønns familie. Under et besøk hos svigerfamilien i byen Reihanly i Tyrkia reiste vertskapet over grensen til Syria og returnerte med den aktuelle småkeramikken. Det var visstnok vanlig for befolkningen i denne landsbyen å krysse grensen til en nærliggende nekropol, der tilfanget av små objekter var ganske stort. Den norske familien syntes vanskelig de kunne avslå en gave, og brakte den med i bagasjen tilbake til Norge. I utgangspunktet kontaktet eieren KHM for å få en bestemmelse av objektene. Men etter å ha blitt orientert om lovverk og rutiner, avgjorde han at han ville avhende vasene til KHM som deponi inntil de eventuelt kunne returneres til opprinnelseslandet. ICOMs Code of Ethics åpner for en slik saksgang dersom gjenstandene faller inn under kategorier som museet har forvaltningsansvar for (ICOM Ethics). Gjentatte henvendelser til syriske myndigheter (Syrias ambassade i Stockholm) har så langt ikke ført til krav om repatriering.

Det siste eksempelet ble fanget opp på nettstedet finn.no (Norges største markeds plass på Internett). En selger annonserte et "vikingsverd opprinnelig fra funn i Polen". Det var flere tvilsomme

sider ved saken, blant annet var prisen for lav og sverdet virket å være av en angelsaksisk type, men KHM valgte likevel å kontakte Ministeriet for kultur- og nasjonal arv (Ministry of Culture and National Heritage/Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego) i Polen for å rådføre oss om saken. I løpet av noen få timer ble det klargjort at sverdet ikke var registrert som stjålet kulturminne i Polen, at det ikke var registrert plyndret fra funnstedet som var oppgitt i annonsen, at det mest sannsynlig stammer fra funn på de britiske øyer, og at det ganske sikkert er en moderne etterligning av et eldre sverd. Selgeren endret senere sin historie og hevdet at sverdet var arvegods og dermed kunne omsettes lovlig i Norge. Gjenstanden ble raskt trukket fra salg.

De tre sakene illustrerer hver på sin måte at det mest avgjørende for hvor effektivt internasjonalt og nasjonalt lovverk og internasjonale konvensjoner kan iverksettes, er graden av kommunikasjon mellom de ulike involverte instanser. Sakene kompliseres ofte av at bilaterale forhandlinger kan være nødvendige, de enkelte nasjoners privatrettslige forhold kan spille inn, og det kan kreve tett samarbeid mellom politimyndighet, tollvesen, museum/fagpersoner og direktorat/ministerium å sikre nødvendig informasjon for å behandle saker raskt og med godt resultat. En skjematisk sammenstilling av kommunikasjonsflyten mellom ulike instanser (i dette tilfellet sett fra KHM's synsvinkel) avslører noen kritiske punkter som kan forbedres i forhold til dagens situasjon (Fig. 3). Flytskjemaet er inndelt i tre hovedområder: Forhandlinger (for å oppnå best mulig utkomme av saken), Anvendelse av lovverk (når det

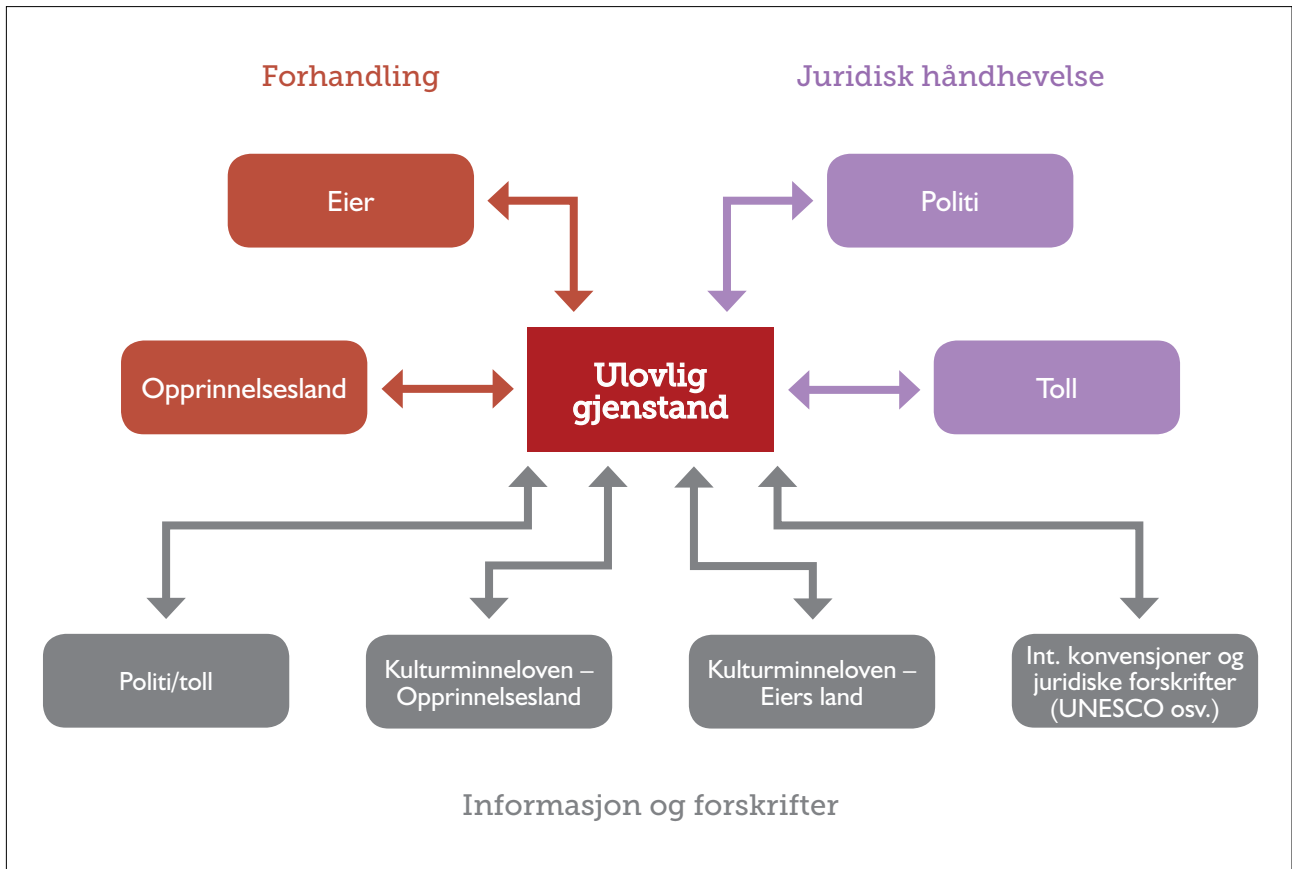
foreligger mistanke om lovbrudd) og Informasjon og regelverk (for å sikre at alle parter handler i overensstemmelse med etisk regelverk og internasjonalt avtaleverk). De tre aktuelle sakene vi har nevnt som eksempler, avslører ulike utfordringer når det gjelder informasjonsutveksling og kommunikasjon mellom instansene.

Forhandlingsfasen var vanskelig i Iraksaken, siden KHM ikke har myndighet til å holde tilbake verken objekter eller, naturlig nok, personer som tropper opp med antatt ulovlige arkeologiske objekter. Når eieren ikke er villig til å oppgi personalia, opprinnelsesland eller andre opplysninger, står man på bar bakke. For Syriasaken var forhandlingsfasen uproblematisk. Eierens opplysninger og åpenhet medførte at fastlagte prosedyrer med tanke på deponi og repatriering kunne følges etter boken. I Polensaken ble selgeren identifisert på web, men endret raskt historien bak objektet så det ble vanskelig (umulig) å forfølge saken videre med tanke på forhandlinger om en løsning.

På området Anvendelse av lovverk er kommunikasjonslinjer og kontaktpunkter mer formaliserte og oversiktlige å følge. Iraksaken er oversendt politimyndighetene og etterforskes på vanlig måte. I Syriasaken er det ikke behov for å involvere politi- eller tollmyndighet. I Polensaken er bevisbyrden svært vanskelig siden eieren påstår objektet er gammelt arvegods. Siden det uansett med stor sikkerhet er falskt, blir ikke dette forfulgt at politi- eller tollmyndigheter.

Kommunikasjonskanalene på området Informasjon og regelverk er sammensatte, men oversiktlige. Et kritisk punkt her er å vurdere når og om po-

Globalisering, økende internasjonal samhandling og moderne kommunikasjonslinjer har åpnet for økende bevegelse av ulovlige kulturminner og arkeologiske objekter"

Flytskjema for kommunikasjon og informasjonsutveksling mellom ulike instanser i forbindelse med ulovlige arkeologiske gjenstander. Fra en museumsvingling

liti- og tollmyndighet skal varsles. Videre er man avhengig av effektive kontaktpunkter mot myndighetene i opprinnelseslandet når det er mistanke om ulovlige arkeologiske objekter. For øvrig er retningslinjene klare med hensyn til prosedyre, ansvarsforhold og saksgang når det gjelder eventuell deponering av objekter og/eller repatriering. I de tre sakene vi har brukt som eksempler her, er det UNESCOs konvensjoner, ICOMs Code of Ethics og UNESCOs Committee for Promoting the Return of Cultural Property som har lagt grunnlaget, i tillegg til nasjonal lovgivning justert i henhold til forpliktelsene i det internasjonale avtaleverket.

Basert på denne raske gjennomgangen, og tidligere erfaringer med lignende saker, kan vi konkludere med følgende: Internasjonale konvensjoner, avtaleverk og etiske retningslinjer fungerer i de fleste tilfeller tilfredsstillende. Samarbeidet og kommunikasjonen med politimyndig-

hetene samt direktorat/departement er i hovedsak oversiktlig og tilfredsstillende. Det bør etableres faste kontaktpunkter mellom forvaltningsmuseer og politimyndighet i saker som angår ulovlige kulturminner. Dette vil kunne sikre raske reaksjoner ved mistanke om ulovligheter. Tollvesenet kunne forhindre to av de tre sakene vi har sett på. Men som vi alle innser, er det meget vanskelig å fange opp små gjenstander ved grenseovergangene, både ved import og eksport. Likevel må vi anta at en styrking av kontrollene ved grensen vil kunne gi resultat, også med tanke på ulovlige kulturminner. En rapport fra 2008 avdekket et stort kompetansebehov på kulturminneområdet i Tolletaten (Jacobsen et al. 2008). Museer og faginstanser har på sin side økt oppmerksomhet og kunnskap på feltet ulovlige kulturminner, og et økende antall personer i organisasjonene kjenner lovverk og rutiner tilfredsstillende. Likevel er det på dette punktet

mye av forbedringene kan skje. Hvert forvaltningsmuseum bør ha en fast kontaktperson for kulturkriminalitetssaker. Dette må være en person med inngående kjennskap til internasjonalt og nasjonalt lovverk, avtaleverk og konvensjoner, faglig praksis og etiske retningslinjer. Personen må fungere som kontaktpunkt overfor politi, toll, direktorat/departement, antikvitethandlere, samlere og det generelle publikum. Personen bør også forsikre seg om at institusjonens internkompetanse på feltet er tilstrekkelig, og eventuelt sørge for at denne heves om nødvendig. Økt informasjonsarbeid fra direktoratets hold er med på å spre kjennskap til relevante lover og regler blant den generelle befolkningen. Dette er en jobb som aldri blir ferdig, og som med fordel kan trappes opp i tiden fremover. Det samme kan sies om undervisning i kulturminnekunnskap på høyskole- og universitetsstudier. Vi må kunne forvente at arkeologer og andre

fagutdannede kjenner hovedproblemstillingene ved ulovlige kulturminner, hovedtrekkene i internasjonalt avtaleverk og i nasjonal lovgivning samt institusjonell ansvarsfordeling, når de skal ut i arbeidslivet etter endt studium. Det er ikke alltid tilfellet i dag. Det er også nødvendig og ønskelig å etablere og utvikle bilaterale kontakter med tanke på å bekjempe kulturminnekriminalitet. Det polsk-norske samarbeidet på dette feltet har allerede demonstrert hvor effektivt det kan ageres på institusjonelt nivå ved mistanke om ulovlige gjenstan-

der. Forutsetningen er at det på forhånd er etablert bilaterale kontaktpunkter og prosedyrer for saksgang og varsling. Dersom kontaktpunktene fungerer som nevnt ovenfor vis-à-vis nasjonale myndigheter og institusjoner, har man kommet langt. Det er krevende å etablere og vedlikeholde slike kontakter på tvers av landegrensene, men det er i økende grad nødvendig. Og sist, men ikke minst, må vi alle arbeide for å øke antall land som ratifiserer de mest sentrale konvensjonene som regulerer handel med og forflytning av arkeologiske gjenstander.

KILDER

Blue Shield Blue Shield's Network Website. Lest 27.06.2011, <http://www.blueshield-international.org>

ICOM Ethics ICOMs Museumsetiske regelverk. ABM-skrift 29. 2004. Oslo. Tilgjengelig via Norsk ICOMs nettside. Lest 27.06.2011. http://www.icom-norway.org/icom_regel_web.pdf

Jacobsen et al. 2008 Jacobsen, H.M., Steen, T., Ulsberg, M. 2008. Å jobbe med kulturminner: en kartlegging av kompetansebehov blant ansatte innen kulturminnesektoren, toll- og politimyndigheter: en undersøkelse gjennomført av Albatross på oppdrag av Universitetet i Oslo, ved Institutt for arkeologi, konservering og historie. Albatross. Oslo.

KHM Forvaltning Kulturhistorisk museum, Kulturminneforvaltning. Tilgjengelig via KHM's nettside. Lest 27.06.2011. <http://www.khm.uio.no/utgravninger/kulturminneforvaltning>

Kulturminneloven Lov 1978, nr. 50: Lov om kulturminner, sp. § 23. Tilgjengelig via Norsk Lovdata. Lest 27.06.2011. <http://www.lovdata.no/all/hl-19780609-050.html>

Museum 2003 Museum International, Vol. 55, nos. 3–4 2003. Publisert for UNESCO av Blackwell Publishing. [Temautgave om krig, konflikt, kulturminner, repatriering osv.]

Rasmussen 2009 Rasmussen, J.M. 2009. Plyndring og ulovlig handel: nytt lovverk og internasjonale forpliktelser. I: Primitiv tider 2009, s. 115–123.

Rasmussen 2007 Rasmussen, J.M. 2007. Bereiste gjenstander: håndtering av utenlandske kulturgjenstander i Norge. En undersøkelse i lys av Schøyensaken. MA-avhandling, UiO. Tilgjengelig via UB. Lest 27.06.2011. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-15676>

Schøyen Coll. Resources Nyhetsarkiv sammenstilt av A. Omland, ikke oppdatert etter 2005. Lest 26.06.2011. <http://folk.uio.no/atleom/manuscripts.htm>

UNESCO Norge UNESCO Norge. Om ratifiseringen av 1970-konvensjonen. Lest 27.06.2011. <http://www.unesco.no/aktuellesaker/kultur/92-ulovlig-handel-med-kulturarv>

UNESCO National Laws UNESCO's Database of National Cultural Heritage Laws. Lest 27.06.2011. <http://www.unesco.org/culture/natlaws>

FOTNOTER

1. Denne artikkelen pretenderer ikke å gi en utførlig behandling av problemet med ulovlige kulturminner sett fra norsk ståsted. Artikkelen forsøker å summere opp KHM's erfaringer med hensyn til praktisk forvaltning av eksisterende lovverk, identifisere hovedproblemer og -utfordringer i dagens situasjon samt gi noen betraktninger om hva som kan bedre situasjonen på sikt. Det er vektlagt et fokus på praktiske problemstillinger slik de møtes i en museumshverdag, siden det er der den praktiske forvaltningen faktisk skjer. Artikkelen oppsummerer hovedpunktene i forfatterens tre innlegg innenfor rammen av samarbeidsprosjektet Legal and Illicit Trade with Cultural Heritage: "Cultural heritage and illicit trade: Challenges, progress and the necessity of cooperation as experienced by the Museum of Cultural History, University of Oslo" (Gdansk, October 2010); "Stop heritage crime: Coins, archaeological and ethnographic material" (Lillestrøm, January 2011); "Illicit objects: Between legal framework and practical handling. Recent cases from Norway" (Warszawa, May 2011).

Krig, krise og ulovlig handel: lærepenge fra irak

Rafat Koliński

Adam Mickiewicz-universitetet, Poznań

Formålet med denne artikkelen er å presentere noen observasjoner om de senere tiders militære konflikter og uroligheter i Midtøsten og deres innvirkning på vernet av kulturminner og antikvitethandelen.

Væpnede styrkers rolle ved vern av kulturminner

Vern av kulturminner i tider med væpnet konflikt er regulert av Haagkonvensjonen og dens to protokoller fra 1954 og 1999. Konvensjonen trådte i kraft 7. august 1956, altså for mer enn 50 år siden, og er bindende for de landene som har tiltrådt den, bare 123 land per i dag¹. Blant de ledende landene som deltok i koalisjonen for gjennomføring av Operation Iraqi Freedom i Irak i 2003, ratifiserte for eksempel USA konvensjonen så sent som i 2009, mens Storbritannia, Korea og Filippinene ennå ikke har gjort det.

Bestemmelser i Haagkonvensjonen om vern av kulturminner ved krig, og særlig dens andre protokoll, er betinget og tillater ulovlige aktiviteter selv av land som er tilsluttet konvensjonen, hvis aktivitetene støtter "militære handlinger" (artikkel 4, 1–2), som er definert kun i Haagkonvensjonens andre protokoll i 1999 (artikkel 6).

Militærstyrker skal først og fremst utføre militære oppgaver og trygge sikkerheten. Selv om Haagkonvensjonen² har bestemmelser om tilstedeværelse av militære eller sivile spesialister med ansvar for vern av kulturminner ved en militær konflikt, er disse spesialistene ofte ikke i stand til å gjøre stort, fordi oppgavene deres anses som mindre viktige enn oppgavene de væpnede styrkene har. Det åpenbare resultatet av en slik situasjon er at alle tiltak relatert til vern av kulturminner under den væpnede

konflikten ofte er svært forsinket og lite effektive.

Jeg ønsker å bruke situasjonen i Babylon, en av Iraks viktigste oldtidsbyer, som et eksempel. Området ble overtatt av den amerikanske hæren like etter den vellykkede offensiven mot Bagdad, hovedsakelig fordi området besto av rekonstruerte gamle bygninger samt Saddams Husseins palass, som tilhørte staten. Senere ble Camp Alpha (Babylon) den flernasjonale divisjonens hovedbase under den polske hærens kommando. Det største problemet i forhold til vernet av kulturminnene var at arkeologiske eksperter først kom til området mange måneder etter soldatene. Til da hadde hæren sett på de overdådige rekonstruksjonene av gamle templer og palasser som Saddam Hussein hadde satt i gang på 70- og 80-tallet, som kultur-

minner, mens boplasshaugene som store deler av Camp Alpha befant seg på, ble behandlet som "jordhauger" uten historisk betydning. Denne situasjonen endret seg noe når området med ruiner fra det sentrale palasset ble inngjerdet, men dette støttet bare opp om det falske inntrykket av at "kulturminnesonen" var begrenset til dette området, og at resten av leiområdet var uten arkeologisk verdi.

Tilstedeværelsen av en militærbase på området der Babylon lå, ble gjenstand for kraftig debatt, hovedsakelig om skader forårsaket av hæren på det arkeologiske området (fig. 1). Det har imidlertid vist seg på mange andre steder at hærens tilstedeværelse på arkeologiske områder er den eneste effektive måten å forebygge ulovlige utgravninger på. Områder hvor selv små poster var plas-

Camp Alpha (Babylon), skader på Humara-området, november 2003
(Foto: R. Koliński)

sert, unngikk mer omfattende skader, mens de som ikke var kontrollert av militæret, ble sterkt skadet (fig. 2). Nesten ti år etter Operation Iraqi Freedom er det klart at selv om hæren forårsaket skader på disse områdene, er disse skadene mye mindre enn skadene i områder uten noen form for vern.

Plyndring av museer og arkeologiske områder

Bilder av Nasjonalmuseet i Bagdad i april 2003 sjokkerte hele verden og viste tomme glasskap, ødelagte magasin-dører og maltrakterte artefakter spredd omkring på gulvet. Tyvene sparte heller ikke kontorer og lagerrom og tok datamaskiner, elektriske vifter og annet elektrisk utstyr. Trettifem gjenstander av unik verdi forsvant fra utstillingen, mens ytterligere omkring 15 000 ble stjålet fra konserveringsverksteder og magasin, og et stort antall ble skadet (Löw 2003, Bogdanos 2005, Polk – Schuster 2005, Rothfeld 2009).

Plyndring og ødeleggelser har berørt de fleste distriktsmuseene i Irak, både i store byer (Mosul, Basra) og arkeologiske utgravningsfelt (Babylon)³. De fleste små museer hadde imidlertid ikke stilt ut ekte antikviteter på dette tidspunktet, bare gipskopier. Dette var et resultat av den første bølgen av plyndringer som alle regionale museer i Irak ble utsatt for i 1991–92, etter at en offensiv som var satt i gang som en del av Operation Desert Storm, var blitt stoppet. På den tiden forsvant det ca. 13 000 gjenstander, hvorav flesteparten aldri kom til rette (Gibson et al. 1992, Baker et al. 1993, Fuji et al. 1996).

Nylige forsøk på tyveri av antikviteter fra det egyptiske museet i Kairo (Al-

derman 2011) og tilfeller av innbrudd i magasin i flere lokale museer i Egypt (for eksempel Qantara) viser at forsøk på å stjele antikviteter fra museer ikke er spesifikt for Irak, men kanskje snarere bør betraktes som en del av Midtøstens virkelighet⁴.

Plyndring av arkeologiske funnsteder i Irak som skjedde etter krigen i 2003, er heller ikke noe nytt problem. Den første plyndringsbølgen fant sted i årene etter Operation Desert Storm og berørte nesten alle steder på landsbygda. Den andre bølgen fant sted i årene 2002–2003, like før invasjonen, da Saddam-regimets makt var delvis svekket etter flere års sanksjoner og med trusselen om en ny krig (Schone 2008). Den tredje bølgen, i 2003–2005, berørte områder som allerede var delvis skadet, men på grunn av "halvindustriell" organisering av plyndring som inkluderte bruk av gravemaskiner og bulldosere, var skaden på arkeologiske områder atskillig større. Igjen kan situasjonen sammenlignes med den i Egypt, der det etter at turistpolitiet trakk seg tilbake fra steder med arkeologiske funn, ble observert at folk prøvde å bryte seg inn i lukkede graver, grave ved nekropolis og bygge hus ulovlig på arkeologiske områder.

Markeder for oldtidskunst fra Midtøsten

Plyndring og tyveri av gjenstander fra museumssamlinger har klare økonomiske motiver. Til tross for at mange gjenstander stjålet fra Iraks museum er kommet til rette (30 av 35 unike gjenstander, og 8 000 av 15 000 mindre gjenstander), samt de fleste av gjenstandene som ble tatt fra det egyptiske museet, er de savnede gjenstan-

dene sannsynligvis allerede plassert i private kunstsamlinger. Det er ikke kjent hvor mange gjenstander som ble ulovlig utgravd i Irak fra 1991 og til nå. Det er vanskelig å gi et estimat, men antallet er sikkert oppe i flere titusener, muligens godt over hundre tusen.

På den annen side vokser markedet for oldtidskunst raskt. Den høye etterspørrelsen etter antikviteter kan forklares med at det anses som en uhyre effektiv investering av penger. Kileskrifttavler verdsettes fra to hundre til flere tusen dollar, og mer sjeldne gjenstander av kjent opprinnelse blir solgt for flere millioner dollar⁵. Til tross for at alle ledende museer er enige om å ikke kjøpe antikviteter av ukjent opprinnelse, og at de største auksjonshusene som Sotheby's og Christie's kontrollerer historikken til samlinger som selges, finnes det et enormt marked drevet av mindre auksjonshus og antikvariater som i hovedsak selger kunst til private, anonyme samlere.

Et eksempel på en samling som har vokst svært raskt de siste 20 årene, er Martin Schøyens samling i Oslo, som i dag består av over 6500 kileskrifttekster og et stort antall andre antikviteter. Noen av dem, som for eksempel Nebukadnesar IIs Babels tårn-minnestein (stele)⁶, er av enestående verdi. Men siden de ikke er kjent fra eldre samlinger og heller ikke fra utgravningsregistre, er det stor sannsynlighet for at de er gravd ut og fraktet ut av hjemlandet ulovlig. Man kan gå ut fra at det nylig er etablert et høyt antall private samlinger i Gulf-landene, Japan, USA og Amerika for øvrig, som ikke er offentliggjort, og som er bygget opp gjennom transaksjoner på det illegale markedet.

Det pågår en omfattende diskusjon om handel av antikviteter, spesielt i USA.

Nesten ti år etter "Operation Iraqi Freedom" er det klart at selv om hæren forårsaket skader på disse områdene, er disse skadene mye mindre sammenlignet med områder uten noen form for vern"

Arkeologer fremhever vanligvis at ulovlig utgravning skader arkeologiske funnsteder, og at gjenstander fjernes fra sin sammenheng, noe som betyr et tap av proveniens og informasjon som ellers ville blitt en del av vitenskapelige funn. Motstandere av dette synet, som i stor grad representeres av en sterk kunsthändlerlobby, mener at markedet er den eneste pålitelige måten å verdsette kunst på, og at hvis det ikke eksisterte et marked for antikviteter, ville mange gjenstander av eksepsjonell verdi aldri kommet til museer eller andre samlinger.

Skandaler i den senere tid knyttet til kjøp av ulovlig utgravde gjenstander av fremtredende amerikanske museer, f.eks. Getty Museum of Art i Los Angeles⁷, vil forhåpentligvis påvirke markedet, men denne virkningen vil sannsynligvis være begrenset, siden forhandlerne trolig vil prøve å finne mindre samvittighetsfulle kunder.

Samfunnsmessige konsekvenser knyttet til plyndring og ulovlig handel

Når det gjelder årsakene til plyndring og ulovlig handel, er det umulig å peke ut én enkelt årsak. To er allerede blitt antydnet, nemlig høy etterspørsel etter antikviteter og en politisk situasjon i Midtøsten som resulterer i periodisk kollaps av sentralmyndigheter. Det finnes likevel en veldig viktig samfunnsmessig bakgrunn for spørsmålet. For det første bor det et stort antall mennesker i Midtøsten som lever i fattigdom, og som alltid er på jakt etter måter å forbedre økonomien sin på. Det har også blitt antydnet at plyndring ble brukt som en metode for å skaffe midler til en anti-koalisjonserilja i Irak⁸. I tillegg har de nåværende kulturene i midtøstenlandene (med unntak av Israel) ingen tilknytning overhodet til oldtidssivilisasjonene i regionen. Følgelig blir antikviteter ikke sett på som "vår arv", men som noe "uvanlig", "fremmed" og "hedensk".

På grunn av årsakene beskrevet ovenfor, er forebygging av ulovlige utgravninger og handel med kulturgjenstander i Midtøsten en svært vanskelig oppgave. Det finnes nemlig flere mulige strategier, blant annet å endre regler for å skape

Bismaya-området (oldtidens Adab): plyndrernes grøfter på overflaten av området i mars 2002 (Foto: R. Koliński)

bedre vilkår for vern av kulturminner, begrense antikvitetsmarkedet, begrense smugling av antikviteter fra opprinnelseslandet, utforme bedre måter å verne om arkeologiske områder på og bekjempe arbeidsledighet og fattigdom i de berørte landene. Av disse synes lovendringer og begrensning av kunstmarkedet enklest å gjennomføre, men resultatet blir sannsynligvis svært utilstrekkelig. Lovendringer vil først og fremst bli etterfulgt i land som er lite berørt av ulovlig utgravning, og selv om de fleste land i Midtøsten har svært høye straffer for forbrytelser mot kulturminner⁹, er det å pågripe og straffe slike plyndrere i urolige tider svært problematisk. Begrensning av den offisielle handelen med kunstgjenstander vil mest sannsynlig resultere i at en betydelig del av handelen vil flyttes til det illegale markedet. Forebygging av smugling av antikviteter er relativt enkelt på flyplasser på grunn av de høye sikkerhetskravene nå for tiden. Men de fleste landene i Midtøsten har lange landegrensener som går gjennom øde fjell- eller ørkenområder, og andre også mot havet. Det å vokte disse grensene mot spesialiserte smuglere er nesten umulig. Mye kan gjøres for å verne bedre om arkeologiske områder. Bortsett fra land med ustabile politiske situasjoner, som Libya eller Jemen, er den vanskeligste situasjonen fremdeles i Irak. Utilstrekkelige ressurser, både

med hensyn til personell og utstyr, gjør at vern av kulturminner knapt er mulig¹⁰.

Det største potensialet ligger i bekjempelse av fattigdom og arbeidsledighet. Politisk stabilisering (i Irak eller Libya) og interne reformer (i de fleste andre arabiske land) vil mest sannsynlig resultere i en forbedring av de generelle levekårene. Det er imidlertid vanskelig å vurdere tempoet på, og det tidsmessige omfanget av, denne prosessen.

Konklusjon

Konklusjonen er at det er lett å bli pessimistisk. Erfaringer fra nyere væpnede konflikter og påfølgende perioder med politisk uro i Irak og senere hendelser i Egypt viser et repeterende mønster. Forbrytelser mot kulturminner begås alltid så snart det forekommer en liten svekkelse av sentralmyndighetene og derved mangel på politi- og sikkerhetsstyrkers kontroll over befolkningen. Det er derfor ingen enkel måte verken å stoppe eller begrense ulovlige utgravninger på i Midtøsten uten vesentlige endringer, hovedsakelig på det sosiale og økonomiske plan. Endringer vil skje, men prosessen blir etter all sannsynlighet svært lang. I løpet av et slikt lengre tidsrom vil kulturminner i land i Midtøsten bli plyndret og ødelagt, og artefaktene vil havne hos skruppelløse samlere, slik det har skjedd de siste årene.

KILDER

- Alderman, K.L. 2011. "18 Items Looted from Egyptian Museum". <http://culturalpropertylaw.wordpress.com/2011/02/13/18-items-looted-from-egyptian-museum/> (Lest 15.02.2011)
- Baker, H.D., D.J. Matthews, J.N. Postgate. 1993. *Lost Heritage: Antiquities Stolen from Iraq's Regional Museums. Fascicle 2.* London.
- Bogdanos, M. 2005. *The Thieves of Baghdad.* Bloomsbury.
- Fuji, H., K. Oguchi. 1996. *Lost Heritage: Antiquities Stolen from Iraq's Regional Museums. Fascicle 3.* Tokyo.
- Gibson, McG., A. McMahon. 1992. *Lost Heritage: Antiquities Stolen from Iraq's Regional Museums, Fascicle 1.* Chicago.
- Löw, U. 2003. "Plünderung der kulturellen Einrichtungen im Irak unter besonderer Berücksichtigung des Nationalmuseums in Bagdad". I: *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, 135, s. 13–56.
- Polk, M., A.M.H. Schuster (red.). 2005. *The Looting of the Iraq Museum, Baghdad: The Lost Legacy of Ancient Mesopotamia.* New York.
- Rothfield, L. 2009. *The Rape of Mesopotamia: Behind the Looting of the Baghdad Museum.* Chicago.
- Schone, M. 2008. "Robbing the cradle of civilization five years later". http://www.salon.com/news/feature/2008/03/20/iraq_roundtable

FOTNOTER

1. Antall land som har ratifisert første og annen protokoll er enda lavere (henholdsvis 100 og 60 land) Se: <http://portal.unesco.org/la/convention.asp?KO=15391&language=E&order=alpha> og <http://portal.unesco.org/la/convention.asp?KO=15207&language=E&order=alpha>.
2. Artikkel 8 i bestemmelsene om gjennomføring av konvensjonen for vern av kulturminner i tilfelle av væpnet konflikt, en del av Haagkonvensjonen.
3. Etter at Saddam Husseins regime brøt sammen, ble alle offentlige kontorer og institusjoner i hele Irak totalt plyndret av lokalbefolkningen.
4. Det foreligger foreløpig ingen informasjon om dette emnet fra Libya.
5. To høyst bemerkelsesverdige salg av gjenstander fra Midtøsten er: Canford-relieffet, utgravd av Layard i Niniveh, kjøpt av MIHO Museum i Japan for GBP 7 701 500 fra Chrisite's i 1994, og den såkalte Guennol-løvinnen, en liten figurin som viser løven i oppreist stilling, solgt av Sotheby's til en ukjent samler for USD 57 161 000 i 2007.
6. <http://www.schoyencollection.com/history/Babylonian.html#2063>
7. Marion True, tidligere antikvitetskurator ved Getty Museum i Los Angeles i California, ble anklaget for å planlegge kjøp av antikviteter til museet som hadde blitt utgravd og eksportert ulovlig fra Italia. True hevdet hun var uskyldig. Saken ble henlagt i 2010 grunnet foreldelse.
8. Så vidt jeg vet har dette aldri blitt antydnet av selve geriljaen.
9. Opptil 10 års fengsel og inntil EGP 1 000 000 (ca. USD 120 000 dollar) i bot i Egypt, og 10–20 års fengsel Syria.
10. Iflg. den kurdiske avisen Zaman av 4. september 2010 er det i Dhi Qar-provinsen i Irak identifisert rundt 1000 arkeologiske områder, mens det bare er 100 vakter til å beskytte dem.

Museer, kulturminner og ulovlig handel i tider med krig og konflikt

Leif Pareli

Konservator ved Norsk Folkemuseum og president i Norsk ICOM

Hensikten med denne artikkelen er å understreke forbindelsen mellom krig, eller lignende situasjoner hvor lov og orden ikke lenger følges, og plyndring av og ulovlig handel med kulturgjenstander. Jeg vil også se på hvilken rolle museer kan spille i slik handel. Med andre ord: I hvilken utstrekning museer faktisk kan stimulere og oppmuntre til ulovlig handel, og dermed plyndring, ved å kjøpe eller vise frem gjenstander som handles på denne måten. Til slutt vil jeg si noe om hva museer og museumsorganisasjoner kan gjøre for å redusere eller hindre slik handel, og dermed motvirke og hindre plyndring.

Alle vet vi at krig og krigslignende situasjoner skaper muligheter for plyndring og ulovlig handel. Selvfølgelig plyndres arkeologiske utgravninger også mange steder der det ikke er krig, men det er spesielt i land som er i krig eller krigslignende situasjoner, at den verste plyndringen av kulturminner finner sted. Jeg vil nevne et par eksempler:

Afghanistan

Afghanistan er et svært relevant område for nordmenn, ikke bare fordi Norge i lang tid har hatt militært personell til stede i landet, men fordi en av de mest aktive private samlerne av en viss type gjenstander fra Afghanistans fortid er en nordmann, Martin Schøyen. Samlingene hans består først og fremst av en av verdens største private samlinger av gamle manuskripter fra Sentral-Asia og andre steder, men også andre typer objekter. Oppkjøpene av disse objektene har vært omfattet av svært liten åpenhet, og kun når han har blitt presset hardt, har Schøyen ved et par tilfeller innrømmet uregelmessigheter. For eksempel ble det bevist at enkelte av hans manuskripter må ha blitt stjålet fra nasjonalmuseet i Kabul. Disse ble da senere overrakt til Afghanistans ambassadør i Norge. Men mange eksperter tror at det finnes mye

mer i samlingen som stammer fra plyndring av arkeologiske utgravninger både i Afghanistan og i andre land i regionen.

Schøyen-samlingen er interessant blant annet fordi den kan illustrere hvordan en privat samling av tvilsom opprinnelse gradvis hvitvaskes og gjøres mer respektabel ved å være et studieobjekt for en universitetsprofessor samt ved å inngå i et samarbeid med en respektert institusjon, i dette tilfellet det norske Nasjonalbiblioteket, som i flere år hadde en lenke til samlingen liggende på hjemmesiden sin. Norsk ICOM argumenterte sterkt for at Nasjonalbiblioteket måtte avslutte dette samarbeidet, fordi det ga samlingen økt respektabilitet. Biblioteket var lenge ikke villige til det, men som følge av kontinuerlig press satte de visse betingelser for samarbeidet. Disse var antakelig etter hvert så ubehagelige for Schøyen-samlingen at samlingen selv valgte å avslutte samarbeidet. Norsk ICOM hilste denne avgjørelsen med glede. Også universitetsprofessoren som hadde studert de buddhistiske tekstene, har nå trukket seg fra ytterligere samarbeid med samlingen.

Irak

Et annet eksempel på en krigssituasjon er selvfølgelig Irak, hvor nasjonalmuseet i Bagdad som vi husker ble utsatt for omfattende plyndring. Det samme har skjedd i stor og langvarig skala med flere arkeologiske utgravningssteder rundt i landet. Jeg skal ikke si mer om Irak, fordi det er tema for en annen presentasjon; jeg vil bare understreke at dette er det mest alvorlige tilfellet av plyndring av kulturskatter i verden i dag.

Egypt

La oss heller forflytte oss til et annet land som har vært mye i nyhetene i det siste, og som har enorm betydning innenfor vårt felt: Egypt. Selv om det ikke har vært krig i Egypt, førte uroen og omveltningene

i årets første måneder til et generelt sammenbrudd av lov og orden som i enkelte henseender ligner på en krigssituasjon.

Vi så alle TV-bilder fra Tahrir-plassen og de dramatiske tingene som skjedde der i januar og februar, rett foran det egyptiske museet i Kairo. Vi krysset fingrene og håpet at museet med sine uvurderlige samlinger ikke ville bli skadet i opprøret, som jo til tider var voldelig og blant annet omfattet brenning av en av nabobygningene. Heldigvis led selve museet ingen skade, men det kom rapporter om innbrudd i bygningen og om gjenstander som ble stjålet eller skadet av skattejegere. De neste dagene og ukene kom det en rekke motstridende rapporter fra ulike kilder, med rykter og anklager om insidejobbing og dessuten krav om at den mektige kulturminneministeren, Zahi Hawass, måtte trekke seg. Den endelige og offisielle listen over savnede gjenstander som ble publisert 15. mars, talte 54 gjenstander. Enkelte av disse har senere kommet til rette.

Viktigere, og svært relevant for oss: Hva skjedde ellers i landet? Egypt er et land som er fullt av arkeologiske funnsteder. Det finnes ingen nøyaktig oversikt, men tall som 5000 har blitt anslått, mens andre mener tallet må være mye høyere. De fleste av disse stedene er selv under normale forhold dårlig og utilstrekkelig sikret. I løpet av revolusjonsukene i januar og februar kom det alarmerende rapporter om at politi og

vakter over hele landet hadde forlatt sine poster, noe som førte til at mange hundre arkeologiske steder ble stående ubevoktet. Gjenger med bevæpnede skattejegere utnyttet kaoset og begynte å plyndre utgravninger og lagerbygninger over hele landet. Her er noen tilfeldige eksempler fra en rapport fra CIPEG (ICOMs komité for egyptologer) og ICOMs katastrofekomité, 13. april:

Abusir

"Ytterligere informasjon fra den tsjekkiske gruppen om de store ødeleggelsene i Abusir og over 200 ulovlige gravninger. Tyver har også tatt seg inn i lagerbygningen, som ble alvorlig plyndret."

Abydos

"Etter flere rapporter om alvorlig plyndring (spesielt i området rundt den amerikanske gruppen) kom militæret til stedet for å beskytte det viktige stedet den 6. mars."

Buto

"Fredag natt angrep en gruppe på 35 kriminelle lagerbygningene ved Tell el-Fara'in (Buto), en gammel og tidligere viktig hovedstad i Nedre Egypt i deltaområdet."

Fayoum

"Bevæpnede grupper har gravd etter gamle kunstgjenstander på det arkeologiske utgravningsstedet ved Garza i Fayoum, fortalte øyenvitner. Vaktmenn på området sa at bevæpnede grupper kom til stedet gjentatte ganger om natten med automatvåpen og tvang dem til å forlate området, slik at de kunne grave og lete etter kulturminner (...) og etterlate seg flere dusin dype hull."

Ulovlig handel

Først et par ord om hva som gjør handelen med kulturgjenstander spesiell. Den sammenlignes ofte med andre typer ulovlig handel slik som narkotika og våpen, og det finnes mange likhetstrekk, men også noen viktige forskjeller. Et spesielt trekk ved handel med kulturgjenstander, ulikt narkotika og våpen, er at selve handelen, eller rettere sagt antallet ganger gjenstander skifter eier i denne type handel, i seg selv bidrar til å hvitvaske gjenstandene. Trinn for trinn går en gjenstand fra å være ulovlig til å bli lovlig. Mens alle deler av handel med narkotika og våpen er kriminelle, beveger man seg når det handles med kulturgjenstander gradvis fra ulovlig til lovlig. Det er her museer kan spille en avgjørende rolle.

Behovet for å etablere en troverdig historikk ligger bak praksisen med at jo flere ganger en gjenstand skifter eier, desto vanskeligere blir det å spore og stille spørsmål omkring dens opprinnelse. Slik handel foregår for eksempel i Sveits, Israel, Hongkong og Argentina, for å nevne noen. Men det foregår også andre steder. Det er sannsynlig at også "uskyldige" land som Norge og Polen vil kunne spille en økende rolle i slik internasjonal handel. Det er viktig å være oppmerksom på at det at en gjenstand er innom ulike eiere i ulike land, behøver ikke bety at gjenstanden flyttes fysisk inn og ut av landet. Eierskap kan skifte flere ganger selv om gjenstanden befinner seg på samme sted, diskret ute av syne for politi og tollvesen.

Kjeden av deltakende aktører i ulovlig handel kan for eksempel omfatte disse leddene: Først ut er graverne, som ofte er lokale personer bosatt nær stedet som plyndres. De neste er mellommenn, som kjøper for en billig penge fra dem som plyndrer, og selger videre til smuglere for en mye høyere pris. Neste stopp er antikvitethandlere, og det er spesielt i dette leddet at forvandlingen fra ulovlig til lovlig kulturgjenstand skyter fart. Et viktig trinn på veien til lovgjøring er å få gjenstandene utstilt hos en respektabel institusjon, slik som et galleri eller et museum. Gjenstanden er nå nær det punktet der den kan selges uten risiko for selger eller kjøper.

Dette fører oss over til museenes rolle

Selv om mye ulovlig handel ikke omfatter museer, har det lenge vært kjent at museer, spesielt kunstmuseer i USA, spiller en sentral rolle når det gjelder å skape etterspørsel etter antikviteter med ukjent opprinnelse. Dette inkluderer ikke bare det de selv kjøper til sine samlinger, men også det de viser via sine midlertidige utstillinger utenfra. Slike visninger vil kunne bidra til å etablere en katalog over gjenstandens respektabilitet og bane vei for kjøp i god tro på et senere tidspunkt. Den kjente, britiske arkeologen Colin Renfrew har argumentert sterkt for dette punktet: "Hvitvasking via en offentlig utstilling er finkulturens versjon av den hvitvasking av penger som er knyttet til narkotikatrafikken." Han går videre med å kritisere blant annet Boston Museum of Fine Arts og Metropolitan Museum of Art som museer med en tvilsom praksis på dette området. Han konkluderer med at "det er en gruppe av prominente museumsdirektører som må ta hovedansvaret for at det fortsatt drives kulturarvplyndring i stor skala." Metropolitanmuseet har aldri publisert sine retningslinjer for kjøp. Som eksempel på det motsatte nevner Renfrew British Museum, som i 1998 kunngjorde at de kun ville kjøpe gjenstander hvor det kunne dokumenteres at de var blitt eksportert fra opprinnelseslandet før 1970. Lignende retningslinjer er blitt vedtatt ved andre viktige museer.

La oss nå se litt på hva ICOM, den internasjonale organisasjonen for museer over hele verden, har gjort.

Først og fremst har organisasjonen utarbeidet det etiske regelverk som blant annet fastslår:

2.2 Gyldig hjemmel:

Museet skal ikke ta imot objekter eller gjenstander verken i form av kjøp, donasjon, lån, testamentarisk gave eller i bytte, med mindre det har forsikret seg om at det foreligger en tilfredsstillende gyldig hjemmel.

Det kan forekomme at juridisk dokumentert eiendomsrett i et land ikke nødvendigvis innebærer det samme som en gyldig hjemmel.

(Gyldig hjemmel: Uomtvistet eiendomsrett, støttet av dokumentert proveniens for en eiendel fra og med oppdagelses- eller tilvirkningstidspunktet.)

2.3 Proveniens og aktsomhetsplikt:

Før et museum går til en anskaffelse, må det på alle måter forsikre seg om at gjenstander eller objekter som tilbys i form av kjøp, donasjon, lån, testamentarisk gave eller i bytte ikke er ulovlig ervervet i opprinnelseslandet, eller ulovlig utført herfra eller fra et annet, mellomliggende land hvor det kan ha vært i lovlig eie (inklusive museets eget land).

Utvisning av behørig aktsomhet i så måte, innebærer at objektets fulle historie fra oppdagelses- eller produksjonstidspunktet blir kartlagt.

2.4 Materiale fra ulovlig feltarbeid eller feltarbeid som ikke er forskningsbasert:

Museer skal ikke erverve gjenstander når det er skjellig grunn til å tro at materialet er framkommet gjennom urettmessig, uvitenskapelig eller forsettlig ødeleggelse av eller skade på kulturminner, arkeologiske og geologiske funnsteder, arter eller naturlige voksesteder.

Tilsvarende må ikke det ikke foretas anskaffelser dersom funnet ikke er rapportert inn til eier eller besitter av funnområdet eller til rette rettslige eller offentlige myndigheter.

Reglene er altså helt klare, og alle museer som er medlemmer av ICOM, er forpliktet til å følge disse reglene.

ICOM har også en fast etikkomité. Den håndterer stort sett mer generelle spørsmål rundt etiske problemstillinger knyttet til museumsarbeid, men av og til går den også inn i spesifikke saker. I fjor la den for eksempel frem en anbefaling i en konflikt om et maleri av Tiepolo mellom Landesmuseum Hannover i Tyskland, som hadde kjøpt bildet i 1985, og en italiensk familie som hadde eid maleriet frem til 1979, da det ble stjålet fra deres leilighet. Etikkomiteen fant

at museet ikke hadde gått grundig nok til verks da det kjøpte maleriet: Ingen kontroll av proveniens, ingen eksportpapirer, ingen tillatelse som viste at bildet var tatt lovlig ut av Frankrike. Det var heller ikke blitt betalt skatter og avgifter. Museet måtte derfor returnere maleriet til familien som eide det.

ICOM organiserer også publikasjonslister som Ett hundre manglende gjenstander og De røde listene over truede gjenstander og objekter. Disse listene omhandler ikke nødvendigvis gjenstander som er stjålet eller forsvunnet, men bidrar til å øke den generelle offentlige bevisstheten om ulike utfordringer.

Vi bør også nevne ICOMs katastrofekomite, (Disaster Relief Task Force). Denne har ikke som mål å bekjempe ulovlig handel; oppgaven er å overvåke og støtte museer som er utsatt for krig eller naturkatastrofer, men den bidrar gjennom sitt arbeid til å avdekke plyndring og smugling som skjer i ly av slike hendelser. For eksempel bidro gruppen nylig til å samle inn konkret informasjon om situasjonen i Egypt, noe som er et godt eksempel på gruppens virksomhet.

En alvorlig begrensning ligger i det at ICOMs regler kun er bindende for de museene som er medlemmer av organisasjonen. Museer som ikke er medlem, kan derfor ignorere reglene og i det hele se bort fra organisasjonens autoritet. Dette er tilfellet for storparten av kunstmuseene i USA, men også enkelte i Europa. Ett eksempel: St. Louis kunstmuseum i USA kjøpte i 1998 en egyptisk maske av Ka-Nef-Nefer, en fremstående kvinne ved hoffet til Ramses II, for en halv million dollar. Den ble kjøpt fra en kunsthandler i New York med et tvilsomt rykte, som hadde oppgitt en falsk proveniens "fra en privat samling i Sveits". Men denne samlingen sa at de aldri hadde sett masken før. Det er stor sannsynlighet for at masken i virkelig-

heten var blitt stjålet fra en lagerbygning i Saqqara, og flere eksperter på egyptisk kunst har derfor argumentert for at museet burde returnere masken til Egypt. De som er interesserte, kan lese mer om denne saken på hjemmesiden til ARCA, The Association for Research into Crimes against Art – <http://art-crime.blogspot.com> – som for øvrig også inneholder interessant informasjon om polsk kunst som nylig er blitt gjenoppdaget i Moskva, og om pågående forhandlinger for å få disse objektene returnert til Polen.

I tillegg til ICOM bør vi nevne en annen relevant organisasjon, eller rettere sagt et nettverk, nemlig Blue Shield. Dette nettverket har sitt utspring i Haag-konvensjonen av 1954, som omhandler beskyttelse av kulturminner i tilfelle væpnet konflikt, samt denne konvensjonens protokoller: Den første protokollen pålegger stater ikke å fjerne kulturgjenstander fra land som okkuperes i krigstid, og den andre protokollen fra 1999 utvider dette pålegget til også å gjelde i borgerkrig, og slår dessuten fast at brudd på konvensjonen er en straffbar forbrytelse. Den angir også regler for hvordan man kan straffeforfølge den som er ansvarlig for forbrytelsen. Selv om 123 stater har ratifisert Haag-konvensjonen (den siste var USA i 2009), og 100 har undertegnet den første protokollen, har bare 59 stater så langt underskrevet den andre protokollen. Norge undertegnet konvensjonen og den første protokollen i 1961, men prosessen med å få Norge til å undertegne den andre protokollen ble nylig utsatt enda en gang, til stor frustrasjon både for Norsk ICOM og den norske Blue Shield-komiteen, som begge i mange år har argumentert for at Norge må undertegne den andre protokollen og dessuten implementere selve konvensjonen og dens bestemmelser for hva som skal gjøres også i fredstid med hensyn til å registrere og sikre kulturmin-

Et viktig trinn på veien til lovliggjøring er å sikre at gjenstandene utstilles hos en velrespektert institusjon som for eksempel et museum"

ner. Organisasjonen vil fortsette å utøve press på statlige myndigheter slik at dette gjøres. Polen er i en lignende situasjon: Landet har undertegnet konvensjonen og den første protokollen, men har ennå ikke undertegnet den andre protokollen.

Konklusjon

Det er selvfølgelig ikke mulig å presentere enkle og klare løsninger på de ulike problemstillingene jeg har vært inne på i denne artikkelen. Oppgavene er enorme, både med tanke på omfang og kompleksitet. I en artikkel i Newsweek i mai 2011 regner for eksempel den kjente egyptologen Kent Weeks opp følgende: "Hva bør gjøres for å beskytte Egypts monumenter? Her er en liste som de fleste egyptologer kan enes om: Ta kontakt med lokale og internasjonale organisasjoner og spesialister for å utvikle og implementere langsiktige forvaltningsplaner. Sørg for at inspektører på stedet får opplæring, og gi dem større ansvar.

Utarbeid bedre sikkerhet for utgravningsfelt og museer. Yt mer penger til konservering og dokumentasjon på stedet. Ta et klart standpunkt mot kommersielle og politiske interesser som kan true monumentene."

Dette er selvfølgelig formidable oppgaver, og noe som ligger utenfor denne konferansens fokus. Vi kan og bør oppmuntre og støtte Egypt og andre land i lignende situasjoner, men det er helt avgjørende at slike tiltak iverksettes og implementeres av landene selv.

Det vi kan gjøre, er å fremme kunnskap og forståelse for internasjonale konvensjoner i våre egne land og overfor våre egne myndigheter. Jeg har nevnt de gjentatte forsøkene som ICOM og Blue Shield har gjort for å påvirke Norge til å undertegne og implementere slike konvensjoner – ikke bare Haag-konvensjonen, men også UNESCO-konvensjonen av 1970, som Norge til slutt undertegnet for noen få år siden.

Og til tross for tilbakeslag og frustrasjoner finnes det lovende tegn på en økende forståelse for disse problemene. Den norske Blue Shield-komiteen skrev for eksempel nylig til Forsvarsdepartementet i forbindelse med konflikten i Libya, der Norge deltar aktivt, for å minne dem på den rike kulturarven i Libya og Norges forpliktelser i henhold til Haag-konvensjonen om å unngå å skade denne arven. I sitt svarbrev forsikret departementet at de absolutt var klar over denne problemstillingen, og at de hadde gitt instruksjoner om dette, samt at de ville fortsette å overvåke situasjonen. Brevet var skrevet i en meget positiv tone. Dette er en klar forbedring i forhold til lignende situasjoner tidligere, da Forsvarsdepartementet har svart i en mye mindre forpliktende tone eller ikke svart i det hele tatt. La oss håpe at dette er tegn på en økende bevissthet på dette området.

Helt til slutt litt om ulovlig handel: Gitt at museene spiller en avgjørende rolle i denne handelen, er det kanskje i det siste leddet vi kan gjøre mest: Med andre ord overfor kjøperne, altså de museene som i dag har en tvilsom praksis på dette området. Vi må fortsette å fremme ICOMs etiske regler, og støtte ulike konferanser og andre initiativer utenfor organisasjonen, slik at disse reglene gradvis blir mer og mer akseptert. På denne måten kan vi bidra til å begrense og forhindre den ulovlige handelen med kulturgjenstander.

Det at vi har en konferanse som denne, som involverer eksperter som dekker en lang rekke profesjoner og ansvarsområder innen beskyttelse av kulturminner, kan være ett skritt i riktig retning!

Kunst- og antikvitethandlere, etikk og handel med kulturgjenstander

Marianne Gjertsen

Formann i Norges Kunst- og Antikvitethandlers Forening

Jeg er i Berlin på besøk hos venner og skal hjem i kveld. Er nå innom en velrenommert antikvitethandler jeg kjenner til. Han viser meg en glasspokal han har i kommisjon som han mener er norsk. Og hva er det jeg ser, pokalen er gravert med Eidsvollsbygningen, et symbol på norsk grunnlov. Utvilsomt laget på Hurdal glassverk i ca. år 1800. Kan den stamme fra Carsten Ankers bo? Helt unik og av stor norsk kulturell og historisk interesse. En sensasjon!

Proveniensen er som følger, sier han. Eieren er en gammel enke etter en tysk offiser som tjenestegjorde i Norge i 1943, og som fikk den i sitt eie der den gang. Den hadde tilhørt en jødisk familie som ble deportert i de dager og fratatt sine eiendeler. Enken har insistert på å få oppgjøret i kontanter. Hun er en gammel

dame og stoler nok ikke på nymotens betalingsformer.

Oi, det er snakk om mange penger her. Har jeg råd til den? Får jeg utførselstillatelse fra Tyskland? Får jeg innførselstillatelse til Norge? Hvis ikke har jeg jo kjøpt noe som må forbli her i Tyskland, selv om den er min. Hvis alt går i orden, må jeg tilbake til Berlin for å hente den. Er den trygg her i mellomtiden?

Plikter jeg å gi den til Eidsvoll museum? Den vil jo bli en sensasjon til ferdigstillingen av 200-årsjubileet der for den norske Grunnloven i 2014.

Ellers har jeg jo en meget god kunde som vil gi meg ganske mange penger for den, en som jeg faktisk trenger, og som vil bli svært skuffet over meg hvis han ikke får kjøpe den.

Kjøper jeg her noe som etter min mo-

ralse forstand egentlig er tyvegods? Også er det dette med kontant oppgjør. Kan jeg bli mistenkt for å bidra til hvitvasking?

Enda et dilemma står jeg overfor: Jeg bør jo sørge for at den jødiske familien, hvis det da finnes gjenlevende, får tilbake arvegodsset som de kan være rettmessige eiere av. Bør de få den vederlagsfritt fra meg? Tenk om de ikke bor i landet. Får jeg utførselstillatelse fra Norge da?

Plikter jeg å skaffe sjelden kulturarv tilbake til landet? Hvem plikter jeg å sørge for at skal eie den videre?

Hvorfor forteller jeg denne historien? Jo, for å sette dere inn i hva som i en slik situasjon kan forgå inne i hodet på en antikvitethandler av etiske, moralske og praktiske avveininger. Hva plikter jeg som seriøs antikvitethandler, medmenneske og samfunnsborger å gjøre?

Etikk, eller moralfilosofi, kan vel beskrives som den delen av filosofien som søker å besvare spørsmål som "hva er det gode", "hva er det rette" og "hvordan bør man oppføre seg". Vi har for eksempel de fire kardinaldydene; mot, visdom/klokskap, rettferdighet og måtehold/besinnelse.

Den situasjonen jeg nå er oppe i, krever at jeg tar de riktige valgene. Og jeg må gjøre det fort. Flyet hjem går om få timer.

Mytene er mange om kunst- og antikvitethandlere. Som Shylock-skikkelsen fra Shakespeares *Kjøpmannen i Venezia* blir man i film og litteratur, særlig innen kriminalsjangeren, oftest brukt som den tvilsomme skurken i fortellingen. Man ble sågar brukt som poeng i et foredrag holdt av tidligere, nå avgåtte direktør for ABM-utvikling, som i sin tid la frem en pikant og ikke særlig smigrende historie som skulle vise vår etiske standard. Vi var for høflige den gang til å kommentere dette. Eller den høyt profilerte tjenestemannen som brukte pressen til å påstå at 10 % eller mer av det du finner hos en antikvitetshandler, er tyvegods.

Kan det tenkes at noen kan falle for fristelsen til å skaffe seg poeng for å legitimere sin rolle, sin egen stilling eller økte bevilgninger på denne måten? Hva vet jeg. I hvert fall blir man usikker på om man skal le eller gråte.

Min oppriktige erfaring er at kunst- og antikvitetshandlere har høye faglige og etiske mål ved sin forretningsdrift og etter beste evne forsøker å følge de gjeldende lover og regler som er pålagt. Tap av ære og tillit, som man er avhengig av, er uholdbart. Det er umulig å drive en forretning særlig lenge med uærlige hensikter. Men som innen alle yrker, det være seg offentlige tjenestemenn, advokater, leger, politi og forskere, finnes brodne kar også i vår bransje.

“

Ulovlig handel med kulturgjenstander, hvis den har et så stort omfang som det hevdes, er en direkte økonomisk trussel mot vår handel og eksistens med de varer vi har å tilby markedet og har kunnskap om”

En kunst- og antikvitetshandler har grunnleggende interesse for kulturgjenstander og bevaring av disse, på lik linje med museene. Den eneste forskjellen er at vi må leve av handelen med disse gjenstandene.

En annen ting man må forholde seg til, er at lovverket ikke bør være for komplisert å tolke, slik at man kommer i skade for å bryte loven. Det er bekymringsfullt hvis for strenge krav gjør at handel går over til useriøse aktører i et grått marked.

Norges Kunst- og Antikvitetshandleres Forening er en ideell organisasjon. Foreningen ble stiftet i 1945. Formålet da som nå er å ivareta bransjens interesser, å fremme forståelsen for kunst og kultur samt å opprettholde og styrke bransjens faglige og etiske standard. Foreningen har også utarbeidet egne etiske regler.

Vi har i dag 27 medlemmer innen antikvitetshandel, kunsthandel, gallerier, orientalske tepper, antikvarier, auksjonshus og mynthandel. Vi holder jevnlig medlemsmøter med faglige diskusjoner og foredrag og arrangerer turer til museer og kulturinstitusjoner. Innen vår forening finnes i dag landets fremste ekspertise på de enkelte områder.

Vi har strenge opptakskrav for å bli tatt opp som medlem, både til faglig kunnskap, gjenstandskvalitet og forretnings-skikk. Brudd på de etiske regler og foreningens formål vil føre til eksklusjon.

Vi er knyttet til den internasjonale organisasjonen Cinoa, som nå har tilsvarende foreninger i 23 land med de samme krav til medlemskap. Vi er gjennom dette knyttet til Art Loss-registeret i London.

Når man får dokumentasjon om plyndring av kulturminner i fattige og krigsrammede land med dårlig infrastruktur, gjør det inntrykk på enhver. Ikke minst hos kunst- og antikvitetshandlere som i høyeste grad oppfatter seg som kulturformidlere ved siden av å være handlere.

At regler for og kontroll av utførsel av kulturgjenstander er sammenfallende med våre interesser, burde ikke være vanskelig å forstå. Ulovlig handel med kulturobjekter, hvis den har et så stort omfang som det hevdes, er en direkte økonomisk trussel mot vår eksistens og mot handelen med de varer vi har å tilby markedet og har kunnskap om.

Jeg vil anta det er svært få i landet som har nok kunnskap til å fastslå ektheten av gjenstander som stammer fra krigsherjede land etc. Det kreves mange års gjenstandslære for å bli ekspert på et felt. Er det noe en kunst- og antikvitetshandler kvier seg for, så er det å kjøpe ting man ikke har kunnskap om eller føler seg usikker på. Det er det for stor risiko forbundet med.

Heldigvis, hvis vi har et riktig bilde av situasjonen, eksisterer det hittil ikke tilbud om kjøp av den slags ulovlig utførte kulturminner vi her snakker om, til våre medlemmer. Det kan tenkes at gjenstandene foreløpig havner andre steder i verden og ikke her i landet eller i det omfang som fryktes. Det kan selvfølgelig også tenkes at det eksisterer et grått marked vi ikke kjenner til eller har innsikt i. En annen forklaring på fraværet av tilbud om disse gjenstandene kan være at mulige selgere forstår at de ville bli avslørt, og derfor ikke tar risikoen med å komme til oss. Det er også tvil blant handlerne om vi i særlig grad har kunder som ville ha interesse for denne typen gjenstander.

Som man forstår, har vi de samme interesser i å ha en høy etisk standard når det gjelder innførsel og utførsel av kulturgjenstander som museene og myndighetene. Flere av våre medlemmer har vært, og er, viktige og seriøse aktører når det gjelder å få brakt verdifulle kulturgjenstander tilbake til opprinnelseslandene. Og la oss huske på at kunst- og antikvitetshandlere ved sitt virke verden over helt fra oldtiden av har skaffet gjenstander til samlinger som igjen er grunnlag for donasjoner og innkjøp til offentlige museer, og som slik er gjort tilgjengelige for allmennheten.

Vår forening er svært glad for det samarbeidet vi nå kan få med myndighetene, både her i landet og over landegrensene, om bekjempelse av ulovlig handel med kulturobjekter.

Bevisstgjøring på hva dette handler om, forebygging og holdningsskapende arbeid må være et felles mål. Med kunst- og antikvitetshandlers direkte og store kontakflate med publikum bør vi kunne bidra betydelig til dette. Slik kan vi sørge for at det å handle, samle eller eie denne type gjenstander aldri skal være forbundet med høy status, pengeverdi eller være etisk uriktig.

Tyverier fra Nasjonalgalleriets utstillingssaler i 1982, 1993 og 1994

Sidsel Helliesen

Seniorforsker, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, Oslo (tidligere leder for Kobberstikk- og håndtegningsamlingen, Nasjonalgalleriet, Oslo)¹

Det mest spektakulære tyveriet i Nasjonalgalleriets historie er utvilsomt det av Edvard Munchs maleri *Skrik* (Inv. no. NG.M.00939; fig. 1) 12. februar 1994. Hendelsen fikk enorm oppmerksomhet verden over. Hovedsakelig skyldtes dette *Skrik*'s ikoniske status som et av vestens mest berømte malerier, men også måten det ble fjernet fra museet på, var "godt stoff". Dessuten var tidspunktet oppportunt: tidlig om morgenen på åpningsdagen for vinterolympiaden på Lillehammer, da mediene verden over var klare til å rette blikket mot Norge. Nasjonalgalleri-tyveriet i 1994 ble overgått av ranet i Munch-museet 31. august 2004, da maleriene *Skrik* og *Madonna* ble fjernet i museets åpningstid. Som man forstår, ligger det an til misforståelser omkring hvilke malerier de to tyveriene dreier seg om². Jeg skal komme tilbake til *Skrik*-tyveriet i Nasjonalgalleriet 1994, men antar at også to andre hendelser er av interesse i denne bokens sammenheng.

20. august 1993 ble et annet av Edvard Munchs malerier stjålet, *Portrettstudie* (Inv. no. NG.M.03054; fig. 2). Det var utstilt i et kabinett i Nasjonalgalleriets 2. etasje. Mot slutten av museets åpningstid oppdaget en av vaktene den tomme plassen på veggen, og man regner med at bildet var blitt fjernet i løpet av åpningstiden samme dag. Maleriet er lite, bare 25,5 x 29 cm, og den gang var det ikke alarm på alle utstilte malerier eller overvåningskameraer i alle utstillingssaler. Tyven kan altså forholdsvis enkelt, mens vekten var i et annet rom, ha løsnet maleriet fra opphenget og tatt det med seg under frakken, så å si. Dessverre er maleriet ennå (per juni 2011) ikke kommet til rette, men vi håper selvsagt at det en dag vil dukke opp "der ute" og bli tilbakeført til museet, uskadd!

Den dårlige sikringen som dette tyveriet avslørte, var enormt flaut for museet, ikke

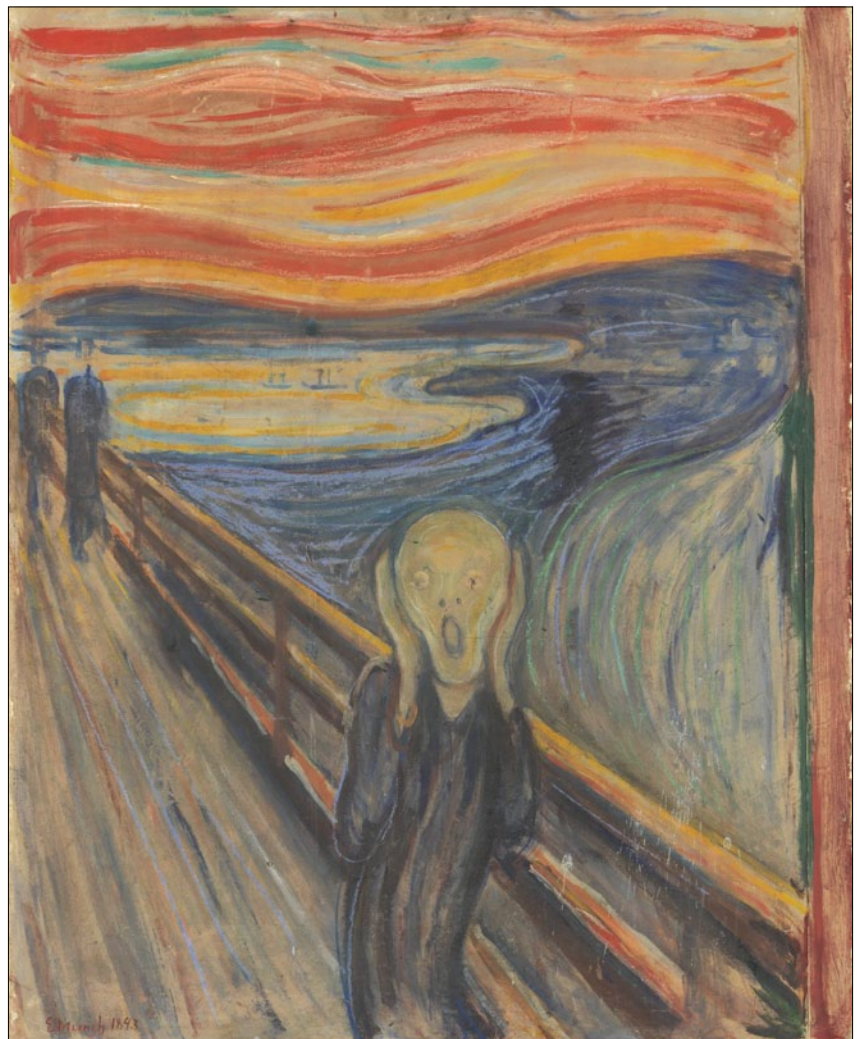
minst tatt i betraktning at det 11 år tidligere var blitt stjålet hele åtte malerier fra museets saler i 2. etasje. Verkene som forsvant i 1982, var: Pablo Picasso *Gitar og glass* (Inv. no. NG.M.01260; fig. 3), Pa-

blo Picasso *Gitar* (Inv. no. NG.M.01259), Vincent van Gogh *Selvportrett* (Inv. no. NG.M.00943), Paul Gauguin *Blomsterkurv* (Inv. no. NG.M.00770), Paul Gauguin *Fru Mette Gauguin* (Inv. no. NG.M.

Edvard Munch, *Skrik*, 1893

Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design
foto: Borre Hostland, Nasjonalmuseet 2011

© Munch-museet/Munch-Ellingsen gruppen/BONO 2011

Edvard Munch, *Portrettstudie*, 1887

Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design foto: Jacques Lathion, Nasjonalgalleriet 1995
© Munch-museet/Munch-Ellingsen gruppen/BONO 2011

00771), Francisco Goya Nattlig scene fra inkvisisjonen (v NG.M.01347), Ukjent kunstner (tidligere tilskrevet Rembrandt) Mannsportrett (Inv.no. NG.M.01363), og Ukjent kunstner (tidligere tilskrevet Rembrandt) Landskap med rytter (Inv. no. NG.M.01364). Det dreide seg altså om arbeider av svært kjente kunstnere, om enn Rembrandt, hvis navn sto på de gamle etikettene på rammene, neppe var en særlig overbevisende attribusjon selv for ikke-spesialister.

Bygningen var den gang skallsikret med alarmtråder på vinduene i utstillings-salene i 1. og 2. etasje og på dørene inn til utstillingssalene fra trappehusene. De

observante tyvene hadde lagt merke til at alarmen ikke dekket de øvre dørspeilene. Natten mellom 10. og 11. oktober klarte de således å ta seg ubemerket inn gjennom et kjellervindu, opp trappen til 2. etasje og inn til salene i nordfløyen ved å fjerne speilet i døren. Her kunne de operere nokså uforstyrret. De åtte maleriene ble tatt ut av rammene sine, og tyvene tok maleriene med seg ut av bygningen den samme veien som de var kommet inn. Tyveriet ble først oppdaget da museet åpnet neste morgen. Det var selvsagt en forferdelig opplevelse for museets ledelse³, ikke minst fordi man nok ble svært overrasket over at det hadde latt seg gjøre. Skuffelsen, men kanskje ikke

forundringen, var minst like stor etter hendelsene i 1993 og 1994. Da virket det mer opplagt – i etterkant! – at sikringen hadde vært for dårlig.

Tyveriet i 1982 vakte stor oppmerksomhet, og fikk mange – for museet svært ubehagelige – oppslag i pressen. Vi ble gjenstand for mye offentlig hån både den gang og i 1994, men mitt inntrykk er at kolleger hadde medfølelse forståelse for den risiko som mange museer har måttet leve med. Samtidig var det en kraftig vekker om økt prioritering av sikkerheten. At syv av maleriene kom tilbake i juni 1984, fikk knapt en notis i pressen, men det var selvsagt en festdag for museet.

Historien om hvordan de syv bildene kom til rette, er aldri fortalt offentlig i detalj.

Det var en "klassisk" pengeutpresnings-sak som kunne konkurrere med en hvilken som helst kriminalroman eller tv-krim. I et høyst hemmelig samarbeid mellom norsk og tysk politi⁴ ble det, etter en henvendelse formidlet av mellommenn, "lovet" at et beløp skulle settes inn på en bankkonto i Tyskland nøyaktig samtidig som en av Nasjonalgalleriets ansatte fikk se maleriene og kunne godkjenne dem som de samme som var blitt stjålet. Leif E. Plahter, som var leder av Nasjonalgalleriets restaureringsatelier og kjente maleriene godt, ble bedt om å påta seg oppdraget. Med mikrofon i slipset ble han kjørt til Hanau (i Hessen), hvor maleriene befant seg i bagasjerommet på en bil stående i garasje. "Riktignok fikk jeg ikke bind for øynene og ble ikke kjørt ut i en mørk skog i kjent romanstil. Likevel hadde jeg hjertet i halsen da jeg kom til den beslaglagte bilen og oppdaget pakker og ruller som etter sigende skulle inneholde kunstverkene."⁵ Plahter kunne umiddelbart erklære at det faktisk var syv av de åtte stjalne maleriene. Og politiet rakk å aksjonere før pengene var kreditert konto. Det var en nervepirrende ekspedisjon for museets medarbeider, men maleriene kom til rette! Som vel kunne forventes av et tyveri med pengeutpresning som motiv, var maleriene så godt som intakte: Kun Picassos *Gitar* hadde noen skader⁶. Det åttende maleriet, Gauguins *Blomsterkurv*, ble returnert til museet i mars 1985. Etter en anonym oppringing til tysk politi ble det funnet i en oppbevaringsboks på jernbanestasjonen i Innsbruck. Lerretet var tatt av blindrammen, og maleriet var påført betydelig skade. De som utførte og sto bak tyveriet i 1982, er så vidt jeg vet aldri blitt pågrepet. Samtidig er hendelsens positive moral at pengeutpresningen ikke lyktes!

Like fullt var dette også motivet for det spektakulære tyveriet av Munchs *Skrik* i 1994. Men nok en gang mislyktes heldigvis tyvene i sitt forehavende, og nok en gang kom heldigvis maleriet så godt som uskadd tilbake til museet. Historien om hvordan maleriet ble fjernet, er så kjent fra gjentatte omtaler og visninger av en filmsnutt med stigen opp til det knuste vinduet i 1. etasje på bygningens hovedfasade, at det nesten er overflødig å gjenfortelle hva som skjedde. Som nevnt

skjedde dette den samme dagen som de olympiske vinterlekene skulle åpne på Lillehammer. I anledning av olympiaden hadde museet stilt ut hele sin samling av Edvard Munchs malerier i salene i 1. etasje i bygningens sydfløy. Vanligvis var kun et utvalg av Munch-samlingen utstilt i en av salene, og et eller et par kabinetter i museets 2. etasje. Nå ønsket Nasjonalgalleriet å gjøre sine særdeles viktige Munch-malerier lettere tilgjengelig for de mange tilreisende – som en markering og en gest. Men det var naivt ikke å være bedre sikkerhetsmessig rustet. For selv om det var bølgealarm i salene tilknyttet en døgnbemannet vaktentral i bygningen, var dette

systemet, verken teknisk eller med hensyn til innarbeidede rutiner, langt fra godt nok. *Skrik* hang "lett tilgjengelig" på veggen ved siden av vinduet som tyven, tidlig om morgenen, klatret opp til på en stige, knuste og kom seg inn gjennom. Alarmen gikk, men det ble ikke reagert tilstrekkelig eller raskt nok, så tyven rakk både å hekte ned maleriet, henge opp en lapp med en hilsen og forsvinne før politiet ble varslet. Ikke bare bildet av stigen mot vinduet, men også direktørens bemerkning om at han ikke trodde det ville være mulig å ta seg inn gjennom vinduet så høyt oppe på veggen, gikk verden over og ble selvsagt møtt med mye hån og harselas.

Pablo Picasso, *Gitar og glass*, 1911

Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design
© foto: Jacques Lathion, Nasjonalgalleriet 1995

Historien om hvordan de syv bildene kom til rette, er aldri fortalt offentlig i detalj. Det var en "klassisk" pengeutpressingssak, som kunne konkurrere med en hvilken som helst kriminalroman eller tv-krim"

Den ulykksalige hendelsen fikk et like spennende etterspill og en like gledelig utgang som tyveriet i 1982. Et glimrende politiarbeid under ledelse av Leif A. Lier i samarbeid med Scotland Yard's Art Squad førte til at maleriet den 7. mai, 84 dager etter at det var blitt stjålet, kom tilbake til Nasjonalgalleriet. Og det var så godt som

uskadd! Nok en gang dreide det seg om å "lure" dem som var involvert i tyveriet og utpressingen, og nok en gang stilte Leif E. Plahter opp som museets mann for å gå god for at det faktisk var originalmaleriet som mellommennene hadde i sin varetekt. Nasjonalgalleriets styreleder, Jens Kristian Thune, hadde spilt en viktig rolle i det et-

terforskningsarbeidet som ledet frem til det lykkelige resultatet. Han ga senere ut en bok om hendelsen⁷. Etter tyveriet av Skrik ble både skallsikringen, sal- og objektsikringen og rutinene grundig evaluert, og det ble foretatt omfattende utbedringer. Ikke minst ble personalets bevissthet med hensyn til sikring skjerpet.

FOTNOTER

1. Nasjonalgalleriet er fra 2003 integrert i Nasjonalmuseet for kunst.
2. Dels fordi titlene er de samme (hvilket skyldes at Munch selv malte flere versjoner (replikker) av disse motivene. Jfr. Woll, G. 2009. Edvard Munch. Complete paintings. Catalogue raisonné, nos. 332, 333, 372 og 896, 365, 366, 367, 368 and 369. Thames & Hudson. London.), dels fordi Nasjonalgalleriet/Nasjonalmuseet og Munch-museet begge er i Oslo og ofte kobles sammen. (Nasjonalgalleriet var statlig, mens Munch-museet er eid av Oslo kommune.)
3. Alle de tre tyveriene hendte i Knut Bergs direktørtid (1973-1995).
4. Arne Huuse ved Overvåkningspolitiet var ansvarlig for aksjonen fra norsk side.
5. Bugge Moestue, E. 1984. Nasjonalgalleriet roser tyvene. I: Aftenposten, 19. juni 1984.
6. Lerret var tatt av blindrammen og rullet med den malte siden inn. Gauguin's Fru Mette Gauguin, som var rullet utenpå Gitar med den malte siden ut, var uten skader. Det andre Picasso-maleriet og van Goghs, som også er malt på lerret, var fortsatt i blindrammen. De tre øvrige bildene er malt på plate.
7. Thune, J. K. 1996. Med et skrik. H. Aschehoug & Co. Oslo.

Et par ord om vern av kulturminner under vann i den polske sonen av Østersjøen

Iwona Pomian

Sjøfartsmuseet i Gdansk

Innledning

Østersjøens viker er et lite attraktivt område for dykkeentusiaster på grunn av det lite transparente vannet og lave temperaturer. Disse faktorene utgjør imidlertid et naturlig vern for undervannsarkeologiske gjenstander som befinner seg på bunnen. Dette skyldes det faktum at saltinnholdet i Østersjøen er betraktelig lavere enn i andre sjøer og hav. Av samme grunn regnes Østersjøen som interessant. På bunnen finner man en rekke vrak av treskip fra ulike tidsperioder som fram til dags dato er blitt bevart i svært god, nesten uforandret stand. Dette bekreftes av funn som Vrouw Marija, et nederlandsk handelsskip som befinner seg ved den finske kysten. Skipet sank på veien fra Amsterdam til St. Petersburg i 1771. I lasterommet fantes det varer som var typiske for den nederlandsk-russiske handelen, dvs. sukker, kaffe, klær, tinn og andre metaller. Lasten inneholdt også verdigjenstander kjøpt til Katarina II av Russland. Blant disse fantes det malerier av nederlandske malere fra 1600-tallet. Vraket lå uoppdaget fram til 1999 (Gelderblom, O. 2003). Fra da av har det vært en heftig debatt om hvem som har rett til skatten.

Vrouw Marija var et usedvanlig rikt vrak, men også andre typer last med typiske varer og utstyr er av stor interesse.

Den gode tilstanden gjør det mulig å analysere et komplett arkeologisk materiale som presenterer ulike aspekter ved handel og sjøfart i en enkelt historisk periode. I tillegg utgjør funnene en samling gjenstander av høy antikvarisk verdi.

Siden 1970-tallet har industrielt fiske i den polske sonen av Østersjøen utgjort den største faren for arkeologiske undervannsfunn. Likevel er det den raske utvik-

lingen av dykketeknikker som i dag utgjør den største trusselen. Nye teknikker gjør det mulig å utforske sjøbunnen på en relativt enkel måte.

Siden tilgangen til vrakene ikke er kontrollert, kan dette føre til at det oppstår varige skader på dem. Følgelig kan verdien av vrakene reduseres dramatisk på svært kort tid.

Oversikt over kulturarv i den polske sonen av Østersjøen

De første systematiske undervannsundersøkelsene i Polen ble gjennomført allerede før andre verdenskrig da det ble foretatt en statusgjennomgang av Biskupin-området. Etter krigen forsøkte man å gjenta under-

søkelsene ved en statusgjennomgang av arkeologiske funn i innsjøer. Man kan imidlertid ikke snakke om systematiske, arkeologiske undervannsundersøkelser før krigsskipet Solen ble oppdaget i Gdanskbukten. Skipet er fra 1400-tallet og ble kalt for "tinner" pga. lasten det fraktet.

Ved sjøfartsmuseet i Gdansk ble det i 1970 etablert en avdeling for undervannsundersøkelser. Hittil har avdelingen gjennomført undersøkelser på over 30 steder, f.eks. et nederlandsk vrak fra 1700-tallet, et engelsk vrak knyttet til General Carleton som ble bygget i 1777, restene av skroget på et skip fra 1250-tallet som ble funnet i nærheten av Rowy, og et område på 12 hektar som utgjorde middelalderens havn i Puck.

En del av lasten fra en såkalt "tinner" fra 1400-tallet (arkivmateriale CMM)

Det siste arkeologiske området som ble utforsket av museet i Gdansk, har en direkte sammenheng med denne artikkelen. I juni 2001 ble det gjennomført arkeologiske utredningsundersøkelser av et vrak i Sverige med 43 jernkanoner støpt omkring 1771. På grunn av stor avstand fra kysten, som gjør konstant overvåking og sikring av stedet umulig, ble det bestemt at de kanonene som var mest utsatt for fare, skulle flyttes til en arkeologisk undervannspark i Gdanskbukten. Det er verd å nevne at dykkere som deltok i undersøkelsene, informerte museet om en person som presenterte seg som representant for danske skattejegere. Skattjegeren var nemlig interessert i kanonene.

Siden artikkelens omfang er begrenset, tar den ikke opp vern av "undervannskirkegårder". Det skal bare nevnes at tre skip som ble senket på slutten av andre verdenskrig, Gustloff, Goya og Steuben, har fått fullstendig vern. I

Potensielle farer

Arkeologiske områder under vann er utsatt for følgende farer:

- » påvirkning av naturmiljø (bølger og havstrømmer)
- » hydrotekniske arbeider knyttet til bygging og vedlikehold av havner, kabel- og rørlegging, bygging av vindmølleområder, utvinning av råvarer o.l.
- » tyverier og vandalisme

I denne publikasjonen omtales kun to av de ovenfor nevnte farene. Problemer knyttet til kulturminnevern i forbindelse med miljøvern og påvirkning av ytre virksomhet som gjennomføres i havområdet, omfattes av MACHU-prosjektet (Managing of Underwater Cultural Heritage) som ble avsluttet i 2009.

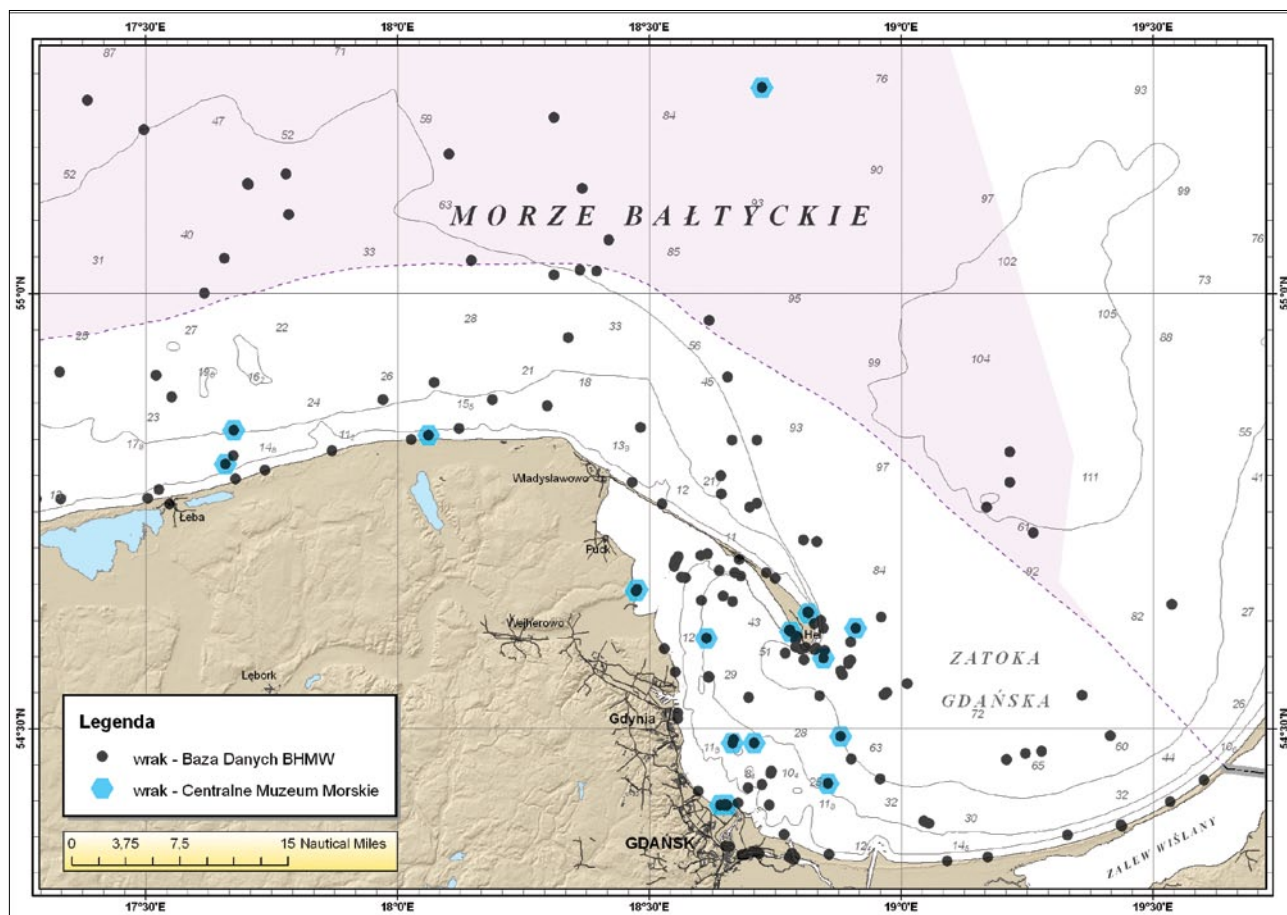
Tyverier fra skipsvrak betraktes ofte som et marginalt fenomen. Derfor er det også vanskelig å få oversikt over slike hendelser. Hittil har man kun registret et par tilfeller. I

oktober 2003 ble Sjøfartsmuseet varslet av Havdirektoratet i Gdynia om at kystvakten som kontrollerte M/Y Heliox hadde fått overlevert gjenstander som trolig stammet fra vrak i Hel-området. Kystvakten leverte dem til kapteinskontoret i Hel-havnen hvor gjenstandene ble ført opp på en liste. Antall objekter (39 stykker) vitner om at de var blitt hentet opp over en lengre periode, og at de kan stamme fra ulike vrak som befinner seg i området. De fleste gjenstandene var laget av messing, noe som sannsynligvis var hovedårsaken til at de ble stjålet.

I 2006 tilbød CMM turistbesøk til vrakene. En uke senere registrerte man tyveri av maskintelegraf fra vraket til Margarete. Ikke sjelden er rester av vrak lokalisert på land eller i kystområder.

Ødeleggelse på vraket av en seilskute fra 1700–1800-tallet vitner om lignende typer aktivitet. Vraket ble oppdaget av amatør-dykkere i 2009. I samarbeid med Sjøfarts-

Kart som viser arkeologisk oversikt over vrak lokalisert i Pomerania-fylket

museet ble det først utført undersøkelser som ble dokumentert med bilder. Vraket, som var i veldig god stand, inneholdt ulike utstyrselementer (bl.a. rigging). Etter seks måneder ble undersøkelsene gjenopptatt. Da oppdaget man at køyer av messing, tredekor på akterspeil samt roret var stjålet. Det ble også funnet en sekk med gjenstander som var klar for opphenting.

Vandalisme er et svært alvorlig problem som bidrar til degradering av arkeologiske steder i sjøområdet. Dette fenomenet behandles blant annet av W. Plywaczewski, som skriver følgende: "Det er ingen tvil om at de som stjeler gamle gjenstander som ligger på sjøbunnen (og i innsjøer), også kan kalles vandaler. Fordi de kun fokuserer på det økonomiske aspektet, bryr de seg ikke om å etterlate området slik det var før, dvs. i henhold til konservatoriske krav som stilles til slike steder. Vanligvis bruker de svært brutale metoder, noe som innebærer at alt som hindrer tilgang til etterspurte gjenstander, ødelegges. Følgelig blir listen over verdifulle arkeologiske områder som vitner om verdens kulturarv betydelig redusert." (Plywaczewski, 2008, s. 27).

Regler om vern av kulturminner under vann i polsk farvann

Nåværende vern av arkeologiske områder reguleres av lov om vern og stell av kulturminner av 23. juli 2003. (DZ.U.03.162.1568). I kapittel 1, art. 3.1 defineres begrepet kulturminne som "en immobil eller mobil gjenstand samt de funksjoner eller systemer som de inngår i, som er laget av et menneske eller er knyttet til dets virksomhet og vitner om tidligere historiske perioder eller hendelser, og som på grunn av sin historiske, artistiske eller kunnskapsverdi bør bevares av hensyn til en felles menneskelig interesse. Et arkeologisk kulturminne forstås som en immobilitet som utgjør rester av menneskelig virksomhet på bakken, under bakken eller under vann. Det kan vitne om komplekse kulturelle strukturer og gjenstander knyttet til slike eller det kan være en mobil gjenstand som regnes som et spor etter noe mer."

Last av jernkanoner som befinner seg i Ustka-området (Foto: T. Stachura)

Siden 1970-tallet har industrielt fiske i den polske sonen av Østersjøen utgjort den største trusselen for arkeologiske undervannsfunn. Likevel er det den raske utviklingen av dykketeknikker som i dag utgjør den største trusselen. Nye teknikker gjør det mulig å utforske sjøbunnen på en relativt enkel måte”

Nærmere beskrivelse av grunnleggende begreper kommer i artikkel 6, som sier at vern og sikring gjelder for alle (uavhengig av tilstand):

1. løse gjenstander, spesielt
 - » mynter og historiske kulturminner og særlig militærgjenstander
 - » tekniske gjenstander, spesielt utstyr, transportmidler, maskiner og verktøy som vitner om materiell kultur og som er karakteristiske for eldre og nyere former for næringsliv og som dokumenterer kunnskapsnivå og sivilisasjonsutvikling;
2. arkeologiske kulturminner, særlig:
 - » steder som viser tidlig historisk bosetning
 - » graver
 - » gravhauger

- » rester av hus, religiøs og kunstnerisk virksomhet.

Forskriftene som nevnes ovenfor, gjelder for polske farvann og omfatter gjenstander som befinner seg i Polens kontinentalsokkel. Denne er 12 sjømil bred (22 224 m) og regnes fra kontinentalsokkelens midtlinje.

Man må søke om tillatelse fra fylkets kulturminnekonservator dersom man ønsker å lete etter gjemte eller etterlatte løse kulturminner, samt arkeologiske kulturminner, ved hjelp av enhver type elektronisk, teknisk eller dykkerrelatert utstyr. I den polske sjøsonen kan tillatelse utstedes av direktøren for Havdirektoratet etter at han/hun har konsultert fylkets kulturminnekonservator i området.

Den 30.9.2005 ble det underskrevet en avtale mellom fylkesmannen i Pomerania og direktøren for Sjøfartsmuseet i Gdansk. Avtalen sier at oppgavene til Pomeranias kultur-

minnekonservator skal utføres av direktøren for Sjøfartsmuseet. Avtalen ble registrert i Pomeranias register nr. 105, art. 21 12 fra 2005 og trådte i kraft 14 dager etter kunngjøringen.

De pliktene som ble overtatt, omfatter fremgangsmåten etter art. 36 lov 2 om vern og stell av kulturminner med hensyn til forandring i loven om Polens sjøområder og sjøadministrasjon.

Handlingene gjelder kun kulturminner som er ført opp i registeret eller utstedelse av tillatelser for søking etter gjemte eller etterlatte mobile kulturminner samt arkeologiske kulturminner ved hjelp av elektronisk, teknisk og dykkerrelatert utstyr.

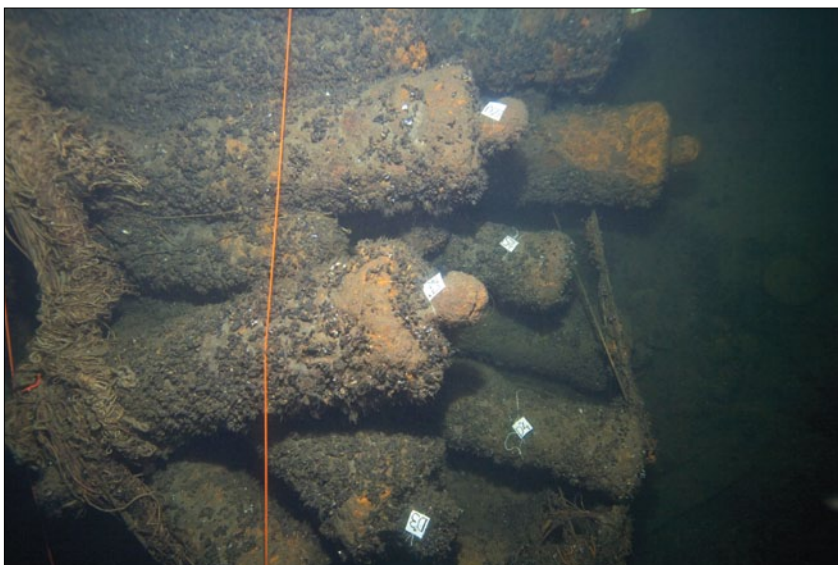
Dersom man tar i betraktning mangeårige erfaringer fra arbeid på sjøen og godt samarbeid med sjøadministrasjonens organer, finnes det håp om endringer som muliggjør en seriøs betraktning av sjøkulturavv slik at den kan vernes på en forsvarlig måte.

Artikkel 303, som ble formulert i henhold til konvensjonen om FNs sjølov i 1992, skapte muligheter for utvidelse av den sonen hvor vrakene kan vernes. Danmark er et av de landene som har benyttet denne anledningen. I henhold til artikkel 303 etablerte Danmark en kulturvernsoner på 24 sjømil fra midtlinjen, altså 12 mil utenfor deres egentlige farvann.

Konklusjon

Utarbeiding av et effektivt overvåkings-system og vrakvern er en av de største utfordringer ved sikring av arkeologiske gjenstander i Østersjøen. Vrakene som er gjemt under vann og ofte langt fra kystlinjen, er nesten umulig å overvåke på en direkte måte. Når dykking i dag har blitt en svært populær hobby, er det risikabelt å etterlate vrakene uten tilsyn.

Last av jernkanoner som befinner seg i Ustka-området (Foto: T. Stachura)

Innføring av regler som hindrer fri adgang til vrakene, blir møtt med uvilje av personer som opplever dette som et forsøk på å begrense deres rettigheter eller et uttrykk for byråkrati. Det er for øvrig viktig å merke seg at forskriften kun gjelder tre av de mange hundre vrak som er lokalisert i den polske sjøsonen.

Denne gruppen blir sikkert utvidet

til også å gjelde andre verdifulle arkeologiske områder. For å kunne vurdere kulturverdien på oppdagede gjenstander raskt forutsettes det at ulike etater som driver med konservering, og som fører register over vrakene, samarbeider. Bare når grunnleggende opplysninger angis, slik som alder, kilde, tilstand, nivå på kulturmetning og eventuelle farer, kan man

avgjøre om en gitt gjenstand skal tilgjengeliggjøres eller beskyttes.

Internasjonalt samarbeid og informasjonsutveksling rundt virksomheter eller personer som driver med ulovlig utforsking av skipsvrak, er helt avgjørende i denne sammenheng. Dette kan også effektivisere vernet av de mest verdifulle arkeologiske områdene.

KILDER

Gelderblom, O. 2003. Coping with the Perils of the Sea: The Last Voyage of Vrouw Maria in 1771. *International Journal of Maritime History*, Vol. XV, No. 2., s. 95–115.

Manders, M. (red.). 2009. MACHU Final Report, web published final report. www.machuproject.eu

Kobyliński, Z. 2000. Ochrona podwodnego dziedzictwa kulturowego jako międzynarodowy problem legislacyjny. I: Gutowska, K. (red.). *Problemy zarządzania dziedzictwem kulturowym*. Warszawa.

Kowalski, W. 2006. Legal Protection of the Underwater Cultural Heritage: National and International Perspectives. Poland. I: Dromgoole, S. (red.). *Legal Protection of the Underwater Cultural Heritage: National and International Perspectives*. The Hague–London–Boston.

Kowalski, W. 2008. Opracowanie analizy przepisów prawa wewnętrznego, które będą musiały być znowelizowane w związku z ratyfikacją Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego, lovekspertise forberedet for MKiDN.

Kowalski, W., Pomian, I. 2006. Ochrona podwodnych obiektów archeologicznych. I: Kaczmarek, J. (red.). *Prawnokarna ochrona dziedzictwa kultury*. Zakamycze.

Królikowski, A., Pomian, I. 2005. Morskie cmentarzyska, Stan i ochrona miejsc katastrof morskich w polskiej strefie Bałtyku. I: Opęchowski, M., Łazowski, A. (red.). *Nekropolie. Kirkuty. Cmentarze*, bind II. *Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość*. Szczecin.

Pływaczewski, W. 2008. Grabież i niszczenie podwodnego dziedzictwa kultury. I: *Prokuratura i prawo*.

Pomian, I. 2004. Inwentaryzacja morskich stanowisk archeologicznych w świetle prac Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku. I: VI Konferencja Muzealnictwa Morskiego i Rzecznego, *Studia i Materiały Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku*. Gdańsk.

Robakiewicz, M. 2009. Zarys hydrodynamiki Zatoki Gdańskiej. mat. CMM.

Swerpel, B. 2009. Analiza falowania morskiego, w oparciu o dostępne dane pomiarowe i wyniki modelowania, jako czynnika lokalizacji skansenu wraków.

Lov om Polens sjøområder og administrasjon av 21. mars 1991 (Dz.U. 2003, nr. 153, art. 1502 med senere endringer).

Lov fra 18. november 2001, sjøloven. Dz.U. 2001, nr. 138, art. 1545.

Lov om vern og stell av kulturminner fra 23. juli 2003 (DZ.U.03.162.1568 med senere endringer).

Regulering fra Infrastrukturministeren om hvordan man avgjør hvem som eier gjenstander som hentes opp fra sjøen, av 28. april 2004 (Dz.U. 2004, nr. 110, art. 1167).

Regulering fra Infrastrukturministeren om utstedelse av tillatelser for søking i skipvrak og tilhørende rester av 24. august 2004 (Dz.U. 2004, nr. 197, art. 2025).

Regulering fra Justisministeren om hvordan man skal gå frem med gjenstander som er hentet opp fra sjøen, av 13. desember 2004 (Dz.U. 2004, nr. 271, art. 2689).

Regulering fra Utdannings- og kulturministeren om utføring av konserverings-, oppsnings-, bygge- og arkitektonisk arbeid på kulturminner oppført i kulturminneregisteret samt arkeologiske undersøkelser og søking etter gjemte og etterlatte mobile kulturminner av 9. juni 2004. (Dz.U. 2004, nr. 150, art. 1579).

Ordinans nr. 2 av direktøren for Havdirektoratet i Gdynia om dykking i sjøvann av 1. april 2003 (Dz.U. av Pomerania 2003, nr. 54, art. 853).

Melding nr. 2 fra direktøren for Havdirektoratet i Gdynia om sikkerhetssonen rundt vrakene Wilhelm Gustloff og Goya av 2004 (Dz.U. av Pomerania, 2005, nr. 12, stil. 255).

FOTNOTER

1. Królikowski, A., Pomian, I. 2005. Morskie cmentarzyska, Stan i ochrona miejsc katastrof morskich w polskiej strefie Bałtyku. I: M. Opęchowski, A. Łazowski (red.). *Nekropolie. Kirkuty. Cmentarze*, bind II. *Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość*. Szczecin.

Ulovlig utførsel av kulturminner sett fra den polske grensevaktens perspektiv

Wojciech Krupiński

Gransevaktskoordinator for forebygging av kulturminnekriminalitet, Operasjonell og etterforskningsavdeling ved Grensevaktens hovedkvarter

Den polske grensevakten er en etat med politimyndighet, underlagt Innenriks- og forvaltningsdepartementet. I henhold til gjeldende lov omfatter den polske grensevaktens oppgaver etterforskning, hindring og avdekking av forbrytelser og forseelser så vel som straffefølgning av gjerningsmennene. Det gjelder forbrytelser og forseelser i tilknytning til passering av statsgrense eller frakt av varer og gjenstander over grensen, herunder også gjenstander som nevnes i bestemmelser om vern og bevaring av kulturminner. Den polske grensevakten er også bemyndiget til å foreta handlinger i tilknytning til kulturminner. Likevel er denne fullmakten, i henhold til særbestemmelser om vern av nasjonal arv, begrenset til bekjempelse av ulovlig utførsel.

Hovedoppgavene til den polske grensevakten innen vidt forstått vern av kulturminner omfatter:

- » løpende kontroll på grenseposter (nå: ved ytre EU-grense)
- » etterforskning av overtredelse av lov om vern og bevaring av kulturminner (Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).
- » samarbeid med andre relevante organer i påtalemyndigheten som politiet og tollvesenet, så vel som med organisasjoner som arbeider med vern av kulturminner (Kultur- og nasjonalarvsdepartementet, Fylkesantikvaren) – utveksling av data av nasjonal eller internasjonal betydning og konsultasjoner
- » deltakelse i arbeider med prosjekter av lover vedrørende kulturgjenstander
- » koordinering av tiltakene til grensevaktens hovedkvarter og grensevaktens avdelinger

» analyse av trusler innen omsetning av kulturminner

Omfanget av virksomheten og dens intensitet er i stor grad avhengig av den aktuelle situasjonen med hensyn til trusselbildet for kulturminner. Endringer i lovgivningen og organiseringen av grensevaktens arbeid som er blitt innført i de siste årene, påvirker endelig vurdering av omfanget av straffbare forhold som for eksempel smugling. Endringene har også hatt innflytelse på type og omfang av grensevaktens tiltak på dette området. For det første har Polen blitt med i Schengen-området, noe som har resultert i avskaffelse av grensekontroll langs de indre EU-grensene og sikring av fri flyt av varer og personer. Dette har i stor grad åpnet det europeiske markedet for fri omsetning av kunstverk og kulturminner i bred forstand, både på lovlig og ulovlig vis. Neste ledd i forandringene er endring i lovverket om kulturminner. De viktigste endringene i lov om vern og beva-

ring av kulturminner (det vil si en lov som direkte gjelder kulturminner) gjaldt utførsel. Hovedmålsettingen med endringene var å skille mellom nasjonal kulturarv, som må vernes for enhver pris, og lite verdifulle gjenstander som, til tross for at de ble skapt for lenge siden, ikke har noen samfunnsmessig, historisk eller vitenskapelig verdi. Man kan følgelig fastslå at med det nye regelverket for omsetning av kulturminner kunne de fleste gjenstandene som før lovendringen ble beslaglagt på grensen, blitt fraktet over grensen uten store problemer. Dette har uten tvil innflytelse på hvordan smugling oppfattes nå. Samtidig har organer hvis ansvarsområde er bekjempelse av kriminalitet knyttet til frakt av gjenstander over grensen, fått tilleggsverifikasjonsverktøy i form av nye dokumenter. Disse dokumentene, altså vurderinger, prisvurderinger eller bekreftelse på innførsel, er ikke utførselsdokumenter, men gjør det lettere å omsette kulturminner over grensen.

Avdekket samling av blankvåpen

Det er sakkyndige og eksperter på feltet som vurderer hvor historisk en bestemt gjenstand er, fastsetter dens verdi og opprinnelse og som spiller hovedrollen i verifikasjonsprosessen og gjennomføring av påfølgende etapper i strafferettslig prosedyre”

De nye forholdene nevnt ovenfor bekreftes av statistiske data registrert av grensevaktene i tilknytning til tiltak for bekjempelse av kulturminnekriminalitet, dvs. ulovlig omsetning. Per i dag registrerer man nedgang i denne typen straffbare forhold, noe som bekreftes av data om antall etterforskninger gjennomført av grensevaktene.

År	Antall etterforskninger
2006	140
2007	126
2008	75
2009	61
2010	27

Også antall gjenstander vurdert av tjenestemenn under grensekontroll har sunket fra over 2000 gjenstander i 2006–2007 til 400 gjenstander i 2010. Denne tendensen har imidlertid ingen innflytelse på hvilke gjenstander som blir utsatt for ulovlig utførsel. Dette dreier seg om møbler og deler av møbler, mynter, ikoner, husholdningsgjenstander, liturgiske gjenstander, kjøretøyer og bøker.

Man kan også merke at bevisstheten i samfunnet rundt formaliteter i tilknytning til utførsel av kulturminner nå er på et helt annet nivå. Dette gjelder også turister fra andre land, noe som gjenspeiles i antall saker der vi har å gjøre med såkalte "ubevisste smuglere".

Nå må ikke smugling nødvendigvis innta én spesiell form, ikke minst med tanke på den vestlige og sørlige grensen, der man avskaffet grensekontroll idet Polen ble med i Schengen-området, og tidligere avskaffet tollkontroll da Polen ble med i EU. Til tross for straffeansvar for ulovlig passering av statsgrense og frakt av varer over grensen, er det dermed vanskelig å bekjempe kulturminnekriminalitet fordi de midler man har til disposisjon, har blitt betraktelig redusert. Mangelen på en endelig "sil" i form av grensekontroll er et tydelig eksempel på dette. Samtidig forvrenger dette bildet av reelle forhold knyttet til smugling av kunstverk eller kulturminner i bred forstand. Avdekkede og analyserte tilfeller kan kanskje tyde på en bestemt karakter og et bestemt omfang av smugling (ulovlig omsetning), men viser ikke et helhetlig bilde av problematikken rundt frakt av kulturgjenstander over grensen.

Hver dag kontrollerer og vurderer tjenestemenn i grensevaktene et stort antall historiske gjenstander. Man bør likevel huske at tjenestemennene ikke er eksperter på kunst, historie eller vitenskap. Deres oppgave er å fange opp varer som kan være omfattet av spesielle utførselsprosedyrer for kulturminner, fra et stort antall varer som blir fraktet over grensen. Det er sakkyndige og eksperter på feltet som vurderer hvor gammel en bestemt gjenstand er, fastsetter dens verdi og opprinnelse samt spiller hovedrollen i verifikasjonsprosessen og gjennomføringen av påfølgende etapper i strafferettslig prosedyre.

Med de nye reglene om vern av kulturminner er det vesentlig med effektiv håndtering av den informasjonen som er nødvendig for å bekjempe all typer kulturminnekriminalitet. Dette er spesielt viktig fordi for eksempel ulovlig utførsel ofte er

Avdekket samling av malerier og ikoner

en forbrytelse som er et resultat av andre straffbare forhold, for eksempel tyveri eller heleri. Med åpne grenser og et stort antall transnasjonale forbrytelser er også internasjonalt samarbeid veldig viktig. I praksis samarbeides det faktisk stadig mer (med Interpol og påtalemyndigheter i andre land). Opplysninger som oppbevares trygt, bearbeides og benyttes er selvfølgelig grunnlaget for alle de tiltak som påtalemyndigheten iverksetter. Slike opplysninger påvirker faktisk effekten av alle tiltak uansett type forbrytelse.

Når man analyserer problematikken rundt kulturminner og tilknyttet kriminalitet, ser det ut til at det viktigste er informasjon om selve gjenstanden (kulturminnet). Slik informasjon, som omfatter en historisk gjenstands karakteriske trekk, egenskaper og verdi, blir samlet inn, ikke bare i forbindelse med en forbrytelse som blir begått, men også for eksempel ved registrering (katalogføring), altså ved forebyggende tiltak og beskyttelse av gjenstanden. Dette bidrar i stor grad til langt mer effektiv leting etter gjenstanden senere. For at databasesystem skal kunne oppfylle sine faktiske oppgaver, må informasjonen være av tilstrekkelig omfang. Dette er sannsynligvis den tryggeste og mest effektive løsningen for rask identifikasjon av et kulturminne som utsettes for en straffbar handling. Gjenfunne kulturminner, særlig kunstverk,

Avdekkede gamle skrifter

blir ofte vanskelige å identifisere under etterforskning foretatt av grensevaktene (og andre) uten tilstrekkelig referansemateriale (tilstrekkelig mengde opplysninger). I slike tilfeller blir man nesten alltid nødt til å tilkalle spesialister på feltet for å få en endelig vurdering.

Naturligvis kan databaser vise seg å være svært nyttige og effektive med hensyn til gjenstander som allerede er registrert, og når det finnes tilstrekkelige opplysninger om objektet. Databasene kan likevel vise seg å være ubrukelige dersom gjenstanden ikke er registrert (som en del av en samling eller som en privatpersons

eiendom eller i tilknytning til en forbrytelse begått tidligere).

Vår erfaring er at hvilke opplysninger vi har, avgjør måten vi arbeider på. I det et kulturminne blir avslørt ved grensen, sjekker grensevaktene i tilgjengelige databaser om gjenstanden er registrert for eksempel som etterlyst objekt. Resultatet av dette søket påvirker videre fremgangsmåte. Avhengig av hvilken type database det er snakk om, og hvor lett tilgjengelige opplysningene er (onlinemodus eller søkemodus), iverksetter man egnede tiltak overfor gjenstanden og personen som frakter den.

Det skjer svært ofte at resultatet av en slik undersøkelse kan bidra til for eksempel inndragelse av objektet, og noen ganger pågripes også personen. Dermed er det svært viktig å kunne identifisere gjenstanden i databasen og skaffe så mye informasjon om den som mulig.

Antallet etterforskninger gjennomført av grensevakten, minker. Likevel bør det påpekes at med nye trusler på kulturminnefeltet, for eksempel i form av forfalskning av kunstverk, bestillingstyverier og tilfeller der kunstverk blir betraktet som trumfkort ved ulike transaksjoner, er det nødvendig med kontinu-

erlig overvåking av straffbare forhold på dette området. Man bør prioritere samarbeid, ikke bare mellom organer i påtalemyndigheter, men også mellom ulike enheter og organisasjoner som spesialiserer seg på kulturminner. Dette er særlig viktig ved smugling av transnasjonal karakter, noe som ble omtalt ovenfor.

Utvalgte aspekter ved leting etter stjålne kulturminner sett fra polsk politisk synspunkt

Marcin Goch, Mirosław Karpowicz

Nasjonalt kontor for motvirkning av kriminalitet mot nasjonal arv ved Kriminalavdelingen ved Politiets nasjonale hovedkvarter

Mot slutten av 1900-tallet ble kulturminnekriminalitet, på linje med narkotikakriminalitet, våpenhandel og menneskehandel, en del av internasjonal, organisert kriminell virksomhet i mange land.

For over 40 år siden bestemte de landene som underskrev UNESCOs¹ Paris-konvensjon av 17. desember 1970, at ulovlig innførsel, utførsel og overføring av eiendomsrett til kulturminner er en av de viktigste grunnene til forringelse av kulturarv i de landene som kulturgjenstandene kommer fra. De fastslo også at internasjonalt samarbeid er et av de mest effektive midlene når kulturminner skal vernes mot de ovennevnte truslene.

Da Polen undertegnet denne internasjonale "grunnloven" for vern av kulturarv, forpliktet landet seg overfor de øvrige partene, det vil si at landet ikke skal tillate innførsel av kulturminner utført ulovlig fra opprinnelseslandet. Dette innebærer at problematikken rundt smugling både omfatter innførsel og utførsel av kulturminner.

Den 3. november 2004 ble det avholdt en internasjonal konferanse under tittelen "Internasjonalt samarbeid mellom politi, grensevakt og tollvesen i forbindelse med bekjempelse av kulturminnekriminalitet". I Szczytno ble en "Overenskomst mellom finansministeren, kulturministeren, politidirektøren og sjefen for grensevakten om samarbeid om bekjempelse av ulovlig utførsel eller innførsel av kulturminner fra eller til utlandet" underskrevet (Politiets

Samuel Grewes monstrans fra 1722, stjålet fra kirke- og klosterkomplekset Święta Lipka, fortsatt etterlyst

nasjonale hovedkvarterets offentlige journal 2004, nr. 21, post 135). Representanter fra ulike etater i mange europeiske land sluttet seg til dokumentet, som ble utarbeidet forut for tiltak iverksatt av EU. Dokumentet gjelder først og fremst ulovlig innførsel av kulturminner fra land som ikke er med i EU.

EUs regelverk (blant annet Rådets direktiv 93/7 av 15. mars 1993 om tilbakelevering av stjålne eller ulovlig utførte kulturminner og Rådets forordning 3911/92 av 9. desember 1992 om utførsel av kulturminner) omfatter bare ulovlig utførsel og innførsel av kulturminner innenfor EU samt tilsyn ved utførsel av kulturminner over EUs ytre grenser².

I 2003 trådte lov om vern og bevaring av kulturminner (Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, polsk lovtidende 2003 nr. 162 post 1568 med senere endringer) i kraft i Polen. Art. 4 pkt. 4 fastsetter særlig forvaltningsorganers forpliktelser til å iverksette tiltak for å hindre tyveri, tap eller ulovlig utførsel av kulturminner til utlandet. Dette gjelder først og fremst politiet, grensevakten og tollvesenet.

I den nye straffeloven (Kodeks Karny) av 6. juni 1997 brukte lovgiveren i kapittel 35, "Forbrytelser mot eiendom", for første gang begrepet "gjenstand med spesiell betydning for kulturen". Det ble dermed i art. 294 fastsatt kvalifisert skyldgrad og større ansvar for personer som begår forbrytelser som tyveri, tilegnelse, bedrageri, ødeleggelse, skading eller heleri av gjenstander av høy verdi og gjenstander av særlig stor kulturell betydning³. Det ser likevel ut til å være inkonsekvent å utelate tyveri ved innbrudd i loven. Vår erfaring bekrefter nemlig at de fleste tilfellene av tilegnelse av kulturminner av usedvanlig verdi finner sted nettopp som følge av tyveri ved innbrudd. Og mens det ved vanlige tyverier kan være snakk om såkalt leilighetsvis tyveri, er tyveri ved innbrudd ofte overlagte innbrudd som krever forhåndssondering av åstedet, valg av medsammentvorne og annen forberedelse – ofte er dette såkalte "bestillingstyverier".

Det er rimelig å anta at det ofte er selgere i god tro som gjør ulovlig omsetning av kulturminner mulig, og med gjeldende lovgivning er det mulig å innføre kulturminner som er anskaffet på ulovlig måte, på det lovlige markedet.

Generelt må man fastslå at tyveriene for det meste gjelder middels viktige kulturminner, men det forekommer også ran av uerstattelige kulturminner. Her følger eksempler på tyverier av gjenstander som er verdt flere hundretusener eller millioner dollar:

- » 1980, tyveri fra kirke- og klosterkomplekset i Świąta Lipka (Warmińsko-Mazurskie fylke) – en monstrans i form av et lindetre som er unik i Europa (den har ikke blitt gjenfunnet) – [fig. 1]
- » 1986, tyveri ved innbrudd i katedralen i Gniezno (Wielkopolskie fylke) og uopprettelig ødeleggelse av St. Adalberts sarkofag; en del av figuren ble gjenfunnet i form av omstøpt metall og knuste fragmenter (inntil nå er dette det groveste tilfellet av tyveri og hæververk av sakral kunst i Polen)
- » 1987, tyveri ved innbrudd fra kirken i Biecz (Małopolskie fylke) og tyveri av maleriet Nedstigning fra korset av en ukjent kunstner fra Michelangelo Buonarottis krets (gjenfunnet i Polen etter noen uker)
- » 1990, innbrudd i ortodoks kirke i Jableczna (Lubelskie fylke) og tyveri av ikonene Guds mor blant profeter (Matka Boska wśród proroków) og St. Onofrios (Św. Onufry) fra 1600-tallet, gjenfunnet i Polen etter fire år
- » 1992, maleriet Madonna i mystisk hage (Madonna w Ogrodzie Mistycznym) fra 1600-tallet fra kirken i w Gościeszyn (Kujawsko-Pomorskie fylke), forsøkt solgt i Skandinavia, gjenfunnet i Polen etter et par år
- » 1994, innbrudd i kirken i Łubowo (Zachodniopomorskie fylke) og tyveri av triptykon fra 1510 (2/3 ble gjenfunnet i Polen, 1/3 i Tyskland)
- » 2000, tyveri av Claude Monets maleri Stranden ved Pourville fra Nasjonalt museum i Poznań (gjenfunnet i 2010) [fig. 2]
- » 2008, tyveri av Jacek Malczewskis maleri En mans portrett med landskap (Portret mężczyzny na tle pejzażu) fra auksjonshuset Desa Unicum i Warszawa

Det finnes flere dusin liknende eksempler fra årene 1975–2010 på tyveri av uvurderlige kunstverk fra ulike steder i Polen. Verdien på verkene som ennå ikke er kommet til rette, kan variere og komme

Claude Monet, maleriet "Stranden ved Pourville" fra 1882 r., stjålet fra Nasjonalmuseet i Poznań i 2000 r., gjenfunnet i Polen i 2010

opp i flere hundretusener eller millioner dollar. Og inntil det foreligger uomtvistelige bevis på uopprettelig ødeleggelse av et bestemt kulturminne, bør man håpe på å gjenfinne det. Foreldelse av lovbruddet innebærer jo ikke overføring av eiendomsrett for de stjålne kulturminnene, og dette kan derfor ikke være grunn til å stanse letingen. Dette gjelder både her i landet og internasjonalt⁴. Noe annet ville være å regne som en seier for tyver og helere.

Den største delen av tyveriene blir gjennomført av kriminelle grupper som består av et par personer, og mange utfører denne typen tyverier gjentatte ganger. Dessverre virker ikke rettsdommer avskrekkende på gjerningsmennene, og lange fengselsstraffer ser ikke ut til å hjelpe, noe som er en stadig tilbakevendende konklusjon på mange internasjonale symposier og konferanser innen kriminalomsorg⁵. Allikevel forblir straffansvar vårt viktigste virkemiddel i for å hindre at gjerningsmennene slår til på nytt.

Noe som kan fungere effektivt med tanke på å oppspore tapte kunstverk⁶, er rask registrering i ulike systemer, naturligvis med dokumentasjon som muliggjør identifikasjon av de stjålne kunstverkene når de blir funnet. I kampen mot kunstkriminalitet tar polsk politi i bruk en rekke databaser, blant annet:

1. "Nasjonalt register over stjålne eller ulovlig utførte kulturminner" (Krajowy wykaz zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem) hos Nasjonalt institutt for museumsforvaltning og bevaring av samlinger (Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów), tidligere kalt Senter for vern av offentlige samlinger (Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych)
2. "Stolen Works of Art" fra Interpols generalsekretariat
3. "Krigstapsregister" fra Kultur- og nasjonalvårdepartementet

Den viktigste databasen som danner grunnlag for letingen her i landet, er "Nasjonalt register over stjålne eller ulovlig utførte kulturminner". Opprinnelsen til denne sentrale katalogen er knyttet til opprettelsen av Senter for vern av offentlige samlinger (Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych) i 1988. Behov for registrering av tapte kulturminner gjorde at det oven-

nevnte registeret ble opprettet, og siden 1992 har dette vært en elektronisk database. Siden juli 2005 har "Nasjonalt register ..." vært tilgjengelig på nettet⁷. Det bør også understrekes at grunnleggende opplysninger om de tapte gjenstandene er tilgjengelige for alle som registrerer seg. Det er politiet, grensevakten, tollvesenet, fylkeskommunale etater for vern av kulturminner (Wojewódzkie Urzędy Ochrony Zabytków), museer og privatpersoner som gir opplysninger om de stjålne gjenstandene eller kulturminnene som er utført til utlandet på ulovlig vis. I dag består databasen av 9822 saker (status per 04.07.2011), herunder 8345 etterlyste kulturminner, 796 ulovlig utførte gjenstander og 681 gjenfunne gjenstander.

Interpols database "Stolen Works of Art" er svært nyttig i verifisering av gjenstander med tydelig utenlandsk opprinnelse. Alle søk i databasen blir gjennomført ved hjelp av Interpols sikre kommunikasjonssystem

1-24/7. En bruker har mulighet til å søke på alle Interpols fire arbeidsspråk: engelsk, fransk, spansk og arabisk. Det er representanter for nasjonale Interpolkontorer, politifunksjonærer og -ansatte med spesiell fullmakt som har tilgang til databasen. I august 2009 ble det opprettet en nettapplikasjon som gir tilgang til den⁸. Rettighetene til å søke der kan nå gis ikke bare til personer som jobber for påtalemyndighetene, men også til ansatte i kulturorganisasjoner som departementer og museer, så vel som samlere, antikvarer, ansatte i auksjonshus og andre relevante organisasjoner. Takket være denne muligheten kan ikke uærlige selgere eller kjøpere hevde at de ikke har fått mulighet til å sjekke om gjenstanden var stjålet. I dag er 37 000 gjenstander registrert i databasen, herunder 672 fra Polen.

I tillegg benytter polsk politi seg av "Krigstapsregisteret" til Kultur- og nasjonalvårdepartementet. Siden 1992 har departementet tatt seg av registrering av kultur-

Skulpturer av evangelistene fra 1900-tallet, stjålet fra kirken i Dąbrówka 2003, gjenfunnet i 2010

Det er sannsynlig at vi i vår politipraksis stadig oftere vil ha å gjøre med leting og iverksetting av tiltak hvis formål er å gjenfinne tapte kulturminner i utlandet og utenlandske gjenstander i Polen. I de siste månedene har vi også sett eksempler på dette”

minner som gikk tapt som følge av andre verdenskrig, og de iverksetter ulike tiltak for å gjenfinne dem. I databasen er det allerede registrert rundt 60 000 gjenstander. En del av dem er presentert på departementets nettside⁹.

Når det gjelder arbeidet med å gjenfinne gjenstandene, må man anerkjenne innsatsen fra enkeltpersoner og institusjoner på kulturarvfeltet (Nasjonalt institutt for museumsforvaltning og bevaring av samlinger og Polens nasjonale kulturminne-institutt). De leter etter kulturminner både på det lovlige og ulovlige markedet for kulturminner i Polen og avdekker tyverier av kunstverk. Likevel kommer de fleste ”gjenfinninger” som resultat av politiets operative handlinger. Tatt i betraktning den utviklingen vi ser innen tyveri og smugling av kulturminner, kan vi regne med at fenomenet sta-

dig får større omfang. Det er sannsynlig at vi i vår politipraksis stadig oftere vil ha å gjøre med leting og iverksetting av tiltak hvis formål er å gjenfinne tapte kulturminner i utlandet og utenlandske gjenstander i Polen. De siste månedene har vi også sett eksempler på dette. Dette krever at politiansatte har svært god kjennskap til internasjonal lovgivning på området, fordi selv de mest nyttige individuelle kontakter ikke kan erstatte samarbeid mellom organisasjoner og over landegrensene.

I 2007 ble det ved kriminalavdelingen ved politiets nasjonale hovedkvarter opprettet et nasjonalt team for bekjempelse av kulturminnekriminalitet. Teamets hovedoppgaver omfatter analyse av trusselbildet med henblikk på kulturminnekriminalitet, koordinering av politiets virksomhet i hele landet, regelmessig opplæring av politibetjentene som driver

med bekjempelse av denne type kriminalitet, tilsyn med kunstmarkedet og samarbeid med politiorganer fra andre land.

Ved kriminalavdelingene ved politiets fylkeskontorer er det politifunksjonærer, såkalte ”koordinatorene for kulturminner”, som tar seg av etterforskning og bekjempelse av denne typen kriminalitet, og de støttes av et nasjonalt team. De initierer også enkelte tiltak, noe som i det siste blant annet har ført til gjenfinning av to nybarokke skulpturer som ble stjålet fra kirken i Dąbrówka (Mazowieckie fylke) i 2003. Sju år senere ble de forsøkt solgt på det offisielle markedet [fig. 3]. Slike tiltak vil videreføres, også i samarbeid med partnere nevnt ovenfor fra Kultur- og nasjonalavdepartementet, i håp om å gjenfinne kulturminner som er gått tapt, det være seg i det siste eller for mange år siden¹⁰.

FOTNOTER

1. Konvensjon som gjaldt tiltak for å forby og hindre ulovlig innførsel, utførsel og overføring av eiendomsrett til kulturgjenstander.
2. Karpowicz Mirosław. Krajowe i międzynarodowe uwarunkowania ścigania przestępstw przeciwko zabytkom. I: Międzynarodowa współpraca służb policyjnych, granicznych i celnych w zwalczaniu przestępczości przeciwko zabytkom (red.: Karpowicz M., Ogrodzki Piotr), s. 69–70. 2005. Szcztyno.
3. Ibidem, s. 71–72. Også: Ogrodzki Piotr: Przestępczość przeciwko zabytkom (charakterystyka zagrożenia). I: Zagrożenie zabytków przestępczością, s. 9–29. 2005. Warszawa.
4. Jf. Zięba Tomasz: Średniowieczna Pieta skradziona w 1995 r. wraca z Niemiec na Opolszczyznę. I: Policja w ochronie zabytków sakralnych (red.: Judycki Zbigniew, Karpowicz Mirosław), s. 191–196. 2009. Vitenskapelig selskap ved Universitetet i Lublin (Towarzystwo Naukowe KUL). Lublin.
5. Jf. Jamroz Dariusz, Kamiński Artur, Ławreszuk Aleksander: Międzynarodowe powiązania zlodziei dzieł sztuki sakralnej na przykładzie sprawy prowadzonej przez policję lubuską. I: Policja w ochronie zabytków sakralnych (red.: Judycki Zbigniew, Karpowicz Mirosław), s.59–66. 2009. Vitenskapelig Selskap ved Universitetet i Lublin. Lublin.
6. Jf. Hanausek Tadeusz: Rozpoznanie kryminalistyczne w ochronie dzieł sztuki. I: Ochrona dzieł sztuki w Polsce, (red. Jakubowski Zenon, Ziemiński Stanisław), s. 74–77. 1990. Warszawa.
7. Nettside: www.skradzionezabytki.pl
8. <http://www.interpol.int/Public/WorkOfArt/Default.asp>
9. <http://kolekcje.mkidn.gov.pl/>.
10. Jf. Informacja na temat zagrożenia przestępczością przeciwko dobrom kultury w Polsce w 2010 r., "Cenne, bezcenne/utracone" Nr. 1 (66) 2011, s. 4–8.

Det polske tollvesenets bruk av databaser i kampen mot kulturkriminalitet

Anna Skaldawska

Koordinator for vern av kulturminner, Warszawa tollkammer

Selv om tollvesenet i Polen vanligvis assosieres med fortolling av varer, har de også andre arbeidsoppgaver. Innenfor sin kompetanseramme og statens og EUs regelverk driver tollvesenet med oppgaver knyttet til bl.a. helse og vern av mennesker og dyr, dyr og planter som brukes av mennesker, vern av utrydnings-truede arter, miljøvern, forbrukervern, vern av intellektuell eiendom og vern av kunstverk. Oppfølging av statens og EUs tariffregler er en av tollvesenets viktigste oppgaver, men tollvesenet i Polen spiller også en vesentlig rolle i bekjempelse av kulturminnekriminalitet. Spekteret av kompetanse reguleres av tolloven av 27. august 2008 (Dz.U. Nr. 168, 1323). Ifølge loven har tollvesenet ansvar for utøving av tollpolitikk som omhandler import og eksport av varer samt å utføre andre oppgaver som beskrives i separate forskrifter, særlig knyttet til identifisering, avsløring, forebygging og bekjempelse av kriminalitet og lovbrudd mot kulturminner som reguleres av artikkel 109 i lov om vern og bevaring av kulturminner av 23. juli (Dz.U. Nr. 162, 1568, med senere endringer) og i artikkel 53 i lov om nasjonale arkivressurser og arkiver av 14. juli 1983 (Dz.U. 2006 r. Nr. 97, 673, med senere endringer). Denne forskriften i tolloven trådte i kraft 31. oktober 2009. Det bør understrekes at den ovennevnte loven gir tollvesenet nye ansvarsområder, dvs. de som beskrives i artikkel 2 lov 2. På bakgrunn av dette er det mulig å gjennomføre forberedende saker i henhold til forskrifter knyttet til lov av 6. juni 1997 – straffeprosessloven (Dz.U. Nr. 89, 555, med senere endringer). Oppgaver regulert av art. 2 lov 1 pkt. 6 om tollvesenet gir prosessrettigheter som ligger på linje med politiets rettigheter, noe som også reguleres av straffeprosessloven.

Siden Polen er et av EUs grenseland, følger tollvesenet regler som gjelder for import og eksport av Polens kulturminner og gjenstander fra samtlige EUs land.

Siden stjålne kunstverk kan fraktes på tvers av grenser, og handel med stjålne kunstverk gir høye inntekter til kriminelle miljøer, er spesialiserte databaser over tapte kunstverk et viktig verktøy som ofte brukes ved søk og gjenfinning av slike¹. Av den grunn bruker tollbetjentene en rekke databaser og datasystemer som effektiviserer arbeidet. Databasene og systemene brukes til to hovedmål: kontroll av kunstverkets opphav og den som eksporterer eller importerer, samt analyse av trender knyttet til kunstkriminalitet for å forebygge eventuelle tap.

Tollbetjentene har tilgang til både nasjonale og internasjonale databaser over stjålne og tapte kunstverker, og her kan de søke etter kontrollerte objekter.

De gjeldende databasene er "Krajowy wykaz zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem" (Nasjonal liste over stjålne eller ulovlig eksporterte kunstverk) som administreres av Nasjonalt institutt for museer og samlingsvern, og "Katalog strat wojennych" (Katalog over kulturminner som er gått tapt som følge av krig) som administreres av Kulturdepartementet. Sistnevnte database gir oversikt over kunstverk som gikk tapt under andre verdenskrig.

Siden 2009 har tollbetjentene også hatt tilgang til en database over stjålne kunstverk som administreres av Interpol. Denne basen inneholder opplysninger om ca. 34 000 stjålne gjenstander med beskrivelse og bilder. Tollvesenet mottar også informasjon om stjålne kunstverk takket være Hovedpolitistasjonen og Utenriksdepartementet. Tilgangen til de nevnte databasene gjør det enklere og mer effektivt å undersøke en kulturgjenstands lovlighet.

For å kunne forebygge kriminalitet knyttet til kulturminner og kunstverk på en effektiv måte kan tollbetjentene bruke spesialiserte systemer og tollbaser. Ved å basere seg på opplysninger hentet derfra kan de følge trender innenfor denne type kriminalitet og utarbeide mer effektive kontrollverktøy for forebygging. Blant annet kan man nevne "Celna Baza Danych o Przestępczości Celnej Światowej Organizacji Cel" (CEN – Customs Enforcement Network). Databasen inneholder opplysninger om tollkriminalitet fra hele verden. CEN-basen er statistikkorientert og

inneholder ikke personlige opplysninger. Basen danner grunnlag for å gjennomføre analyser hovedsakelig i forhold til nye trender innen ulovlig handel og nyegjennesteder, samtidig som man også får grunnlag for å utforme rapporter og nyhetsbrev. Her kan det være verdt å nevne Regional Intelligence Liaison Office for Eastern and Central Europe (RILO ECE) som ble etablert av Avdeling for tollpolitikk i Finansdepartementet². I 2002 introduserte de et spesialprosjekt, "Obeliks" – Save Our Cultural Heritage, som problematiserer kulturvern for tollbetjenter³. Må-

let med prosjektet er å bedre samarbeidet mellom tollvesenet og andre organisasjoner som har ansvar for kulturvern på nasjonalt og internasjonalt nivå. Det fokuserer også på effektiv forebygging av denne typen kriminalitet i Sentral- og Øst-Europa. Prosjektet støttes av UNESCO og deres medlemsland i regionen. Som en del av prosjektet publiseres det egne Obeliks-rapporter om beslaglagte kunstverk og opplysninger om stjålne objekter. Opplysningene er tilgjengelige for tollbetjenter fra mange land med tilgang til CEN-sidene.

Det finnes også et annet viktig verktøy som kan brukes av tollbetjenter for å følge trender innenfor kriminalitet rettet mot kulturarv, et system som heter "Centralna Kartoteka Celna Cen – Polska" (Sentralt tollrulleblad – Polen). Systemet brukes for registrering, sirkulering og innsamling av avvik påpekt under kontroll av tollbetjenter samt bakgrunnsanalyse og statistikk⁴. Systemet regnes som en IT-støtte for tolladministrasjonen. Takket være dette systemet er det mulig å følge avvik og lovbrudd.

De siste to verktøyene utgjør en viktig datakilde og kan brukes til risikoanalyse for kriminalitet mot kulturgjenstander og kunstverk på et internasjonalt (CEN) og nasjonalt (CKC) nivå. Tollvesenet anvender risikoanalysen, noe som gjør det mulig å utelukke misbruk ved hjelp av riktig fokus under tollkontroller. Kontrollene gjennomføres proporsjonalt med risikonivået, noe som betyr en konsentrasjon

Takket være risikoanalysen for kulturarv, er det mulig å kartlegge hvilke reisende og hvilken type frakt som innebærer en høy risiko for smugling av kulturminner samt drøfte tendenser knyttet til smuglerruter. Det er også mulig å kartlegge de transportmidler og gjemmesteder som oftest brukes til dette formålet"

av tollvesenets ressurser mot potensielle farer samt støtte til personer som arbeider på en lovlig måte.

Ved å bruke risikoanalyse identifiserer man mistenkelige varer og transportmidler slik at man kan aktivere aktuelle økonomiske og menneskelige ressurser. Risikoanalysen, dvs. vurdering av sannsynlighetsgrad for at en gitt hendelse vil føre til lovbrudd, er en analytisk prosess som består i at man bruker en lang rekke teknikker for å vurdere om varer som inngår i vanlige tollprosedyrer ikke har blitt helt eller delvisdeklart⁵.

Siden trender innenfor alle typer kriminalitet forandrer seg, kartlegger tollvesenet farer

og oppdaterer risikoindikasjoner. Takket være risikoanalysen for kulturarv er det mulig å kartlegge hvilke reisende og hvilken type frakt som innebærer en høy risiko for smugling av kulturminner, samt drøfte tendenser knyttet til smuglerruter. Det er også mulig å kartlegge de transportmidler og gjemmesteder som oftest brukes til dette formålet.

Det må også påpekes at forsøk på ulovlig import og eksport av kulturminner kan være knyttet til stjålne gjenstander, objekter som stammer fra ulovlige utgravningssteder, eller som forsvant under krigen. Av den grunn er samarbeid mellom organer som bekjemper kriminalitet, og rask utveksling av informa-

sjon en nøkkel til bekjempelse av kulturminnekriminalitet og kan også være vesentlig for avsløring av gjenstander fra ulovlige kilder. Det hender ofte at et kunstverk som kommer frem til mottakeren, ikke dukker opp på kunstmarkedet før mange år senere. Derfor er tollkontroll ofte den siste sjansen for å avsløre slike gjenstander.

I dagens verden kan en effektiv kamp mot ulovlig omsetning av kulturminner lett fremstå som umulig dersom man ikke har tilgang til verktøy som nasjonale og internasjonale databaser og datasystemer. Ved å bruke slike løsninger daglig gjør tollvesenet det de kan for å forebygge denne type kriminalitet.

KILDER

Ogrodzki, P. Krajowy wykaz skradzionych lub wywiezionych nielegalnie z prawem zabytków. I: Karpowicz, M., Ogrodzki, P. (red.). 2005. Międzynarodowa współpraca służb policyjnych, granicznych i celnych w zwalczaniu przestępczości przeciwko zabytkom. Szczytno.

Lubik, M. Światowa Organizacja Cel. Projekt "Obeliks"- ochrona dziedzictwa kulturowego. Raport "Obeliksa". I: Karpowicz, M., Ogrodzki, P. (red.). 2005. Międzynarodowa współpraca służb policyjnych, granicznych i celnych w zwalczaniu przestępczości przeciwko zabytkom. Szczytno.

Pokora, A., Mączyński, G. Centralna Kartoteka Celna CKC, Wiadomości Celne nr. 1–2/2010.

PODRĘCZNIK. 2009. Zwalczanie nielegalnego wywozu zabytków, dzieł sztuki oraz cennych przedmiotów, "Dalsze Wzmocnienie Polskiej Służby Celnej" Projekt nr. PL/06/IB/FI/03.

FOTNOTER

1. Ogrodzki, P. Krajowy wykaz skradzionych lub wywiezionych nielegalnie z prawem zabytków. I: Karpowicz, M., Ogrodzki, P. (red.). 2005. Międzynarodowa współpraca służb policyjnych, granicznych i celnych w zwalczaniu przestępczości przeciwko zabytkom, s. 329. Szczytno.
2. RILO-nettverket omfatter elleve kontorer i seks geografiske områder. Blant RILOs oppgaver kan nevnes innsamling, bearbeiding og analyse av opplysninger om internasjonal smugling. Innsamlet informasjon analyseres av RILO-kontorer med hensyn til nye smuglingstrender, forbyrteres fremgangsmåter, gjemmesteder og smuglerruter. RILO ECE omfatter 20 medlemsland fra Sentral- og Øst-Europa.
3. Lubik, M. Światowa Organizacja Cel. Projekt "Obeliks"- ochrona dziedzictwa kulturowego. Raport "Obeliksa". I: Karpowicz, M., Ogrodzki, P. (red.). 2005. Międzynarodowa współpraca służb policyjnych, granicznych i celnych w zwalczaniu przestępczości przeciwko zabytkom, s.297. Szczytno.
4. Pokora, A., Mączyński, G. Centralna Kartoteka Celna CKC, Wiadomości Celne nr. 1–2/2010, s. 38.
5. PODRĘCZNIK. 2009. Zwalczanie nielegalnego wywozu zabytków, dzieł sztuki oraz cennych przedmiotów, "Dalsze Wzmocnienie Polskiej Służby Celnej", Projekt nr. PL/06/IB/FI/03, s. 26. Warszawa.

Kultur- og nasjonalarvdepartementets katalog over kulturminner tapt under andre verdenskrig

Elżbieta Rogowska, Karina Chabowska

Eksempel på gjenstandskort – Francesco Guardi, Palasstrapper, fra samlingene til Nasjonalmuseet i Warszawa

Opprettelsen av det elektroniske registeret med opplysninger om polske kulturgjenstander som forsvant fra landet under andre verdenskrig, daterer seg tilbake til 1990-tallet da registeret ble opprettet av Byrå for polsk kulturarv i utlandet som en etat under Kultur- og kunstdepartementet¹. Opprettelsen av Byrået hadde sammenheng med endringer i Polens styreform og en fornyet interesse for kulturarvsspørsmål, noe som hadde vært fraværende i den statlige politikken siden 1950-tallet. I 2001 ble forpliktelsene på dette området overtatt av kulturministeren, og Byråets arbeid ble videreført av Avdeling for polsk kulturarv i utlandet, i dag Avdeling for kulturarv.

Informasjon om tapte kulturgjenstander blir samlet inn ved hjelp av flere dusin medarbeidere, historikere, kunsthistorikere, museumsansatte og entusiaster som lager dokumentasjonskort på grunnlag av kildesøk

i biblioteker og arkiver. En uvurderlig kilde til informasjon om skjebnen til de polske kulturgjenstandene som ble fraktet ut av landet, er kildesøk i arkiver i Russland, Tyskland, Østerrike, Tsjekia, Frankrike og USA. Alle opplysningene som samles inn på denne måten, legges inn i en database som muliggjør hurtige og avanserte søk etter objekter i 23 kategorier, f.eks. maleri, billedkunst, grafikk og tegning, smykkkunst, militære gjenstander, arkeologi og tekstiler (Fig. 1). I dag omfatter databasen ca. 60 000 registrerte gjenstander som ble stjålet fra privatpersoner, museer og kirker. Til nå har man klart å skaffe til veie visuell dokumentasjon av mer enn 13 000 av dem. Hvert år blir databasen utvidet med noen hundre til noen tusen kulturgjenstander. Dokumentasjonskortene i databasen likner på dem som brukes i museumsdokumentasjon. I tillegg til grunnleggende opplysninger som kategori, betegnelse, opphavsperson, teknikk og

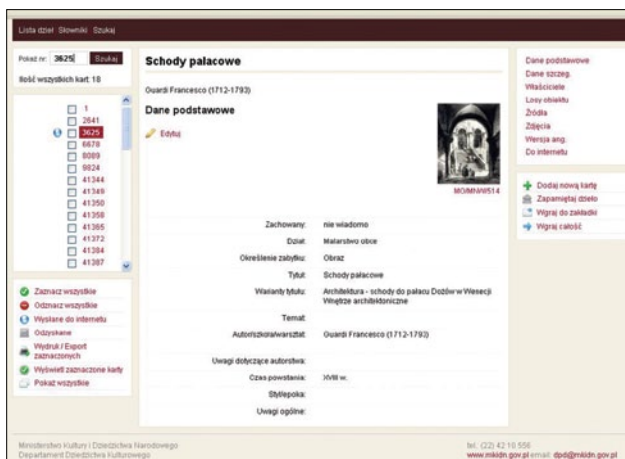
opprinnelsesdato inneholder de informasjon om eier, objektets skjebne før det forsvant, omstendigheter rundt forsvinningen og utvalg av kilder som danner grunnlag for å forberede et komplett krav om tilbakeføring.

Bruk av databasen – offentliggjørings- og tilbakeføringstiltak

Det første skrittet mot tilbakelevering av en kulturgjenstand man leter etter, er etter departementets mening å offentliggjøre bilder av den. Derfor er det igangsatt en rekke ulike tiltak for å rette søkelyset mot kulturminner som forsvant under krigen.

Opplysninger om de stjålne kulturgjenstandene som er best dokumenterte, er blitt publisert av departementet på et eget nettsted om denne tematikken, www.mkidn.gov.pl/kolekcje (Fig. 2). Nettstedet er offentlig tilgjengelig og oversatt i sin helhet til engelsk.

Eksempel på gjenstandskort – Francesco Guardi, Palasstrapper, fra samlingene til Nasjonalmuseet i Warszawa

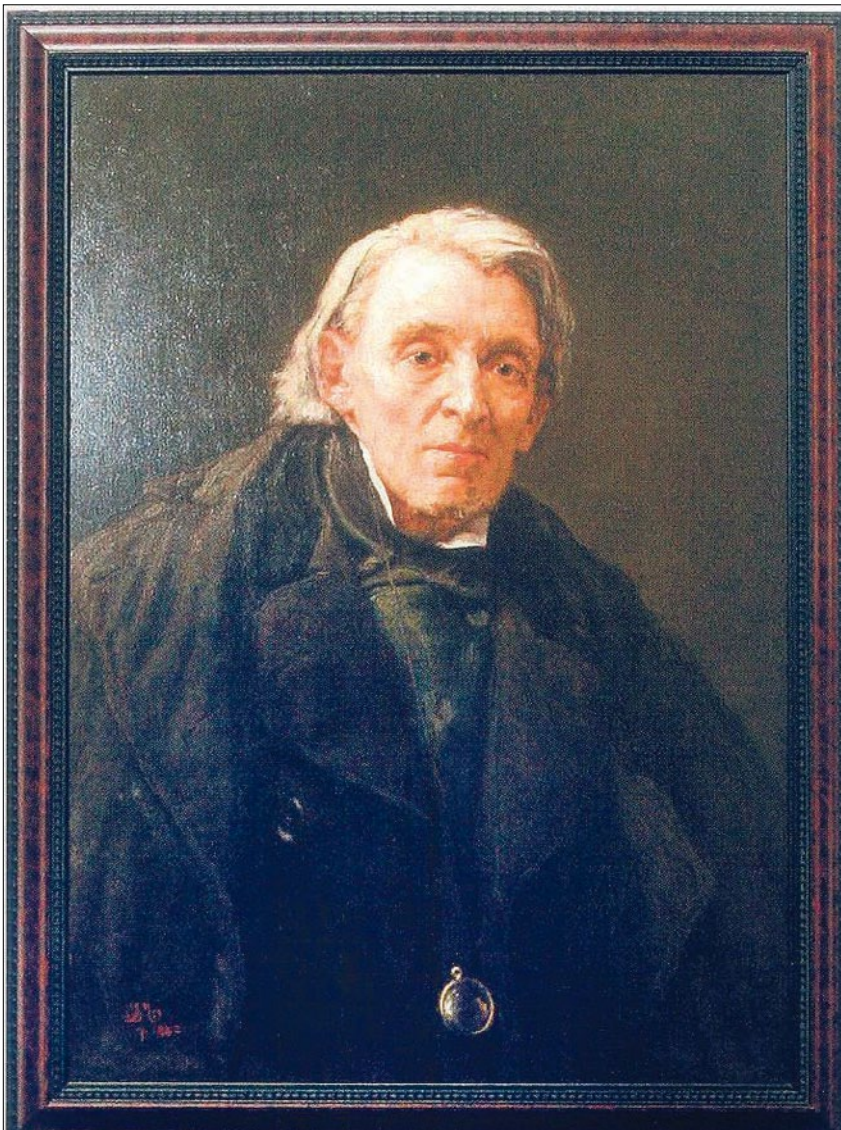

Kulturdepartementets nettside

“

I dag omfatter databasen ca. 60 000 registrerte gjenstander som ble stjålet fra privatpersoner, museer og kirker. Til nå har man klart å skaffe til veie visuell dokumentasjon av mer enn 13 000 av dem”

Det må imidlertid understrekes at selv om nettstedet blir systematisk oppdatert, utgjør det bare en liten del av den langt mer omfangsrike databasen. Informasjon om objekter som ble stjålet under andre verdenskrig, er også publisert på nettsidene til Nasjonalt institutt for museer og samlingsvern, Polens ambassade i Washington og Central Registry of Information on Looted Cultural Property 1933–1945. Noen av gjenstandene, som muligens kan bli lagt ut for salg på det internasjonale antikvitetsmarkedet, er blitt meldt inn til Stolen Works of Art-databasen til Interpols generalsekretariat.

En annen bruk av registeret som bør nevnes, er utnyttelse av de samlede opplysningene i forbindelse med utarbeidelse av kataloger over tapte kulturgjenstander. Departementets bokserie Straty Kultury Polskiej (Den polske kulturens tap) består allerede av 17 bøker. Både informasjon om nettstedets virksomhet og mer tradisjonelle kataloger sendes til verdens største auksjonsforretninger, viktige polske diplomatiske representanter og utenlandske kultursentre samt statlige og ikke-statlige organisasjoner som driver med opphavsforskning.

Alle de ovennevnte tiltakene er iverksatt av departementet og utgjør et viktig grunnlag for at savnede gjenstander skal kunne returneres til opprinnelseslandet. På dette feltet samarbeider departementet med politiets avdeling for bekjempelse av forbrytelser mot kulturarv samt polske diplomatiske og konsulære stasjoner. Det ytes også uvurderlig hjelp fra museer og andre institusjoner som tidligere hadde disse objektene i sine samlinger.

Takket være departementets anstrengelser de siste årene har en rekke verdifulle kulturgjenstander kommet til rette og blitt returnert til landet. En av dem er maleriet Portrett Karola Podlewskiego av Jan Matejko, stjålet fra Nasjonalmuseet i Warszawa og identifisert på grunnlag av informasjon fra departementets nettsted (Fig. 3).

Jan Matejko, Karol Podlewskis portrett, gjenfunnet fra USA

FOTNOTER

1. Gjelder gjenstander flyttet ut av områder som ble innlemmet i Polen etter 1945.

Kulturminnekriminalitet i Europa – Tollvesenets rolle og oppgaver

Bjørgulf Andersen

Toll- og avgiftsdirektoratet i Norge

Norge er som part i UNESCO-konvensjonen av 1970, samt UNIDROIT- og HAAG-konvensjonene forpliktet til å forebygge, avdekke og treffe tiltak mot ulovlig handel med kulturgjenstander. Tollvesenet har viktige oppgaver i å forhindre ulovlig inn- og utførsel av kunst og kulturminner.

Vi står i dag overfor nye utfordringer innen vern av kulturminner. Tidligere har fokuset vært rettet mot vern av egen kulturarv, noe som selvsagt også i fremtiden er viktig. I dag er det vern av vår felles globale kulturarv som står i fokus.

Globaliseringen knytter verden tettere sammen. Internett åpner nye muligheter for utveksling av informasjon og tjenester. Kunst og kulturminner er populære investeringsobjekter. Motivene for å investere i kunst og kulturminner er ulike:

- » På den ene side har vi den "dedikerte samler" som av overbevisning ønsker å ta vare på og verne objekter for ettertiden.
- » På den annen side har vi "investorene" som er på jakt etter objekter som i et kort tidsvindu kan gi gode fortjenestemuligheter, eller som benytter objektene for å skjule transaksjoner for å unngå beskatning.

Tyverier av kunst- og kulturskatter fra kirker, moskeer, museer, samlinger og lignende er en utfordring for politi og tollvesen. Ulovlig handel med kunst- og kulturminner er et område der sannsynligheten for å bli avslørt er liten, straffereaksjonene små og fortjenestemulighetene store. Slik handel kan være med på å finansiere kriminell virksomhet på tvers av landegrensene.

Tollvesenet kontrollerer all vareførsel til og fra Norge. Kontrollen bygger på selvdeklareringsprinsippet, som er basert på tillit. Tollvesenets utfordring ligger i å velge ut de riktige kontrollobjektene.

Ved funn av ikke-dokumenterte kunst- og kulturgjenstander som er forsøkt inn- eller utført, vil Tollvesenet sikre gjenstanden, slik at Kulturdepartementet, eventuelt i samråd med norske og utenlandske kulturminnemyndigheter, kan fatte vedtak om tilbakelevering.

- » Norske kulturgjenstander som er vernet gjennom norsk kulturminnelovgivning, kan ikke utføres uten at det foreligger en tillatelse fra den nasjonale vedtaksmyndighet pekt ut av Kulturdepartementet.
- » Kunst- og kulturgjenstander med opphav i andre land, og som antas å kunne være kjøpt i strid med internasjonale avtaler, tillates ikke innført med mindre nødvendig dokumentasjon fremlegges

som viser at varen er lovlig ervervet og utført fra avsenderlandet i samsvar med eksportstatens kulturminnelovgivning. Denne lovgivningen er tilgjengelig i UNESCOs base over nasjonal lovgivning eller på nettsiden til kulturdepartementet i landet det gjelder.

Det internasjonale samarbeidet bør koordineres bedre. Av den grunn er økt samarbeid mellom etatene i de ulike landene viktig. Saker der ulovlig handel med kulturminner utredes, er ofte komplekse og krever både mye tid og store ressurser. Vi har i noen tilfeller funnet det hensiktsmessig å opprette kontakt med eksportstaten gjennom ambassade eller konsulat. Det er ikke etablert faste rutiner for denne type henvendelser.

Det internasjonale samarbeidet bør koordineres bedre. Av den grunn er økt samarbeid mellom etatene i de ulike landene viktig. Saker der ulovlig handel med kulturminner utredes, er ofte komplekse og krever både mye tid og store ressurser”

Dersom lovbrudd avdekkes, skal dette anmeldes til politi og påtalemyndighet. Brudd på norsk og internasjonal kulturminnelovgivning anmeldes av Tollvesenet i nært samarbeid med Norsk kulturråd og Kulturdepartementet og i dialog med politiet.

Tollvesenet varsler Kulturdepartemen-

tet, som treffer tiltak for å sikre og oppbevare gjenstander som ikke tåler normal lagring. Alle krav om tilbakelevering av stjålne eller ulovlig ervervede kunst- og kulturminner forelegges Kulturdepartementet.

Dersom det foreligger mistanke om at en kunst- eller kulturgjenstand ikke er lovlig ervervet, skal Tollvesenet sende melding

til politiet (Økokrim). Politiet sjekker om gjenstanden er rapportert stjålet i Art Loss Register eller Interpols database, og treffer nødvendige tiltak. I noen tilfeller konsulteres norske vedtaksinstitusjoner.

Vi må stå sammen nasjonalt og internasjonalt i kampen mot ulovlig handel med kunst og kulturminner!

Samarbeid mellom ulike organisasjoner som bekjemper kulturminnekriminalitet og institusjoner som spesialiserer seg på vern av historiske minnesmerker

Bartosz Skaldawski

Nestleder, Polens nasjonale kulturminne- institutt

Det polsk–norske samarbeidet innenfor rammen av prosjektet "Lovlig og ulovlig handel med kulturgjenstander. Arena for forskning, formidling og erfaringsutveksling om kulturminnekriminalitet" resulterte blant annet i møter mellom representanter fra begge land som alle spesialiserer seg på beskyttelse av kulturarv og bekjempelse av kulturminnekriminalitet. Målet med disse møtene var å utveksle erfaringer og kunnskap om effektive metoder for kulturminnevern og bekjempelse av kulturminnekriminalitet i begge land.

Ett av disse møtene ble holdt i Oslo 14. januar 2011. Ekspertene som deltok på møtet, utvekslet meninger om sosial kommunikasjon, styrking av spesialisters kompetanse innen kulturminnevern samt hvordan digitale databaser kan brukes for å bekjempe ulovlig handel med kulturminner.

Under møtet ble det konkludert med at personer som bryter lover som regulerer kulturminner, kan deles inn i to grupper. Den første gruppen, som er klart størst, består av personer som ikke kjenner gjeldende lover og forskrifter, og ikke bryter dem med forsett. Den beste måten å motarbeide denne typen kriminalitet på er å øke den generelle bevisstheten om gjeldende lover samt å gjøre de etiske retningslinjene som regulerer dette markedet mer kjent.

Den andre gruppen bryter loven bevisst. Denne gruppen er mindre, men utgjør en langt større fare for kulturarven. Målet for begge gruppernes aktivitet er de mest verdifulle gjenstandene med høyest mulig historisk eller kunstnerisk verdi. Samtidig gjør de alt de kan for å prøve å skjule den virksomheten de driver, og dette er med på å

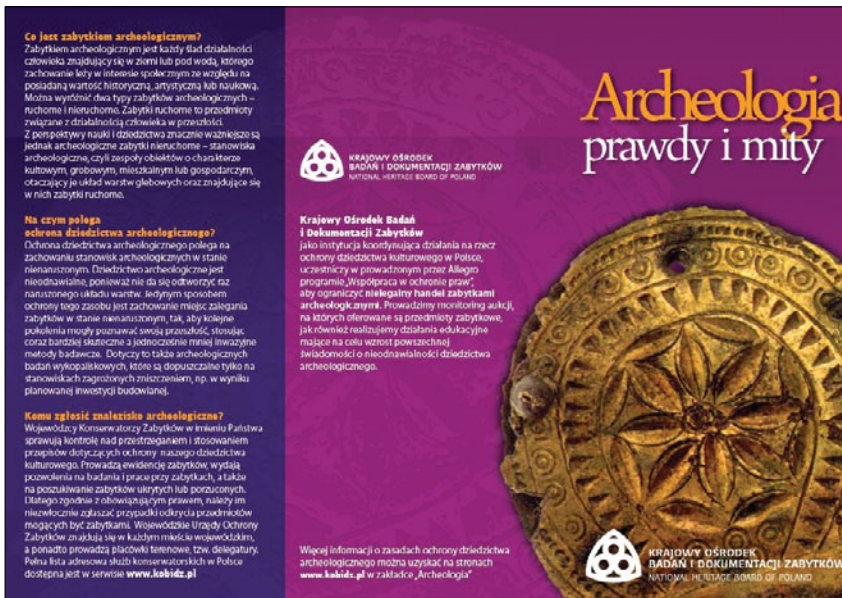
vanskeliggjøre bekjempelsen av denne typen kriminalitet.

Aktiviteter som øker offentlig bevissthet, forebygger effektivt ulovlig handel med kulturminner i den første gruppen, men er ikke en effektiv metode for å bekjempe kulturminnekriminalitet som utføres bevisst. Det er viktig å huske på at kulturkriminalitet, i likhet med ulovlig narkotika-, våpenhandel og menneskesmugling, utgjør en stor inntektskilde for internasjonalt organiserte kriminelle. Den eneste effektive metoden for å bekjempe slik kriminalitet er å sette inn spesialressurser.

Bekjempelse av kulturminnekriminalitet krever kunnskap om kunstmarkedet og stor kunnskap om kunsthistorie, arkeologi og studier av historiske gjenstander. Ansatte i politi og tollvesen som skal bekjempe kulturminnekriminalitet, har ikke alltid den kunnskapen som skal til for å kunne beskytte kulturgjenstander mot kriminalitet på en effektiv måte. Derfor er det en forutsetning at politi og tollvesen samarbeider med institusjoner som spesialiserer seg på beskyttelse av kulturarv. De har spesialister med relevant kunnskap og kan tilby politi og tollvesen sin ekspertise.

Lovlig og ulovlig omsetning av kulturarv – et møte med polske og norske eksperter i Oslo

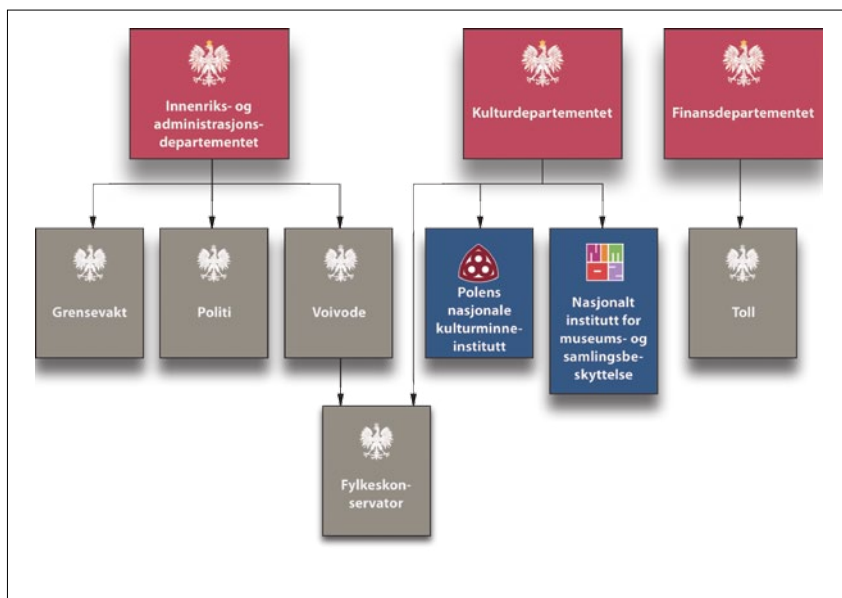

nekriminalitet, må fokusere på å etablere og implementere opplæringsprogrammer for alle interesserte ansatte i politi og tollvesen samt tilby nyttige verktøy som kan øke kompetansen og effektiviteten til politi og tollvesen. Samarbeidet bør også foregå på personlig nivå. I dette tilfellet bør det baseres på regelmessig kontakt mellom samarbeidende polititjenestemenn, tollere og andre som bekjemper kulturminnekriminalitet, og det bør kunne tilbys midlertidig hjelp som ekspertuttalelser og utveksling av erfaringer og kunnskap.

Den samarbeidsmodellen som er innført i Polen, kan tjene som eksempel på et bredt og flerdimensjonalt samarbeid mellom ulike enheter som alle har som mål å motvirke og bekjempe kulturminnekriminalitet.

Alle samarbeidende enheter er underlagt tre departementer, og i enkelte saker organiseres aktivitetene av regionale myndigheter. Tjenester som spesialiserer seg på bekjempelse av kulturminnekriminalitet, omfatter politi og grensevakt, som er underlagt Innenriksdepartementet, mens administrasjon og tollvesen er underlagt Finansdepartementet. En annen enhet som inngår i dette samarbeidet, dog i svært begrenset grad, er det sentrale antikorrupsjonskontoret. De institusjonene som tilbyr ekspertkunnskap om monumenter og kulturminner, er Nasjonalt kulturminneinstitutt i Polen, Nasjonalt institutt for museums- og samlingsbeskyttelse, regionale konserveringsmyndigheter samt museer og også i mindre grad forskningsinstitutter. Kulturdepartementet organiserer begge instituttene som utførte tilsyn med virksomheten til de regionale konservatorene, som er direkte underlagt regionale myndigheter. Kriminalitetsbekjempende aktiviteter i politi og tollvesen støttes også av ansatte ved nasjonale museer, som er underlagt Kulturdepartementet, samt av enkelte lokale museer, som er underlagt sine respektive regionale eller lokale myndigheter.

En generell bevisstgjøring av samfunnet om gjeldene lover og regler er den beste metoden for å forebygge kulturminnekriminalitet. Løpeseddelen fra Polens nasjonale kulturminne- institutt omhandler forskrifter som regulerer søking av arkeologiske kulturminner

Skjemaet viser et administrativt vernesystem i Polen. Alle enheter som tilhører systemet er engasjert i samarbeid som skal effektivisere bekjempelse av ulovlig omsetning av kulturarv

Erfaringsutvekslingen på ekspertnivå på møtet i Oslo kom til den konklusjonen at et samarbeid mellom ulike etater og institutter som spesialiserer seg på bekjempelse av kulturminnekriminalitet, bør foregå på tre nivåer for å oppnå best mulig resultater. På ministernivå er målet med samarbeidet å

sikre at alle involverte parter viser vilje til å samarbeide, etablere et juridisk rammeverk, fastsette prosedyrer og formulere detaljerte mål for samarbeid på lavere nivåer. På institutt-/etatsnivå bør det utvikles felles aktiviteter, og ekspertinstitutter som arbeider med bekjempelse av kulturmin-

Avtalen ble inngått 3. november 2004 og omfatter felles bekjempelse av ulovlig import og eksport av historiske gjenstander (offisiell journal fra politiets hovedkvarter, nr. 21/2004, artikkel 135). I avtalen angis det spesifikke områder for gjensidig støtte i henhold til aktiviteter, opplæring og erfaringsutveksling.

Avtalen spesifiserer også hvilke enheter som skal delta i samarbeidet. Finansdepartementet styrer samarbeidet via ledelsen i toll- og avgiftsdirektoratet. Kulturdepartementet deltar i samarbeidet via direktøren for kulturminneavdelingen, Senter for beskyttelse av offentlige kunstsamlinger (nå Nasjonalt institutt for museums- og samlingsbeskyttelse) og regionale kulturminnekonserverer. Innenriksdepartementet er involvert i implementering av bestemmelsene i avtalen via direktøren for kriminalitetsbekjempelse ved politiets hovedkvarter, ledende polititjenestemenn ved regionale politikamre, direktøren for operativ og undersøkende virksomhet ved hovedbrannstasjonen og ledende ansatte i grensevaktstyrkene. Avtalen spesifiserer også former og mål for samarbeidet. I henhold til avtalen skal samarbeidet omfatte blant annet:

- » opprettelse av felles arbeidsgrupper for utarbeidelse av regler for samarbeidet
- » fastsettelse av regler for håndtering av historiske gjenstander som beslaglegges av tollvesen og grensevakt
- » forebygging av eksport av historiske gjenstander som krever tillatelse fra toll- og grensevaktmyndigheter
- » gjensidig støtte med hensyn til identifisering av historiske gjenstander som er gått tapt som følge av kriminelle handlinger

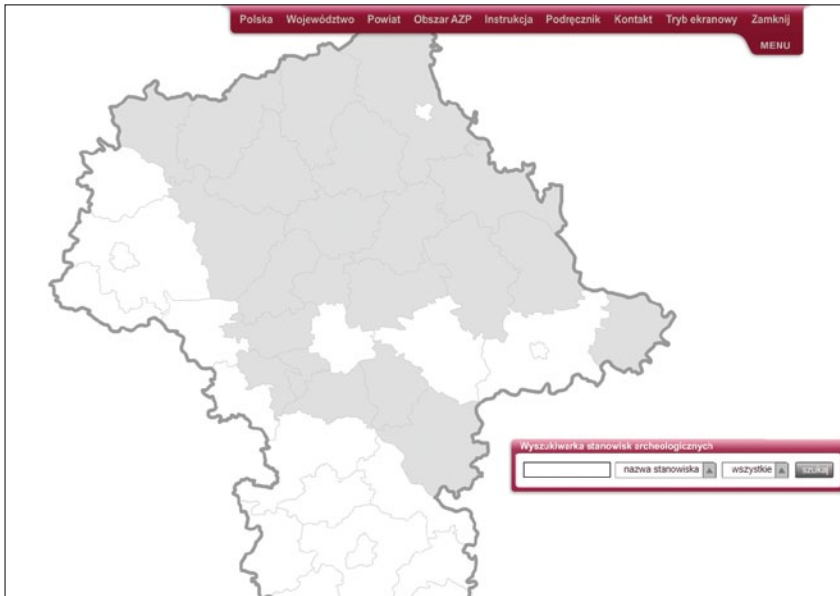
Katalog over arkeologiske kulturminner som er i fare, utgitt av Polens nasjonale kulturminne- institutt. Den skal hjelpe politiet med å kartlegge områder hvor forebyggende enheter bør være på vakt. Formålet med prosjektet er å motvirke ulovlig utgraving av arkeologiske minner

- » avdekke tilfeller av eksport eller import av historiske gjenstander uten nødvendig tillatelse eller unnlattelse av å bringe historiske gjenstander tilbake til landet etter at en tidsbegrenset tillatelse er gått ut
- » melde fra om eventuelle feil som forekommer i dokumenter knyttet til import eller eksport av historiske gjenstander
- » utveksle informasjon om historiske gjenstander som er ført opp på den nasjonale listen over historiske gjenstander som er blitt stjålet eller eksportert ulovlig
- » gjensidig informasjon om negative effekter som avtalen kan føre til

I tillegg til dette legger avtalen vekt på behovet for å utarbeide og innføre et system som sikrer rask informasjonsflyt mellom de aktuelle aktørene, og som gir et juridisk utgangspunkt for organisering av felles opplæring i den hensikt å øke partenes kunnskap om kulturminner og bevaring av disse.

På bakgrunn av de ulike partenes kompetanse har avtalen spesifisert og avgrenset tematikken og regulerer kun samarbeid som gjelder bekjempelse av ulovlig eksport og import av historiske gjenstander. Fordi avtalen som ble inngått 3. november 2004, ikke gir et tilstrekkelig juridisk grunnlag for samarbeid mellom involverte etater og organisasjoner i situasjoner som ikke er relatert til ulovlig grensehandel med historiske gjenstander, ble en ny avtale raskt utarbeidet og signert.

Avtalen mellom sjefkonserveren for minnesmerker og politidirektøren ble inngått 10. mars 2005. Avtalens intensjon er samarbeid for å bekjempe og forebygge kulturminnekriminalitet (offisiell journal fra politiets hovedkvarter, nr. 6/2005, artikkel 29), og den har et betydelig større omfang. Den omhandler tre samarbeidsområder: utveksling av informasjon, samordning av aktiviteter der behovet for å sikre beskyttelse av kulturminner er stort (det finnes et akutt behov for gjensidig støtte til aktiviteter

Katalog over arkeologiske kulturminner som er i fare, utgitt av Polens nasjonale kulturminne- institutt. Den skal hjelpe politiet med å kartlegge områder hvor forebyggende enheter bør være på vakt. Formålet med prosjektet er å motvirke ulovlig utgraving av arkeologiske minner

som skal sikre at kulturminner ikke går tapt) hvor målet er å hente tilbake tapte kulturminner, eller ved behov for metodologisk styrking for å sikre beskyttelsen av en viss type gjenstander. I henhold til bestemmelsene i avtalen av 2005 inkluderer personer som skal inngå i samarbeidet, personer på nasjonalt nivå (avdelingsledere innen politiet og direktøren for kulturminneavdelingen i Kulturdepartementet, Senter for beskyttelse av offentlige kunstsamlinger (nå

Nasjonalt institutt for museums- og samlingsbeskyttelse) samt Polens nasjonale kulturminne- institutt (i 2007 ble Kulturdepartementet, NHBP og CPAH slått sammen da NHBP's polske navn ble endret)). Avtalen gjør det også mulig å samarbeide på regionalt nivå, og her er blant annet ledere innen politi, regionale konservatorer og regionale ledere i NHB utpekt.

Informasjonsutveksling i henhold til avtalen skal først og fremst skje mel-

lom Senter for beskyttelse av offentlige kunstsamlinger (CPPAC) og avdeling for kriminalitetsbekjempelse ved politiets hovedkvarter. Direktøren ved CPPAC er forpliktet til å informere om ulovlige aktiviteter som truer historiske gjenstander, og om aktiviteter som iverksettes for å tilbakekreve historiske gjenstander som har blitt ulovlig importert eller eksportert fra Polen. Direktøren ved CPPAC sender også ut informasjon om planlagt flytting av verdifulle historiske gjenstander og årlige analyser over status for beskyttelse av museer og andre organisatoriske enheter som oppbevarer historiske gjenstander, som er under tilsyn av Kulturdepartementet. Direktøren for kriminalitetsbekjempelse ved politiets hovedkvarter skal sende ut informasjon om alvorlige mangler ved beskyttelse av historiske gjenstander mot tap, ødeleggelse og skader samt en årlig analyse om faren for kulturminnekriminalitet. Begge parter skal også utveksle informasjon om stjålne og tapte historiske gjenstander.

Samarbeidet mellom alle de involverte partene i avtalen kan også baseres på arbeidskontrakter (inkludert gjensidige konsultasjoner, aktuell informasjonsutveksling og etablering av felles samordningsgrupper) som har som mål å kontrollere aktivitetene til etater som driver kulturminnevern på vegne av politiet. Politiet vil også kunne gi støtte dersom historiske gjenstander skal flyttes. I tillegg forplikter partene seg til å utveksle konseptstudier og opplæringsmaterieell som omhandler bevaring av minnesmerker, og motvirker og bekjemper kulturminnekriminalitet. Partene kan også organisere felles opplæringskurs for polititjenestemenn og ansatte i etater som driver kulturminnevern.

Selv en meget overfladisk analyse av inngåtte avtaler viser at intensjonen til partene som undertegnet avtalen, var å skape et klart og transparent juridisk grunnlag for samarbeid og å initiere dette samarbeidet på institusjonsnivå. Begge avtalene angir svært nøyaktig hvilke etater som skal delta i samarbeidet samt samarbeidets hensikt, prosedyrer og samarbeidsformer.

Som et resultat av at avtalen også ble inngått på ministernivå, ble det igangsatt eller formalisert samarbeid på institusjonsnivå i tilfeller der samarbeid allerede hadde vært inngått før, men da på en mindre formell måte. I tilfeller der etater bekjem-

per og motvirker kriminalitet, er nøkkelen til samarbeidet mellom institusjoner som spesialiserer seg på kulturminnevern, de personene som koordinerer vernet av minnesmerker, eller i videre forstand, kulturell eiendom. Slike spesialistfunksjoner finnes hos de regionale politikamrene, hos grensevakten samt hos tollvesenet. I tillegg ble det den 25. juni 2007 opprettet en nasjonal gruppe som har som hovedoppgave å bekjempe kulturminnekriminalitet på sentralt nivå. Samtidig ble oppgaver knyttet til samarbeidet med politi og tollvesen, som følge av avtaler inngått i 2004 og 2005, en av de prioriterte aktivitetene til Nasjonalt kulturminneinstitutt, Polens nasjonale kulturminneinstitutt (som senere ble en del av NHBP), Senter for beskyttelse av offentlige kunstsamlinger (nå Nasjonalt institutt for museums- og samlingsbeskyttelse) og andre institusjoner som er involvert i kulturminnevern.

Hovedfunksjonen i samarbeidet på institusjonsnivå mellom de ulike partene er å utveksle informasjon og spesialisert kunnskap om monumenter og kulturell eiendom med ansatte i politiet, grensevakten og tollvesenet. Målet med samarbeidet er å øke effektiviteten på bekjempelsen av kulturkriminaliteten samt bedre vern av kulturminnene.

Det å organisere opplæringskurs for representanter fra politi, grensevakt og tollvesen er det viktigste bidraget for å øke deres kompetanse om kulturminnekriminalitet. Fra 2007 til 2010 skolerte Nasjonalt kulturminneinstitutt over 300 medarbeidere fra disse etatene. Tema for kursene var juridisk basis for å forfølge kulturminnekriminalitet, regler for riktig vern av gjenstander og ikke minst hvordan man kan kjenne igjen kulturminner. Målet med kursene var å gjøre beskyttelsen av arkeologiske gjenstander mer effektiv, noe som tidligere i stor grad har blitt ignorert av politi og andre ansvarlige etater. Samtidig gjennomførte Nasjonalt institutt for museums- og samlingsbeskyttelse (tidligere Senter for beskyttelse av offentlige kunstsamlinger) kurs som hovedsakelig fokuserte på beskyttelse av mobile kulturminner, f.eks. historiske gjenstander og kunst. Disse kursene ble supplert med innlegg fra representanter fra NHBP, NIMCP, museer og forskningsinstitutter på seminarer etter invitasjon fra politi og tollvesen.

KRAJOWY OŚRODEK
BADAŃ I DOKUMENTACJI ZABYTKÓW
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

OCHRONA DZIEDZICTWA ARCHEOLOGICZNEGO

Przepisy Karne

Przepisy karne dotyczące przestępstw i wykroczeń przeciwko dziedzictwu kulturowemu, w tym archeologicznemu są zawarte w rozdziale 11 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w Kodeksie Karnym.

Przestępstwa przeciwko dziedzictwu kulturowemu, także archeologicznemu.

- Niszczenie lub uszkodzanie zabytku (art. 108 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- Wywóz zabytku za granicę bez pozwolenia, niesprowadzenie do kraju w okresie ważności pozwolenia (art. 109 Ustawy);
- Podrobienie / przerobienie zabytku w celu użycia go w obrocie zabytkami - fałszerstwo (art. 109a Ustawy);
- Umysłne zbycie podrobionego / przerobionego zabytku (art. 109b Ustawy);
- Znieważenie lub ograbianie zwłok (art. 262 § 1 i 2 Kodeksu Karnego).

Niektóre słabiej zachowane zabytki ruchome są trudne do rozpoznania, łatwo można je pomylić z pozabawionym jakiegokolwiek wartości, współczesnym złomem. W razie wątpliwości najlepiej skorzystać z pomocy fachowców.

Fragment celtyckiej pochwy miecza wykonanej z żelaza, przed, w trakcie i po konserwacji. Początkowy zły stan zachowania utrudnił rozpoznanie cennego zabytku.

Stan prawny strona 29

Lærebok for politiet utarbeidet av Polens nasjonale kulturminneinstitutt. Læreboken inneholder informasjon om arkeologi og skal hjelpe politiet med å utføre operativt arbeid

Kontroll av et galleri i Warszawa viste at arkeologiske minner som skulle selges stammer fra ulovlige arkeologiske utgravninger. Eierne av galleriet hadde ingen kjennskap til hvilke lover som regulerer dette feltet

En annen form for kunnskapsformidling og kompetanseheving er å tilby opplæringsmaterieell og håndbøker publisert av ekspertinstitusjoner (NHBP, NIMCP) og gjøre dem tilgjengelige for alle involverte etater samt skrive artikler i politiets egne tidsskrifter. Fagtidsskrifter spiller en

viktig rolle på dette området, og et som må nevnes spesielt, er Cenne, bezcenne, utracone (Verdifull, uvurderlig, tapt) som utgis av Nasjonalt institutt for museums- og samlingsbeskyttelse.

I tillegg til selve kunnskapen som formidles, er informasjonsutveksling også

den beste måten å effektivisere kampen mot kulturminnekriminalitet på, på institusjonelt nivå. Her spiller også internettbaserte databaser en avgjørende rolle. Lister over stjålne eller ulovlig utførte kulturminner settes opp av NIMCP, og katalogen over gjenstander som gikk tapt som følge av annen verdenskrig, administreres av Kulturdepartementet. Begge databasene er tilgjengelige for involverte etater på Internett og gjør det enklere for dem å identifisere ulovlig tilegnede gjenstander. Et annet område for informasjonsutveksling er NHBPs overvåking av markedet for arkeologiske gjenstander og rapportering av mistanke om kriminelle forhold til politiet.

I tillegg til opplæringskurs og informasjonsutveksling samarbeides det også på institusjonsnivå om forberedende og prosessuelle aktiviteter. Representanter fra ekspertinstitutter (NHBP, NIMCP), regionale konservatorer, museer, forskningsinstitutter og universitetsinstitutter tilbyr ekspertiseuttalelser og meninger om monumenter og kunstgjenstander, deres autentisitet samt historiske og økonomiske verdi på forespørsel av politi, grensevakt og tollvesen.

Samarbeid med de sistnevnte etater og kulturminnevernsektoren omfatter ikke bare kriminalitetsbekjempelse, men også forebygging. Et eksempel på dette er et program som kalles "Safe Collec-

tions", som er et samarbeidsprosjekt mellom Nasjonalt institutt for museums- og samlingsbeskyttelse og politiet. Målet med programmet er å oppmuntre eiere av samlinger, inkludert enkeltpersoner, til å dokumentere de kulturgjenstandene de eier, godt, slik at de kan identifiseres dersom de skulle bli stjålet eller gå tapt. Riktig dokumentasjon av savnede gjenstander er svært viktig for å kunne få tilbake en kunst- eller kulturgjenstand som er stjålet. Politiet, grensevakten, tollvesenet, Nasjonalt kulturminneinstitut og Nasjonalt institutt for museums- og samlingsbeskyttelse samt regionale kulturminneetater samarbeider også om det forebyggende programmet "Tryggere sammen". Et av områdene i programmet er beskyttelse av kulturarv. På dette området har programmet som mål å motarbeide systematisk ødeleggelse av kulturarv i hele landet. Programmet omfatter objekter som for eksempel historiske trekirker. Forebyggende aktiviteter iverksettes mot tyveri, ødeleggelse, tap, illegal utførsel og brann.

Aktiviteter som gjennomføres i regi av "Tryggere sammen"-programmet fokuserer på felles inspeksjoner og kontroller av kulturobjekter kombinert med en systematisk registrering av samlinger samt fotografering, beskrivelse og merking av mobile gjenstander. Programmet omfatter også bruk av moderne, tekniske beskyttel-

sesmidler både med tanke på naturkatastrofer og kriminell aktivitet. Programmet forutsetter også etablering av et sentralt system for informasjon om utstedte utførselstillatelser av historiske gjenstander.

Et svært viktig resultat av samarbeidet på institusjonsnivå, særlig kurs gjennomført for politi, grensevakt og tollvesen, er å etablere direkte personlig kontakt mellom polititjenestemenn, grensevakten, ansatte i tollvesenet og eksperter på kunsthistorie, arkeologi, folkeminneskunnskap og andre fagområder som har kunnskap om kulturminner. Kontakter som er etablert takket være dette samarbeidet gir mulighet for et løpende samarbeid mellom alle involverte parter. Samarbeidet på det laveste nivået er basert på regelmessige møter og handler ofte om å få hjelp til å identifisere enkeltgjenstander. På forespørsel fra politi eller tollvesen deltar ekspertinstitusjonene også i operasjonelle aktiviteter, som inspeksjon av steder sammen med de førstnevnte etatene, eller de er med på kontroller og søk og bidrar med sin kunnskap. Forutsetningen for et effektivt, mellommenneskelig samarbeid er både bevissthet om behovet for spesialistkunnskap blant de ansatte i politi,

Det er viktig å huske på at kulturkriminalitet, i likhet med ulovlig narkotika-, våpenhandel og menneskesmugling, utgjør en stor inntektskilde for internasjonalt organisert kriminelle

grensevakt og tollvesen samt kjennskap til dem som kan tilby den nødvendige kunnskapen. På den annen side forutsetter det at spesialister på kulturvern som skal bistå disse etatene, alltid er tilgjengelige. For å sikre gode samarbeidsforhold bør det derfor alltid være mulig å komme i kontakt med relevant spesialist på telefon i løpet av få timer.

Samarbeidet om forbygging av kulturminnekriminalitet i Polen fungerer på alle tre nivåer, men flere tiltak kan iverksettes for å styrke det ytterligere. For det første må samarbeidet mellom nåværende

parter utvikles videre. For det andre bør samarbeidet utvides til også å omfatte andre samarbeidsparter (f.eks. dommere og påtalemyndighet). Et av forslagene som er kommet fra ulike enheter, gjelder etablering av en interdepartemental gruppe for bekjempelse av kulturminnekriminalitet. En slik gruppe kunne ha som oppgave å koordinere samarbeidet og bedre systemet for informasjonsutveksling. Vi kan håpe på at en slik gruppe blir dannet, og at dens arbeid vil styrke samarbeidet på institusjonelt og personlig nivå ytterligere.

Prosjekt om vern av historiske kirker mot kriminalitet og brann

Piotr Ogrodzki

Nasjonalt institutt for museer og samlingsvern¹

Religjøse kulturminner har stor verdi for den polske kulturarven. Takket være Polens mangfoldige fortid er dette den typen bygninger som, hvis vi ser bort fra museer, inneholder flest løse kulturgjenstander fra alle historiske perioder. Deres verdi for den nasjonale identiteten er uvurderlig. Vårt lands historie er historien til tallrike etniske folkegrupper og nasjoner som i mange år har eksistert og utviklet seg både side om side og sammen. Den største gruppen religiøse kulturminner tilhører den romersk-katolske kirke. De eldste blant dem dateres til 1100–1200-tallet (f.eks. kirker i Tum, Strzelno, Kraków og Tyniec). Mange av dem står på UNESCOs kulturarvliste (f.eks. kirker i de historiske sentrene i Krakow, Warszawa, Zamość og Toruń).

Blant de religiøse kulturminnene spiller trebygninger en helt spesiell rolle. De er pent tilpasset det historiske landskapet og et flott vitnesbyrd om kunsten til dem som en gang bygget dem. Til tross for at byggematerialene er svært sårbare og har vært utsatt for tallrike naturlige trusler og kriger innenfor grensene av dagens Polen i minst 300 år og helt frem

til begynnelsen av 2000-tallet, er over 2000 historiske trebygninger av religiøs karakter bevart. Mange av dem har et unikt, opprinnelig inventar. Sameksistens av de mange kulturene førte blant annet til at vi finner bygninger som tilhører både den romersk-katolske kirke, den ortodokse og gresk-katolske kirke, den protestantiske kirke og islam. Det mangler bare jødiske synagoger. Dessverre ble alle synagogene som var bygget i tre, og som utgjorde et ikke uvanlig element i de mange polske småbyene, ødelagt av tyske nazister under den annen verdenskrig. Når man ser på bevarte bilder, kan man bare forestille seg hvor flotte disse bygningene må ha vært.

Det spesielle ved de ivaretatte kulturminnene i tre har blitt verdsatt av UNESCO, som har oppført dem på sin verdensarvliste. I 2001 ble Fredskirkene i Jawor og Świdnica fra 1600-tallet oppført på denne listen (de er de eneste bevarte kirkene av den typen i Europa). Midtskipet i Świdnica-kirken er 44 meter langt og 20 meter bredt. Kirken kan romme 7500 personer (tallet omfatter nesten 3000 sitteplasser). Den andre kirken, i Jawor, er i samme størrelse.

I 2003 ble seks av de eldste trekirkene i fylket Małopolska (i Dębno Podhalańskie, Binarowa, Blizne, Haczów, Lipnica Murowana og Sękowa) oppført på UNESCO-listen. De eldste dateres tilbake til 1400-tallet.

Selv om det kan synes som om det finnes mange bevarte religiøse kulturminner i tre i Polen, og at vi derfor ikke trenger å bry oss om deres fremtid, er dette ikke hele situasjonen. Det skjøre byggematerialet (tre) utsettes, slik det allerede har blitt fremhevet, for økende miljøforurensning. Dette er, sammen med andre naturlige trusler som rammer trematerialet, og menneskelig ødeleggende virksomhet, i ferd med å ødelegge trekonstruksjonene. Dermed reduseres antallet kulturminner av denne typen. Omfanget av ødeleggelsene varierer, men i de mest alvorlige tilfellene (ved f.eks. brann) blir bygningene samt deres inventar helt tilintetgjort.

Bekymringsfulle hendelser ble registrert allerede for mange år siden. Arbeidet med å begrense en del trusler (kriminalitet og brann) har blitt høyt prioritert av Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych (Senteret for vern av offentlige

Riktig opplæring av prester og kulturminnevernere er utgangspunktet for å kunne oppnå en virkelig bedring i verne- og sikrings situasjonen. Redningsarbeidet kan ikke utføres uten engasjement fra bygningens eier eller verners side"

samlinger) siden midten av 1980-tallet (1. mars 2011 omdannet Ministeriet for kultur og nasjonal arv senteret til Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (Nasjonalt institutt for museer og samlingsvern)). Samtidig iverksatte man tiltak for å forbedre den generelle tilstanden til bygningene og konservere de polykromiske dekorasjonene og det historiske inventaret. En viktig talsmann for redningen og konserveringen av denne typen religiøse bygninger var dr. Marian Kornecki, som døde i 2001. Samordnende tiltak som hadde som formål å bedre tilstanden til og sikringen av de mest verdifulle religiøse kulturminnere i tre, ble mulig takket være en rekke faktorer: engasjement i lokale miljøer, engasjement av sosiale organisasjoner og foreninger for vern av kulturminner, støtte fra kulturminnevernmyndigheter samt økt forståelse av problemets alvorlighetsgrad hos sentrale myndigheter.

På en svært systematisk måte iverksatte man tiltak for riktig sikring av denne gruppen historiske bygninger mot to trusler: kriminalitet og brann. Over mange år ble små, dårlig beskyttede, ofte avsidesliggende religiøse kulturminner utsatt for kriminelle og ødeleggende handlinger (fra vandaler, tyver eller brannstiftere). Resultatet var ofte ødeleggelse av de faste kulturminnene og tap av løse gjenstander som utgjorde en del av inventaret i kirkene. Ved brann ble bygningene ofte fullstendig tilintetgjort sammen med det historiske inventaret.

Ufordelaktig lovgivning gjorde at den pengestøtten staten bevilget til utbedring av verne- og sikringstiltak, ble svært begrenset (slike problemer ble ikke omfattet av gjeldende programmer og prosjekter for vanlig konserverings- og restaureringsarbeid). Situasjonen forandret seg imidlertid da reglene for kulturminnevern i Polen ble endret i 2003.

Den nye loven om kulturminnevern og pleie av kulturminner utvidet omfanget av tiltak som kunne motta bevilgninger fra staten. Takket være de innførte endringene kunne man bruke penger bevilget til kulturminnevern på kjøp og montering av brann- og innbruddssikringsanlegg. De nye forskriftene gjorde det mulig å planlegge helhetlige programmer for vern av historiske trekirker.

Tiltak for å sikre økt vern og sikring av religiøse kulturminner i tre mot brann og kriminalitet har spesielt fokus på følgende felt:

- » opplæring og veiledning av prester og kulturminnevernere
- » felles inspeksjons- og kontrollvirksomhet drevet av regionale konservatorer, bispedømmets konservatorer, politiet, brannvesenet og bygningstilsynet
- » prosjektering og montering av teknologisk avanserte brannvernssystemer og innbruddssikringssystemer

I tillegg til de prosjektene som allerede er igangsatt for å sikre religiøse kulturminner i tre mot brann og kriminalitet, har det i mange år vært gjennomført systematiske undersøkelser av tilstanden til de historiske trebygningene samt konservering og restaurering. Omfanget av de tiltak som iverksettes ved de enkelte bygningene, bestemmes av en regional konservator. I de fleste tilfellene varer de iverksatte programmene i flere år og omfatter alle nødvendige tiltak for å verne det aktuelle kulturminnet.

Opplæring og veiledning av prester og kulturminnevernere

Riktig opplæring av prester og kulturminnevernere er utgangspunktet for å kunne oppnå en virkelig bedring i verne- og sikringssituasjonen. Redningsarbeidet kan ikke utføres uten engasjement fra bygningens eiers eller verners side. Hvis vi ikke overbeviser ham eller henne om nødvendigheten av bestemte tiltak, eller ikke klarer å inngå et nært samarbeid, vil resultatene utebli. Innenfor grensene for prosjektet om vern av religiøse kulturminner klarte vi å inngå et samarbeid med biskoper i individuelle bispedømmer. På det lokale nivået ble initiativet tatt av

regionale konservatorer. På det sentrale nivået skjedde dette i regi av Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID) (Polens nasjonale kulturminne- institutt) og Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (NIMOZ) (Nasjonalt institutt for museer og samlingsvern). For å gjøre det lettere for prester å forstå spørsmålene knyttet til riktig sikring av bygningene utarbeidet Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych (Senteret for vern av offentlige samlinger) en håndbok (Vademecum zabezpieczenia obiektów sakralnych – "Håndbok for sikring av religiøse bygninger") som på en enkel måte fremstiller problematikken rundt sikring og vern av kulturminner mot brann og kriminalitet. Denne og andre bøker knyttet til kulturminnevern, ble delt ut gratis til deltakere på kurs. Opplæringstiltakene er gjennomført systematisk, og effekten er tydelig. Prestene utfører nå oppgaver forbundet med forbedring av verne- og sikringssituasjonen med større forståelse og åpenhet. De er åpne for nye organisatoriske og tekniske løsninger. Prosjektet omfattet liknende kurs, skjønt med et annet omfang, for ansatte innen kulturminnevern. Det hadde som formål å presentere det nyeste innen tekniske løsninger som kunne benyttes til sikring av bygningene mot brann og kriminalitet (denne typen virksomhet drives av NIMOZ).

Felles inspeksjons- og kontrollvirksomhet drevet av regionale konservatorer, bispedømmets konservatorer, politiet, brannvesenet og bygningstilsynet

Det at man diagnostiserer problemer ved sikring og vern av de individuelle kulturminnene riktig, er en vesentlig del av programmet. Ved å involvere ulike spesialister kan man få en helhetlig vurdering av bygningen. Det er blitt iverksatt felles kontrolltiltak drevet av regionale konservatorer, bispedømmets konservatorer, politiet, brannvesenet og bygningstilsynet. Arbeidet settes i gang og koordineres av en regional konservator. En konservator fra bispedømmet representerer en biskop som kirkeleder i bispedømmet. Representantene for politiet, brannvesenet og bygningstilsynet støtter den regionale konservatorens arbeid (hver på sitt område). Resultatet av samarbeidet er en protokoll som inneholder en nøyaktig beskrivelse av eksisterende sikringstilstand og registrerte mangler. Det utformes også retningslinjer for endringer og utbedringer. Protokollen danner grunnlaget for utforming av et individuelt restaureringsprogram. Takket være et slikt tverrfaglig samarbeid blir det mye

enklere for prestene å utarbeide betingelser for restaureringsprogrammet.

Slike tiltak har nå blitt gjennomført i Polen i over ti år. Hvert år blir en rekke bygninger i flere ulike fylker undersøkt. Etter en viss tid vender de ansvarlige arbeidsgruppene tilbake til de inspiserede kulturminnene og kontrollerer sikringen på nytt for å fastslå hva som har blitt gjort, og hva som fortsatt må gjøres.

Visuell dokumentasjon og merking av løse kulturgjenstander

Tidligere var det et problem at det manglet visuell dokumentasjon av hva som faktisk fantes av kulturgjenstander i religiøse bygninger som kirker og kapeller, og det var derfor heller ikke mulig å dokumentere hva som var blitt fjernet ved tyveri. Den informasjonen man kunne gi politiet om de stjålne objektene, var svært begrenset og inneholdt få data som kunne være til hjelp ved ettersøkning og identifisering av de tapte kulturgjenstandene. Selv om opplysningskortene over løse kulturgjenstander som befant seg i kulturminneregistrene til de regionale konservatorene, inneholdt ganske gode beskrivelser, manglet de visuell dokumentasjon med bilder som kunne vise spesielle kjennetegn og detaljer. Her er et eksempel: Et alter i kulturminnere-

gisteret var kun fremstilt på et generelt bilde. Det ble stjålet enkelte elementer av alteret, som skulpturer og malerier. Deler av det historiske treverket fremkom imidlertid så uklart på bildene at det var nesten umulig å identifisere elementene. Måten å dokumentere løse kulturgjenstander på endret seg som følge av utviklingen av digitalt fotografi, som gjorde fotografering langt rimeligere. I mange fylker er det dannet samarbeidsgrupper, bestående av ansatte ved kulturminneverninstusjoner og politiet, som utfører en fullstendig visuell dokumentasjon av inventaret i de religiøse, historiske bygningene. Fotograferingen ledsages ofte av innføring av en spesiell merking av kulturminnene. I en del fylker er arbeidet allerede avsluttet (i Podlasie ble over 10 000 løse kulturgjenstander dokumentert på denne måten, og de ble også merket).

Prosjektering og montering av teknologisk avanserte brannvern- og innbruddssikringsanlegg

Det avsluttende elementet i programmet for sikring og vern av historiske trebygninger av religiøs karakter mot kriminalitet og brann er prosjektering og montering av teknologisk avanserte brannalarmanlegg, hærverks- og innbruddsalarmanlegg samt faste brannslukningsapparater. Innføring av moderne teknologi for vern mot brann og kriminalitet er nødvendig. Dette arbeidet ble satt i system og planlagt etter 2003 da de nye forskriftene gjorde det mulig å bruke statlige bevilgninger til kjøp og montering av slike anlegg. Felles tiltak overfor regionale konservatorer, eiere av religiøse kulturminner, NIMOZ og Kultur- og nasjonalarvdepartementet førte til at antall beskyttede kulturminner økte med flere titall hvert år. Da Polen ble medlem av EU, oppsto det nye muligheter for å få tildelt ekstra midler som kunne brukes til sikring av religiøse kulturminner. Takket være EUs prosjekter fikk man i to store bispedømmer sikret nærmere 80 historiske trekirker. I de gjennomførte tiltakene prioriteres brannvern. Brannalarmanlegg er nå standard utstyr i de religiøse kulturminnene som regionale konservatorer vurderer som særlig verdifulle. Takket være retningslinjer utarbeidet av NIMOZ er det ikke lenger et problem å velge riktige tekniske løsninger. I spesielt verdifulle bygninger innføres det faste brannslukningsapparater som tilleggssikring (system basert på bruk av vanntåke til å slukke brann) som beskytter kulturminnet fra utsiden. Teknologien ble utarbeidet i Polen i 2003 og sikrer de femti mest verdifulle bygningene.

Når det gjelder beskyttelse av religiøse kulturminner mot kriminalitet, kompletteres hærverks- og innbruddsalarmanlegg stadig oftere med kameraovervåkingsanlegg. Også her er det NIMOZ som har utarbeidet retningslinjene for hva slags systemer som skal velges.

De systematiske og harmoniserte tiltakene som nå har vært gjennomført i mange år, og som har som formål å redusere faren for kriminalitet og brann, gir målbare resultater. De siste årene har tallet på kriminelle handlinger rettet mot slike kulturminner gått sterkt tilbake. Når det gjelder brann, er tallet på store branner som medfører fullstendig ødeleggelse av bygningene, redusert. Innføring av passive og aktive midler for brannsikring er en optimal og svært effektiv løsning.

Erfaringer knyttet til programmet for vern av historiske trebygninger av religiøs karakter har nå blitt gjennomført i over et tiår og viser at man for å oppnå ønskede resultater må iverksette systematiske tiltak over flere år samt involvere og tilby opplæring og veiledning av eiere og brukere av de religiøse kulturminnene. I tillegg er det viktig å utarbeide en måte å finansiere kjøp og montering av teknologisk avanserte løsninger på i nært samarbeid mellom ulike tjenester, institusjoner og foreninger. Den utarbeidede modellen må systematisk utvikles og tilpasses. Avhengig av om trusselbildet endres, må sikringsprioritetene også endres. Ved å følge nøye med på utviklingen innen sikringsteknikk kan man finne bedre og mer effektive løsninger og tilpasse dem til kulturminnevernets behov. Samtidig er det også avgjørende å påse at nye forvaltere av religiøse kulturminner får nødvendig opplæring og veiledning. Ordet "prosjekt" knyttes gjerne til en tanke om en begrenset tidsperiode. Det finnes en "begynnelse" på prosjektet, og det finnes som regel også en "slutt". Når det gjelder sikring og vern av religiøse kulturminner, bør det føres en kontinuerlig og langsiktig politikk som viderefører de erfaringene man til nå har gjort på feltet.

FOTNOTER

1. Kommentarene i klammer ble lagt til av oversetteren.

Polens nasjonale kulturminne- instituttimplementerer pedagogiske strategier for å motarbeide kulturarkriminalitet

Paulina Florjanowicz

Leder for Polens nasjonale kulturminne- institutt

Hovedmålsetningen til Polens nasjonale kulturminne- institutt (NHB)¹ er å legge til rette for en bærekraftig bevaring av kulturminner, samle og spre kunnskap om historiskeminner, sette standarder for deres beskyttelse og bevaring samt øke bevisstheten rundt den polske kulturarven slik at den også kan bevares for ettertiden.

Opplæring for å øke bevisstheten er nødvendig for å beskytte kulturarven, og dette er derfor et spesielt viktig område for NHB. I flere tiår har man innen polsk konserveringstjeneste hatt fokus på å finne svar på spørsmålet "hvordan". Hvordan kan monumentene beskyttes? Hvordan bør de dokumenteres? Hvordan kan de bevares for ettertiden? Blant de mange aktivitetene knyttet til behovet for nødvendig dokumentasjon og revitalisering av kulturgjenstander i Polen – et antall som er blitt drastisk redusert som følge av kriger – har ingen stilt det grunnleggende spørsmålet sett fra den moderne tids utfordrende perspektiv, nemlig "hvorfor". Hvorfor skal vi beskytte minnesmerker? Hvorfor skal vi dokumentere dem? Hvorfor skal vi dokumentere dem for ettertiden? Slike spørsmål var ikke velkomne i kommunisttiden. Myndighetene den gang ønsket å skape en ny virkelighet som ikke var koblet til fortid, tradisjon eller følelse av samhold. I denne sammenhengen er det viktig å huske på at det har skjedd en stor endring med tanke på Polens grenser, og i tillegg ble en stor del av befolkningen tvangsflyttet. Dette er faktorer som i stadig større grad reduserte båndene mellom polakker og de minnesmerkersom omga dem, og som vi i dag regner som en del av vår kulturarv.

Nesten fem tiår med en politikk som beskrevet over samt flere år med passivitet har ført til en situasjon hvor folks bevissthet rundt kulturarv og beskyttelse av denne er svært svak i det polske samfunnet.

I denne konteksten bør det ikke overraske noen at effektiviteten i det polske systemet når det gjelder å bevare minnesmerker er lite tilfredsstillende. Det er mange faktorer som bidrar til en slik situasjon, men en av de viktigste er helt klart mangel på pedagogisk opplæring om kulturminner.

Situasjonen begynte så smått å endre seg i 2007 etter at Nasjonalsenteret for forskning og dokumentasjon av minnesmerker (i dag NHB) så dagens lys. Da ble

opplæring et prioritert område for denne institusjonen, og effektiv implementering av nasjonale forskrifter for historiske minnesmerker ble utarbeidet.

Det overordnede målet for opplæringsstrategien ble da å bevare polens kulturarv for ettertiden. Basert på analysen av tre målgrupper, som NHBs aktiviteter retter seg mot, har det blitt definert tre detaljerte målsetninger:

1. Flere effektive aktiviteter rettet mot bevaring av minnesmerker. Målgruppe: de som arbeider profesjonelt med å beskytte minnesmerker (regionale konservatorer, ansatte hos regionale konserveringsmyndigheter, grensevaktene og tollvesenet).

Det er viktig at både opinionen og "skattejegerne" regelmessig blir minnet om at det å bevare arkeologiske kulturminner ikke betyr at man skal samle flest mulig kunstgjenstander på egenhånd, og at deres ikke-faglige gravemetoder kan ødelegge omgivelsene på en ugjenkallelig måte og slik at deres pedagogiske verdi går tapt"

2. Bedre beskyttelse av minnesmerker utført av eiere, administratorer og selvstyrende organer. Målgruppe: eiere og brukere av historiskminnesmerker, inkludert selvstyrende organer, kirker og privatpersoner.
3. Økt sosialt ansvar for tilstanden til historiskminnesmerker. Målgruppe: hele samfunnet, de som ikke arbeider med historiskminnesmerker, spesielt barn og ungdom.

Et av de vanskeligste områdene med tanke på pedagogiske aktiviteter er å beskytte arkeologiske kulturminner. Det kan være svært vanskelig for andre enn arkeologer å forstå verdien av denne kategorien minnesmerker, og samtidig er dette kulturminner som er spesielt utsatt for ødeleggelser.

Polsk lov tilbyr et effektivt rammeverk for beskyttelse av kulturminner. Den polske republikkens konstitusjon sikrer beskyttelse av kulturminner i henhold til prinsippet om bærekraftig utvikling. Polen har også ratifisert Valetta-konvensjonen av 1992 om beskyttelse av arkeologiske kulturminner (lov av 9. oktober 1996). Loven fra 23. juli 2003 om beskyttelse av minnesmerker og vern av minnesmerker (lov av 2003, 162, artikkel 1568, konsolidert tekst) slår fast at alle arkeologiske monumenter uansett vernestatus skal beskyttes. Alle arkeologiske minnesmerkertilhører staten, og definisjonen av et arkeologisk monument foregår ikke etter en gitt tids-

linje. Byggearbeider som gjennomføres på arkeologiske steder må vike for forskning. Alle arkeologiske studier og amatørers leiting etter skjulte minnesmerker (inkludert bruk av metalldetektor) krever tillatelse. Nåværende bevaringsdoktriner forutsetter vern av arkeologiske steder in situ for å bevare dem i samsvar med prinsippet om bærekraftig utvikling for å sikre maksimal informasjon om fortiden for ettertiden, og derfor brukes det stadig mindre inngripende forskningsmetoder.

Dessverre er praktisk kunnskap om disse forskriftene (inkludert kunnskap hos myndigheter og arkeologer, for ikke å nevne såkalte "skattejegere") samt overholdelsen av dem svært lite tilfredsstillende. Derfor er det å forebygge kulturminnekriminalitet et perfekt eksempel på hvordan NHBs opplæringsstrategi fungerer i praksis. Gjennom direkte og indirekte opplæringsaktiviteter bidrar vi til å redusere denne typen kriminalitet.

Kulturminner er utsatt for mange ulike trusler, både fra naturen og fra menneskehånd. Denne artikkelen omhandler ikke førstnevnte, mens den siste kan deles inn i to grupper: trusler som skyldes uvitenhet, og trusler som skyldes bevisst handling.

Når det gjelder menneskelige trusler mot kulturminner som skyldes uvitenhet, bør det skilles mellom følgende: anleggsvirksomhet, dyp pløying, gjenvinning av jord samt oppdagelse av arkeologiske monumenter av personer som ikke kjenner

regelverket eller som ikke er klar over behovet for å beskytte denne typen kulturarv. Enkelte slike funn gjøres ved en tilfældighet, for eksempel av bønder. Den gruppen som utgjør en ikke intensjonell trussel mot kulturminner omfatter også et uvisst antall "skattejegere" som bruker metalldetektorer. Til tross for lover og forskrifter er dette en svært populær hobby i Polen. Enkelte av dem som driver med dette, er ikke klar over at den aktiviteten de driver, kan føre til uopprettelig skade på og tap av kulturminner.

Dessverre tilhører et stort antall metalldetektorer en gruppe mennesker som bevisst utgjør en trussel mot kulturminner. Hoveddelen av denne gruppen kjenner til de forskriftene som gjelder, og de er også klar over at de kan påføre historiske minnesmerker skade. Dette kommer tydelig frem dersom man leser de nettbaserte forumene hvor mennesker i denne gruppen ytrer seg. De er også klar over det faktum at det å søke etter monumenter kun kan gjøres lovlig dersom man har en gyldig tillatelse fra ansvarlige, regionale myndigheter. En slik tillatelse krever imidlertid overlevering av funne arkeologiske minnesmerkertil statlige myndigheter, og et eventuelt lovlig salg er underlagt strenge regler. Dette er grunnen til at opplæringsaktivitetene til NHB, som har som mål å redusere denne gruppens aktiviteter, er av heller indirekte karakter, noe som betyr at de ikke rettes direkte mot dem som bryter loven, men heller mot dem som straffefølger dem.

Polens nasjonale kulturminne- institutt implementerer opplæringsstrategier for å motarbeide kulturarvskriminalitet på følgende måte:

Aktiviteter innenfor mål nr. 1 – flere effektive aktiviteter rettet mot bevaring av minnesmerker. Målgruppe: de som arbeider profesjonelt med å beskytte minnesmerker (regionale konservatorer, ansatte hos regionale konserveringsmyndigheter, grensevakt og tollvesenet).

NHB-aktiviteter på dette området dreier seg fremfor alt om å sørge for opplæring. Siden 2007 har NHB drevet opplæring av politi, grensevakt og tollvesen innenfor rammen av grunnleggende spørsmål knyttet til arkeologi og aktuelle lovbestemmelser. I denne perioden har rundt to hundre medarbeidere over hele Polen fått opplæring, og det er også utarbeidet

en håndbok som behandler problemer og metoder knyttet til kulturminnekriminalitet, til internt bruk i politiet. Denne opplæringen gjør det ikke bare mulig for NHB å formidle viktig informasjon, men den setter også i gang diskusjon og meningsutveksling. Samtidig dannes det et samarbeidsnettverk som gjør det daglige arbeidet enklere.

I forbindelse med dette første målet bør det også nevnes at det foregår en bred erfaringsutveksling på dette feltet mellom Polen og andre land. Representanter fra NHB som arbeider mot kulturkriminalitet, har deltatt på ulike konferanser og seminarer og bidratt til publikasjoner. Vi presenterer også casestudier med detaljerte analyser.

En av de grunnleggende oppgavene til NHB må nevnes i denne sammenhengen: utarbeidelse og formidling av standarder for håndtering av historiskeminner, inkludert prinsipper for beskyttelse av arkeologiske monumenter. Disse standardene gjengis i tidsskrifter som publiseres av NHB, spesielt i *Kurier Konserwatorski*, som først og fremst retter seg mot konserveringsbransjen, samt NHBs nettside. Hovedregelen for beskyttelse av arkeologiske kulturminner er at de skal beskyttes in situ.

Aktiviteter innenfor mål nr. 2 – bedre beskyttelse av minnesmerker utført av eiere, administratorer og selvstyrende organer. Målgruppe: eiere og brukere av historiskeminner, inkludert selvstyrende organer, kirker og privatpersoner.

Eiere i denne konteksten refererer først og fremst til eiere og administratorer av eiendommer hvor det finnes arkeologiske kulturminner som er lokalisert og registrert i det nasjonale registeret over historiskeminner. Rundt en halv million arkeologiske kulturminner er katalogisert i Polen, og flesteparten av dem er aldri blitt undersøkt og er kun kjent fra feltundersøkelser. Dette omfatter områder omgitt av faste kulturminnersom er angitt i registeret over minnesmerker, og spesielt områder rundt kirker og kirkegårder. I tillegg finnes flere hundre slagmarker som skriver seg fra middelalderen til annen verdenskrig, som ikke beskyttes tilstrekkelig.

Gruppen av eiere av ovennevnte eiendommer er ikke bare svært stor, men også svært variert og spredt. Derfor er det vanskelig med systematiserte aktiviteter på dette området. Målet er å nå ut til bønder, prester, skog- og vanneiere og lokale

myndigheter. Aktiviteter som beskrives som pedagogiske i denne sammenheng, fokuserer på å formidle informasjon (via publikasjoner, konferanser, opplæring og media) om hvorfor denne typen kriminalitet er skadelig, samt om fordelene ved å utforske arkeologiske kulturminner på en metodisk riktig måte. Det fokuseres også på forskrifter om vern avminnesmerker, det ansvar som etter polsk lov tillegges eier, og behovet for å beskytte eiendom mot ødeleggelse.

I denne sammenhengen er det også viktig å nevne investorer som utfører anleggsvirksomhet. Som allerede nevnt utføres ikke kulturminnekriminalitet kun av personer som går på oppdagelsesjakt, men også av dem som bevisst eller ubevisst ødelegger kulturminner under anleggsvirksomhet. Opplæringstiltak overfor denne gruppen er forebyggende. I mange år har NHB undervist om sitt virkefelt ved realfagsfakultetet ved det tekniske universitetet i Warszawa, og vi har også støttet den største investoren de siste årene, Direktoratet for nasjonale veier og motorveier. I 2010 ble det inngått et samarbeid med Statsskog med tanke på å gjennomføre et rehabiliteringsprosjekt i postmilitære områder samt gi tekniske selskaper nødvendig opplæring innen grunnleggende arkeologi.

Gruppen innehavere av løse arkeologiske kulturminner omfatter dem som tilbyr gjenstander som defineres som arkeologiske kulturminner, til salgs. Dette gjelder spesielt salg via nettauksjoner. Et stort

antall selgere, og også potensielle kjøpere, er ikke klar over hvilken juridisk status arkeologiske kulturminner har. Selv erfarne antikvitet- og kunstsamlere mangler kunnskap. Dette gjelder spesielt det faktum at arkeologiske kulturminner omfattes av *res extra commercium* i og med at de tilhører staten. Derfor har NHB helt fra starten av, med det formål å overvåke samlerauksjoner, hatt et prinsipp om å informere dem som legger slike gjenstander ut for salg, om at gjenstanden kan stamme fra ulovlige utgravninger og hvilke konsekvenser dette vil kunne få. Denne informasjonen er i dag tilgjengelig for alle brukere av den største nettauksjonsportalen i Polen, *Allegro*. NHM samarbeider med *Allegro* innenfor rammen av et "Program for samarbeid om rettigheter"². Slik informasjon og opplæring har vist seg å være svært effektiv. I flere tilfeller har det forekommet at innehavere av en gjenstand frivillig har overlevert den til staten fordi han eller hun ikke var klar over gjenstandens status, og det har også forekommet at juridiske organer har brukt dette som bevis på at en mulig forbrytelse var i ferd med å skje uaktsomt.

Aktiviteter innenfor mål nr. 3 – økt sosial ansvar for tilstanden til historiskeminner. Målgruppe: hele samfunnet, de som ikke arbeider med historiskeminner, spesielt barn og ungdom.

Pedagogisk aktivitet for å nå det tredje målet skjer først og fremst via media. Poenget er at folk stadig skal bli minnet om viktigheten av arkeologisk kulturarv og at

den må beskyttes in situ. Når det gjelder bruk av metalldetektorer, er det viktig at både opinionen og "skattejegerne" regelmessig blir minnet om at det å bevare arkeologiske kulturminner ikke betyr at man skal samle flest mulig kunstgjenstander på egenhånd, og at deres ikke-faglige gravemetoder kan ødelegge omgivelsene rundt på en ugjenkallelig måte slik at deres pedagogiske verdi går tapt.

Innenfor rammen av det å skulle motvirke ødeleggelse av arkeologisk kulturarv bidrar NHB også til å informere om resultatene av såkalt "reddende forskning", som gjøres i forkant av veiutbygging for å øke folks bevissthet rundt hva som vil gå tapt dersom man ikke er føre var ved denne type utbygginger. I 2011 forberedes det en utstilling og en publikasjon som viser de verdifulle arkeologiske funnene som er blitt gjort i forbindelse med veiutbygging i Polen.

Beskyttelsesaksjoner som har som mål å øke den sosiale bevisstheten rundt kul-

turminner, omfatter også ulike aktiviteter for å synliggjøre arkeologi som fag og arkeologisk kulturarv. Til tross for de prosjektene som gjennomføres, er den offentlige bevisstheten fortsatt svært lav. Som det ble nevnt i innledningen, er dette et vanlig problem, men arkeologiske kulturminner er spesielt vanskelig å verdsette. Denne situasjonen bedres ikke av det faktum at det er svært lite forskning som publiseres, noe som er et stort problem for moderne polsk arkeologi. Antall populærvitenskapelige tidsskrifter er så godt som null. NHB forsøker å endre denne situasjonen ved blant annet å støtte publisering og formidling av forskningsresultater innenfor rammen av et program i regi av Kulturdepartementet som kalles "Beskyttelse av arkeologiske kulturminner".

For å oppsummere kort: Polens nasjonale kulturminne- institutt gjennomfører pedagogiske aktiviteter som skal bidra til å beskytte arkeologisk kulturarv mot kulturminnekriminalitet. Etter fem års

erfaring kan vi helt klart slå fast at dette er et svært viktig arbeid. Det er vanskelig å evaluere direkte resultater av arbeidet, og de må ses i et større tidsperspektiv. Men uten slike tiltak ville det vært umulig å bekjempe denne typen kriminalitet. Ved å gjennomføre en lang rekke ulike aktiviteter ser det ut til at vi har klart å utforme en entydig og klar politikk overfor dem som, enten med forsett eller ubevisst, ødelegger arkeologiske kulturminner. Den pedagogiske strategien som ble presentert ovenfor, gjør det mulig for NHB å nå ut til alle interessegrupper via aktiviteter tilpasset deres behov og forventninger. Men det er fortsatt en lang vei å gå. En rekke nye pedagogiske prosjekter venter på å bli igangsatt, og mange negative faktorer har vist seg umulige å fjerne. Likevel er det viktig å si at det arbeidet som NHB gjør for å bekjempe kulturminnekriminalitet, ikke lenger er en mission impossible.

FOTNOTER

1. Fra 1. januar 2011, og i tråd med forordning nr. 32 av 23. desember 2010 fra Kultur- og kulturarvsdepartementet, skiftet Nasjonalt senter for forskning og dokumentasjon av monumenter navn til Polens nasjonale kulturminne- institutt samtidig som det fikk ny status. Det engelske navnet (National Heritage Board of Poland) er uendret.
2. Avtalen mellom Allegro og NHB ble signert 1. juli 2007. Samarbeidet går ut på å hindre nettsalg av arkeologiske gjenstander som er ulovlig etter loven. Så langt NHB vet, er dette det første systematiske arbeid som er satt i gang mellom en nasjonal kulturminnemyndighet og en nettsalg i verden som ikke involverer direkte samarbeid av andre institusjoner som forvalter aktuelle lover. Mer utdypende informasjon om dette arbeidet er presentert i Marcin Sabaciński s artikkel om dette samarbeidet i denne publikasjonen.

Regler for samarbeid mellom Polens nasjonale kulturminne- institutt og auksjonsnettstedet Allegro om bekjempelse av ulovlig omsetning av arkeologiske kulturminner

Marcin Sabaciński

Polens nasjonale kulturminne- institutt

Netthandel er en bransje som utvikler seg veldig raskt. Kjøp og salg av kulturgjenstander er en uatskillelig del av den, og ulovlig omsetning av kulturminner har i den forbindelse blitt et økende problem de siste årene. Dette fenomenet, som særlig er synlig på de største lokale og internasjonale auksjonsnettstedene, har lenge vært utenfor nasjonale og internasjonale organers kontroll. De få tilfellene av effektive inngrep i slike transaksjoner har druknet i strømmen av ulovlige transaksjoner som har vært vanskelig å skille fra de lovlige.

I Polen var problemet mest synlig i forbindelse med et stort antall arkeologiske kulturminner fra ulovlige utgravningsområder som ble omsatt på det største auksjonsnettstedet Allegro¹. Forskere og spesialister på vern av arkeologisk kulturarv har i mange år påpekt at høy omsetning av arkeologiske kulturminner tyder på et stort omfang av plyndring av arkeologiske funnsteder i Polen. Tallene illustrerer også det arkeologiske miljøets makteløshet overfor plyndrerne og de offentlige organenes rådløshet med hensyn til håndheving av lovverket for vern

av kulturminner. I årene 2007–2011 ble det registrert 2600 mistenkelige auksjoner på Allegro. Dette var først og fremst arkeologiske gjenstander som var typiske for Polen, men også en del kulturgjenstander fra utenlandske utgravningsområder. Det bør understrekes at alle arkeologiske kulturminner som graves ut i Polen, er statens eiendom, uavhengig av måten de avdekkes på. Av den grunn er ethvert forsøk på omsetning av slike gjenstander lovstridig². De kan ikke kjøpes i god tro, og heller ikke vinnes hevd på (M. Cherka et al., 2010, s. 169).

Problemet med ulovlig netthandel ble stadig mer utbredt, og det var nødvendig å finne en løsning. I begynnelsen av 2007 fantes det knapt standarder for den slags arbeid. Det eneste unntaket var initiativet til British Museum og Museums, Libraries & Archives Council, som alt i oktober 2006 gjorde en avtale med den britiske utgaven av auksjonsnettstedet eBay for å begrense ulovlig handel med antikviteter. Prosedyren for fjerning av auksjoner var riktignok avhengig av opplysninger fra påtalemyndighetene (Night-hawks & Nighthawking, s. 82–83)³.

De første forsøkene til Polens nasjonale kulturminne- institutt (Narodowy Instytut Dziedzictwa)⁴ på å få auksjoner med arkeologiske kulturminner som tilhørte staten, fjernet fra Allegro, var mislykkede. Vi informerte nettstedet via telefaks om at en auksjon var ulovlig, og forventet at den ville bli fjernet. Transaksjonene var imidlertid vanligvis blitt gjennomført før Allegro rakk å reagere. Samtidig opprettet vi en bedriftskonto for å sende e-post til andre brukere. I tillegg til en anmodning om å fjerne auksjonen, sendte vi beskjed til selgere og budgivere om gjeldende lovverk og pliktene til en person som finner kulturminner.

Her bør det påpekes at vi i forkant av dette gjennomførte et par ukers overvåking og analyse av aktivitetsnivået og oppførselen til personer som ville selge kulturminner. Alle mistenkte auksjoner ble registrert. På bakgrunn av dette noterte vi oss en gruppe personer som

stadig drev med handel eller anskaffelse og salg av arkeologiske kulturminner fra Polen. Disse brukerne ble gjentatte ganger anmeldt til politiet for mistanke om brudd på loven om vern av kulturminner, og vi tok ikke kontakt med dem. Opplysninger om gjeldende lovverk og pliktene til en person som finner kulturminner, ble bare sendt hvis personens transaksjonshistorie og beskrivelsen av budet tydet på at vedkommende hadde kommet over kulturgjenstanden ved tilfelle, uten å ha tilknytning til det illegale markedet.

Neste skritt på vei mot samarbeid var et forsøk på å komme i kontakt med de av Allegros ansatte som var administratorer for kategoriene der arkeologiske kulturminner oftest ble forsøkt solgt. Dette viste seg å være veldig effektivt. Samme dag, etter bare noen timer, ble regler for samarbeidet drøftet. Fra da av ble det sammen med et brev til vedkommende bruker sendt en anmodning til kategoriens administrator om å fjerne auksjonen fordi den var lovstridig. I hvert tilfelle ble anmodningen begrunnet, og der det kunne oppstå tvil, ble det tatt en avgjørelse etter gjensidig konsultasjon. Vårt ærend ble møtt med full forståelse, og under samarbeidet med Allegro har vi kunnet dra nytte av den mangeårige erfaringen til selskapets administratorer når det gjelder omsetning av kulturminner på nett, så vel som av deres kjennskap til markedet og samlermiljøet.

Etter noen uker førte arbeidet vårt til

et målbart resultat. I miljøer med personer som er interessert i omsetning av historiske gjenstander, startet en ivrig debatt om tiltakene våre. Diskusjonen flyttet delvis til diskusjonsfora på nettet, blant annet til forumet for Allegros brukere. Her fikk vi igjen støtte fra Allegros administratorer som forklarte grunnen til inngrepene våre til sine kunder.

Diskusjonen om ulovlig omsetning av arkeologiske kulturminner på nettet foregikk samtidig med de første store medieoppslagene om politiinngrep hos personer som drev med denne typen virksomhet på Allegro.

Informasjon om at Allegro fjernet auksjoner med arkeologiske kulturminner, i tillegg til en reell mulighet for straffansvar for slike handlinger, førte umiddelbart til økt kunnskap om gjeldende lover hos samlere av historiske suvenirer og skattejegere.

Resultatet av dette er at omsetningen av gjenstander fra arkeologiske funn i Polen på landets største auksjonsnettsted etter hvert har sunket.

I juli 2007 ble samarbeidet mellom Polens nasjonale kulturminne- institutt og Allegro formalisert. Vi underskrev en erklæring om deltakelse i programmet "Samarbeid om vern av rettigheter" (WOP). Målsetningen til programmet er å fjerne ulovlige gjenstander og tjenester fra Allegro. Meningen er først og fremst å forsvare eiere av varemerker og beskytte nettstedets brukere mot konsekvenser knyttet til salg og kjøp av ulovlige

Allegro auksjonsportal,

Kilde: www.allegro.pl

Nettsiden til Program for samarbeid og rettigheter

Kilde: www.allegro.pl

Informasjon om at Allegro fjernet auksjoner med arkeologiske kulturminner, i tillegg til en reell mulighet for straffeansvar for slike handlinger førte umiddelbart til økt kunnskap om gjeldende lover hos samlere av historiske suvenirer og skattejegere"

og uoriginale varer. Etter dette skulle de ansatte i WOP-programmet overta fra Allegros administratører arbeidet med å fjerne lovstridige auksjoner fra nettstedet. Polens nasjonale kulturminneinstitutt er for tiden den eneste offentlige institusjonen i programmet og en av to partnere som ikke representerer et varemerke⁵.

Neste etappe av Allegros engasjement i vern av kulturarv var gjennomføringen av initiativet til politiets nasjonale hovedkvarter, som i samarbeid med Polens nasjonale kulturminneinstitutt og Nasjonalt institutt for museumsforvaltning og bevaring av samlinger⁶ forhandlet frem opprettelsen av en side med regler for trygg omsetning av kulturminner på nettstedet. En lenke med informasjon om temaet har nå blitt lagt ut på alle sidene med kategorier der det blir solgt kulturgjenstander.

Samarbeidet mellom Polens nasjonale kulturminneinstitutt og Allegro er imidlertid ikke begrenset til prosjektene nevnt ovenfor. Vi fikk også mulighet til å nå ut med opplysningsvirksomheten vår til portalens øvrige brukere. Informasjon om Instituttets målsetning og lovverket om vern av arkeologisk arv ble lagt ut i form av et intervju på en blogg for Allegros brukere⁷ og sendt til de mest aktive selgerne⁸.

Vi fikk dessuten mulighet til å delta på møtet til Allegro Group, som er et todagers opplysnings- og underholdningsarrangement som selskapet avholder hvert år for sine brukere. Vi deltok som samarbeidspartner i WOP-programmet og presenterte vårt informasjonsmaterieell og svarte på spørsmål fra brukerne.

I mai 2010 ga Allegro samarbeidspartnerne i WOP-programmet et verktøy til

å verifisere auksjoner uten at det var nødvendig å sende e-post. De innmeldte auksjonene blir nå fjernet ved hjelp av et spesielt skjema på partnerens konto, og det er også mulig å generere statistikk. Et av leddene i ordningen handler om verifisering av auksjoner som er innmeldt av WOPs ansatte. Det ble opprettet en egen kategori kalt "kulturminne", som gjelder spesielt for Polens nasjonale kulturminneinstitutt.

Samarbeidet mellom Polens nasjonale kulturminneinstitutt og nettstedet Allegro om vern av kulturarv var et nyskapende initiativ, som gikk forut for liknende ordninger i andre europeiske land som har som formål å fjerne ulovlige arkeologiske kulturminner fra markedet.

Mens samarbeidet mellom Allegro og Polens nasjonale kulturminneinstitutt allerede var i ferd med å gi målbare resultater, var internasjonale organisasjoner bare i forberedelsesfasen. Først 7. juli 2007 offentliggjorde UNESCO ICOM og generalsekretæren i Interpol en appell om nødvendig arbeid angående kulturarv som blir forsøkt solgt på Internett⁹. Den femte internasjonale Interpol-konferansen i Wieliczka om bekjempelse av ulovlig omsetning av kulturgjenstander stjålet i Øst-Europa, der en stor del var viet til ulovlig netthandel, ble holdt i september 2007. Deltakerne ble rådet til å samarbeide med auksjonsnettsteder.

Første juli 2008, ett år etter at den offisielle avtalen mellom Allegro og Polens nasjonale kulturminneinstitutt var underskrevet, ble reglene for omsetning av arkeologiske kulturminner forandret på de tyske¹⁰, østerrikske og sveitsiske eBay-nettstedene. Alle auksjoner med arkeologiske kulturgjenstander som

ikke inneholder skriftlig bekreftelse på gjenstandens opprinnelse, blir fjernet. Bekreftelsen kan være en kvittering, et bilde fra en katalog fra auksjonshuset eller et dokument utstedt av en autorisert embetsmann.

I januar 2009 anbefalte English Heritage i sin rapport om problemer med plyndringsvirksomhet på arkeologiske utgravningsområder å innføre liknende løsninger også på britiske eBay (Night-hawks & Nighthawking, s. 110)¹¹.

Melding etter fjerning av auksjonen som følge av at Allegros retningslinjer ikke overholdes

Kilde: www.allegro.pl

På samme tid kunne man allerede merke en betydelig nedgang i illegale bud på Allegro i Polen.

Det er ikke mulig å overvurdere be-

tydningen som våre partnere i Allegro har hatt for denne suksessen. Vi retter en spesiell takk for vennlighet, åpenhet og forståelse for problematikken rundt

kulturarv, og for strålende samarbeid til Piotr Bykowski, Bogna Niklasiewicz, Magdalena Gramza, Anita Gnatowska og Anna Tokarek.

KILDER

Cherka Maksymilian (red.). 2010. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz. Warszawa.

Oxford Archaeology's rapport for English Heritage. 2009. Nighthawks & Nighthawking. Damage to Archaeological Sites in the UK & Crown Dependencies caused by Illegal Searching & Removal of Antiquities. Strategic Study, Final Report, januar 2009. <http://www.helm.org.uk/upload/pdf/NIGHTHAWKS2.pdf>

FOTNOTER

1. I mai 2011 var antall brukere på auksjonsnettstedet anslått til cirka 13 millioner.
2. Dette er i henhold til lov om vern og bevaring av kulturminner (Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), art. 35 av 23. juli 2003 (Polsk lovidende 2003 nr. 16, post. 1568 med senere endringer):
 1. Gjenstander som er arkeologiske kulturminner, og som er utgravd, funnet ved tilfelle eller anskaffet ved arkeologiske undersøkelser, er statens eiendom.
 2. Også gjenstander som er arkeologiske kulturminner, og som er anskaffet ved leting som nevnt i art. 36, første ledd, pkt. 12, er statens eiendom.
 3. Oppbevaringssted for arkeologiske kulturminner som er avdekket, funnet ved tilfelle eller anskaffet ved arkeologiske undersøkelser eller letinger, som nevnt i art. 36, første ledd, pkt. 12, fastsettes av Fylkesantikvaren. Kulturminnene skal, gjennom antikvarens vedtak, overleveres til et museum eller en annen enhet, med enhetens samtykke. Med leting, som nevnt i andre ledd, menes leting etter skjulte eller forlatte løse kulturminner, herunder arkeologiske kulturminner, med bruk av all slags elektronisk utstyr og dykkerutstyr (art. 36, første ledd, pkt. 12)
3. Mer om dette finnes i rapporten til Oxford Archaeology for English Heritage: 2009. Nighthawks & Nighthawking: Damage to Archaeological Sites in the UK & Crown Dependencies caused by Illegal Searching & Removal of Antiquities, fra januar 2009, side 82–83. Nettside: <http://www.helm.org.uk/upload/pdf/NIGHTHAWKS2.pdf>
4. I 2007 opererte Polens nasjonale kulturminne- institutt under navnet Nasjonalt senter for undersøkelser og dokumentasjon av kulturminner (Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków). Navnet ble endret 1. januar 2011.
5. I mai 2011 var det 155 deltakere i prosjektet Samarbeid om vern av rettigheter. De representerer mer enn 250 varemerker. Den eneste organisasjonen i programmet bortsett fra Polens nasjonale kulturminne- institutt som ikke beskytter et varemerke, er den polske miljøvernforeningen Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody "Salamandra", som fører tilsyn med omsetning av arter beskyttet av Washington-konvensjonen.
6. I 2007 het Nasjonalt institutt for museumsforvaltning og bevaring av samlinger (Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów Publicznych) Senter for bevaring av offentlige samlinger (Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych).
7. <http://blog.allegro.pl/index.php/2009/03/18/partnery-wop-kim-jest-archeolog-amator/>
8. Dette gjaldt brukere som hadde status "Superselger". Dette er brukere med de beste tilbakemeldingene, som i løpet av de tre siste måneder har salg på over ti gjenstander per måned til en samlet verdi av over PLN 5000 hver måned.
9. http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Statements/ENG/illicit_traffic2007_eng.pdf
10. <http://pages.ebay.de/help/policies/artifacts.html>
11. Oxford Archaeology's rapport for English Heritage. 2009. Nighthawks & Nighthawking: Damage to Archaeological Sites in the UK & Crown Dependencies caused by Illegal Searching & Removal of Antiquities, januar 2009, s. 110. <http://www.helm.org.uk/upload/pdf/NIGHTHAWKS2.pdf>

Bekjempelse av kulturminnekriminalitet i norsk politi – utdanningstilbud og kompetanseheving

Brian Kristian Wennberg

Miljøkoordinator, Oslo politidistrikt

Kulturminnekriminalitet

Bekjempelse av kulturminnekriminalitet har hittil vært en marginal oppgave i forhold til de andre store utfordringene politiet jobber med, når man ser på antall anmeldelser, og har vært lite prioritert. Saker som gjelder brudd på kulturminneloven, behandles innenfor fagfeltet miljøkriminalitet som også omfatter blant annet naturkriminalitet, ulovlig forurensning og arbeidsmiljøkriminalitet. All opplæring i bekjempelse av kulturminnekriminalitet inngår som del av miljøkriminalitetsfaget. Det finnes foreløpig ingen tilbud om spesialistutdannelse innen kulturminnekriminalitet rettet mot polititjenestemenn og -kvinner.

Etterforskning av miljøkriminalitet er i mange politidistrikt organisert sammen med etterforskning av økonomisk kriminalitet i såkalte økoteam hos det lokale politiet. Enkelte politidistrikt har egne miljøetterforskere og -jurister, men vanligvis må det lokale politiet behandle alle typer saker som kommer inn. Den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet – ØKOKRIM – har et eget miljøteam med nasjonalt bistandsansvar og er også tillagt rollen som nasjonalt kompetansesenter for kunst- og kulturminnekriminalitet.

Lovverk og forvaltning

De viktigste reglene for vern av kulturminner finner vi i kulturminneloven av 1978 (kml), brukthandeloven av 1999 (bhl) og plan- og bygningsloven av 2008 (pbl) med forskrifter. I kulturminneforvaltningen er det imidlertid et skille mellom faste og løse kulturminner (NOU 2002:1, s. 111 og Norendal 2011). Forvaltning av faste kulturminner er et spørsmål om arealdisponering og er underlagt Miljøverndepartementet. Kulturdepartementet

har ansvaret for løse kulturminner. Pbl er i dag delt mellom Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet.

Denne ansvarsdelingen innenfor kulturminneområdet kan også få konsekvenser for kulturminnernes rettsbeskyttelse, avdekking av straffbare forhold og håndheving av reglene.

I Norge skiller man for øvrig ikke konsekvent mellom kunstkriminalitet og kulturminnekriminalitet, verken i rettsterminologien eller i offentlig debatt. I en serie publikasjoner fra Brottförebyggande rådet (Brå) i Sverige er man seg mer bevisst begrepsbruken (Korsell og Källman 2011:11). Her omhandler kulturarvsbrott grovt sett kriminalitet rettet mot kunst og antikviteter, mens fornminnesbrott omhandler kriminalitet rettet mot arkeologiske strukturer og gjenstander.

Gjennom internasjonale konvensjoner som UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (ratifisert av Norge i 2001) og UNESCO-1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (ratifisert i 2007) har vi forpliktet oss til å bekjempe grenseoverskridende kulturminnekriminalitet.

Registrering av saker og statistikk

Kulturminnekriminalitet som rammer faste kulturminner og bygninger, anmeldes som regel av tilsynsmyndighetene – Riksantikvaren, byantikvarene eller fylkeskommunen – og registreres som brudd på kml. Disse typene kulturminner har man god statis-

Graving av vann- og avløpsledning gjennom middelalderkulturlag uten tillatelse
(Foto: Norsk institutt for kulturminneforskning 2010).

Gullbrakteater fra en sak om ulovlig innførsel av kulturminner under etterforskning
Foto: dokumentasjon i saken 2011

tisk oversikt over, men det kan være store mørketall fordi mange forhold antageligvis ikke avdekkes eller anmeldes. Kriminalitet som rammer kunst og antikviteter, derimot, slik som skadeverk på, innbrudd i eller tyveri fra museer og kirker, registreres som ordinær vinningskriminalitet. Det spesifiseres ikke hva som er stjålet/skadet. Sta-

tistisk vil derfor et tyveri av en lommebok fra en museumsbesøkende og et tyveri av et uvurderlig maleri fremstå som like. Begge forholdene regnes som grovt tyveri og går inn i statistikken for vinningskriminalitet, men kunsttyveriet registreres ikke som kulturminnekriminalitet. Anmeldelser for brudd på bhl forekommer sjeldent, og

bestemmelsene om ulovlig innførsel av kulturminner er relativt nye og lite prøvet i rettssystemet.

Kulturminnedatabase

Det er politisk vedtatt at det skal opprettes en norsk database over stjalne kulturgjenstander i forbindelse med en større oppgradering av politiets IKT-systemer. Det jobbes for at kunst- og antikvitethandlere, publikum og andre skal få tilgang til en offentlig versjon av basen.

Studier på Politihøgskolen

Politiutdanningen tar tre år. Politihøgskolen (PHS) har to avdelinger, en i Oslo og en i Bodø. Jeg vil her gi en kort oversikt over studietilbudet på PHS i Oslo, som utdanner majoriteten av studentene, med henblikk på tema som berører kulturminnekriminalitet.

Bachelorutdanning

Studentene får et kort bekjentskap med kml som en av flere spesiallover innen området strafferett og straffeprosess.

Fordypning (Av politiinspektør Geir Normann Valaker)

Til og med studieåret 2010/2011 har studentene i siste studieår kunnet velge miljøkriminalitet som et treukers fordypningsfag,

Kulturminnekriminalitet vil inngå som en fordypning i etterforskning av miljøkriminalitet. Samtlige fordypningsemner skal også bidra til å styrke studentenes generelle etterforskningskompetanse”

hvorav kulturminnekriminalitet har utgjort ca. fire timer undervisning.

Fra studieåret 2011/2012 vil også studentene i avsluttende studieår omfattes av en ny rammeplan. Nylig godkjente emneplaner inkluderer ti valgbare fordypningsemner. Samtlige knyttes til etterforskning av ulike saksområder og etterforskningsmetoder, blant annet etterforskning av miljøkriminalitet. Fordypningene vil gå over fem uker, inkludert eksamen, og utgjør seks studiepoeng. Kulturminnekriminalitet vil inngå som en fordypning i etterforskning av miljøkriminalitet. Samtlige fordypningsemner skal også bidra til å styrke studentenes generelle etterforskningskompetanse.

Etterutdanning (Av politiinspektør Ivar Husby)

Siden midten av 1990-tallet har PHS tilbudt etter- og videreutdanning i bekjempelse av miljøkriminalitet. Helt fra starten har kulturminnekriminalitet vært et sentralt element i utdanningen. Fra å være et treukers kurs uten eksamen ble det i 2005 endret til å bli et spesialiststudium med 20 studiepoeng. Studiet tilbys annethvert år, neste gang i 2012.

Fra 2011 vil i prinsippet alle spesialistutdanningene ved PHS, inkludert studiet i miljøkriminalitet, bygge på en obligatorisk videreutdanning i etterforskning (15 studiepoeng). Sentralt innhold i en slik fellesmodul vil være fagovergrepene fenomenkunnskap og metodebruk. Hensikten er å ytterligere styrke den helhetlige forståelsen av etterforskningsfaget og legge til rette for erfaringsutveksling og utvikling. Det er en målsetning å styrke politiets generelle

kompetanse innen etterforskning på alle fagområder.

Dagens miljøkriminalitetsstudium er organisert som en kombinasjon av undervisningssamlinger og hjemmearbeid. Målgruppen er først og fremst ansatte i politiet, det vil si politi og jurister som har eller er tiltenkt henholdsvis etterforsknings- eller påtaleansvar for å bekjempe miljøkriminalitet i sitt distrikt. Søkere fra andre offentlige direktorater eller tilsynsmyndigheter, som har eller er tiltenkt fagansvar og tilsynsoppgaver, kan også komme i betraktning til opptak ved studiet.

Utdanningen er estimert til ca. 560 timer og gjennomføres i løpet av tolv måneder. Samlingene utgjør 140 timer, fordelt på fire uker. En av disse samlingsukene er i sin helhet viet kulturminnekriminalitet. Timeplanen for samlingsuken har overskriften "Kunst- og kulturminnekriminalitet".

Den gir studentene en god innføring i de viktigste bestemmelsene i kulturminneloven og plan- og bygningsloven, så vel som i aktuelle straffebestemmelser. Undervisningen er ikke bare teoretisk orientert. Også mer teknisk rettet etterforskning blir behandlet. Tematisk behandles dessuten bestemmelsene om inn- og utførelse, aktuelle konvensjoner og internasjonalt samarbeid. Brukthandelvirksomhet, kunst- og antikviteter, marine kulturminner og kirkesikkerhet er også emner på timeplanen.

Spesialisering

Det er en overordnet plan å få etablert et masterstudium i etterforskning på PHS. På sikt vil etterforskning av miljøkriminalitet kunne tenkes å være et emne for individuelle masteroppgaver. For øvrig fins det forskjellige kurs og studier i utlandet, blant annet i regi av European Police College – CEPOL.

Maleriet Portrettstudie av Edvard Munch, 1887, stjålet fra Nasjonalgalleriet i 1993
Foto: ØKOKRIM.

Stadig flere politistudenter tar støttefag ved universitetene. Noen har en universitetsgrad i arkeologi. Man ser også en økt interesse for kulturminnekriminalitet i forskningsmiljøet på Institutt for arkeologi, konservering og historie ved Universitetet i Oslo.

Kompetanseheving

ØKOKRIM gir ut en skriftserie med tema innenfor økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet. Et viktig referanseverk for kulturminnevernet er kommentarutgaven til kulturminneloven (Holme 2005). Miljøteamet gir ut fagtidsskriftet Miljøkrim for miljøetterforskere og -jurister hvor man blant annet finner aktuelle rettsavgjørelser og artikler om forskjellige tema innenfor miljøkriminalitet, herunder kulturminnekriminalitet.

ØKOKRIM er av Politidirektoratet siden 2006 tildelt nasjonalt ansvar for kompetansebygging innenfor kunst- og kulturminnekriminalitet (brev av 2. januar 2006). Det innebærer å gi faglig bistand og råd til politidistriktene, gjennomføre kompetansehevende tiltak, samarbeide med Kriminalpolitisen i saker knyttet til organisert

kriminalitet, etablere gode relasjoner med samarbeidspartnere utenfor politiet og delta aktivt i internasjonalt samarbeid, mv.

Hospiteringsordningen på ØKOKRIM har som mål å heve kompetansen innen økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet i politidistriktene. Etterforskere og jurister tilbys inntil ett års ansettelse mot at de forplikter seg til å jobbe med fagfeltet i to år etter retur til eget tjenestested.

For å koordinere innsatsen mot miljøkriminalitet, både internt i politiet og eksternt i forholdet til samarbeidspartner, er det innført en miljøkontaktordning. Ordningen innebærer at hvert av de 27 politidistriktene skal ha en miljøkoordinator og hver driftsenhet en miljøkontakt. Dette er et viktig element i lokal kompetanseheving. Nasjonal miljøkoordinator er plassert ved miljøteamet på ØKOKRIM, og er ansvarlig for et årlig miljøseminar hvor miljøkoordinatorer og -jurister fra hele landet samles.

Oppsummering

Det at kulturminnevernet er fordelt på forskjellige fagdepartementer og forskjellige tilsynsmyndigheter med varierende grad av kontrollvirksomhet, vanskeliggjør avdekkin-

gen av straffbare forhold. Det er videre helt avgjørende at kulturminnemyndighetene informerer politiet i de tilfellene hvor noen har mistanke om brudd på kulturminneloven. En viktig del av kompetansen erverves gjennom erfaring. Politi og påtalemyndighet trenger saker for å lære å håndtere dem på en god måte. Rutinene for registrering av saker som gjelder tyveri fra museer, samlinger og kirker, bør forbedres. Kunstbasen som er under planlegging, vil være et skritt i riktig retning. Bevisstheten i politiet rundt kulturminnekriminalitet øker, men først når man får etablert en slagkraftig spesialenhet som kan jobbe mer forebyggende, eksempelvis under ØKOKRIM, vil viktigheten av dette arbeidet synliggjøres. Norge har gjennom UNESCO 1970-konvensjonen forpliktet seg til å ha en nasjonal enhet som jobber med de temaene som konvensjonen behandler (artikkel 5, første ledd). Teksten sier endog at det skal være "[...] et tilstrekkelig antall kvalifiserte ansatte til å utføre følgende oppgaver på en effektiv måte: [...]".

ØKOKRIM har foreløpig ikke blitt tilført nødvendige midler fra bevilgende myndigheter til denne oppgaven.

KILDER

- CEPOLs nettside. 2011. Forside. Lest 3. juli 2011. <http://www.cepol.europa.eu>
- Holme, J. (red.). 2001a. Kulturminnevern bind I, ØKOKRIMs skriftserie 12. Oslo.
- Holme, J. (red.). 2001b. Kulturminnevern bind II, ØKOKRIMs skriftserie 12. Oslo.
- Korsell, L., Källman, L. 2011. Kulturarvsbrott, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
- Miljøverndepartementet. NOU (Norges offentlige utredninger) 2002:1 Fortid former framtid.
- Norendal, S. 2011. Janne Wilberg – Med sansen for de små ting. Oslo. Lest 29. juni 2011. <http://www.museumsnytt.no/folk-og-museer/janne-wilberg-med-sansen-for-de-sma-ting>
- Politihøgskolens nettside. 2011. Studietilbud. Oslo. Lest 3. juli 2011. <http://www.phs.no/no/Studietilbud>
- ØKOKRIMs nettside. 2011. Forside. Lest 3. juli 2011. <http://www.okokrim.no>

BIDRAGSYTERE TIL DENNE ARTIKKELEN

- Politioverbetjent Kenneth Didriksen, ØKOKRIM
- Avdelingsleder Geir Normann Valaker, Politihøgskolen
- Seksjonsleder Ivar Husby, Politihøgskolen
- Politiinspektør Ingunn Mannsås Kjærstad, Politidirektoratet
- Politiførstebetjent Stina Irene Gravningen Sjø, Finans- og miljøkrimseksjonen, Oslo pd

Implementering og unnskapsutveksling: Noen refleksjoner og erfaringer¹

Josephine M. Rasmussen, prof. Christopher Prescott

Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo

Ødeleggelse som forårsakes av plyndring og tyveri fra arkeologiske kontekster og førhistoriske steder er godt dokumentert og har vært gjenstand for omfattende forskning. Den norske ratifiseringen av UNESCO-konvensjonen 1970: om tiltak for å forby og forhindre ulovlig import og eksport av kulturminner, og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturminner, er en anerkjennelse av de ødeleggende konsekvensene plyndring og tyveri har, og et viktig varsel om at denne type kriminalitet må tas mer på alvor. Ratifiseringen og den etterfølgende implementeringen av Forskrift om utførsel og innførsel av kulturgjenstander i den norske Kulturminneloven i 2007 er i overensstemmelse med den økende globale bevisstheten rundt omfanget og konsekvensene av kulturminnekriminalitet. Siden 1970-tallet har det foregått en betydelig utvikling av både internasjonale avtaler og nasjonalt regelverk for handel med kulturgjenstander, med det formål å begrense plyndring og ødeleggelse av førhistoriske levninger. Likevel ser det ut til at verken nasjonalt eller internasjonalt regelverk hindrer at ødeleggelse av kulturminner som følge av krig, plyndring og illegal handel med arkeologiske gjenstander øker i omfang. Evaluering av ulike juridiske forsøk på å regulere handelen viser at slike tiltak har hatt begrenset effekt på det mer eller mindre illegale markedet. Denne artikkelen tillater ikke en dyptgripende diskusjon om de komplekse årsakene til denne situasjonen. Det kan imidlertid konstateres at lokaliseringen og fordelingen av ansvar har betydning for gjennomføringen av lovverket. Artikkelen tar for seg de utfordringene som oppstår i en situasjon hvor politiet og tollvesen har ansvar for den praktiske

håndteringen av tiltak mot smugling og ulovlig handel med kulturgjenstander.

Behov for kunnskap

I 2008 gjennomførte Institutt for arkeologi, historie og konservering ved Universitetet i Oslo en undersøkelse om ulike kompetansebehov innen et bredt spekter av kulturminnesektoren. Et viktig formål med denne studien var å undersøke håndteringen av de nylig innførte restriksjonene på handel og import av kulturgjenstander. En del av undersøkelsen ble gjort blant politiet og tollansatte, med fokus på håndtering av kulturminnekriminalitet innen politiet og tollvesenet². 176 respondenter (35,2 % av de spurte) fra de seks norske tollregionene samt fra Toll- og avgiftsdirektoratet deltok i undersøkelsen. Fra politiet deltok 44 respondenter (63,8 % av de spurte). Det begrensede antallet respondenter fra politiet, sammenlignet med respondentene fra tollvesenet, skyldes at undersøkelsen kun

ble sendt til politiansatte med ansvar som spesielt involverer miljø- og kulturminnekriminalitet. Det er viktig å huske på dette når man vurderer resultatene fra studien. Undersøkelsen besto av 33 punkter, og inneholdt en kombinasjon av spørsmål hvor det var lagt opp til kvalitative besvarelser ved at respondentene selv kunne skrive inn svar, og spørsmål med varianter av flervalgssvar der det hukes av for ulike svaralternativer. Følgende funn fra undersøkelsen er spesielt relevante her:

Nærmere 80 % av respondentene følte at de manglet grunnleggende kunnskap om hvordan kulturminner og kulturgjenstander kan se ut, og respondentene fra politiet følte seg generelt usikre på hvordan kulturminnekriminalitet skulle etterforskes.

Ingen av respondentene fra tollvesenet og kun et par fra politiet kunne navngi databaser over stjålne kulturgjenstander.

Over 60 % av de spurte mente at de ikke kjente lovgivningen godt nok når det

Nærmere 80 % av respondentene følte at de manglet grunnleggende kunnskap om hvordan kulturminner kan se ut, og respondentene fra politiet følte seg generelt usikre på hvordan kulturminnekriminalitet skulle etterforskes"

gjaldt kulturminner til at de kunne utføre pliktene sine på dette området.

Respondentene ønsket spesielt å skaffe seg mer kompetanse om lovgivning i forhold til kulturminner og kulturgjenstander. I tillegg oppga polititjenestemennene at de kunne ha nytte av profesjonell opplæring i hvordan man avdekker og etterforsker kulturminnekriminalitet; hvordan man skal behandle og sikre arkeologisk materiale samt hvordan man gjenkjenner arkeologiske kontekster og gjenstander. De ønsket også mer kunnskap om ulovlig handel med kulturminner, smugling og forbindelseslinjer til annen kriminalitet.

Begge grupper etterlyste tverrfaglig samarbeid og bedre prosedyrer i de tilfeller hvor det er mistanke om at det er begått kriminelle handlinger.

Selv om undersøkelsen ikke kan hevde å være en nøyaktig fremstilling av alle sider

ved politiets arbeid eller tollvesenets kontroll når det gjelder denne type kriminalitet, gir den verdifull og nyttig innsikt i hvordan respondenten både innen tollvesenet og innen de delene av politiet som har spesielt ansvar for dette, opplever situasjonen. Mer enn ett år etter at ny lovgivning var på plass viste undersøkelsen også hvilke førstehåndserfaringer og refleksjoner de som skulle håndheve forskriftene hadde gjort seg. Basert på undersøkelsen kan man trygt konkludere med at innen rapporten ble publisert (våren 2008) var lite blitt gjort for at politi og tollvesen skulle kunne oppfylle det ansvaret som er blitt pålagt dem gjennom den forskriften om grensekontroll og handel med kulturgjenstander.

Utdanning og opplæring

Siden 2008 har det blitt tatt initiativer for å møte behovet for kunnskap og opplæring

innen politi- og tollvesen. I tråd med resultatene fra undersøkelsen foreslo vårt institutt ved Universitetet i Oslo at kompetansebygging innen politi- og tollvesen kunne trekke veksler på eksisterende, tverrfaglig ekspertise. Målet ville ikke være å gjøre politifolk og tollere til kulturminneeksperter, arkeologer eller historikere, men at de skal kunne dra nytte av et samarbeid på tvers av fagdisiplinene. For å følge opp de utfordringene som ble avdekket i undersøkelsen, burde en videre opplæring fokusere på:

- » Nasjonale og internasjonale tendenser når det gjelder tyveri, plyndring og ulovlig handel.
- » Prosedyrer og ansvar i henhold til forskrifter om import/eksport samt generell lovgivning som omfatter kulturarv. Slik opplæring ville blant annet kunne gjøre deltakerne i stand til å:
 - » Gjenkjenne kunst og kulturgjenstander.

- » Gjennomføre hensiktsmessige undersøkelser i forbindelse med mistenkelige objekter, overføringer og transaksjoner.
- » Håndtere skjørt, historisk materiale på forsvarlig måte når det er nødvendig.
- » Nyttiggjøre seg ulike databaser og andre nasjonale og internasjonale ressurser.
- » For å opprette verdifulle kontakter og nettverk, ble det foreslått at kurs og opplæring tilbys for ansatte innen politi- og tollvesen samtidig.

Selv om disse forslagene ikke førte til at direktorater og departementer åpnet lommeboken for å finansiere slike tiltak, fikk de prinsipiell støtte. Både politi- og tollvesen har i dag økt fokus på kulturminnekriminalitet, men fordi det som finnes av opplæring stort sett foregår innad i de separate etatene, har det vært begrenset mulighet til å utvikle og dele kunnskap på tvers av profesjoner og mellom politi, toll, universitetene og kulturminneforvaltningen. Ikke minst virker slik utveksling å være nærmest fraværende på de nivåene hvor den praktiske håndhevelsen av lover og forskrifter skal foregå.

Oppfølging av regelverk mot ulovlig handel

Når det gjelder ulovlig import og eksport av kulturgjenstander over norske grenser er det sannsynlig at dette i all hovedsak foregår på to måter. Den første handler om at reisende og turister kjøper og bringer med seg kulturgjenstander hjem som suvenirer, mer eller mindre uvitende om at det er restriksjoner på hva det er lov til å ta med seg inn og ut av Norge av slikt materiale. I tillegg finnes det høyst sannsynlig en annen form for smugling som går ut på at stjålne gjenstander transporteres via Norge på vei til større markeder i Europa. En kombinasjon av faktorer som svak grensekontroll og geografisk nærhet til England, et av verdens største markeder for antikviteter, gjør Norge til en egnet transitthavn for stjålne gjenstander. Det kreves imidlertid ytterligere forskning for å vurdere om denne antakelsen er korrekt, eller om det er slik at materiale som tas inn til Norge i strid med importreglene i all hovedsak blir værende i landet.

En rekke seminarer og workshops, slik som den denne publikasjonen er et resultat av, har vært gjennomført med utgangspunkt i temaet "kulturminnekriminalitet". Slik sett kan man rettmessig hevde at det skjer en viss grad av tverrfaglig utveksling

på området både i Norge og i det siste også mellom Norge og Polen. Imidlertid har dette til nå i hovedsak foregått på direktoratsnivå, og synes dessverre å mangle forankring i faktiske erfaringer med håndheving av forskriften. De praktiske resultatene eller effekten av slike seminarer på dette nivået er derfor usikre. Med hensyn til restriksjoner på import og eksport av kulturgjenstander har Norsk kulturråd (og før det Statens senter for arkiv, bibliotek og Museum, ABM-utvikling), Toll- og Avgiftsdirektoratet og den norske UNESCO-kommisjonen samarbeidet for økt bevissthet og aktsomhet hos reisende og turister når det gjelder å ta med seg kulturminner inn i eller ut av landet. Brosjyrer og hefter understreker at det er den reisendes eget ansvar å sikre at han eller hun ikke bryter loven. Dette er helt klart både nyttig og nødvendig, men det er viktig å være klar over at selv om slike kampanjer er opplysende for alminnelige reisende, så er det mindre egnet som verktøy mot intensjonell smugling. Et-sidig fokus på suvenirkjøpere hvor organisert kriminalitet glemmes eller ignoreres, blir lett selvbekreftende på den måten at man konkluderer med at få gjenstander smugles på bakgrunn av at svært få gjenstander oppdages. Denne utfordringen og den påfølgende mangelen kunnskapsdata har blitt diskutert tidligere og omtales også i den første rapporten fra Kulturdepartementet når det gjelder regulering av import/eksport, og viser denne utfordringen med implementeringen. Punkt 5a i rapporten slår fast at: "(...) Ettersom det ikke finnes tilgjengelig statistikk er det vanskelig å vurdere omfanget av ulovlig eksport eller import av løse kulturminner. I følge rapporter er det imidlertid svært få gjenstander som har blitt stoppet i tollene. I 2009 ble det gjort fem beslag av tollmyndighetene, noe som var en økning fra 2008 "

Fordi tollvesenet har lite kunnskap både om hva slags gjenstander som omfattes av regelverket og om hvordan markedet opererer, er de trolig ikke i stand til å hindre smugling av annet enn enkelte, tilfeldige turistsuvenirer. Noe av årsaken til dette er nettopp at det faktiske, praktiske samarbeidet og kunnskapsutvekslingen mellom de ulike fagmiljøene er svært begrenset. I denne situasjonen er det utenkelig av tollvesenet skal kunne produsere pålitelig statistikk eller utføre målrettede kontroller.

Risikoen for et negativt resultat

I tillegg til at man unnlater å oppfylle forpliktelsene i lowerket, kan utilstrekkelig håndhevelse bidra til å skape en motsatt effekt av det som er angitt som formålet med konvensjonen. Denne risikoen henger sammen med det fenomenet at gjenstandene på markedet ofte kan synes å ha en ambivalent, juridisk status. Dette er et iboende paradoks knyttet til denne handelen og kan illustreres slik: en ulovlig gjenstand blir en lovlig vare når den passerer gjennom nok legale institusjoner (solgt av et lovlig aksjonsfirma, mottatt eksporttillatelse på vei ut av transittlandet og så videre). Det er derfor ikke enkelt å dele handelen med kulturminner inn i et legalt og åpent marked på den ene siden og et illegalt undergrunnsmarked på den andre. Denne handelen arter seg snarere slik at "ulovlige" og "lovlige" gjenstander omsettes side om side og om hverandre i både "legale", åpne markeder og gjennom mer tvilsomme, skjulte transaksjoner. Dersom politi- og tollvesenet ikke utvikler en innsikt i hvordan disse markedene arbeider, hvordan gjenstandene reiser samt hva som definerer legale og illegale gjenstander, vil de ikke kunne nyttiggjøre seg de verktøyene som konvensjonen gir for å motarbeide ulovlig handel. Tvert i mot vil sovede bestemmelser kunne bidra til å legitimere gjenstander og transaksjoner som i utgangspunktet er ulovlige, for eksempel gjennom ukyndig fortolling. Det er derfor viktig at tollmyndighetene finner løsninger som gjør at de på en mer effektiv måte bidrar til å begrense ulovlig import og eksport. I dag kan det se ut som om kulturgjenstander først og fremst håndteres og fortolles gjennom ordinær tolltariff, og som en konsekvens av dette vil en del gjenstander få urettmessig legitimitet som deklart objekt.

Dersom man skal kunne håpe på bedre oppfølging av import- og eksportreguleringen, og å begrense ulovlig handel, plyndring og tyveri av kulturgjenstander, må det tas tak i disse problemene. For øyeblikket er kunnskapsutviklingen og dokumentasjonen på dette feltet tilfeldig og begrenset i Norge, og det mangler pålitelig statistikk på omfanget av import og eksport. Det finnes et umiddelbart behov for oppdaterte analyser og en bevisstgjøring rundt de

implikasjonene som ulovlig handel har både for Norge og andre land. Dette er også avgjørende dersom de personene som er involvert i å følge opp lovverket skal kunne få nødvendig og relevant

opplæring. Det å redusere ulovlig handel med kulturgjenstander til et spørsmål om import eller eksport av turistsuvenirer kan være fristende for kulturmyndighetene, fordi det er relativt billig og

ukomplisert. Men denne tilnærmingen er ikke bare utilstrekkelig, den medfører også en risiko for å legitimere ulovlig handel gjennom skjodesløs oppfølging av forskriften.

KILDER

- Ali, I. and R. Coningham (2001). Recording and Preserving Gandhara's Cultural Heritage. Trade in illicit antiquities: the destruction of the world's archaeological heritage. N. Brodie, J. Doole and C. Renfrew. Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research: 25-31.
- Brodie, N. (2006). Conclusion: The Social and Cultural Contexts of Collecting. Archaeology, Cultural Heritage, and the Antiquities Trade. N. Brodie, Kersel, M. M., Luke, C. and K. W. Tubb, University Press of Florida: 303-319.
- Cuellar, J. P. d. (1995). Our Creative Diversity, Report of the World Commission on Culture and Development. Paris, UNESCO.
- Curtis, J. E. (2005). Report on meeting at Babylon 11 - 13 December 2004, Department of the Middle East, British Museum.
- Curtis, J. E. (2009). Inspection of Babylon on behalf of UNESCO 25th 29th February 2009, Department of the Middle East, British Museum.
- Gerstenblith, P. (2006). Recent Developments in the Legal Protection of Cultural Heritage. Archaeology, Cultural Heritage, and the Antiquities Trade. N. Brodie, M. M. Kersel, C. Luke and a. K. W. T. (eds.), University Press of Florida: 68-92.
- Gill, D. W. J. and C. Chippindale (1993). "Material and Intellectual Consequences of Esteem of Cycladic Figures " American Journal of Archaeology 97: 601-659.
- Jacobsen, H. M., M. Ulsberg, et al. (2008). Å jobbe med kulturminner: en kartlegging av kompetansebehov blant ansatte innen kulturminnesektoren, toll - og politimyndigheter : en undersøkelse gjennomført av Albatross på oppdrag fra Universitet i Oslo, ved Institutt for arkeologi, konservering og historie. Oslo, Albatross.
- Krieken-Pieters, J. v. (2006). Art and Archaeology of Afghanistan: its fall and survival : a multi-disciplinary approach. Leiden, Brill.
- Kulturdepartementet (2011). Application of the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property: First periodical report – Norway. March 2011, Kulturdepartementet.
- Mackenzie, S. and P. Green (2009). Criminalising the Market in Illicit Antiquities: An Evaluation of the Dealing in Cultural Objects (Offences) Act 2003 in England and Wales. Criminology and Archaeology: Studies in Looted Antiquities. S. Mackenzie and P. Green. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing: 145-170.
- Mackenzie, S. and P. Green, Eds. (2009). Criminology and Archaeology: Studies in Looted Antiquities. Oñati International Series in Law and Society. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing.
- Meyer, K. E. (1974). The plundered past. London, Hamish Hamilton.
- Rasmussen, J. M. (2007). Transittlandet. Dagbladet: 31.03.2007, p. 57.
- Rasmussen, J. M. (2011) Ulovlig handel: individuelt ansvar eller organisert smugling. Museumsnytt
- Renfrew, C. (2000). Loot, legitimacy and ownership: the ethical crisis in archaeology. London, Duckworth.
- Schuster, A. M. H. and M. Polk (2005). The Looting of the Iraq Museum, Baghdad: the lost legacy of ancient Mesopotamia. New York, Harry N. Abrams.
- Tubb, K. W. (1995). Antiquities: trade or betrayed : legal, ethical and conservation issues. London, Archetype.
- UNESCO (1970). Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property 1970. Paris, UNESCO.

FOTNOTER

1. Denne artikkelen er basert på et innlegg presentert i forbindelse med Workshop 3. Communication and education for improving awareness i Oslo 14. januar 2011 på vegne av Institutt for arkeologi, historie og konservering, UiO. Tittelen på innlegget var Educational efforts in an interdisciplinary field: Some experiences.
2. Rapportens tittel: Å jobbe med kulturminner: En kartlegging av kompetansebehovet blant ansatte innen kulturminnesektoren, toll – og politimyndigheter. Kun tilgjengelig på norsk.

Hvordan kan reiselivsindustrien bidra til å verne kulturarv?

Rolf Forsdahl

Reiselivsdirektør, juridisk rådgiver, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon

Kulturminner, eller kulturelle severdigheter av historisk verdi, er et viktig element i reise- og opplevelsesindustrien over hele verden. Det er derfor naturlig å tenke at aktørene i reiselivsindustrien med glede vil gjøre det de kan for å hindre ødeleggelse av, eller slitasje på, slike severdigheter, bl.a. gjennom å påvirke sine kunder til ansvarlig oppførsel ved besøk på slike steder. Imidlertid er verden – og reiselivsindustrien – ikke så enkel.

Reiselivsindustrien: En fragmentert næring

De fleste utenfor reiselivsindustrien – og dessverre også mange innenfor våre rekker – oppfatter "reiselivsindustrien" som mye enklere og mer homogen enn den i virkeligheten er. Faktum er at reiselivsindustrien utgjøres av forskjellige aktørgrupper som dels er konkurrenter, dels er samarbeidspartnere og dels helt uten innbyrdes relasjoner.

Vanligvis blir hoteller og transportselskaper oppfattet som de viktigste aktørgruppene, spesielt i kretser utenfor reiselivsindustrien selv. I reiselivsterminologien blir disse gruppene kun betegnet som "leverandører" av reiselivstjenester. En særskilt leverandørgruppe utgjøres av reisearrangørene, som leverer transport og overnatting (pluss andre "turisttjenester") som et samlet produkt.

Men uten reisebyråene som distribusjonskanal ville de fleste innenfor disse leverandørgruppene ikke kunne selge mer enn en liten del av kapasiteten sin (med unntak av reisearrangørene, som har høy grad av direkte salg). Derfor vil mange, med rette, oppfatte reisebyråene og reisearrangørene som den viktigste kontaktflaten mellom reiselivsindustrien og markedet.

Imidlertid glemmer mange, når de skal beskrive aktørene i reiselivsindustrien, den

sammensatte gruppen av virksomheter som er en viktig bidragsyter til den populariteten privatreiser har: Leverandører eller forvaltere av lokale opplevelser og severdigheter. Dette kan være lokale guider, utfluktsarrangører, underholdningsetablerementene, naturparker, og forvaltere/eiere av historiske og kulturelle severdigheter. Disse aktørene blir ofte plassert i kategoriene "kultur" eller "uteliv/underholdning" og ikke i "reiseliv", selv om det er gjennom disse aktørene turistopplevelsen gis merverdi. Det er også gjennom disse de reisende ofte møter det lokalsamfunnet de besøker.

Markedet: Mer enn turister

Det er videre en utbredt tendens når reiselivet skal problematiseres, at man utelukkende adresserer ferie- og fritidsreisende ("turister"). Selv om denne gruppen i volum er størst, vil forretningsreisende spille en betydelig rolle i de fleste av de utfordringer som følger i reiselivsindustriens kjølvann. "Forretningsreisende" er i denne sammenheng selvsagt ingeniøren, handelsrepresentanten eller direktøren som skal i møter med kunder eller samarbeidspartnere, men begrepet dekker også alle som reiser i politisk/organisasjonsmessig sammenheng eller på vegne av offentlige etater og institusjoner, samt deltagere på kurs og konferanser etc. Det er viktig å ha en

helhetlig oppfatning av reisemarkedet når man skal minimalisere de negative effektene som dagens reiseaktivitet dessverre har.

Minimal kontakt mellom den reisende og "reiselivsindustrien" før ankomst på destinasjonen

Det viser seg også at svært mange utenfor reiselivsindustrien har en feilaktig oppfatning av hva slags kontakt det de facto er mellom reiselivet og kundene. I store deler av den vestlige verden foregår den største delen av informasjon om og salg av reiselivsprodukter på Internett. Dette gjelder både reisebyråsalg og leverandørens direkte salg. Aktørene har et sterkt behov for å ha strømlinjeformede systemer til dette bruk: Web-løsningene skal være enkle, kreve færrest mulig klikk og ikke gi noen informasjon utover det nasjonale og EU-baserte lover krever, samt det man vet kunden trenger eller vil ha av informasjon. Selv med denne begrensningen er det omfattende informasjon kunden i prinsippet skal krysse av for å ha lest og akseptert, før han eller hun kan gjennomføre bestillingsprosessen sin. Flybilletter er nå så å si utelukkende elektroniske dokumenter, og dermed er også tidligere "kontakt" som bestod i fremsendelse eller overlevering av fysiske billetter, borte.

Ved salg av ferie- og fritidsreiser må aktørene forholde seg til de individuelle kundene. Når det gjelder forretningsreisende, er det slik at større bedrifter utgjør "kunden", slik at kontakten skjer mellom reisebyrå og bedrift istedenfor mellom reisebyrå og den enkelte reisende. Forretningsreisende fra mindre bedrifter vil i utgangspunktet bestille på samme måte som feriereisende.

Det må altså presiseres at mulighetene til å formidle ikke-lovpålagt informasjon til de reisende i forbindelse med markedsføring og salg er liten, og de vil fortsette å minke etter hvert som stadig flere aktører baserer kundekontakten på web-løsninger.

Den eneste "person-to-person"-kontakten som garantert vil vedvare, er kontakten mellom de reisende og transportørens personell under transporten, samt kontakten mellom de lokale representantene for virksomhetene og lokalsamfunnet den reisende møter når han eller hun er vel fremme, som f.eks. hoteller og restauranter, lokale guider etc.

Mange ønsker, mange krever at informasjon skal gis

Lovgivere i alle land krever at de reisende skal ha et visst utvalg informasjon før av-

tale om kjøp av reisetjenester kan inngås. Dette kan dreie seg om relativt tunge og lange tekster, men denne informasjonen kan reiselivsaktørene ikke velge bort. Man vet dessverre at en forsvinnende liten del av de reisende virkelig leser den informasjonen som tilbys, selv om de krysser av for at den er både lest og akseptert.

I tillegg er det en rekke offentlige og ideelle aktører som ønsker at for dem viktig informasjon skal gis til de reisende: Helsemyndigheter, tollvesen og politi, Redd Barna, Røde Kors etc. På den listen står også organer og institusjoner som har som oppgave å bevare kulturarv, beskytte truede dyrearter etc.

Som man vil forstå, vil reiselivsaktørene generelt, og reisebyråene spesielt, ha svært begrensede muligheter til å oppfylle slike ønsker, med unntak av den type informasjon som anses som nødvendig for den reisendes sikkerhet.

Sosialt ansvar

Mye av den informasjonen jeg sikter til i forrige avsnitt, relaterer seg til den reisendes sosiale ansvar og forpliktelser. Det er således informasjon av en natur som egentlig ikke direkte har noe med reiseaktiviteter å gjøre, da disse holdningene selvsagt er like viktige hjemme som på reise. Men fordi

man erfaringsmessig møter ukjente forhold og nye utfordringer og ofte er mindre ansvarsfull under opphold langt hjemmefra, er det naturlig å se på reisebransjens aktører som en ønsket informasjons- og påvirkningskanal. Reiselivsindustrien blir således tiltenkt oppgaven å gi "voksenopplæring i etikk og moral", mens det er andre aktører som burde ha bedre mulighet til å ta dette ansvaret.

De reisende blir fra mange hold også søkt bevisstgjort når det gjelder rent reiserelaterte forhold: Forurensning og energiforbruk ("green travels"), valg av "bærekraftige" hoteller og tilbydere av reiselivstjenester ("sustainable tourism"), respekt for vertslandets verdier og kultur etc. Her har myndigheter og organisasjoner, og også næringsaktører, sammen over tid forsøkt å bygge opp holdninger og spre informasjon. Dette arbeidet skjer best løst fra markedsføring og salg av konkrete reiselivstjenester, da kunden i kjøpsmodus er svært lite mottagelig for annet enn relevant kjøpsinformasjon: Pris, tilgjengelighet, reiserute etc.

Kulturarv og spesielle utfordringer knyttet til denne

Jeg behøver neppe å begrunne hvorfor kulturarven er viktig for reiselivet: Uansett reisens egentlige formål vil en personlig kontakt med kulturelle, historiske eller naturbaserte severdigheter eller attraksjoner være en berikelse for reisen, og være en god historie å fortelle når man kommer hjem. Dessverre er det altfor mange som ikke nøyer seg med å ta bilder eller kjøpe relevante suvenirer: De vil ha en bit av attraksjonen med seg hjem, enten som minne og "showpiece" eller som et trofè som viser dristighet og kløkt. Samlere av visse kulturhistoriske gjenstander kan lett havne i siste kategori.

Det er to grupper reisende som synder på dette området: Det er de som ødelegger, eksporterer eller forringer kulturarv av vanvare eller ignoranse/uvitenhet, og de som bevisst forgriper seg på den – nettopp fordi det forbudte aspektet gjør trofèet enda mer verdifullt i deres øyne.

Den enkle løsningen er å si at den første gruppen kan nøytraliseres ved informasjon, den andre med kontrolltiltak, forbud og straff. Det er dessverre ikke så enkelt.

Hvem er "stakeholders"?

Uansett aktivitet oppnår man det beste resultatet når det er de med direkte interesse i saken som utfører aktivitetene. Det er altså viktig å ha et bevisst forhold til hvem som er mest motivert for å gjøre en innsats for å bevare minnesmerkene over vår historie på forskjellige steder på kloden.

"Stakeholders" når det gjelder kulturarv er selvsagt først og fremst de nasjonale organer og institusjoner som har nasjonal kultur og historie som sitt ansvarsområde. Imidlertid må også de kommersielle aktørene som direkte eller indirekte bygger hele eller deler av sin virksomhet på den/de aktuelle attraksjonen(e) ses på som medeiere og berørte. Dette vil i første rekke omfatte lokale guider, suvenirselgere, nærliggende hoteller og restauranter, lokale transportører etc. Det kan også dreie seg om hele lokalsamfunn, som Agra i India. Men også bedrifter som organiserer reiser der de aktuelle severdighetene er en av reisens hovedattraksjoner, er stakeholders i denne sammenhengen. I motsetning til de lokale aktørene er imidlertid den siste gruppen ofte lokalisert eller representert i det landet eller på det stedet de reisende kommer fra.

Som "stakeholders" vil jeg også nevne frivillige og ideelle organisasjoner hvis formål er å verne om kulturskatter generelt, eller den/de aktuelle severdigheten(e) spesielt.

Som sekundære "stakeholders" kommer kontroll- og tilsynsapparatet – for disse oppleves selve kontroll- og tilsynsoppgavene som det primære, og det som skal beskyttes, som det sekundære. Reisearrangører som har severdigheten/e med i menyen over tilbud den aktuelle destinasjonen kan fremvise, kan i denne sammenheng defineres som "sekundære stakeholders". De mange reisearrangører som f.eks. har utflukter til Luxor eller Petra som et ikke ubetydelig alternativ på sin meny, faller i denne gruppen. Jo større kommersiell interesse en slik utflukt har for dem, jo tydeligere er deres "stakeholderposisjon".

Enda mer perifere er reisebyråer og transportselskaper som ser at salget av reisen normalt ikke er begrunnet med den lokale severdighetens eksistens. I denne gruppen kommer først og fremst de internasjonale flyselskapene. Deres kommersielle interesse i det aktuelle kulturminnet er

De lokale bedriftene som møter de reisende på det aktuelle stedet, gjerne mens de reisende besøker den aktuelle attraksjonen, har en unik mulighet til å påvirke deres holdning og adferd"

ofte sterkt begrenset – Thai Airways eller SAS er ikke spesielt opptatt av hvordan Det gyldne tempel i Bangkok bevares. Det samme gjelder MyTravel, TUI og andre reisearrangører som selvsagt vet at deres kunder ofte besøker dette stedet under oppholdet i Bangkok, men som også vet at salget av reisen ikke var betinget av akkurat dette besøket.

Selvølgelig kan man peke på at alle aktører har et sosialt ansvar som burde resultere i innsats på slike områder vi her snakker om, uansett kommersiell interesse. Og bedriftene jeg har nevnt som eksempler her, bruker faktisk relativt store ressurser på forskjellige ideelle formål. Men de velger selv sine arenaer, og deres innsats er ofte ad hoc-preget eller valgt ut for å underbygge verdier som står sentralt i merkevarebyggingen deres, for eksempel arbeid for å bevare truede dyrearter, redusere klimautslipp, motvirke seksuell utnyttelse av kvinner og barn etc.

Når det gjelder arbeidet med å bevare kulturarven, er det min påstand at man først og fremst bør adressere de aktører som har kommersiell interesse i den aktuelle severdigheten, eller som har forvaltning/bevaring av den som sitt ansvarsområde.

Hvilke tiltak har størst effekt?

Generelt vil man måtte gjøre en innsats på to områder: holdningsskapende og preventiv informasjon samt kontrolltiltak mot overtredere med lovhjemlede sanksjoner. Reisende som ikke respekterer vernebehovet, mangler rett og slett ofte kunnskap om hvor ødeleggende det er for kulturarven at titusener av turister tar med seg bruddstykker av en antikk ruin eller tar/

kjøper med seg kulturgjenstander som er forbudt å føre ut av landet, som suvenirer. Informasjonen må også fortelle om eventuelle straffereaksjoner for å overtre lokale eller nasjonale bestemmelser.

Informasjon

Mange med informasjonsbehov har som tidligere nevnt ønske om at "reiselivet" skal distribuere denne. Jeg har imidlertid også pekt på at reiselivsaktørene vanligvis er en svært lite effektiv distribusjonskanal for annet enn den informasjonen det er lovpålagt å gi de reisende. Manglende personlig kontakt, begrenset informasjonsplass, kostnader og praktiske forhold etc. er noen av årsakene til dette. Vel så viktig er det at når det er aktiv salgskontakt mellom reiselivsaktørene og kundene, er kundene i et modus hvor alt annet enn det som er primærinformasjon om deres reiseønsker, oppleves forstyrrende og direkte uønsket. Når kjøpet av reisen er ordnet, skulle det teoretisk sett være mulig å få gehør for annen type informasjon, men erfaringsmessig vil all særinformasjon medføre ekstra arbeid og kostnader, noe reiselivsaktørene ikke gjerne påtar seg. Videoskjermer og magasiner i fly eller på flyplasser er greie informasjonskanaler. Her snakker man imidlertid om salgbar plass, og med det prispresset alle aktørene opplever, er det lite trolig at man gir fra seg plass som kunne vært brukt til annonser, til et gratisbudskap, uansett hvor idealistisk det er. Informasjon må altså normalt spres som annonser man må betale for. Og "man" i denne sammenhengen må være eiere eller forvaltere av kulturarven. Det finnes dog unntak fra dette kommersielle bildet: Noen flyplasser som regnes som innfallsporter til nasjonale/lokale kulturskatter, har permanente utstil-

linger og informasjonsstander hvor også denne type informasjon er gitt bred plass, uten at noen betaler for denne plassen. I slike tilfeller har flyplassene sett at flyplassen er tjent med å presentere denne type kulturell informasjon, som ofte er en del av plassens utsmykning – m.a.o. en vinn-vinn-situasjon for flyplassen og kulturminneforvalteren. Sky Harbour i Phoenix i Arizona er, eller var, et eksempel på dette. Her ble navajo-indianernes kulturarv og historie promotert, sammen med et utvalg av delstatens truede dyrearter.

Reisearrangører som betjener store volumer av turister, har mulighet til å formidle noe mer enn bare ren salgsinformasjon via sine kataloger eller nettsider, og også på reisemålet i form av oppslag eller informa-

sjon på hotellet eller fra reiseledere etc. Aktører med informasjonsbehov om lokale severdigheter som omfattes av kulturarvbegrepet, må da selv formulere aktuell informasjon for den aktuelle destinasjonen og kontakte reisearrangøren(e) som fører turister inn i området, dersom denne informasjonskanalen ønskes brukt overfor arrangørens kunder.

Lokale næringsdrivende som er i den primære "stakeholder-gruppen", har tilsvarende mulighet til å informere sine kunder på den mest hensiktsmessige måten. Disse må da motiveres til å være aktive i informasjonsspredningen og til å forstå at dette også gavner deres egen økonomiske interesse. Lokale guider er dessuten klart i en posisjon til å gi relevant informasjon på det

tidspunktet hvor effekten er størst. Imidlertid ser man dessverre eksempler på kollisjon mellom hensynet til destinasjonens overordnede behov og de personlige eller bedriftsmessige økonomiske interessene hos lokale virksomheter og personer. Det at lokale myndigheter eller forvalter/eier av kulturminnet produserer informasjonen og aktivt motiverer lokale aktører til å spre denne, er svært viktig.

Kontrolltiltak

Kontrolltiltak kan ta mange former – vakt hold, videoovervåking, stikkprøver av bagasje etc. Besøkende i Petrified Forest i Arizona i USA må passere uniformerte vakter på vei ut fra området, og vaktene foretar stikkprøver og undersøker biler og vesker. Bli man tatt med en forsteinet trebit i bagasjerommet, vanker det anmeldelse og bot. Kontrolltiltakene bør iverksettes av lokale myndigheter, og det finnes eksempler på at dette gjøres i samarbeid med de reiselsaktørene som tilhører "stakeholder-gruppen".

Lokale guider har også en viss kontrollmulighet. Det kan neppe forventes at disse skal opptre som politi i forhold til egne kunder, men de både kan og bør se til at kundene deres respekterer de aktuelle bestemmelsene på stedet.

Kontrollvirksomheten bør bygge på en omforenet plan hvor verneinteressene og

det lokale næringslivet på forhånd er blitt enige om hvordan og hvor kontrollene skal utføres.

Begrensninger i antall besøkende etc.

På mange viktige steder utgjør slitasje en større trussel enn turistenes ulovlige suvenirskanking. For slike vil det være effektivt å begrense antall turister, avgrense områder hvor ferdsel er tillatt etc. Dette er tiltak som nesten uten unntak kan og bør iverksettes av lokale myndigheter, selv om det finnes eksempler på at reiselivsaktører seg imellom er blitt enige om begrensninger i antall busser eller turister som skal

være på et spesielt sted, enten samtidig eller per uke etc. Det kan også være snakk om nærmest total avstengning av en kulturskatt, som for eksempel i Machu Picchu, hvor titusener av turister har ført til en nesten ødeleggende slitasje på sårbare bygninger og adkomstveier.

Der slike tiltak er ønskelige, må lokale myndigheter selv være klare til å treffe beslutninger og sørge for at de blir overholdt. Selvsagt er det også her ønskelig med et samarbeid med berørte næringsdrivende, men de næringsdrivendes (kortsiktige) økonomiske interesser drar gjerne i motsatt retning av verneinteressene.

Konklusjon: Hva kan reiselivsbedriftene gjøre for å beskytte kulturarven?

Reiselivsaktørene har som påpekt dessverre en begrenset mulighet til å påvirke de reisendes adferd gjennom informasjon. Men unntak finnes:

De lokale bedriftene som møter de reisende på det aktuelle stedet, gjerne mens de reisende besøker den aktuelle attraksjonen, har en unik mulighet til å påvirke deres holdning og adferd. Dette betinger at verneinteressene har produsert informasjonsmateriell og at partene på forhånd er enige om å anstrenge seg for å bevare den aktuelle kulturarven. Også de store reisearrangørene kan for-

midle slik holdningsskapende informasjon til sine kunder både gjennom generell reiseinformasjon ("Verdt å vite") og mer konkret informasjon gitt på destinasjonsstedet (av hotell, reiseleder eller guide). Med et målrettet samarbeid mellom disse reiselivsaktørene og verneinteressene vil det være mulig å påvirke holdninger og adferd i ønsket retning.

Men uten forbud, kontroll og straff vil effekten likevel antagelig ikke være tilstrekkelig, sett fra verneinteressentenes ståsted. Det er altså også nødvendig med innstas fra lokale myndigheter, i eller uten samarbeid med berørte reiselivsaktører.

Reisebyråene er den gruppen reiselivsaktører som har minst informasjonsmulighet, og det vil være bortkastet tid for alle med behov for informasjonsspredning som ikke er lovpålagt, å satse på å aktivisere disse.

Men med den teknologiske utviklingen i mente: Verneinteressenter som utarbeider gode hjemmesider, vil alltid kunne håpe på at reiselivsaktører lenker til deres side fra sine egne, og med aktiv bruk av sosiale medier vil verneinteressene over tid kunne nå frem til langt flere personer enn reiselivsaktørene selv er i stand til. De store reisearrangørene har egne Facebook-sider, og det vil neppe være spesielt vanskelig å få disse aktørene til å legge en link til verneinteressentenes side i en profiloppdatering.

Typiske suvenirer, originaler eller kopier, og hvordan ser vi forskjell?

Tone Simensen Karlgård, Marieanne Davy Ball

Kulturhistorisk museum, Universitet i Oslo

Tittelen "Typiske suvenirer, originaler eller kopier, og hvordan ser vi forskjell?" ble gitt oss før vi begynte arbeidet med presentasjonen som denne artikkelen bygger på. Å skape klarhet i dette omfattende emnet er en spennende utfordring. Ofte er det et forvirrende emne, og folk er gjerne ambivalente overfor spørsmålet om noe er "ekte" eller "uekte", når gjenstandene det er snakk om, er ting de har kjøpt selv.

Typiske suvenirer

Det er umulig å gi en generell definisjon av begrepet "typiske suvenirer". En suvenir kan være nesten hva som helst, og i den engelske Wikipedia-artikkelen for suvenir defineres begrepet slik:

Suvenir, (fra fransk for minne), en gjenstand som en reisende tar med seg hjem på grunn av minnene som er knyttet til gjenstanden. Suvenirer kan blant annet være klær, for eksempel T-skjorter eller hatter, postkort, kjøleskapsmagneter, miniatyrfigurer, husholdningsartikler, for eksempel krus og skåler, tallerkener, askebegre, eggeklokker, skjeer, notatblokker, malerier og mye annet. De kan være merket for å vise hvor de kommer fra, for eksempel "En stein fra Stonehenge".

En autentisk stein fra Stonehenge! Dette ville utvilsomt vært en ulovlig gjenstand, og la oss virkelig håpe at det bare er snakk om en tilfeldig stein, men man kan

jo spørre seg om hvor etisk det er at noen prøver å markedsføre tilfeldige steiner som ekte steiner fra Stonehenge.

Når vi reiser som turister til eksotiske steder, søker vi ekte opplevelser, "det autentiske", og det er en stor fristelse å ta skatter med hjem. Hovedhensikten med denne artikkelen er å skape bevissthet rundt lovene som beskytter gjenstander som tilhører kulturarven til nasjonene eller de etniske gruppene vi besøker.

Suvenirer og museumssamlinger kan på mange måter ses som sammenvevde. Museer oppbevarer suvenirer fra blant annet samlere, oppdagelsesreisende, forskere, misjonærer og arkeologer som har samlet suvenirer fra fortiden og gitt og/eller solgt disse til museene.

Originaler eller kopier?

I etnografiske samlinger, som blant annet ved Kulturhistorisk museum (KHM) ved Universitetet i Oslo, eller i samlinger på det etnografiske markedet kan det godt hende det finnes gjenstander som tidligere ble antatt å være autentiske, men som ved bruk av nye analysemetoder siden har vist seg å være forfalskninger. På kunstmarkedet er dette et ubegrenset forskningsområde. Det utvises svært stor kreativitet og dyktighet i produksjonen av forfalskninger, spesielt av historiske malerier og andre verdifulle gjenstander. Forskjellen mellom en kopi og en forfalskning er for øvrig den at når en

kjøper vet at en gjenstand er en kopi, så er det en kopi, og når kopien selges som en autentisk gjenstand, er det en forfalskning. Tradisjonelle metoder for produksjon av gjenstander er velkjente, og mange teknikker har vært uendret i flere århundrer. Historiske håndverkere og kunstnere skrev ofte avhandlinger om ferdighetene sine, og det finnes flere bøker som fremdeles trykkes, som beskriver tradisjonelle produksjonsmetoder ned til minste detalj, blant annet Håndverkerens håndbok av Cennini og Benvenuto Cellinis' selvbiografi. Kunnskap om overflatebehandling og patinering er også utbredt, og det finnes informasjon i bøker som *The Colouring, Bronzing & Patination of Metals* (Hughes & Rowe 1991). Dette er legitime bøker som har til formål å hjelpe håndverkeren, ikke fremme forfalskning av kunst, selv om de naturligvis kan brukes til dette også.

Produksjon av kopier var faktisk en respektert kunstart i Kina som går langt tilbake i historien. Selv om dagens Kina er kjent for sine mange kopier av vestlige merkevarer, må vi huske at dette ikke bare er et nytt fenomen som er et produkt av global kapitalisme, men også en videreføring av en lang tradisjon i Kina.

Gode forfalskninger er det nesten umulig å oppdage, og Ron Gluckman skriver i artikkelen "Re-Made in China" fra 2002: "Kina har med rette blitt kjent som verdens hovedstad når det gjelder forfalskning av

Uansett utvikler ekspertene kompetanse i å skille mellom ekte og uekte varer gjennom mange års håndtering og undersøkelse av ekte gjenstander"

kunst, siden svindel er ansett som en av de skjønne kunster i Midtens rike." Han hevder at 80 prosent av verdien av varer for salg i Hongkong, inkludert varer som dukker opp i museer, auksjonshus og eksklusive gallerier, er forfalskninger. Det er faktisk fascinerende å se hvor stor innsats og dyktighet som utvises på dette markedet. Med en slik imponerende andel av forfalskninger, hvordan sjekker man om en vare er ekte eller ikke?

Hvordan ser vi forskjell?

Det er ikke noe entydig svar på spørsmålet om hvordan vi ser forskjell på originaler og kopier. Vi skal imidlertid beskrive en rekke metoder som eksperter kan bruke for

å sjekke om en gjenstand er ekte. Men ha i bakhodet at falsknerne er svært smarte, og at falskneri er en gammel kunst.

Ming-vasen

Den mest pålitelige metoden for å datere keramikkjenstander er ved hjelp av termoluminescens-teknikker. Denne metoden innebærer å bore et lite hull i gjenstanden og ta en prøve av støvet. Ved oppvarming vil støvet avgi et svakt lyssignal som indikerer hvor lenge det er siden gjenstanden ble brent. Men ifølge Doreen Stoneham, som er leder for Oxford Authentication i England (verdens fremste laboratorium (Gluckman 2002), er ikke dette lenger en pålite-

lig teknikk for å oppdage forfalskninger fordi falsknerne kan forutsi hvor prøvene trolig vil bli tatt fra, og deretter plante radioaktivt stoff med rett alder på disse områdene. Uansett utvikler ekspertene kompetanse i å skille mellom ekte og uekte varer gjennom mange års håndtering og undersøkelse av ekte gjenstander.

Speilet

Marieanne kom over en interessant gjenstand mens hun jobbet med en kasusstudie for masteravhandlingen sin. Hun studerte et sjeldent, lakkert speil fra Kina, datert til Han-dynastiet (206 f.Kr.–220 e.Kr.). Da hun undersøkte speilet, som var kjøpt av en britisk samler i 1937, var det noe som ikke stemte. Dette var det eneste kjente lakkerte speilet fra denne perioden. Ved utgravninger av Han-graver, som uttrykte den dodes rikdom og posisjon, er det blitt funnet mange speil, en gjenstand som i denne perioden ble brukt som symbol på himmelens prakt. Alle kjente speil var laget av messing, og dette gjorde et lakkert speil spesielt interessant.

For å undersøke speilet boret Marieanne et lite hull for å ta en prøve av metallet, og hun oppdaget at det var en legering som ikke fantes før lenge etter Han-perioden. I tillegg ville lakken og gipslaget aldri ha tålt å ligge begravet i jorden, og flere av materialene som var brukt i dekorasjonen, ble heller ikke tatt i bruk før senere. Dekorasjonen viste seg å være en blanding av elementer fra både den tidlige og sene Han-perioden. Marieanne konkluderte med at speilet hadde blitt laget på slutten av det 19. eller begynnelsen av det 20. århundre for å dekke etterspørselen fra samlere. Men for å kunne oppdage dette måtte hun bruke mange analysemetoder, blant annet destruktiv testing, bruk av elektronmikroskopi, røntgen, røntgendiffraksjon og fluorescens, infrarød spektroskopi og kjemisk testing.

Til tross for at speilet hadde blitt kjøpt hos en anerkjent forhandler og til en overkommelig pris, var det en forfalskning. Men noe som også er interessant i dette tilfellet, er at en svært god forfalskning likevel er verd omkring GBP 20 000 på det åpne markedet.

Lakkspeil fra Kina, feilaktig datert til å være fra Han dynastiet (206BC- AD 220) tilhører Glasgow Museums, Burrell Collection

Andre juridiske hensyn

Andre områder folk trenger å gjøres bevisste på, er de juridiske hensynene ved kjøp av suvenirer. Gjenstander kan bli stjålet i krig, stjålet fra deres rettmessige eier eller fra arkeologiske plasser eller kan omfattes av lovgivning som forbyr at gjenstandene fjernes fra opprinnelseslandet. Materialer som brukes i populære, tradisjonelle handelsvarer, kan være tatt fra truede arter og dermed omfattes av CITES-regelverket (konvensjon om internasjonal handel med truede arter). Vi velger her å fokusere på bruken av produkter laget av horn fra neshorn, ettersom dette er mindre kjent enn handel med elfenben.

Khanjar

Khanjaren, som betyr dolk, er populær over hele Oman, De forente arabiske emirater, den arabiske halvøya og Øst-Afrika, og kan sees i det omanske flagget. I både Oman og De forente arabiske emirater blir den brukt som en del av nasjonaldrakten og tradisjonelle antrekk for formelle og sosiale anledninger. Selv om den opprinnelig kommer fra Arabia, har den i stor grad blitt en del av afrikanske antrekk på grunn av langvarige handelsforbindelser mellom de to områdene. Enkelte materialer som brukes til å lage en khanjar, kommer også fra Afrika.

På khanjarer av høy kvalitet er skjeften laget av horn fra neshorn, som skjæres til en T før det blir innlagt med sølv eller gull. Sliren er av lær med innsydd pynt av edle metaller. Enkelte steder er det fortsatt i dag mulig å kjøpe en nylig produsert khanjar med skjefte av horn fra neshorn, og dette hornet vil være kjøpt på det svarte markedet etter vekt. Horn fra neshorn består av keratin og er ikke lett å gjenkjenne for et utrent øye, da det kan forveksles med treverk. Av den grunn kan man kjøpe og transportere horn uten å være klar over det, og dermed bryte CITES-regelverket.

Netsuke

Andre gjenstander laget av horn fra neshorn som ofte finnes på antikvitetsmarkedet, er blant annet japanske netsu-ker og kinesiske kopper og skåler. Det bør huskes at neshorn ikke bare finnes i Afrika, men det finnes også mindre indiske, sumatriske og javanesiske neshorn.

Khanjar
tilhører the National Museum of Ras al Khaimah

Skjold laget av nesehornhud, innkjøpt i 1898
tilhører Etnografisk samling ved Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Sistnevnte er nå nesten utryddet, med en total bestand på mindre enn femti dyr som alle nå lever i nasjonalparker.

Skjoldet

Andre gjenstander som lages av neshorn, er gjenstander av neshornskinn, for eksempel skjold. Disse er hovedsakelig av afrikansk opprinnelse, som for eksempel et fra Somalia som finnes i en samling hos KHM. Dette ble kjøpt fra en forhandler i 1898 (av daværende direktør for Etnografisk museum, Yngvar Nielsen). Neshornskinn kan variere i tykkelse fra 18 til 45 mm, avhengig av hvilket område på kroppen det er tatt fra (iht. nettsidene til amerikanske Fishery and Wildlife Service), og det er derfor svært godt egnet som skjold. Skinn er ikke lett å skille fra andre typer lær og blir ofte forvekslet med bøffelskinn. Som nevnt er elfenben også beskyttet under CITES-regelverket. Mange vet imid-

lertid ikke at elfenben ikke bare hentes fra elefanter, men også fra vernede dyrearter som blant annet flodhester, hval, narhval og hvalross. Andre materialer omfatter klør og tenner fra mange store kattearter og bjørner, ulike typer pelsverk, skinn og lær, skilpaddeskall, ull fra shartoosh-geiter og øresneglskjell. Listen over dyreprodukter er svært lang, men CITES omfatter også fugler, slik at varer laget av fjær eller nebb, for eksempel av "hjelmen" fra hornfugler, omfattes av regelverket. Videre omfatter det flora, da blant annet kurver fra Sørøst-Asia kan være laget av stilken på truede orkideer, som også ofte selges som spirer til turister på Bahia-kysten av Brasil. Som medlemmer av det internasjonale museumsrådet ICOM avslutter vi denne korte artikkelen med å råde turister til å benytte museumsbutikker eller være på utkikk etter kopier av god kvalitet. Et eksempel er butikken i Tupkapi-palasset

i Istanbul. De keramiske reproduksjonene som selges der, er vakre og leveres med dokumentasjon, og de er ikke dyrere enn dem som selges i andre butikker rundt omkring i byen. Men hvis du liker å prute, er ikke museumsbutikkene å anbefale.

Praktiske råd

- » Be om dokumentasjon.
- » Vær på utkikk etter fair trade-etiketter.
- » Ikke kjøp gjenstander hvis du er i tvil om de er lovlig.
- » Sjekk lovgivningen i landet du besøker. Det kan være det kreves utreisetilatelse/verifisering, eller at visse typer kunstgjenstander er forbudt å ta ut av landet.
- » Sjekk lovgivningen i ditt eget land, siden enkelte materialer ikke er tillatt å ta inn i landet uten karantene. Andre materialer som ikke er på CITES-listen, kan også være forbudt.

KILDER

Cellini, B. 1956. The Autobiography of Benvenuto Cellini. Oversatt til engelsk av G. Bull. Penguin Classic. Harmondsworth.

Cennini, C. 1960. The Craftsman's Handbook: "Il Libro dell' Arte". Oversatt til engelsk av D. V. Thompson, Jr. Yale University Press.

Gluckman, R. Re-Made in China. I: Destinasian, juni 2002.

Hughes, R. & M. Rowe. 1991. The Colouring, Bronzing & Patination of Metals: A Manual for Fine Metalworkers, Sculptors and Designers. Thames and Hudson. London.

<http://www.copiesandfakesinart.com/>

<http://www.destinasian.com>

Nyttig informasjon om kopier og forfalskninger av antikke gjenstander er tilgjengelig på nettstedet til Museo d'Arte e Scienza: <http://www.museoartescienza.com/Laboratorio.Eng.htm>

Marieanne Davy Ball er akkreditert medlem av ICON og jobber frilans som etnografisk konservator. Hun har en ph.d. i antropologi og forsker på tradisjonell teknologi. Hun har dessuten en "honours degree" i design.

Tone Simensen Karlgård har arbeidet med museumsutstillinger og utdanning ved KHM siden midten av 90-tallet. Hun er utdannet sosialantropolog og jobber hovedsakelig med prosjekter basert på etnografiske samlinger.

Forbrytelser mot vår arkeologiske kulturarv. Sett i et samfunnsperspektiv

Marcin Sabaciński

Polens nasjonale kulturminne- institutt

Jeg vil begynne med å forsøke å definere hva en forbrytelse mot kulturarv er. Begrepet forstås på ulike måter i forskjellige land, avhengig av gjeldende lover. Årsaken til dette er ulike samfunnsstrukturer, samt ulikheter i hvordan lovverkene er bygget opp. Man bør imidlertid legge merke til at de grunnleggende reglene for vern av kulturarv er av universell karakter.

Derfor er det nødvendig å forklare hvilken måte det internasjonale samfunnet finner det riktig å behandle arkeologiske kulturminner på. Internasjonale direktiver gir retningslinjer for medlemsland, som er forpliktet til å implementere tilsvarende forskrifter i sine lovverk. Regelverk som fastsettes på den måten, inneholder bl.a. beskrivelse av straffbare handlinger som kan betegnes som forbrytelser (eller forseelser) på dette grunnlaget. Anerkjente strategier for implementering av regler om kulturminnevern i statlige lovverk er ulike, og derfor vil også hvilke handlinger som oppfattes som forbrytelser mot den arkeologiske kulturarven, variere.

De internasjonale retningslinjene er temmelig detaljerte, men uten å se nærmere på detaljene kan man anta at regelen om bevaring av størst mulig antall arkeologiske kulturminner i en uendret tilstand, på opprinnelig sted og med tanke på kommende generasjoner, er en felles, overordnet regel.

I den polske lovgivningen utfylles denne regelen med § 15 i den polske republikkens grunnlov, som fastslår at: "Republikken Polen (...) skal ta vare på den nasjonale kulturarven og sikre miljøvern etter prinsippet om en bærekraftig utvikling."

Prinsippet om bærekraftig utvikling er en regel som sier at nåværende sivilisasjonsutvikling tillater oss å utnytte eksisterende ressurser og oppfylle aktuelle behov på en måte som ikke begrenser senere ge-

nerasjoners mulighet til å oppfylle samme behov.

Det er særlig viktig å bruke dette prinsippet i forbindelse med arkeologisk kulturarv, fordi den er ikke-fornybar. Det er ikke mulig å gjenskape opprinnelig historisk proveniens på et arkeologisk funnsted. Enhver endring i jordlagene er ugjenkallelig. Til og med de arkeologiske utgravningene er del av en prosess som uopprettelig ødelegger det undersøkte objektet og er et vitenskapelig eksperiment som ikke lar seg gjenta. I forbindelse med dette har man i polsk lov om vern av arkeologisk kulturarv og ved fastsettelse av konserveringsprinsippet lagt stor vekt på å bevare størst mulig antall faste kulturminner (arkeologiske funnsteder) i uberørt tilstand.

Når det gjelder straffebestemmelser, inneholder lov om vern og bevaring av kulturminner¹ femten straffebestemmelser. Tallet utvides med noen av straffelovens forskrifter som angår skjending av graver, samt ødeleggelse og heleri av gjenstander av spesiell betydning for Polens kultur. Viktig i denne sammenheng er lovens § 35 som fastsetter at alle arkeologiske kulturgjenstander på Polens territorium er statens eiendom. De er "res extra commercium", dvs. de kan ikke overtas på grunnlag av odelsrett og heller ikke ved kjøp i god tro. (Cherka et.al., 2010, s. 169).

Den groveste forbrytelsen mot arkeologisk kulturarv er å forstyrre jordlag i området rundt et fornminne eller et arkeologisk funnsted², dvs. ødelegge eller skade kulturminnet (lovens § 108). Dette følger av de grunnleggende reglene for vern av kulturarv som ble nevnt tidligere. Når man ser på forbud mot handel med og samling av arkeologiske artefakter i henhold til disse forskriftene, er det klart at lovgiver på den måten ønsker å beskytte integriteten til arkeologiske funnsteder.

Det bildet som er beskrevet ovenfor, stemmer ikke med det samfunnet generelt forestiller seg. Arkeologiske kulturminner oppfattes først og fremst som forskningsobjekter og ikke som en uatskillelig del av kulturarven. I en litt større kontekst blir arkeologi sett på som et fagområde som bare er til nytte for en lukket gruppe forskere, og ikke som en disiplin som har betydning med tanke på å fylle samfunnets viktige behov. Man kan våge å hevde at den anses som en form for underholdning, både for forskere og mottakere. Media presenterer bare de funnene som er sensasjonelle, og konsentrerer seg om oppdagelser og deres materielle verdi uten å nevne endringer som bidrar til å gi en bedre forståelse av fortiden. Flere forskere følger denne "moten", selv om det er i deres interesse å få sitt arbeid publisert så vidt som mulig. I dagens medieverden er det liten plass for pålitelige, vitenskapelige data og enda mindre plass for informasjon om behov for vern av kulturminner. Resultatet er at de fleste ikke kjenner til gjeldende forskrifter, heller ikke selve behovet for vern av kulturarven.

Den alminnelige oppfatningen av arkeologi er også avhengig av hvordan arkeologer selv ser på sin rolle. Selv om det stadig oftere undervises om konserveringsspmål på universiteter, er det fortsatt bare et teoretisk fag for de fleste. Denne delen av arkeologenes arbeid har blitt "overdratt" til statlige forvaltningsorganer, mens arkeologene har tatt på seg rollen som tilskuere som bare uttaler seg om spørsmål knyttet til utgravning og funn av kulturminner.

Dette fører også til at kulturminneresurser ødelegges og forsvinner, fordi de objektene som ikke omfattes av løpende undersøkelser, vies liten interesse fra spesialister. Derfor forsvinner mange av dem for alltid. Det vises en påfallende liten interesse for arkeologi som yrke, noe som er helt

avgjørende for å sikre arkeologisk kulturarv. Det vises mangelfull vilje til å forstå at arkeologisk kulturarv ikke bare handler om utilgjengelig forskning, og den manglende interessen bidrar lite til å skape tilfredsstillende forhold for at arkeologer skal kunne utøve sitt yrke. Dette ser vi både når det gjelder finansiering og organisering, og det gjelder også forsøk på å endre den måten samfunnet ser på verdien av arkeologers arbeid på, først og fremst når det gjelder behovet for vern av kulturminner. Mangel på riktig samspill mellom arkeologer og samfunnet for øvrig fører til at forskere som gruppe, samt faktiske resultater av deres arbeid, problemer og behov, havner på siden av samfunnet. Resultatet er at det store samfunns- og mediemessige potensialet som er knyttet til det arkeologiske arbeidsetoset, forblir uutnyttet.

Når vi nå vet dette, kan vi gå videre og se på utvalgte eksempler på brudd på straffebestemmelser i kulturminneloven.

Den første gruppen som gjennom sine handlinger kan komme i konflikt med loven, er entreprenørbedrifter og bedrifter som utfører grunnarbeider for dem. For en person eller en bedrift som planlegger byggearbeider, grunnarbeider eller endring av virksomhet i områder hvor det finnes arkeologiske kulturminner, er det en plikt å gjennomføre utredningsutgravninger med et omfang som avgjøres av en regionkonservator³. Samme forpliktelser gjelder for dem som oppdager arkeologiske kulturminner i forbindelse med slikt arbeid. Som allerede sagt, er det å ødelegge et arkeologisk funnsted, samt å tilegne seg

løse kulturgjenstander (som ofte ledsager ødeleggelsen), en forbrytelse ifølge statens lovgivning.

Det kan også oppstå tilfeller av uaktsom ødeleggelse av et arkeologisk funnsted dersom avmerkingen er mangelfull, eller man ikke greier å merke et nyoppdaget sted. I tillegg forekommer det at slike steder ødelegges med hensikt fordi man regner det som et lønnsomt investeringstiltak.

Hva er det som får mennesker til å bryte loven med vilje? Det er en alminnelig oppfatning at arkeologiske arbeider er langvarige og kostnadskreven. Utviklingsbedrifter, særlig de med små midler, prøver å unngå alle ekstrautgifter. Faren for at arbeid må utsettes, kan utgjøre et stort problem for foretak der undersøkelsesutgifter kun utgjør en ørliten brøkdel av de totale budsjetterte kostnadene. Mange tror også at det finnes en lobby som fatter urettferdige vedtak for å sikre penger til arkeologer på bekostning av utviklingsbedrifter. De bedriftene som verken forstår meningen ved arkeologiske utgravninger eller er interessert i deres resultater, oppfatter krav om gjennomføring av slike undersøkelser som et bevis på embetsmenns ondskapsfullhet og et symptom på statlig byråkrati. Samtidig er de ofte ikke redde for straffeforfølgelse, fordi de vet at forbrytelser mot arkeologisk kulturarv sjeldent straffes.

I de fleste tilfellene er motstanden mot arkeologiske undersøkelser et resultat av uvitenhet. Det er ingen tvil om at alle byggetiltak er forbundet med uforutsette utgifter og forsinkelser, derfor er forstyrrelser knyttet til arkeologiske funn ikke ve-

sentligere enn dem som er knyttet til andre uforutsigbare hendelser⁴. Når det gjelder arkeologiske funnsteder som er oppført i kulturminneregisteret, er det mulig å planlegge og gjennomføre utgravninger på forhånd⁵. Dessuten står det i loven at hvis planlagte undersøkelsesutgifter overstiger planlagte investeringskostnader med mer enn 2 %, kan bedriften få en forhåndsbevilgning fra kultur- og nasjonalarvministeren til å dekke det overskytende⁶.

Et annet eksempel på brudd på kulturminneloven er når tilfeldige finnerne tilegner seg løse arkeologiske gjenstander. Når man finner en slik gjenstand, som ofte er attraktiv, er det lett å bli fristet til å beholde den. Dette er knyttet til faktorer som vi sjelden er bevisste på. Vår felles kulturkode lærer oss å tro at flaks kan forandre hele livet. Denne oppfatningen stammer fra fabler og eventyr som er en uatskillelig del av oppdragelsen vår, og som ofte også populariseres i media. Derfor kan det å måtte gi bort en gjenstand man har funnet, virke urettferdig, ikke minst dersom man er overbevist om at det vil være umulig å finne den rettmessige eieren. Årene med kommunistisk styre i Polen har ført til mistillit til forvaltningen, og den har vist seg vanskelig å fjerne; derfor er selve meldingen av funnet problematisk. Lav bevissthet om forpliktelsene og ansvaret som pålegges finneren, men også om hans eller hennes rettigheter, er noe av årsaken. Tilfeldige løsfunn av arkeologiske kulturgjenstander gir rett til en påskjønnelse. Dette kan være kun et diplom, men som oftest er det snakk om en finnerlønn, en sum på

Arkeologiske kulturminner oppfattes først og fremst som forskningsobjekter og ikke som en uatskillelig del av kulturarven. I en litt større kontekst blir arkeologi sett på som et fagområde som bare er til nytte for en lukket gruppe forskere og ikke som en disiplin som har betydning med tanke på å fylle samfunnets viktige behov"

maksimalt tretti ganger en gjennomsnittlig månedslønn.

En samfunnsgruppe som er spesielt tilbøyelig til å bryte loven, er såkalte skattejegere. Enkelte av disse er ikke tilfredse med det arbeidet som kulturinstitusjoner gjør i forbindelse med kulturminner, og flere er også kun interessert i den materielle siden av skattejakten⁷. I tillegg begrunner gruppen sitt engasjement med et ønske om aktiv fritid utendørs. Blant skattejegere kan man legge merke til en tendens til å overta aktiviteter som etter loven er forbeholdt profesjonelle arkeologer. Mange personer og grupper ønsker å delta i feltundersøkelser og samarbeide med forskere, men like iherdige er forsøkene på å konkurrere med dem. Et fellestrekk som karakteriserer skattejegerne, er at de vil beholde de gjenstandene de finner. "Innsamlingstrang" er en faktor som skiller denne gruppen fra andre og binder den sammen. Den er også avgjørende for at den fungerer som helhet.

Den vanligste måten skattejegere kommer i konflikt med loven på, er ulovlig jakt etter kulturminner⁸. En annen vanlig forseelse er å tilegne seg gjenstander som er statens eiendom. Man kjenner også til gjentatte tilfeller der arkeologiske funnsteder blir ødelagt og plyndret.

Måten skattejegere ser på arkeologi på, stemmer godt overens med stereotypiene nevnt tidligere. Blant dem finnes det en svært utbredt forestilling om at arkeologiske arbeider bare er begrenset til systematisk samling av artefakter. Lav bevissthet om gjeldende forskrifter og regler for vern av kulturarv, manglende kjennskap til grunnleggende typer løse arkeologiske gjenstander og avmerking av arkeologiske funnsteder samt arkeologers oppfatning av egen rolle fører til stor fare for brudd på gjeldende lover.

Den siste av de beskrevne gruppene er arkeologer og museumsansatte som holder uformell kontakt med profesjonelle skattejegere eller med eiere av nasjonale arkeologiske kulturminner (disse kan være i privatpersoners besittelse). Det er ikke selve relasjonen som er ulovlig, men bestemte handlinger i bestemte situasjoner. Dersom en museumsansatt vurderer prisen på en arkeologisk gjenstand som befinner seg i hendene på en tyv eller en uvitende finner eller yter en annen type hjelp for å selge eller gjemme gjenstanden, er dette et tilfelle av heleri.

Byczyna, Opole Voivodeship, kirkegård fra tidlig middelalder ødelagt av kloakkrør
Foto: Magdalena Przysiężna-Pizarska

Selv om det ikke er formelt bevist, er det en alminnelig oppfatning at museumsansatte ofte kjøper arkeologiske gjenstander fra dem som vil selge slike, eller låner dem for dokumentering og leverer dem tilbake etterpå. For å forklare en slik handling kan man gjenta og utfylle de motivene som gjelder for forskere. De som er ansatt ved et museum, er ofte overbevist om at det overordnede formålet med arkeologi generelt er å samle inn artefakter, gjøre nye funn og systematisk samle inn opplysninger. Når de får vite om et ukjent kulturminne, konsentrerer de seg om å få tak i det, skaffe det til museet og å samle inn mest mulig

informasjon om funnet. Et følelsesmessig engasjement fører til spontane kjøp, ofte på egen bekostning, samt til å ta i bruk alle tilgjengelige virkemidler for å oppmuntre tilbydereren til en fast kontakt med museet og en god relasjon med ham eller henne. Motivet for å handle slik er at de ikke vil gå glipp av vitenskapelig informasjon. Dette minner om måten private samlere arbeidet på før arkeologi ble etablert som egen vitenskap. Det spiller ingen rolle for slike personer om loven brytes med vilje, at de skaper handlingsmønstre som fører til ødeleggelse av arkeologisk kulturarv eller at det kan være skadelig for samfunnet at lover

for offentlig forvaltning brytes. Det viktigste er vitenskapelig nysgjerrighet og følelsen av "å ha en misjon". Fra de museumsansattes synspunkt er det å bevare kulturminnet in situ andre institusjoners oppgave, og de oppfatter følgene av den beskrevne handlingen bare i kontekst av nytte for museet og vitenskapen generelt. En liknende tenke- og handlingsmåte er felles for mange akademiske arkeologer⁹.

Spesialister som av andre ses på som autoriteter på kulturminner, vil ved å handle ulovlig fremme gale handlingsmønstre og faktisk utsette både seg selv og andre for rettslige konsekvenser, også dem de ønsker å vinne tillit hos. Det er en feil med store konsekvenser at det ikke finnes regelverk som forplikter arkeologer og museumsansatte som samarbeider med arkeologamatører, til å sikre nøyaktig fremstilling og respekt for gjeldende lover om vern av kulturminner. De som balanserer på kanten av loven eller bryter den, tror at interessen fra forskeres side rettferdiggjør

handlingene deres. Ofte har de en følelse av "å ha en misjon", og de realiserer sitt potensial på denne måten. Når politiet så kommer på banen, oppdager de at det å handle i god tro ikke beskytter mot rettslige konsekvenser, og at spesialisters støtte ikke spiller noen rolle dersom loven brytes. Dette skaper ofte en sterk følelse av urettferdighet og motstand mot gjeldende lover, statlige institusjoner og regler for kulturminnevern.

For å konkludere må man anta at en av hovedårsakene til den beskrevne situasjonen skyldes en generelt lav bevissthet om arkeologiens virkelige mål og metoder samt reglene for vern av kulturarv. Gjentatte stereotypier og uriktige handlinger fører til misforståelser mellom ansatte i kulturminnevernet og de som har kontakt med arkeologiske kulturminner, spesialister og entusiaster medregnet.

I dag baserer staten sine strategier på prinsippet om bærekraftig utvikling. Også på kulturminnevernfeltet streber

man etter å oppnå bærekraftighet når det gjelder å oppfylle aktuelle behov og forpliktelser overfor neste generasjoner. Man unngår derfor alle handlinger som medfører skade på et arkeologisk kulturminne, med mindre det virkelig er uunngåelig eller skjer uten tillatelse, og brudd på dette prinsippet anses som lovovertrødelse. Man kunne tro at de som av en eller annen grunn er interessert i arkeologi, skulle kjenne til regler for behandling av kulturminner og rette seg etter dem. I praksis er situasjonen annerledes. Selv når man er bevisst på de gjeldende reglene, forstår man dem ikke eller forkaster årsaker til at de skal fungere i den bestemte formen. I dette tilfellet kan bare god opplæring i spørsmål om vern av kulturarv føre til at det skjer færre forbrytelser mot arkeologiske kulturminner. For det er viktig at man er klar over at verken det å forkaste gjeldende lover eller å være uvitende om dem fritar fra rettslig ansvar.

KILDER

Cherka, Maksymilian (red.). 2010. Lov om vern og bevaring av kulturminner. Kommentar. Warszawa.

FOTNOTER

1. Lov om vern og bevaring av kulturminner av 23. juli 2003 (Dz.U. z 2003 r. nr. 162 poz. 1568 z późn. zm.).
2. Den eneste virksomheten på dette feltet som ikke regnes som ødeleggelse av kulturminner, og som derfor ikke medfører straff, er en arkeologisk undersøkelse drevet av en autorisert forsker (en arkeolog som er magister og har bekreftet praksis) med samtykke fra en regionkonservator.
3. § 31 i lov om vern og bevaring av kulturminner av 23. juli 2003 (Dz. U. z 2003 r. nr. 162 poz. 1568 z późn. zm.)
4. Mer om dette: <http://www.uspro.pl/articles/view/175/Dlaczego+budowla%C5%84cy+nierozumia%C5%82asaj%C4%85+odkry%C4%87++zabytk%C3%B3w+archeologicznych%3F.html>
5. Et veldig godt eksempel på gjennomføring av arkeologisk arbeid på forhånd, slik at det ikke kolliderer med foretakets interesse, er virksomheten til Generaldirektoratet for nasjonale veier og motorveier, som i dag finansierer det største antall arkeologiske redningsutgravninger i Polen.
6. Den beskrevne regelen er § 82 i lov om vern og bevaring av kulturminner. Regelverket gjelder ikke i tilfeller der bedriften tilhører offentlig sektor eller tiltakene skal gjennomføres ved bruk av midler fra EU, EØS eller en norsk finansieringsordning.
7. En viktig årsak til at et stort antall skattejegere bare er interessert i rask gevinst, er høy arbeidsledighet og fattigdom i mange regioner i Polen. Men det har også betydning at oppklaringsprosenten for slike forbrytelser er lav. Dette fører til en svært utbredt forestilling om lettvin og ganske trygg inntekt som ikke krever store investeringer.
8. I det siste har det blant skattejegere spredt seg en oppfatning om at man bare trenger tillatelse dersom man ønsker å drive skattejakt på steder som er ført opp i kulturminneregisteret. Dette er feil, noe som også bekreftes av lovgiverens, Kultur- og nasjonalrverdepartementets, stilling (beskjed fra direktøren for departementets avdeling for kulturminnevern til regionkonservatoren for Zachodniopomorskie fylke av 7. mai 2010).
9. Man må tilføye at mange argumenterer med at det ikke er mulig å få tak i kulturminnet og eieren etter at han eller hun forlater museet, og at politiets tiltak fører til at museer mister adgang til slike opplysninger. Derfor ser man på slike initiativer som et mindre onde, vel vitende om at det er dårlig kontroll med kulturminner i felt, generelt svake kulturminneverntjenester, lav oppklaringsprosent og lavt antall lovbytere som dømmes for forbrytelser mot kulturminner. Av plasshensyn kan forfatteren ikke si mer om dette her.

Bevisstgjøring om betydningen av vern av nasjonal kulturarv

Matgorzata Hudyma

Leder Polsk senter for turistinformasjon i Stockholm

Den polske turistorganisasjonen (Polska Organizacja Turystyczna) – struktur, oppgaver, handlingsverktøy

Den polske turistorganisasjonen er en offentlig organisasjon som ble opprettet ved lov om Den polske turistorganisasjonen av 25. juni 1999. Den er underlagt Sports- og turistdepartementet, og dens hovedmålsetning er å styrke markedsføring av Polen som turistmål både i Polen og i utlandet. Den muliggjør samarbeid mellom statsforvaltningen, lokale myndigheter og turistbransjen representert ved næringsorganisasjoner og foreninger. De viktigste oppgavene til Den polske turistorganisasjonen omfatter:

1. markedsføring av Polen som et turistmål og et attraktivt land
2. sikring av drift og utvikling av et polsk system for turistinformasjon i Polen og i utlandet
3. initiativ til, vurdering av og støtte for utvikling og modernisering av turistrelatert infrastruktur
4. utføring av andre oppgaver i forhold til ulike organisasjoner og aktører
5. inspirere til opprettelse av regionale turistorganisasjoner som dekker ett eller flere fylker, og lokale turistorganisasjoner som dekker ett eller flere distrikter eller kommuner, samt samarbeid med disse¹.

I henhold til Den polske turistorganisasjonens vedtekter realiseres målsetningene i loven, ved:

1. utvikling og offentliggjøring av markedsføringsmateriale samt arrangementer av nasjonale stands på turistmesser, utstillinger, forestillinger, kongresser og seminarer samt fremming av kunnskap om Polen som et

2. attraktivt land for turister, ikke minst gjennom polske turistcentre
3. utføring av statistiske og markedsrelaterte analyser, prognoseundersøkelser og andre tilbud om ekspertise innen turistnæringen
4. initiering av og tilbud om organisasjonsmessig støtte for tiltak foretatt av ulike instanser i regjeringen og offentlige organisasjonsheter på nasjonalt og lokalt nivå, så vel som foreninger for næringsdrivende i turistbransjen som vil jobbe for utvikling og modernisering av turistrelatert infrastruktur
5. for å øke kvaliteten på turisttjenester, utvikling av turistprodukter og markedsføring av disse
6. sikring av drift og utvikling av et polsk turistinformasjonssystem i Polen og i utlandet samt støtte ved opprettelse og utvikling av et system for bestilling av turisttjenester
7. vurdering av planer som er vesentlige for Polens interesser, forberedt av Turistdepartementet, organisasjonsheter hos lokale myndigheter og foreninger for næringsdrivende i turistbransjen

“Trender innen turisme i verden, etter en kort periode med nedgang, viser igjen økning i antall reisende. Det gjelder også polsk turisme”

6. initierting og vurdering av planer og mangeårige markedsføringsstrategier, utvikling og modernisering av turistrelatert infrastruktur, særlig med hensyn til økt kvalitetsnivå på turisttjenester og utvikling av turistprodukter
7. samarbeid med regionale og lokale turistorganisasjoner²

I henhold til ovennevnte lov om Den polske turistorganisasjonen er styret også leder av Den polske turistorganisasjonens organer. Oppgavene til lederen omfatter blant annet "opprettelse av organisasjonseenheter i Den polske turistorganisasjonen, herunder enheter som har sine oppgaver i utlandet, og særlig av sentre for turistinformasjon."³

I dag finnes det fjorten polske sentre for turistinformasjon med kontorer i følgende land: Nederland, Belgia, USA, Tyskland, Sverige, Storbritannia og Nord-Irland, Italia, Frankrike, Østerrike, Ungarn (filialen til det østerrikske senteret), Spania, Russland, Japan, og Ukraina.

Polsk senter for turistinformasjon i Stockholm ble opprettet den 28. oktober 1991. Det drives i samsvar med senterets reglement (den gjeldende versjonen er fra 21. november 2007). Organisasjonsmessig er det underlagt lederen for Den polske turistorganisasjonen og er ikke en juridisk person. Senterets sete er i Stockholm, og dets virksomhet dekker de nordiske landene, det vil si Sverige, Norge, Danmark og Finland.

Senterets reglement pålegger Polsk senter for turistinformasjon i Stockholm følgende oppgaver:

1. å skape et positivt omdømme av Polen som turistmål samt markedsføre polske turistprodukter

2. initierting og gjennomføring av markedsføringsundersøkelser i forbindelse med turistreiser til Polen
3. gjennomføring av tiltak for å øke tilstedeværelse av polske tilbud på det markedet som senteret opererer på
4. tilgjengeliggjøring og spredning av opplysninger angående reiser til Polen
5. innsamling av aktuelle opplysninger knyttet til utvikling av turistreiser til Polen
6. innsamling av opplysninger om virksomheten til polske turistselskaper på markedet som senteret opererer på
7. samarbeid med polske utenriksstasjoner i de landene senteret opererer i⁴

Polsk senter realiserer sine mål for turistinformasjon i Stockholm ved hjelp av verktøy nevnt i Den polske turistorganisasjonens vedtekter, det vil si:

1. ansvar for nasjonale stands på messer og turistutstillinger samt deltakelse på utstillinger arrangert av andre aktører
2. organisering av markedsføringsarrangementer
3. arrangering av pressekonferanser
4. gjennomføring av markedsføringskampanjer i massemedia
5. arrangering av studieturer til Polen for representanter for massemedia, turistbransjen og transportører
6. arrangering av seminarer og workshops for representanter for turistbransjen og transportbedrifter
7. samling, utgivelse, tilgjengeliggjøring og spredning av markedsførings- og opplysningsmateriell om Polen
8. gjennomføring av markedsføringsundersøkelser

9. formidling av turistinformasjon⁵

Til Polsk senter for turistinformasjon i Stockholms oppgaver hører også administrasjon av nettstedet www.polska.travel på svensk, dansk og norsk med hensyn til nyheter og opplysninger som er viktige for mottakere fra nordiske markeder.

Polens kulturarv og trusler i tilknytning til økning av turisttrafikk

I henhold til UNESCOs (FNs organisasjon for utdannelse, vitenskap og kultur) bestemmelser er kulturarv ikke bare bøker, kunst og historiske og vitenskapelige kulturminner, men også vesentlige muntlige kilder og tradisjoner. Kulturarv omfatter altså:

Kulturminner: arkitektoniske verk, monumentale verk og malerier, elementer og bygg av arkeologisk karakter, innskrifter, grotter og grupper av de elementene som har fremragende og allmenn verdi ut fra historisk, kunstnerisk eller vitenskapelig perspektiv

Komplekser: separate bygg eller grupper av bygg som, takket være sin arkitektur, egenart eller måten de fungerer med landskapet på, har stor allmenn verdi ut fra historisk perspektiv

Historiske steder: menneske- og/eller naturskapt verk, så vel som viktige arkeologiske felt av stor allmenn verdi ut fra historisk, estetisk, etnografisk eller antropologisk perspektiv⁶

I Polen er det 13 steder som oppfyller de strenge kriteriene for objekter ansett som verdens kulturarv. Disse er:

1. Gamlebyen i Kraków
2. Historisk saltgruve i Wieliczka
3. Auschwitz-Birkenau. Tysk konsentrasjonsleir (1940–1945)
4. Białowieżaskogen
5. Gamlebyen i Warszawa
6. Gamlebyen i Zamość
7. Den middelalderske gamlebyen i Toruń
8. Den tyske ordens slott i Malbork
9. Kalwaria Zebrzydowska: det maneristiske arkitektur- og landskapskomplekset samt pilegrimsparken
10. Fredskirkene i Jawor og Świdnica
11. Trekirker i sørlige Lille-Polen – Binarowa, Blizne, Dębno, Haczów, Lipnica, Murowana, Sękowa
12. Muskauparken
13. Folkehallen i Wrocław

Som man kan se, blir også naturarv regnet som verdens kulturarv. Et godt eksempel på dette er nasjonalparker med fredet fauna og flora.

Man bør likevel ikke glemme at også andre objekter er en del av vår kulturarv. De er viktige for vår nasjonale og lokale identitet. Her kan man nevne trekirker i Beskidene og Mazowsze. Antall objekter er stort, og beskyttelsesnivået varierer fra objekt til objekt. Allmenn bevissthet rundt nødvendigheten av beskyttelse av de aktuelle stedene er derfor usedvanlig viktig med tanke på deres videre eksistens.

Globale trender innen turisme, etter en kort periode med nedgang, viser igjen økning i antall reisende. Det gjelder også polsk turisme. I 2010 var antallet turister i Europa over 476,5 millioner, det vil si 3 % mer enn i 2009. Det kom 58 millioner reisende til Polen, 8,4 % mer enn i fjor. Stadig billigere flyforbindelser, rimelige tilbud tilknyttet turistrelatert infrastruktur under utvikling og ikke minst mer fritid (lengre ferie, frihelger og flere helligdager) har positiv innflytelse på antallet reisende. Økonomisk globalisering av markeder medfører også hyppigere forretningsreiser.

Dersom vi ser på statistikker fra Den polske grensevakt, øker likevel ulovlig utførsel av kunst- og kulturgjenstander mye fortere enn tallene for turisttrafikk. I 2009 ble det registrert forsøk på å utføre 178 gjenstan-

der av denne typen, og deres samlede verdi var på PLN 12 855. Ett år senere var tallene henholdsvis på 987 gjenstander og PLN 134 400. Man må naturligvis ta i betraktning at grensevakten fra år til år blir stadig mer effektiv, ettersom den får økt erfaring i kampen mot kriminelle, men etter min mening er den ovennevnte utviklingen et resultat av stadig økende turisttrafikk, samtidig som det fortsatt er mangel på opplysning om nødvendigheten av vern av kulturarv på feriesteder.

Dersom vi ser på statistikker fra Den polske grensevakt, øker likevel ulovlig utførsel av kunst- og kulturgjenstander mye fortere enn tallene for turisttrafikk

Under en workshop i Oslo i januar 2011 ble det avtalt at organisasjoner som betjener turisttrafikk på destinasjonsstedet, har størst opplæringsmessig innflytelse med hensyn til utvikling av bevissthet rundt vern av lokal kulturarv. Etter å ha nådd sitt reise-mål, retter reisende sin interesse mot lokale severdigheter, og veiledningen som en får av hotellansatte, lokale guider eller ved lokale turistbyråer, er noe av det turistene stoler mest på.

Ved siden av sin rolle som hovedinformasjonskilde for turister i utlandet, kan

imidlertid Polske sentre for turistinformasjon ha betydelig innflytelse på styrkingen av vernet av vår kulturarv. I 2010 sendte senteret i Stockholm over 750 pakker med informasjonsmateriale og svarte på over 900 henvendelser via e-post, faks eller post som kom fra alle nordiske land. Senteret ble besøkt av 550 svensker som ønsket mer informasjon om Polen som turistmål. Det betyr at allerede når potensielle turister planlegger reisen, kan vi øke deres bevissthet om vår kulturarv, for eksempel ved å inkludere tilleggsmateriale om vern av kulturminner og naturlandskap i Polen i de overleverte informasjonspakken.

Dessuten er Polsk senter for turistinformasjon til stede på forskjellige arrangementer. Her tenker jeg på informasjonsstander på turistmesser, festarrangementer, konserter og sportsarrangementer så vel som presentasjoner, seminarer og workshops. I 2010 deltok vi på de fire største messene i de nordiske landene samt 24 andre arrangementer som var åpne for alle, der vi til sammen kunne nå ut til over 300 000 potensielle turister. Det er mulig å bruke denne distribusjonskanalen for informasjonsmaterieell om vern av kulturminner og miljø i Polen.

Et annet viktig ledd i Den polske turistorganisasjonens informasjonsvirksomhet er nettstedet www.polska.travel tilgjengelig på 19 språk. Siden desember 2010 (inntil

da var det bare den svenske versjonen som var tilgjengelig er siden tilgjengelig på tre nordiske språk: svensk, norsk og dansk. I 2010 ble de nordiske nettstedene besøkt av over 475 000 personer, fem ganger så mange som året før. I et land der 90 % av innbyggere er internettbrukere, og der 70 % av alle reiser blir bestilt på nettet, har dette verktøyet størst rekkevidde. I en tid da svært mange planlegger ferien sin, kan det å legge ut opplysninger knyttet til vern av kulturgo-

der, -minner og -landskap samt miljøvern på et synlig sted være et verdifullt tillegg til klassisk informasjon om turistattraksjoner i landet vårt.

I sin virksomhet knyttet til turistinformasjon stiller Polsk senter for turistinformasjon i Stockholm seg til disposisjon for Nasjonalt senter for kulturarv når det gjelder distribusjon av både trykt og digitalt informasjonsmateriale. Dette kan påvirke turistenes bevissthet rundt nødvendigheten av vern av kulturarv på en positiv måte.

FOTNOTER

1. Lov om Den polske turistorganisasjonen (Ustawa o Polskiej Organizacji Turystycznej) av 25. juni 1999 (Polsk lovtidende fra 1999 nr. 62 post. 689, nr. 22 post. 273 samt fra 2001 nr. 22 post 249) art. 3
2. Næringsdepartementets forordning av 28. april 2006 om Den polske turistorganisasjonens vedtekter (Polsk lovtidende nr. 80, post. 559 og fra 2007 nr. 107 post 735), Sports- og turistdepartementets forordning av 28. september om endring av forordning om Den polske turistorganisasjonens vedtekter (Polsk lovtidende av 30. september 2008), Sports- og turistdepartementets forordning av 29. juni 2010 om endring av forordning om Den polske turistorganisasjonens vedtekter, paragraf 2.
3. Lov om Den polske turistorganisasjonen av 25. juni 1999, art. 3 (Polsk lovtidende fra 1999 nr. 62 post. 689, nr. 22 post 273 og fra 2001 nr. 22 post 249), art. 11 pkt. 1 underpunkt 4.
4. Reglementet til Polsk senter for turistinformasjon i Stockholm, paragraf 8.
5. Næringsdepartementets forordning av 28. april 2006 om Den polske turistorganisasjonens vedtekter (Polsk lovtidende nr. 80 post 559 og fra 2007 nr. 107 post 735), Sports- og turistdepartementets forordning av 28. september 2008 om endring av forordning om Den polske turistorganisasjonens vedtekter (Polsk lovtidende fra 30. september 2008), Sports- og turistdepartementets forordning av 29. juni 2010 om endring av forordning om Den polske turistorganisasjonens vedtekter, paragraf 17.
6. Konvensjon for vern av verdens kultur- og naturarv, art. 1.

Kommunikasjon med offentlige etater og publikum

Axel Mykleby

Den norske Blue Shield-komiteen

Offentlig og privat samarbeid

I Norge er det en lang tradisjon for offentlig og privat samarbeid. Til dette hører også samarbeid mellom statlige, kommunale og frivillige organisasjoner. Som et ledd i å forebygge ulovlig handel med kulturgjenstander og plyndring av arkiver, biblioteker, museer og kulturminner, har organisasjonene Norsk ICOM (den norske seksjonen av The International Council of Museums) og Den norske Blue Shield-komiteen bl.a. hatt samarbeid med følgende institusjoner:

- » Norsk kulturråd (Arts Council Norway)
- » Riksantikvaren (Directorate for Cultural Heritage)
- » Den norske UNESCO-kommisjon (The Norwegian National Commission for UNESCO)
- » Norsk Tollvesen (Toll Customs)
- » Norsk Økokrim (The Norwegian National Authority for Investigating and Prosecution of Economic and Environmental Crime)
- » Direktoratet for naturforvaltning (Norwegian Directorate for Nature Management)
- » Mattilsynet (Norwegian Food Safety Authority)
- » Forsvarets bygningstjeneste (The Norwegian Defence Estates Agency)
- » Norges røde kors (Norwegian Red Cross)

Den norske Blue Shield-komiteen

Den norske Blue Shield-komiteen (BSN) er den norske nasjonalkomiteen av ICBS, The International Committee of the Blue Shield, som er et samarbeidsorgan mellom de fire organisasjonene ICOM, ICOMOS, IFLA og ICA. Komiteen har til formål å samle og spre informasjon, samordne innsats og påvirke myndigheter

og fagprofesjoner til å ivareta kulturarven under væpnede konflikter eller ved katastrofer. Den internasjonale Blue Shield-komiteen ble dannet i 1996. Komiteen har hentet sitt navn fra det blå skjoldet som er et symbol for Haag-konvensjonen av 1954 om vern av kulturarv i krig.

Etableringen av en norsk Blue Shield-komitee begynte i 2000, da representanter for de fire organisasjonene innledet et organisert samarbeid i en arbeidsgruppe, der også andre kulturverninstanser har deltatt med løserne tilknytning. Komiteen arbeider med så vel norske som internasjonale spørsmål. I Norge har komiteen blant annet arbeidet for at det skal utarbeides en nasjonal norsk beredskapsplan for bevaring av kulturarv i tilfelle krig eller naturkatastrofer. Komiteen har øvd påtrykk for å få norske myndigheter til

å ratifisere internasjonale avtaler, slik som UNESCO-konvensjonen av 1970 om ulovlig ut- og innførsel av kulturarv samt Haag-konvensjonens annen protokoll. Komiteen har også tatt opp enkeltsaker i Norge som gjelder forebygging av skade på kulturarv som følge av krig eller naturkatastrofer.

På det internasjonale plan har komiteen vært opptatt av tilsvarende tiltak. Blant annet har ødeleggelsene av kulturarv i konfliktområder som Irak, Afghanistan og Palestina vært tatt opp, og komiteen har tatt initiativ for å få norske myndigheter til å bidra til redning av ødelagt, skadet og truet kulturarv i disse områdene. Komiteen har også bidratt med undervisning om kulturarv og internasjonale rettsforhold til norske militære mannskaper på vei til innsats i Afghanistan.

Namsos, Norge, år 1940

I Norge har komiteen blant annet arbeidet for at det skal utarbeides en nasjonal norsk beredskapsplan for kulturarv i tilfelle krig eller naturkatastrofer”

Association of National Committees of the Blue Shield (ANCBS)

Den norske komiteen ved Leif Pareli har også deltatt aktivt i prosessen med å etablere en organisasjon for nasjonale Blue Shield-komiteer, ANCBS, som ble stiftet i 2008. På stiftelsesmøtet ble Axel Mykleby valgt til den nye organisasjonens kasserer. Det finnes ca. 20 Blue Shield nasjonal-komiteer på alle kontinenter, og ca. 20 nye er under etablering.

ANCBS har deltatt direkte i redningsaksjoner som de etter kollapsen av byarkivet i Köln i Tyskland og etter jordskjelvet på Haiti. I forbindelse med revolusjonen i Egypt stilte ANCBS opp med den første undersøkelsesgruppen for å dokumentere plyndring og ødeleggelse.

Forebyggende arbeid

Blue Shield Norge (BSN) og dennes medlemsorganisasjoner er meget opptatt

av å være i dialog med medlemmene og de ansatte i samarbeidsorganisasjonene. BSN har noen av institusjonene som observatører i komiteen. Det arrangeres felles tiltak som seminarer, og BSN har bl.a. i tre år deltatt med stand på Reiselivsmessen i Lillestrøm. Viktige grupper som bør vite om de internasjonale kulturvernkonvensjonene og ha kunnskap om å forebygge ulovlig handel og plyndring, er:

- » Museumsansatte
- » Kulturminneeksperter
- » Militært personell som skal ut i internasjonale operasjoner
- » Ansatte i utenriktjenesten
- » Antikvitethandlere og auksjonshus
- » Reiselivsorganisasjoner
- » Turister

Hvordan jobber vi?

Et problem for medlemsorganisasjonene i BSN er at medlemmene har meget begrenset tid og økonomi. Derfor må det

samarbeides for å utnytte felles ressurser. Vi bytter for eksempel på å skrive pressemeldinger som siden kan brukes internasjonalt, eller vi bruker utenlandske pressemeldinger her i Norge. Presse, radio og TV er interessert, men det er tidkrevende å forsyne journalister med sikre fakta og illustrasjoner fra katastrofer og militære operasjoner. Vi er helt avhengig av vårt internasjonale nettverk som regelmessig forsyner oss med oppdatert informasjon, som må kontrolleres og vurderes. Medlemmene har gitt intervjuer og skrevet artikler i fagtidsskrifter og aviser.

På Reiselivsmessen møter vi de profesjonelle arrangørene, men også det generelle publikum, som det ellers er vanskeligere å komme i dialog med. På messen finner vi også museer og arrangører av kulturreiser som har stor interesse av å formidle kunnskap om lovlig og ulovlig handel.

Forsvaret og hjelpeorganisasjoner er som oftest de første i krigs- og katastro-

feområder. Derfor har vi prioritert å fokusere på disse gruppene. Forelesninger for Forsvarets ansatte har vært positivt mottatt og bør videreføres og utvikles.

I samarbeid med bl.a. Norsk kulturråd, Riksantikvaren og Forsvaret vil vi prøve å dele ut egne kortstokker med spillekort som inneholder Blue Shields formål, en metode som har vært i bruk i en god del år med suksess bl.a. i forsvaret i Nederland, Storbritannia og USA. Det planlegges å produsere kortstokker som inneholder informasjon om vern av kultur i krig og katastrofer.

BSN og ICOM har i samarbeid med andre organisasjoner arrangert flere konferanser og seminarer i årenes løp, og komitémedlemmene har også regelmessig takket ja til å delta som publikum og foredragsholdere på andres arrangementer. Det er viktig at flest mulig er trent til å ta på seg slike oppgaver for å kunne spre kunnskap og avlaste organisasjonens medlemmer. Formidling gjennom gode web-sider, Twitter, Facebook og andre digitale medier blir stadig viktigere for å kunne nå ut til et bredt publikum. Viktige tiltak kort oppsummert:

- » Den årlige internasjonale Reiselivsmessen
- » Medier som TV, radio og aviser <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/246099/>
- » Publikasjoner som brosjyrer og spillkort
- » Digitale medier som websider, Facebook, Twitter etc.
- » Arrangementer: Seminarer, konferanser, workshops, årsmøter og foredrag

Målbarhet av resultatene

Det er vanskelig å svare på om resultatet av BSN og organisasjonenes aktiviteter er målbare. Vi kan fra år til år se trender, men har ikke lagt inn måleparametre i vårt arbeid og kan derfor ikke gi eksakte tall.

Vi kan se at det har blitt flere oppslag i media på områdene som BSN og organisasjonen har fokusert på. Etterspørselen fra media om mer informasjon har økt, men er også et resultat av antallet katastrofer og krigssituasjoner. Besøkende på standen og interessen for informasjon om plyndring og ulovlig handel med kulturarv på Reiselivs-

Spillekort laget for amerikanske soldater i Afghanistan og Irak for å forebygge ødeleggelse og plyndring av kulturminner. Produsent og rettighetshaver: Center for Environmental Management of Military Land (CEMML), Colorado State University Fort Collins of Cultural Resource Management Program at Fort Drum, NY, USA

Den sprenge broen i Mostar etter 1993.
Foto: Jon Roar Strandenes

messen har opplagt økt. Antall deltakere som ønsker å hjelpe etter katastrofer, som i Köln, Haiti, New Zealand og Kina, og som melder seg til frivillig innsats på Facebook til ANCBS, har økt betydelig. Det er etter hvert også i flere land utarbeidet be-

redskapsplaner for å beskytte kulturarven, arkiver, biblioteker og museer.

Blue Shield og dennes organisasjoner kan ikke oppnå resultater bare ved egen innsats, men er avhengig av samarbeid. Vi skal øve press på myndigheter for å imple-

mentere konvensjonene og følge dem opp med praktisk arbeid. Dette arbeidet har BSN delvis hatt suksess med. Likevel er vi ikke tilfreds med resultatet og vil fortsette å være en uredd vaktbikkje.

KILDER

www.icom-norway.org

icom.museum

www.blueshield.no

www.ancbs.org

Opplæring og utdanning noen eksempler på praksis rundt i verden

Aleksandra Chabiera

Seniorrådgiver kulturminnehåndtering, Polens nasjonale kulturminne- institutt

Da vi planla prosjektet, visste vi at vi ikke bare kunne fokusere på eksperter håndtering av vanskelige saker, som å bekjempe smugling, men også måtte se nærmere på hvordan vi kan øke bevisstheten rundt de problemene vi står overfor. En stor del av den kulturminnekriminaliteten som begås, skyldes uvitenhet eller misforståelse av hva det vil si å beskytte kulturarv. For å kunne beskytte kulturminnene våre på best mulig måte er det derfor viktig at vi når ut til dem det angår mest, nemlig vanlige borgere.

Dette er en kontinuerlig jobb som starter i barnehagen, der lærere og foreldre gjør barna kjent med røttene sine. Dette arbeidet fortsetter i skolen, der elevene bør lære om verdien av å bevare kulturminner, og frem til voksen alder, da vi bør vise til og minne om de reglene som hjelper oss med å beskytte det de allerede setter pris på og respekterer.

Dette er grunnen til at sentrale etater, vitenskapelige organisasjoner og stiftelser over hele verden arbeider for å øke offentlighetens bevissthet når det gjelder kulturminnevern og det å hindre kulturminnekriminalitet.

I dette innlegget vil vi presentere hvordan man i ulike land satses på ulike typer aktiviteter for å gjøre dette på best mulig måte. Alle som arbeider på dette spesielle området, har ulik kompetanse og målsettinger, men alle arbeider kontinuerlig for å beskytte kulturminner fra å forsvinne som følge av kriminalitet eller likegyldighet.

Tunisia

Dette er et land som er kjent for sine flotte kulturminner. Dessverre har mange av dem vært, og er fortsatt, utsatt for plyndring. Forskere antar at gjenstander fra en rekke arkeologiske funnsteder har forsvun-

net helt som følge av konstant plyndring. Bevissthet og politisk vilje pekes ut av lærde som to midler som kan bedre situasjonen. Et annet aspekt som det også bør pekes på, er at økt personlig inntekt også vil kunne hjelpe. De fleste gjerningsmennene er nemlig lokale, selv om utbyttet overtas av profesjonelle tyver og smuglere. Det å bevare kulturminnene er av stor betydning for landet, hvor turisme er en av de viktigste økonomiske sektorene.

To institusjoner har kompetanse på kulturminner under overoppsyn av Kulturdepartementet og Institutt for kulturarv. Institute of National Heritage fungerer som forvaltningsorgan med ansvar for minnesmerker, forskning, regionale inspektører og kulturminnebeskyttelse samt bevissthetsbyggende og opplæringsmessige aktiviteter. Agency for Heritage Development and Cultural Promotion har som oppgave å implementere regjeringens politikk på kulturområdet, spesielt den som er knyttet til presentasjon og forståelse av arkeologi og historie. Disse to institusjonene

samarbeider om enkelte kampanjer, som "Heritage Month" (i 2010 var mottoet "Beskyttelse av kulturarv – alles ansvar"). Disse institusjonene samarbeidet også i et initiativ fra Institutt for humaniora og samfunnsvitenskap i Tunis, Bevissthetskampanjen mot ulovlig handel med kulturgjenstander, som utgjorde en del av 2011 "Heritage Month". Programmet omfattet også en rundbordskonferanse for eksperter (Kulturarv og nåværende forskrifter), en utstilling av arkeologiske kopier og en stand som informerte om lover, forskrifter og konvensjoner. Kampanjen var åpen for alle, men hovedmålgruppen var unge voksne, og derfor ble universitetets campus valgt som visningssted.

Argentina

I 2006 startet kulturdepartementet i Argentina, som har ansvar for kulturminner, museer og utførelsestillatelser, en offentlig kampanje mot ulovlig handel, som omfattet plakater, bannere, innslag som ble vist på tv og fly, en nettside og nyhetsbrev.

For å kunne beskytte kulturminnene våre på best mulig måte er det derfor viktig at vi når ut til dem det angår mest, nemlig vanlige borgere”

I 2007–2008 ble det vist plakater på 14 flyplasser og 50 grensestasjoner fra november til mars, perioden da turisttrafikken er som størst. I dag er 16 flyplasser og 100 grensestasjoner involvert. Det er beregnet at 13 millioner mennesker så kampanjen i 2008. Den grafiske ideen er enkel, moderne og iøynefallende. Plakatene viser to lignende artikler – en som kan brukes og lekes med på lovlig måte (lek med denne, JA), og en annen som er ulovlig (lek med denne, NEI). (Fig. 1, Fig. 2)

På <http://www.cultura.gov.ar/traficoilicito> kan man finne informasjon om kampanjen, sammen med plakater, tv-innslag og informasjon om forskriftene og tapte og gjenfunne objekter.

Det australske samvelde

Institutt for bærekraft, miljø, vann, befolkning og kommuner er en statlig offentlig etat med ansvar for kulturminner. Instituttet er medlem av EPHC, Environment Protection and Heritage Council og NEPC, The National Environment Protection Council.

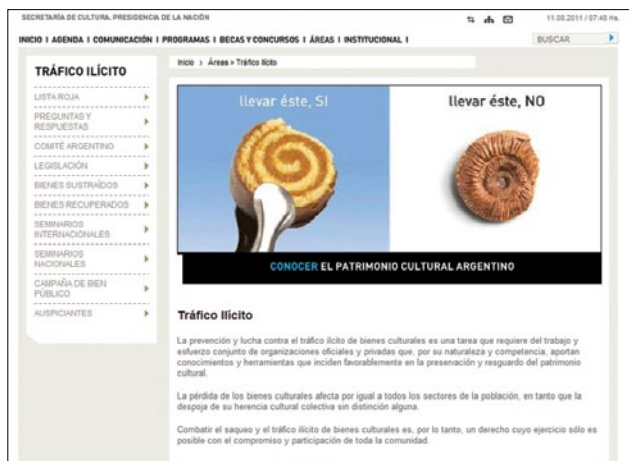
EPHC og NEPC arbeider i følgende områder: Australia, New Zealand og Papua New Guinea. Disse landene samarbeider om bevaringstiltak og -aktiviteter.

Instituttet tilbyr læringsressurser for grunnskolen, en nettside for allmennheten og koordinerer Australias verdensarvuke, Australian Heritage Week. De følger også opp National Cultural Heritage Control List som består av gjenstander som ikke kan eksporteres samt gjenstander som kan eksporteres dersom det mottas tillatelse for dem. Instituttet støtter også ikke-statlige aktiviteter som The Australasian Institute for Maritime Archaeology (AIMA). De driver en nettbasert, australsk oversikt over skipsvrak. AIMA arrangerer også en årlig fotokonkurranse for fotografier av skipsvrak eller annen kulturarv under vann. På <http://www.environment.gov.au/heritage> finnes mer informasjon om beskyttelse av materielle og immaterielle, løse og fastekulturminner og offentlige aktiviteter i det australske samvelde.

Informasjon om beskyttelse av kulturminner og kampen mot ulovlig handel fremmes først og fremst via kampanjer som har aktiviteter rettet mot bestemte befolkningsgrupper. Ved hjelp av definerte målsettinger ønsker man å spre kunnskap om lover og forskrifter, og det iverksettes ulike opplæringsprogrammer for å opplyse om hvor viktig det er å bevare kulturarven (Fig. 3). Den undervannsarkeologiske kulturarven i Australia er svært rik. Derfor finnes det egne programmer, strategier og aktiviteter for kulturminner under vann. Australias vernesone sikrer at funnsteder under vann og historiske skipsvrak beskyttes og styres aktivt. For dykking, fiske eller minneseremonier kreves det tillatelse for å gå inn i eller være i bevegelse over en vernet sone. Historic Shipwrecks Program er et langtidsprogram som arbeider med konservering og beskyttelse, utvikling av et omfattende register og styrking av offentlig bevissthet. Programmet utvikler verktøy som for eksempel en nettside hvor man kan søke etter skipsvrak (etter innhold, posisjon eller distanse). (Fig. 4). New South Wales Wreck Spotters er navnet på et annet program som lar frivillige jobbe sammen med marinearkeologer med å identifisere, kartlegge og fremme informasjon om skipsvrak på sine lokale hjemsteder. Wrecksalive! Shipwreck Survey Project oppmuntrer dykkere til aktivt å bevare skipsvrak ved å ta bilder og øke kunnskapen om opptaksteknikk.

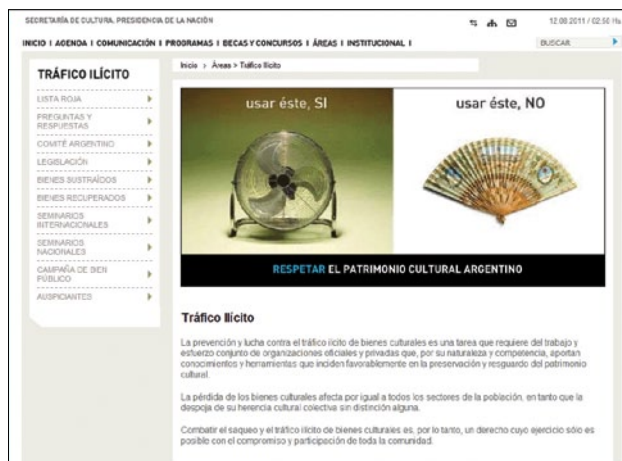
III. 1 Argentinsk kampanjeplakat vist på nettsiden

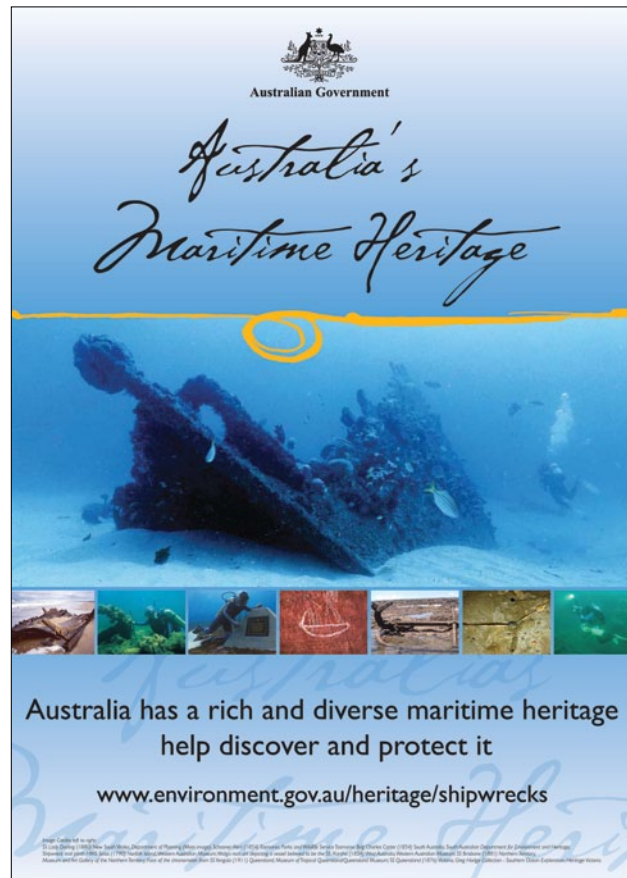
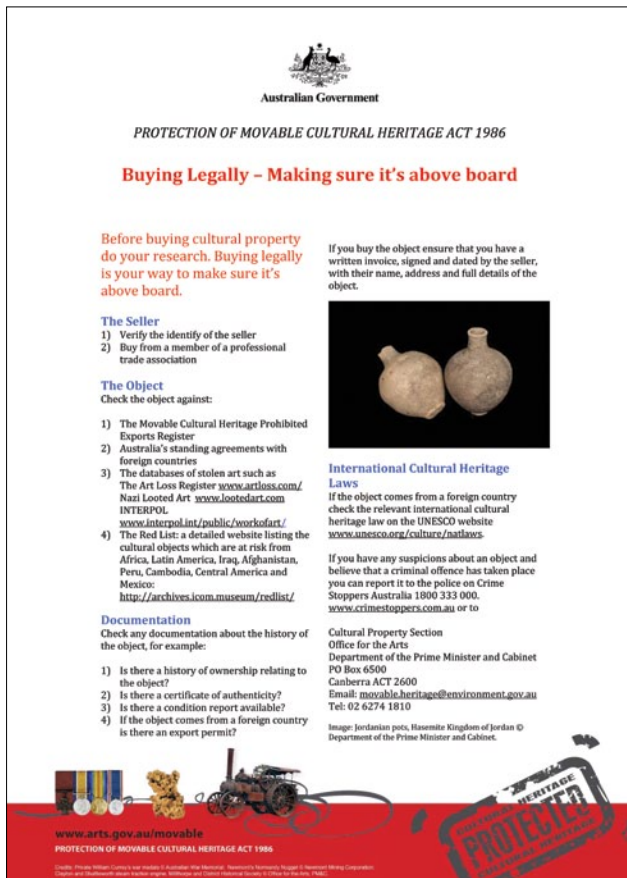
Kilde: <http://www.cultura.gov.ar/traficoilicito>

III. 2 Argentinsk kampanjeplakat vist på nettsiden

Kilde: <http://www.cultura.gov.ar/traficoilicito>

III. 3 Kjøp lovlig – pass på at alt går riktig for seg. Informasjonshäfte

Gjengitt med tillatelse fra statsministerens og regjeringens kunstavdeling, seksjon for kultur og informasjon

III. 4 Plakat som fremmer et program som beskytter maritime kulturminner

Gjengitt med tillatelse fra statsministerens og regjeringens kunstavdeling, seksjon for kultur og informasjon

USA

1. The Cultural Heritage Center, det amerikanske utenriksdepartementet

Senteret støtter Utenriksdepartementet i forbindelse med beskyttelse og bevaring av kulturminner. Det administrerer også U.S. Ambassadors Fund for Cultural Preservation, Iraq Cultural Heritage Initiative og amerikanske forpliktelser i forbindelse med konvensjonen av 1970 om tiltak for å forby og hindre ulovlig import og eksport av kulturgjenstander og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturgjenstander. På <http://exchanges.state.gov/heritage> kan man se alle senterets aktiviteter, dets oppbygging og bildedatabase.

Internasjonal beskyttelse av kulturminner:

Når senteret mottar en forespørsel fra en utenlandsk regjering angående im-

portrestriksjoner (som følge av det høye antallet gjenstander som smugles inn i USA), kan det inngå en avtale med landet som sender forespørselen. Det pålegger importrestriksjoner og fremmer internasjonalt samarbeid innen bærekraftig beskyttelse av kulturminner. Bildedatabasen har bilder av ulike gjenstander som det er forbudt å importere til USA, samt hvilke land de stammer fra. Dette er en interessant løsning fordi databasen inneholder bilder av forbudte gjenstander, ikke bare en liste over dem, noe som gjør det mulig også for tolltjenestemenn og et generelt publikum å identifisere gjenstandene selv om de ikke er spesialister på området. (Fig. 5)

2. International Foundation for Art Research

Dette er en uavhengig, vitenskapelig organisasjon som kobler publikum og

kunstverdenen sammen når det gjelder spørsmål om autenticitet eller andre viktige saker.

IFAR gir ut publikasjoner over stjålne kulturminner og har en rådgivende styringsgruppe. Stiftelsen samarbeider med statlige etater som tollvesenet, FBI, Drug Enforcement Agency og lokale politiavdelinger. På <http://www.ifar.org/> finner du mer om stiftelsens arbeid og misjon.

Et av deres viktigste initiativer var opprettelsen av databasen over stjålne kunstverk. Dette var det første internasjonale arkivet over stjålet kunst som var tilgjengelig for alle, og ledet senere til samarbeidet Art Loss Register, register over tapte kunstgjenstander. Andre IFAR-aktiviteter er: kunstautentifiseringstjeneste (arbeidet publiseres i IFAR Journal.), IFAR Journal (som med sin "Stolen Art Alert™" publiseres ved hjelp av register over tapte kunstgjen-

3. SAFE – Saving Antiquities for Everyone

SAFE er en frivillig organisasjon som arbeider for å fremme arbeidet med bevaring av kulturminner. Det viktigste aspektet ved deres arbeid er opplæring i hvordan plyndring og smugling av antikviteter er til skade. Medlemmer i SAFE tror at offentlig bevissthet er avgjørende for at nasjonale kulturminner skal kunne beskyttes. SAFE iverksetter opplysningskampanjer i samarbeid med vitenskapsmenn og medieeksperter for å oppmuntre til etisk handel og respekt for lovene som beskytter kulturminner som et ekte bevis på historiens gang. De fleste kampanjene har som mål å vise at plyndring, smugling og ulovlig handel stjeler samfunnets mest verdifulle kulturgjenstander, og at skaden som gjøres, er irreversibel.

Siden <http://www.savingantiquities.org/> har mer informasjon om SAFE og aktivitetene deres.

SAFE organiserer boksigneringer og opplesninger av populære vitenskapelige publikasjoner samt paneldiskusjoner med journalister, advokater, arkeologer og museumsansatte. I tillegg tilbyr de utstillinger på konferanser for vitenskapsmenn og studenter for å øke deres kunnskap om trusler mot kulturminner. Et av de viktigste verkøytene SAFE bruker, er sosiale medier som Twitter, Facebook og YouTube. Det å bruke nye medier er helt avgjørende for å nå unge mennesker, og derfor må dagens organisasjoner være der målgruppen er.

stander (ALR) og Interpol), database over stjålne kunstverk, arrangementer, foredrag, diskusjoner, symposier, turer og uformelle "IFAR-kvelder".

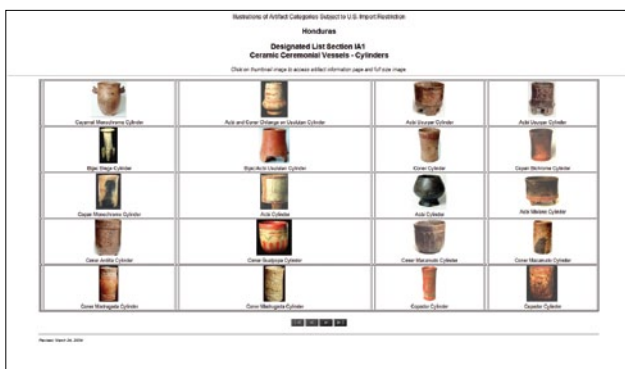
Symposiene, IFAR-kveldene og konferansene tar for seg ulike problemstillinger rundt kunstkriminalitet. Temaer som tas opp, kan for eksempel være:

- » Tyve år etter: Tyveriet fra Isabella Stewart Gardner Museum.

- » Kulturarven Angkor i Kambodsja: Tidens tann, krig og plyndring.
- » Hva samlere og forhandlere må vite.
- » Plyndring og holocaust – dette sier loven.
- » Gamle nederlandske malerier eller moderne juks? En fortelling om bedrag.
- » FBIs rolle i kunstsindel og tyveri.
- » (Fig. 6)

III. 4 Bildedatabase fra USA. Del av statlig nettside

Kilde: <http://eca.state.gov/icpp/honduras/sect.htm>

III. 6 IFARs nettside

Kilde: <http://www.ifar.org>

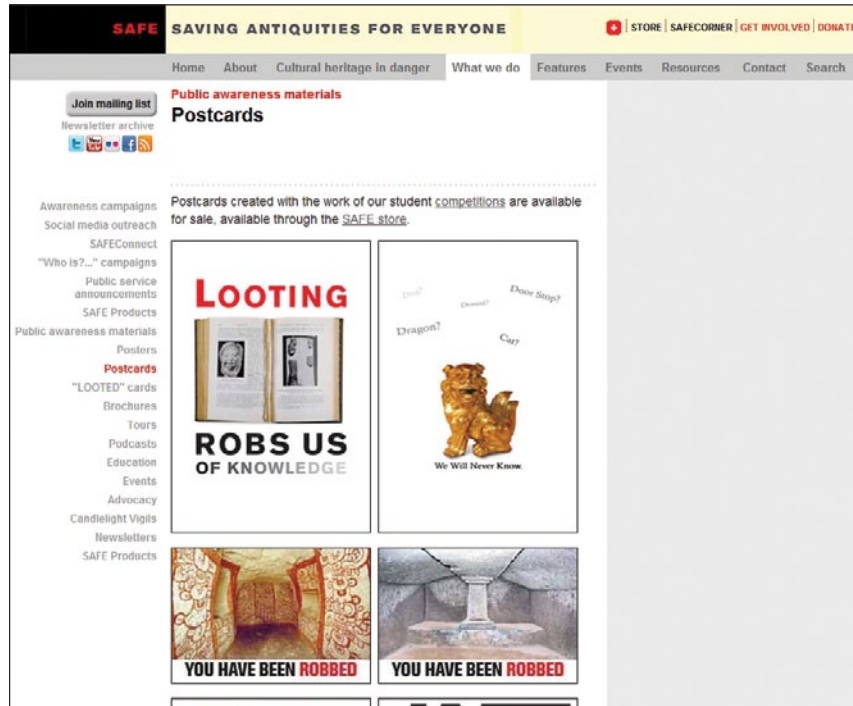
III. 7 Materielle som skal øke bevisstheten rundt problemer på SAFEs nettside

Kilde: <http://www.savingantiquities.org/postcards.php>

SAFE produserer og distribuerer materiell som skal fremme offentlig bevissthet (podcaster, brosjyrer, plakater, postkort, T-skjorter, bøker, krus, frimerker og vesker), og bruker effektiv grafikk og enkelt språk – klare, slående meldinger som lett tiltrekker seg oppmerksomhet. Noe av materialet, som postkortene, utvikles og designes av studenter i en egen SAFE-konkurranse som i seg selv er et interessant middel for å øke bevisstheten. (Fig. 7)

4. Advokatenes komité for bevaring av kulturminner (Lawyers' Committee for Cultural Heritage Preservation)

Denne organisasjonen har som mål å vise at profesjonelle miljøer ikke bare kan bidra, men også spiller en viktig rolle i arbeidet med å beskytte kulturminner. Komiteen driver opplysende virksomhet om kulturminneproblematikk og arbeider for å øke bevisstheten om kulturminneloven i skolen. Deres aktiviteter omfatter: advokatvirksomhet, juridisk veiledning, opplæring av jusstudenter og andre yrkesgrupper (for eksempel Moot Court-konkurransen og informasjon om kurs om kulturminneloven) samt publisering av The Yearbook of

Cultural Property Law og The Journal of Cultural Heritage Law. Komiteen organiserer også ekspertkonferanser om juridiske temaer knyttet til kulturminner: menneskerettigheter og kulturarv, kultur og konflikt, juridiske og etiske utfordringer knyttet til tilbakelevering av kunst og utenlandske kulturminners immunitet mot amerikansk lov. På nettsiden <http://www.culturalheritagelaw.org/> finnes mer informasjon om konkurranser, lover, forskrifter og tilgjengelig kunnskap.

Dette styrker advokatenes kompetanse i arbeidet med beskyttelse av kulturminner og bekjemper dermed kulturminnekriminalitet.

Vi håper at denne korte presentasjonen av informasjonskampanjer og aktiviteter skal kunne inspirere andre som arbeider med bevisstgjøring om kulturminnekriminalitet. Slik eksemplene over viser, er det viktig at man har et konstant fokus på bevissthet og kunnskap, både rettet mot offentligheten og eksperter.

Vraket av Vrouw Maria – utfordringer og gode løsninger for beskyttelse av kulturminner under vann

Riikka Alvik i Maija Matikka

Den finske museumsetaten

I Østersjøens brakkvann skjuler det seg flere tusen skipsvrak fra ulike tidsperioder. Noen av dem er svært godt bevart. Dette skyldes de spesielle forholdene i Østersjøen, hvor saltinnholdet i sjøvannet er lavt. Andre årsaker er vannets lave temperatur samt fraværet av trespisende bløtdyr som pelemark. Det er registrert rundt 1600 ulike funnsteder i sjøen rundt Finland, og rundt 90 % av dem er ulike typer vrak fra middelalderen og frem til i dag. Eldre kulturminner beskyttes av kulturminneloven fra 1963. I henhold til loven er alle skipsvrak og andre vrak som finnes i sjøen eller annet vann, og som man må anta at har sunket for over hundre år siden, vernet. Dersom ytre omstendigheter viser at vraket er blitt forlatt av eieren, tilhører det staten. Andre former for eldre kulturminner, slik som boligområder, festninger og broer, er beskyttet som antikviteter knyttet til tidligere bosetting og historie i Finland. Den finske museumsetaten har ansvar for forskning, styring og beskyttelse av alle typer eldre kulturminner. De har også myndighet til å avgjøre hvem som skal kunne undersøke arkeologiske funn over og under vann.

Historien om Vrouw Maria

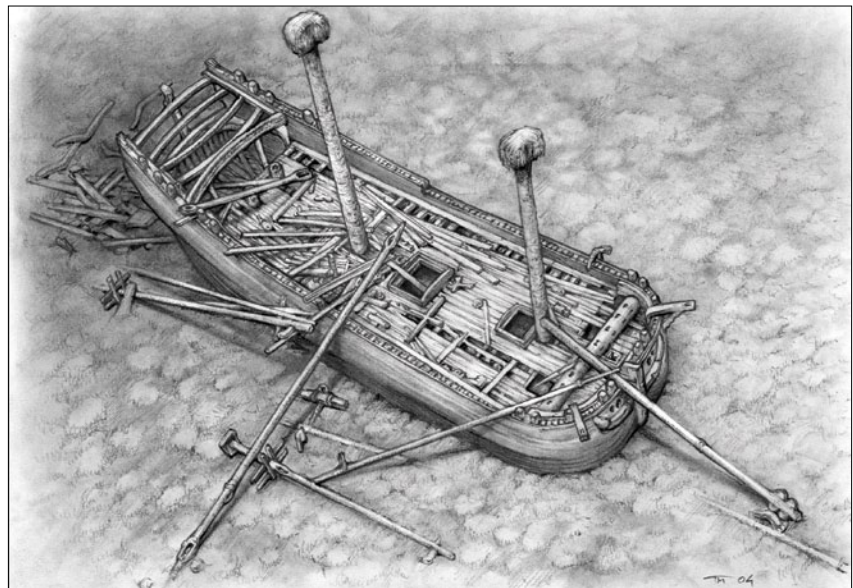
Vrouw Maria var et tomastet skip på vei til St. Petersburg fra Amsterdam. Hun la ut på sin siste ferd tidlig i september 1771 og passerte den danske tollstasjonen i Sound

den 23. september. I henhold til Sound tollregister var hun lastet med sink, fargestoff, sukker, kaffe, bønner, stoff, kvikksølv, ost, smør samt verdifulle kunst- og sølvgjenstander. En del av kunsten skulle til tsarina Katarina den store. Skipet gikk ned i Finskebukten høsten 1771 da det gikk på et skjær nær kysten av Finland, rundt 90 kilometer fra Turku. Vrouw Maria satt fast på skjæret, og besetningen forsøkte i flere dager å redde både henne og lasten mens de tilbrakte nettene på en liten øy i nærheten. Noe sølv og enkelte kunstgjenstander ble reddet, men det meste av lasten gikk tapt fordi kaffebønnene tettet pumpene, og lasterommet var snart fullt av vann. På den femte dagen etter ulykken forsvant skipet i sjøen. Senere gjorde man flere forsøk på å finne henne for å redde den tapte lasten, og den russiske tsarinaen var svært interessert i å få tilbake de tapte kunstkattene. Forsøkene var til

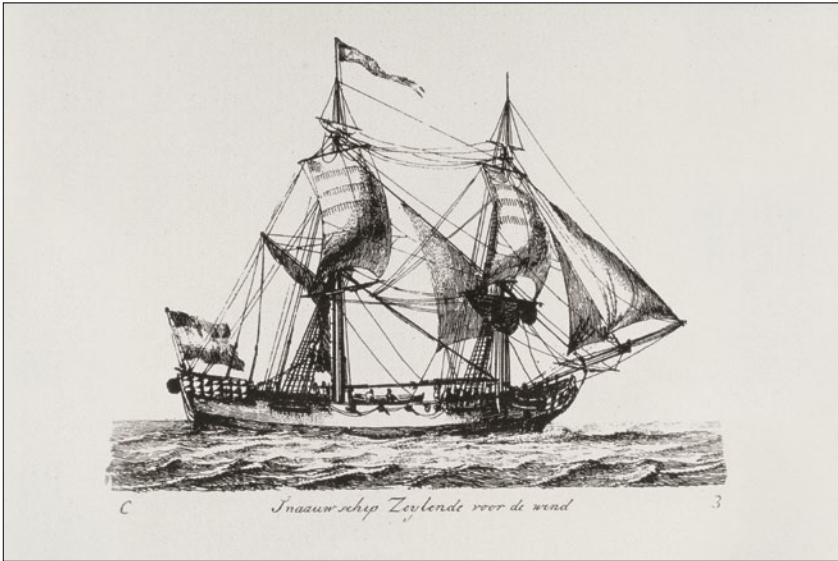
ingen nytte, og skipet gikk i glemmeboken i mer enn 200 år. (Ahlström 2006:5–12; Gelderblom 2003:95–115; Leino 2002: 13–17; Leino 2003: 4; Malinen 2003: 13).

Skjebnen til Vrouw Maria har vært kjent i Finland siden 1970-tallet da Dr. Christian Ahlström gikk gjennom arkivene og fant dokumentene som beskrev skipet og forliset. En rekke sportsdykkere forsøkte de neste årene å finne vraket. Ikke minst gjorde lasten skipet hadde om bord, at interessen var stor. Allerede på 1970-tallet vakte maleriene som var kjøpt til tsarina Katarina, stor interesse blant både profesjonelle forskere og dykkere som var opptatt av skipsvrak og undervannsarkeologi.

I 1998 ble det for første gang brukt en sonar i søkearbeidet, men vraket ble likevel ikke funnet. En organisasjon som kalte seg Pro Vrouw Maria lyktes året etter (1999) i å lokalisere vraket, og Rauno Koi-

Illustrasjon av vraket basert på videoopptak, foto og tegninger laget av dykkere og forskere. Illustrasjon: Tiina Miettinen, Museiverket, Finland

Illustrasjon av et nederlandsk snø-skip av Adrianus Johannes Groenewegen

vusaari gjennomførte det praktiske søkearbeidet. Organisasjonen var nylig dannet for å fremme og støtte lokaliseringen og undersøkelsene av vraket av Vrouw Maria. Da vraket ble funnet, overrakte Den finske museumsetaten finnerne en medalje. Loven forplikter ikke myndighetene til å belønne dem som finner kulturminner på land eller under vann, og dette er heller ikke vanlig i Finland.

Vrouw Maria i finsk rett

De fleste medlemmene i organisasjonen Pro Vrouw Maria hadde tidligere samarbeidet aktivt med Den finske museumsetaten, og de hadde tidligere sagt at de kun lette etter vraket fordi de var interesserte i marin historie. Da vraket først var funnet, endret denne situasjonen seg og lovens paragrafer ble satt på prøve.

To medlemmer av Pro Vrouw Maria

trakk staten og Den finske museumsetaten for retten. Klagerne krevde en påskjønnelse for å ha reddet seks gjenstander som Den finske museumsetaten hadde tillatt dem å heve fra vraket straks etter at det ble funnet. Gjenstandene ble hentet opp for å hjelpe forskerne med å bekrefte identiteten og dateringen av vraket. Klagerne krevde også, i henhold til sjøloven, rett til å heve de andre gjenstandene som befant seg i og nær vraket av Vrouw Maria, samt en finnerlønn for alle disse gjenstandene. I tillegg krevde de eierskap til vraket og dermed rett til å heve vraket selv eller rett til å bestemme hvem som skulle utføre redningsoperasjonen. Klagerne anså at Den finske museumsetaten ved å ha utstedt lisens til å heve seks gjenstander hadde inngått en avtale med finnerne som også omfattet resten av skipet. I tillegg mente klagerne at de som finnerne hadde rett til å forestå redningsaksjonen fordi de var de første som kom til stedet, og etter egen mening også de som var best utstyrt til å sette i gang en slik aksjon. De mente også at de eide vraket via appropriasjon.

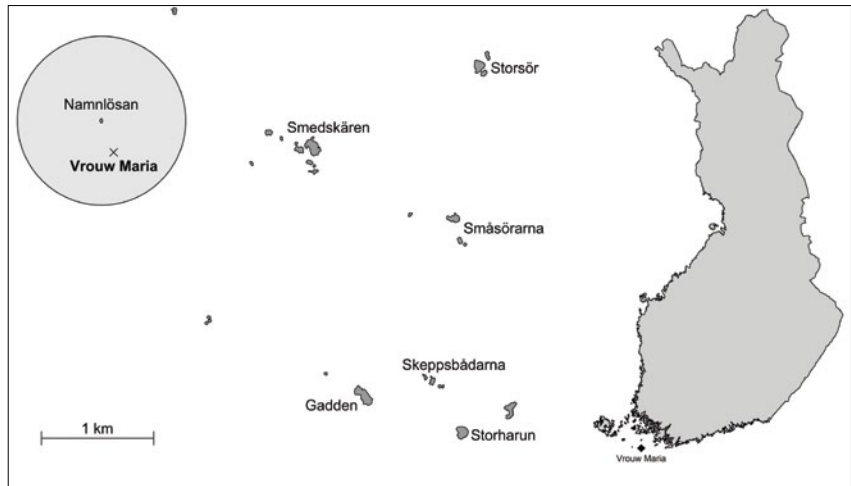
Tingretten i Turku behandlet saken om Vrouw Maria høsten 2002 og ga en midlertidig avgjørelse som sa at kulturminneloven og sjøloven ikke er gjensidig utelukkende, men komplementære, og at begge kan gjøres gjeldene for et vrak som er over hundre år gammelt og som dermed faller

inn under kulturminneloven. Den midlertidige avgjørelsen førte til videre behandling i rettsystemet. Det ble en ny høring av saken med tre dommere våren 2004, og denne førte til at klagerne ikke vant frem til tross for den tidligere avgjørelsen. Retten kom frem til at alle skipsvrak og gjenstander som omfattes av kulturminneloven, skal behandles i henhold til denne, og at sjøloven dermed må vike i slike tilfeller. Retten slo fast at vraket av Vrouw Maria ikke var i fare og at verken vraket eller de gjenstandene som stammet fra skipet, forårsaket fare for navigasjon eller miljø. Det var derfor ingen grunn til å heve vraket eller utføre annet redningsarbeid. Behovet for å heve vraket eller tilhørende gjenstander ville først og fremst ha arkeologisk og historisk verdi. Retningslinjene i kulturminneloven legger til rette for dette, og Den finske museumsetaten har enerett og myndighet til å avgjøre hva som skal skje med vraket og de tilhørende gjenstandene.

Klagerne anket vedtaket til lagmannsretten. Lagmannsretten avsa kjennelse i mars 2005, og klagerens appell ble avslått. Retten konkluderte med at både kulturminneloven og sjøloven gjelder i Vrouw Marias tilfelle. Men kulturminneloven hindrer finnerne av vraket i å kunne ta kontroll over eller eie det. Man må besitte eller kontrollere en gjenstand for å kunne bli eier av den via appropriasjon, og derfor har klagerne ingen form for eierskap knyttet til vraket. Det er den finske staten som eier vraket av Vrouw Maria. Lagmannsretten slo også fast at det ikke fantes noen avtale mellom Den finske museumsetaten og finnerne når det gjaldt vraket og dets last eller de seks gjenstandene som etaten hadde tillatt finnerne å heve fra vraket kort tid etter at det ble funnet. I henhold til lagmannsretten i Turku hadde klagerne ingen rett til å sette i gang en redningsoperasjon mot vrakets eieres vilje, nemlig den finske staten, og da vraket ikke befant seg i fare, var det heller ikke et akutt behov for å redde verken vraket eller lasten. Staten hadde rett til å forby igangsettelse av en redningsaksjon som hadde som mål å heve vraket eller gjenstander som stammet fra det.

Denne rettsaken er enestående i Finland. Det er første gang en privat gruppe har forsøkt å oppnå eierskap til et kulturminne under vann. Før dette har ingen åpent forsøkt å utfordre statens autoritet

Beliggenheten til Vrouw Maria i den finske skjærgården
Vesa Hautsalo, Museiverket, Finland

og ansvar for kulturminner under vann. Både klagerne og Den finske museumsetaten ba om å få ta saken til høyesterett. Selv om klagerne ikke lenger krevde eierskap til skipet, ønsket de fortsatt rett til å heve det, og de opprettholdt også kravet om finnerlønn. Den finske museumsetaten argumenterte med at lagmannsretten tok feil da de mente at sjøloven kunne brukes overfor et gammelt kulturminne. Sett i lys av sakens viktighet var det mange som ble overrasket da høyesterett i november 2005 avsa å behandle saken. Avgjørelsen fra lagmannsretten i Turku ble dermed stående.

Anket til Den europeiske menneskerettsdomstolen

I 2006 anket to medlemmer fra organisasjonen Pro Vrouw Maria saken til Den europeiske menneskerettsdomstolen fordi de mente at den finske staten

hadde fratatt dem eierskapet til Vrouw Maria. De krevde også en belønning for det arbeidet de hadde nedlagt eller en økonomisk kompensasjon for tapt eiendom. Den europeiske menneskerettsdomstolen avsa søknaden i mars 2009. I henhold til reglene brøt ikke den finske staten dykkernes rettigheter da de forbød dem å heve det sunkne skipet eller forbød dem å hente opp gjenstander fra skipet. Og vraket var ikke i umiddelbar fare.

Hva sier loven om funn av skipsvrak?

I løpet av det 21. århundre har det blitt foretatt endringer og tilført tillegg til de lovene som skal sikre skipsvrak. I 2002 fikk kulturminneloven et eget kapittel om skipsfunn. Skipsfunn (skipsvrak eller deler av slike) kan anses å være forlatt av eier og tilhører den finske staten (<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020941>). I 2005 kom

“Denne rettssaken er enestående i Finland. Det er første gang en privat gruppe har forsøkt å oppnå eierskap til et marint kulturminne”

det et tillegg om at den finske grensevakten er en av myndighetene som er ansvarlige for marinarkeologiske (undervannsarkeologiske) og historiske steder (<http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1963/19630295>).

I forbindelse med den internasjonale bergingskonvensjonen av 1989 tok Finland i 2007 et forbehold i forhold til marine kulturminner som er av forhistorisk, arkeologisk eller historisk interesse og som befinner seg på havbunnen

(<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopimussarja/2007/20070040.pdf>).

Vraket av Vrouw Maria i dag

Den finske museumsetaten har forsket på, overvåket, sikret og visualisert Vrouw Maria siden år 2000 da det første feltarbeidet på funnstedet ble gjennomført. Vrouw Maria befinner seg i et område som tilhører

nasjonalparken i den finske skjærgården, og som styres av Metsähallitus, en offentlig myndighet. Området rundt vraket har også spesialbeskyttelse, og her er det forbudt å dykke eller ankre opp. Området er markert på sjøkart. Kystvakten har ansvar for overvåking av området, og Den finske museumsetaten overvåker vraket regelmessig ved hjelp av dykkere. Vraket blir også fotografert og filmet under disse kontrollene.

Vrouw Maria var en av casestudiene i det såkalte MoSS-prosjektet, et internasjonalt prosjekt som omfatter overvåking, visualisering og sikring av godt bevarte skipsvrak i Nord-Europa (www.mossproject.com). Etter at MoSS-prosjektet ble avsluttet, fulgte flere år der området ble overvåket, fotografert og filmet for å kontrollere mulige endringer eller illegal aktivitet. Miljøforholdene på stedet er nokså stabile, og endringer foregår langsomt.

I 2009 ble det igjen igangsatt en mer intensiv utforskning av stedet da Den finske museumsetaten bestemte å planlegge et prosjekt kalt "Vrouw Maria under vann". Det ble planlagt tre forskningsperioder, og den andre er i gang nå. Sist sommer gjennomførte Den finske museumsetaten et to ukers feltarbeid som inkluderte filming av skrog og rigg, samtidig som det ble tatt prøver av lastens innhold. I løpet av prosjektets siste år vil det bli vist en utstilling ved Det finske maritime museet i samarbeid med nederlandske samarbeidspartnere og kanskje også andre utenlandske museer. Utstillingen vil presentere historien til to skipsvrak, Vrouw Maria og St. Michael, og også omfatte et seminar som skal ta for seg fremtiden til Vrouw Maria. Dette prosjektet ble finansiert av Det finske departementet for kultur og utdanning. Per i dag har det blitt bestemt at vraket skal bevares in situ.

KILDER

Ahlström, Christian. 2000. Venäjän keisarinna ja hollantilainen koffi-laiva Vrouw Maria. *Nautica Fennica*, s. 4–16. Helsinki.

Ahlström, Christian. 2000. *Syvyksien sylistä*. Hämeenlinna.

Gelderblom, Oscar. 2003. Coping with the Perils of the Sea: The Last Voyage of Vrouw Maria in 1771. I: *International Journal of Maritime History*, Vol. XV, No. 2, Desember 2003, s. 95–115.

Leino, Minna. 2002. Presentation of the Four Wreck Sites within the Project: Finland. *The Wreck of Vrouw Maria. MoSS – project Newsletter 1/2002*, s. 13–17.

Leino, Minna. 2003. Introduction of the Wreck of Vrouw Maria. *MoSS – project Newsletter 1/2003*, s. 4.

Malinen, Ismo. 2003. Research in the history of the Snow Vrouw Maria. *MoSS – project Newsletter 1/2003*, s. 13.

Konklusjon

Samarbeidsprosjektet mellom polske og norske myndigheter om lovlig og ulovlig handel med kulturgjenstander gikk over to år og hadde som mål å skape en solid plattform for kontinuerlig debatt for alle som er involvert i kampen mot ulovlig handel med kunst- og kulturgjenstander.

Prosjektet besto av tre workshoper på ekspertnivå, hvor ulike tema og aspekter knyttet til det å bekjempe ulovlig handel med kunst- og kulturgjenstander sto i fokus: juridisk rammeverk for handel med kunst- og kulturgjenstander og etikk (Oslo, mars 2010), arkeologi og kulturarv under vann (Gdansk, september 2010) og utdannings- og opplysningsarbeid som kriminalitetsforebyggende middel (Oslo, januar 2011). Workshopen i Oslo omfattet en informasjonsutstilling på Reiselivsmessen på Lillestrøm samt produksjon og distribusjon av brosjyren Vil du ha noe ulovlig i stua? Tenk før du kjøper kunst- og kulturgjenstander. Det ble også avholdt et seminar for ansatte innen relevante profesjoner som reiselivsnæring, politi og tollvesen.

Prosjektet ble avsluttet med en konferanse i Warszawa i 2011. Norge og fem østersjøstater var representert med i alt rundt ett hundre deltakere. Prosjektet, som også har undersøkt håndtering av utfordringer knyttet til kulturarv i Po-

len og Norge, viste at det er betydelige forskjeller i tilnærming både juridisk og praktisk i forhold til hvordan man forsøker å bekjempe ulovlig handel med kunst- og kulturgjenstander.

Gjennom hele prosjektperioden har de deltakerne presentert ulike meninger og diskutert ulike forslag for å komme frem til metodologiske, juridiske, kommersielle og sosiale løsninger. Det kan se ut som om gjeldene nasjonale og internasjonale lover er gode nok i de fleste tilfeller, men at det likevel finnes rom for forbedring. Hovedutfordringen er imidlertid å sikre at lovene implementeres av tollvesen, politi, grensevakt og museumsansatte samt at det skapes en økt bevissthet rundt ulovlig handel hos alle grupper i samfunnet.

Prosjektet har også vist at ulike typer kriminalitet krever ulik tilnærming, blant annet fordi man kan skille mellom to hovedgrupper – de som vet og de som ikke vet at de faktisk bryter loven. Vi kan konkludere med at det er behov for en økt satsning på informasjon og aktiviteter som styrker bevisstheten om problematikken knyttet til ulovlig handel og kulturminnekriminalitet. Det er også viktig at man ikke retter oppmerksomheten ensidig mot folk flest, men også mot alle beslutningstakere, inkludert politikere, nasjonale og lokale myndigheter samt påtalemyndighet og dommere.

På tross av de utfordringene vi står overfor, tror fagfolk både i Polen og Norge at dette er den beste strategien vi kan velge for å beskytte vår felles kulturarv. Kulturarven vår beskyttes av loven, og er til gode for hele samfunnet. Vi mener derfor det bør være en lav terskel for å rettsforfølge kulturminnekriminalitet.

Prosjektet er ikke over. Debatten går videre, og vi har skapt verktøy for å holde den i gang. Denne publikasjonen vil hjelpe oss med å spre informasjon om resultatene, og nettsiden www.stop-heritage-crime.org vil fortsatt leve videre. I tillegg vil vi oppmuntre alle til å hjelpe oss med å utvikle den, slik at den kan formidle mer informasjon om nye studier og nye spørsmål som kan være med på å forebygge kulturminnekriminalitet på en effektiv måte. Dette prosjektet er basert på polsk-norsk samarbeid, men det vil forhåpentligvis vokse og utvides til å omfatte også informasjon om gjeldende lovverk og erfaringer fra andre land. Vi har erfart fordelene personlig kontakt på tvers av grensene kan gi og ønsker andre velkommen i nettverket. Vi kjemper en tøff kamp, men dette prosjektet har vist at et sterkt, internasjonalt samarbeid og dedikerte medarbeidere kan utgjøre en forskjell.

Paulina Florjanowicz

Narodowy Instytut Dziedzictwa

Anne Aasheim

Norsk kulturråd

Jørn Holme

Riksantikvaren

Jerzy Litwin

Centralne Muzeum Morskie

Supported by a grant from Iceland, Liechtenstein and Norway through the EEA Financial Mechanism and the Norwegian Financial Mechanism